

Virtuele Klas of face-to-face begeleiding: naar een hybride begeleidingsaanbod

Citation for published version (APA):

Perez Salgado, F., & Wester, F. (2009). Virtuele Klas of face-to-face begeleiding: naar een hybride begeleidingsaanbod. In K. Schlusmans, G. van den Boom, M. van der Klink, D. Joosten-ten Brinke, R. Hoefakker, & L. Wessels (Eds.), *Een leven lang eigenwijs studeren: het onderwijs van de Open Universiteit Nederland* (pp. 127-131). Open Universiteit Nederland.

Document status and date:

Published: 01/01/2009

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Document license:

CC BY-NC

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

<https://www.ou.nl/taverne-agreement>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 05 May. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

Een leven lang eigenwijs studeren

Het onderwijs van de Open Universiteit Nederland

OpenUniversiteitNederland

www.ou.nl

Een leven lang eigenwijs studeren

Het onderwijs van de Open Universiteit Nederland

Redactie

Kathleen Schlusmans

Gerard van den Boom

Marcel van der Klink

Desirée Joosten-ten Brinke

Ruud Hoefakker

Leo Wessels

Open Universiteit Nederland

Heerlen

Colofon

Uitgave

Open Universiteit Nederland
Postbus 2960, 6401 DL Heerlen

Grafisch ontwerp

Afdeling Visuele Communicatie,
Janine Cranshof
Open Universiteit Nederland

Drukwerk

OBT

ISBN

978 90 79447 27 5

Overal waar in deze publicatie hij staat wordt ook zij bedoeld (en vv).

Deze publicatie “Een leven lang eigenwijs studeren” wordt onder de Creative Commons Naamsvermelding NietCommercieel GeenAfgeleideWerken licentie verspreid. Op basis hiervan mag een gebruiker dit werk voor niet-commerciële doeleinden kopiëren, verspreiden en doorgeven. Voorwaarde is dat de naam van de Open Universiteit Nederland wordt vermeld.

Hoewel aan de samenstelling van deze uitgave de grootst mogelijke zorg is besteed, kunnen uitgever, auteurs en redactie niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele fouten of onvolledig opgenomen informatie, noch kunnen aan de inhoud van deze uitgave rechten worden ontleend.

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Ter inleiding

Hoofdstukken

Het onderwijsconcept

De cursus en didactische modellen

Cursusontwikkeling als industrieel proces

Het onderwijsaanbod: van de cursus als bouwsteen naar leven-lang-leren

Keuze van de mediamix

De elektronische leeromgeving

Studiebegeleiding

Studentenservices in vogelvlucht

Flexibele tentaminering

Erkenning van informeel leren (EVC)

Meer dan een kwart miljoen studenten

Reflecties over kwaliteitszorg

25 jaar marketing: verleiden tot studeren

Onderzoek en onderwijs: spanningsveld en vruchtbare wisselwerking

Internationalisering

Partner in onderwijs

Van producten naar diensten: leven-lang-lerendiensten en open leermiddelen

Interviews

Jos van Kemenade: 'De vraag naar afstandsonderwijs zal alleen maar toenemen'

Gottfried Leibbrandt: 'De Open Universiteit biedt mensen een kans hun leven te verrijken'

College van bestuur: De student en de Open Universiteit blijvend met elkaar verbonden

Medewerkers van de faculteiten: Hart voor onderwijs

Henk de Wolf: 'Het instituut dat weet hoe leren in elkaar steekt'

Bernard Wientjes: 'De crisis biedt ook kansen'

Agnes Jongerius: 'Meer aandacht voor andere opleidingsniveaus'

Wim Liebrand: 'De Open Universiteit loopt voor de troepen uit'

Medewerkers van een studiecentrum: De student centraal

Annie Brouwer: 'Blijf inspelen op wat de student wil'

Studenten: Studeren wat je wilt, wanneer je wilt

Alumni: Doorzetters met karakter

Frans Slangen: 'We zijn te lang te bescheiden geweest'

Piet Henderikx: 'Er is geen instelling in Europa die zich zo toelegt op leven-lang-leren'

Rietje van Dam: 'De mouwen opstropen en samen aan het werk'

Sijbolt Noorda: 'Onderwijs heeft levenslang onderhoud nodig'

Doekle Terpstra: 'Laat de student niet aan zijn lot over'

Frans van Vught: 'Schoenmaker blijf bij je leest'

Dirk van Damme: 'De gouden tijden breken nu pas aan'

Casussen

Een eigentijdse psychologiecursus over bakvissen

Cursus Kunst: overlevering, verandering en vernieuwing

Pleit voorbereid

Virtueel milieuadviesbureau: werkend leren aan authentieke milieup opdrachten

Leren op en van conferenties in een academische masteropleiding

Virtuele klas of face-to-facebegeleiding: naar een hybride begeleidingsaanbod

SPIL in de dienstverlening aan studenten

Virtueel Laboratorium Psychologie

Scriptiekringen in de Master of Science Accounting and Finance

Een internationale dialoog over duurzame ontwikkeling in Europa: EVS

Het Pre University College in Noord-Nederland

Epiloog

Auteursregister

Illustratieverantwoording

Woord vooraf

Nieuwsgierig Nederland gedijt bij afstandsonderwijs

Afstandsonderwijs is geen prettig woord. Het klinkt te veel als afstandelijk onderwijs, als een concessie aan het klassieke socratische model waarbij kennis wordt overgedragen in rechtstreeks contact tussen leraar en leerling, liefst in de schaduw van een olijfboom. Het zij zo. Ik heb geen beter woord. Maar de Open Universiteit Nederland doet zich er een beetje mee tekort. Zij bekommert zich meer en beter om haar studenten dan menige, ik zou bijna zeggen, gesloten universiteit. Zij weet veel van haar studenten, van hun ambities, hun successen, hun teleurstellingen. En zij heeft alle redenen om tevreden terug te blikken op de eerste 25 jaar van haar bestaan. De studenten zijn en blijven zeer positief over hun ervaringen. Meer dan tien procent komt inmiddels uit Vlaanderen.

Tevreden maar niet voldaan. Want de aantallen, hoe indrukwekkend ook, zijn eigenlijk nog steeds laag. En bij alle tevredenheid over de successen van de Open Universiteit hoort ook onvrede over de achterblijvende ambities van Nederland op het terrein van leven-lang-leren, een terrein waarop de vooruitgang door Theo Bovens, voorzitter van de Open Universiteit, vaak wordt getypeerd als leven-lang-leuteren.

Na 25 jaar bereiken de meeste mensen een piek van kennis, energie en ambitie. Dat zou de Open Universiteit ook toegewenst moeten worden. Er is nog heel veel werk te doen. En er zijn royale kansen om dat werk op een vernieuwende wijze te blijven aanpakken.

Juist omdat een bereidheid tot vernieuwing tot dusver een wezenskenmerk is geweest van deze jonge universiteit is er veel reden tot optimisme over de kans op succes. Zo is vernieuwing in didactiek een permanente opgave voor de Open Universiteit, met internet als de grote doorbraaktechnologie waarvan de volle breedte en diepte nog niet is beproefd. Maar ook vernieuwing in het productaanbod hoort erbij. De indruk bestaat dat veel van het leven-lang-lerenaanbod in Nederland ook vooral aanbodgedreven is. Wellicht schuilt daarachter een van de redenen voor de teleurstellende Nederlandse statistieken: er is veel onbeantwoorde leven-lang-lerenvraag. Dat kan ook liggen aan de beperkte ruimte die de Nederlandse werkgevers hun werknemers gunnen om bij te leren; employability buiten de eigen sector krijgt een lage, te lage prioriteit. Maar om daarop druk te houden, is het ook belangrijk dat potentiële studenten van de Open Universiteit permanent verleid worden met een cursusaanbod dat hun nieuwe kansen biedt op de beweeglijke arbeidsmarkt van de 21e eeuw. Nu, morgen of overmorgen, als alles weer anders is dan gisteren of eergisteren.

Dat Nederland een kenniseconomie moet zijn, is alweer een cliché geworden. Voor zover dat wijst op de onomstredenheid van deze ambitie is dat een goede zaak. Des te verrassender is het hoezeer wij bij nadere inspectie tekortschieten op vele dimensies waarop kenniseconomieën hoog moeten willen scoren. De kennisinvesteringsagenda (KIA), nu alweer vijf jaar oud, brengt die achterstand nog steeds ondubbelzinnig in kaart.

Naast de aanhoudend gênant lage score van Nederland op de kennisinvesteringsquote (kennisuitgaven als percentage van het BBP, voor Nederland ongeveer 7 procent, elders in de OECD boven de 9 procent) zijn leven-lang-lereninspanningen ook zichtbaar onvoldoende. Er resteren nog zo'n vijf jaar om daaraan binnen de KIA-periode iets wezenlijks te verbeteren. Dat zou bij het eerstvolgende lustrum van de Open Universiteit extra reden voor een feestje opleveren.

Maar de ambities van de Open Universiteit moeten zich niet tot leven-lang-leren in enge, arbeidsmarktgedreven zin versmallen, hoe belangrijk die invalshoek ook is. De doelgroep van de Open Universiteit is nieuwsgierig Nederland. In het willen weten ligt een ultieme menselijk drijfveer, een van onze schaarse nobele kenmerken. Kennis verrijkt, kennis bevrijdt. De schitterende reclamespot van de Open Universiteit, die begint met vissen die vastgevroren zitten in krakend ijs en eindigt met de uit het water opspringende walvis, reikt daarvoor de perfecte metafoer aan.

Als afstandsonderwijs blijft helpen om de afstand te overbruggen tot onze idealen en fantasieën, tot onze nieuwsgierigheden en verbaasdheden, dan mag het van mij nog heel lang zo blijven.

A.H.G. Rinnooy Kan

Ter inleiding

Aan de vooravond van ons lustrum ontstond bij een aantal medewerkers van het eerste uur de idee om een boek over de Open Universiteit Nederland te maken. Niet over de organisatie, niet over het onderzoek, maar gewoon over ons onderwijs. We wilden laten zien dat wij op een bijzondere manier onderwijs maken voor een bijzondere groep studenten.

Het maken van dit boek werd een omvangrijk en plezierig samenwerkingsproject. Meer dan vijftig auteurs uit alle faculteiten en afdelingen waren bereid om een artikel of een casus te schrijven over onder andere de cursusontwikkeling, de studiebegeleiding en de tentaminering, maar ook over de virtuele klas, het virtuele laboratorium van Psychologie, de scriptiekringen van Managementwetenschappen, de miniconferenties in de opleiding onderwijswetenschappen en nog veel meer. Uit alle stukken spreekt veel enthousiasme. Onderwijs maken en onderwijs geven is inspirerend en onze studenten verdienen de zorg die we de afgelopen jaren aan het ontwikkelen van onderwijs hebben besteed.

We hebben ook interviews gehouden, zowel met alumni, studenten en medewerkers van de Open Universiteit als met prominente Nederlanders en Vlamingen. Dat heeft veel boeiende inzichten en uitspraken opgeleverd. Studenten waren erg eensluidend over hun leukste herinnering: 'Het eerste gehaalde tentamen... yes, ik kan het!' Het feit dat alumni en studenten zo enthousiast zijn over de kwaliteit van onze cursussen is heerlijk om te horen. En het is natuurlijk ook prettig dat alle prominenten zonder uitzondering aangeven dat als de Open Universiteit nog niet bestond, ze nu onmiddellijk zou moeten worden opgericht. Ze geven ons ook goede raad mee: 'Blijf inspelen op wat de student wil', 'De crisis biedt ook kansen voor de Open Universiteit', 'Laat de student niet aan zijn lot over', 'Onderwijs heeft levenslang onderhoud nodig' en 'De gouden tijden breken nu pas aan' zijn enkele van de uitspraken die wij uit hun mond hebben opgetekend.

We willen iedereen bedanken die dit boek mogelijk heeft gemaakt. In de eerste plaats de auteurs, die bereid waren een bijdrage te schrijven en te herschrijven. Verder alle geïnterviewden, die tijd voor ons hebben vrijgemaakt en soms zelfs hun kamer hebben laten verbouwen door het cameratteam. Ria Wijermans en Anouk Lennaerts, die de organisatie van de interviews gedaan hebben. José Vorstenbosch, Dymphy Swakhoven en Hans Olthof, die de interviews hebben uitgevoerd. Olga Teunis, die niet alleen een paar interviews heeft gedaan, maar ook het hele boek heeft geredigeerd. Frans Bronzwaer, Maurice Copier en Guus Fingskes van Twin Studio, die alle interviews hebben opgenomen en de foto's van de geïnterviewden hebben verzorgd. Chris Peeters die een grote bijdrage heeft geleverd aan het verwerven van de illustraties. En last but not least Janine Cranshof die een groot deel van de illustraties en de hele vormgeving van het boek voor haar rekening heeft genomen.

Het was een feest om dit boek te maken. Het geeft een goed gevoel om na 25 jaar uit te dragen dat we trots kunnen zijn op ons onderwijs en op onze studenten.

De redactie,
Kathleen Schlusmans, Gerard van den Boom, Marcel van der Klink,
Desirée Joosten-ten Brinke, Ruud Hoefakker en Leo Wessels

1

Het onderwijsconcept

Kathleen Schlusmans, Gerard van den Boom en Huub Spoormans

Begin jaren tachtig werd, als sluitstuk van het stelsel van volwasseneneducatie, de Open Universiteit opgericht als een instelling voor open hoger afstandsonderwijs voor volwassen studenten. Het doel was zowel het bieden van een tweede kans op hoger onderwijs voor degenen die niet eerder een diploma in het hoger onderwijs verworven hadden, als het vormen van een tweede weg door het hoger onderwijs om daarmee de druk op het dagonderwijs te verminderen (Nota open universiteiten, 1979, p. 9).

De belangrijkste kenmerken van het onderwijs van de Open Universiteit zijn dan ook dat de toelating tot het onderwijs niet aan het bezit van diploma's verbonden is, dat de samenstelling van de studieprogramma's vrij is, dat de studie zonder veel problemen kan worden onderbroken en hervat, dat het studietempo kan worden aangepast aan individuele omstandigheden en dat er vooral gebruik wordt gemaakt van de middelen van het afstandsonderwijs, waardoor de studie weinig aan een bepaalde plaats en tijd gebonden is.

De centrale vestiging van de Open Universiteit Nederland ligt in Heerlen.

Hier wordt het onderwijs ontwikkeld en geproduceerd, van hieruit worden alle processen geregeld en hier ligt het administratieve centrum. Studenten komen echter niet naar de centrale vestiging, maar ontvangen hun onderwijs thuis en kunnen verder terecht in de studiecentra die over heel Nederland en Vlaanderen verspreid zijn. Studenten komen naar een studiecentrum voor studieadvies en begeleiding, om deel te nemen aan educatieve activiteiten en om tentamens af te leggen.

Dit eerste hoofdstuk beschrijft de wijze waarop de beleidsdoelen en kenmerken vorm hebben gekregen in het onderwijsconcept van de Open Universiteit en hoe dit onderwijsconcept in de afgelopen 25 jaar is geëvolueerd naar aanleiding van zowel technologische als maatschappelijke ontwikkelingen.

De centrale vestiging in Heerlen en studiecentra in Nederland en Vlaanderen

De karakteristieken van het onderwijs van de Open Universiteit Nederland

Met de beleidsdoelen als kader is de Open Universiteit Nederland aan de slag gegaan met het ontwikkelen van een eigen en uniek onderwijsconcept voor flexibel, open hoger afstandsonderwijs voor volwassen studenten. Hieronder lichten we de belangrijkste kenmerken kort toe.

Hoger onderwijs en een studieaanbod geschikt voor afstandsonderwijs

Bij de start van de Open Universiteit is expliciet ervoor gekozen om hoger onderwijs aan te bieden, dat wil zeggen zowel wetenschappelijk hoger onderwijs als hoger beroepsonderwijs. De commissie voorbereiding Open Universiteit ging er in 1978 van uit dat het onderscheid tussen wo en hbo uiteindelijk helemaal zou vervagen en dat er alleen nog sprake zou zijn van kortere en langere studieprogramma's. Snel na de oprichting bleek echter dat het onderscheid tussen wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs in de praktijk veel groter was dan gedacht. Omdat studenten en medewerkers zich in de eerste periode vooral op het universitaire karakter richtten, heeft het onderwijs van de Open Universiteit zich vooral toegespitst op het academisch hoger onderwijs. Pas in de laatste jaren worden weer initiatieven genomen om ook hbo-opleidingen aan te bieden. Wel heeft de Open Universiteit steeds geprobeerd om ook afzonderlijke korte programma's in de markt te zetten; deze vormen een onderdeel van de academische programma's en kunnen fungeren als een soort tussenstap in de opleiding.

Bij de oprichting van de Open Universiteit werd bepaald dat het aanbod zich moest lenen voor afstandsonderwijs. Opleidingen waarin een intensief contact tussen docenten en studenten van belang is en de aanwezigheid van studenten in instituten en laboratoria een relatief grote plaats innemen, kunnen beter verzorgd worden door reguliere instellingen (Nota open universiteiten, 1979, p. 77). Dit heeft ertoe geleid dat de Open Universiteit vandaag de dag alleen onderwijs aanbiedt in de volgende gebieden: psychologie en onderwijswetenschappen, rechtswetenschappen, cultuurwetenschappen, informatica, natuurwetenschappen en managementwetenschappen. Hoofdstuk 4 biedt meer informatie over het onderwijsaanbod en hoe dit tot stand gekomen is.

Onderwijs voor volwassen studenten

De primaire doelgroep van de Open Universiteit bestaat uit volwassenen.

De meeste studenten zijn tussen 26 en 45 jaar oud en in de meeste gevallen hebben ze naast hun studie een baan of andere werkzaamheden. Deze studenten willen een studie die goed is in te passen in de rest van hun leven, die te combineren is met belangrijke life events en die nu eens intensief en dan eens mondjesmaat kan worden aangepakt. Gebrek aan tijd is hun grootste zorgpunt en efficiënt kunnen studeren is erg belangrijk. De studenten hebben doorgaans veel (werk)ervaring en daar moet de studie optimaal op inspelen. Hoofdstuk 11 gaat uitgebreid in op de kenmerken van de studenten.

Geen formele toegangsdrempels

Iedereen die achttien jaar of ouder is, kan bij de Open Universiteit studeren. Een vwo- of havo-diploma is niet nodig. Wel wordt ervan uitgegaan dat iemand die bij de Open Universiteit studeert, beschikt over denk- en werkcapaciteiten op ten minste havo-niveau. Bij de overgang naar de bachelor-masterstructuur is de open toegang tot de bacheloropleidingen behouden. Voor de toegang tot de masteropleidingen zijn echter wel formele toelatingscriteria geformuleerd. Sinds 2007 biedt de Open Universiteit wel de mogelijkheid om door middel van een EVC-procedure toelating te krijgen tot de masteropleidingen. Zie hiervoor ook hoofdstuk 10 over EVC, erkenning van informeel leren.

Vrijheid van tijd, plaats en tempo

Studeren aan de Open Universiteit Nederland betekent studeren op een zelfgekozen plaats, op een zelfgekozen tijdstip en in een eigen tempo. Studenten zijn niet gebonden aan een academisch jaar; zij kunnen ieder moment van het jaar beginnen met de studie. Aangezien vrijheid van tempo een belangrijke karakteristiek is van het onderwijs moet het tentamensysteem erg flexibel zijn. Bij een groot deel van de cursussen kunnen studenten zelf bepalen wanneer zij tentamen afleggen. De Open Universiteit gebruikt bij veel cursussen een flexibel tentamensysteem waarbij op een door de student gewenst tijdstip een individueel tentamen gegenereerd wordt uit een itembank. Daarnaast worden veel cursussen afgesloten met een werkstuk of een mondeling tentamen en ook hierbij worden de tentamendata in overleg met de student gepland. Op dit ogenblik werkt de Open Universiteit aan de invoering van een systeem van computer gebaseerd toetsen waarbij ook flexibilisering van groepstentamens wordt nagestreefd. In hoofdstuk 9 wordt verder ingegaan op flexibele tentaminering.

Open programmering en de cursus als bouwsteen

Elke opleiding is modulaair opgebouwd uit een aantal losse cursussen. De cursus is de kern van het onderwijs van de Open Universiteit. Een student schrijft zich in voor een cursus, doet tentamen voor een cursus en sluit die al dan niet af met een certificaat. Alle processen, van voorlichting tot inschrijving en tentaminering, zijn per cursus geregeld. Er is geen vaste volgorde in de bestudering van cursussen; studenten kunnen zelf bepalen met welke cursus ze beginnen en met welke cursus ze daarna verder gaan. In een dergelijk flexibel onderwijssysteem hebben studenten vaak ondersteuning nodig bij het samenstellen van hun studieprogramma en het maken van keuzes over volgorde. Zowel in de studiecentra als vanuit de centrale vestiging in Heerlen wordt hierbij ondersteuning aangeboden. Studenten kunnen zich wenden tot studieadviseurs om nadere informatie te krijgen. Vaak is er ook een mentor beschikbaar om studenten te begeleiden bij de voortgang in de studie. De onderwijsondersteuning komt uitgebreid aan bod in hoofdstuk 8.

Begeleide zelfstudie en actief leren

De kern van het onderwijsconcept is begeleide zelfstudie en actief leren. Studenten studeren in principe zelfstandig. Zij krijgen studiematerialen ter beschikking waarin hun zelfstudie wordt aangestuurd. De begeleiding is voor het grootste deel ingebouwd in de vorm van leerdoelen, vragen, opdrachten, toetsen en feedback. Studenten studeren actief; zij zijn geen passieve consumenten die kennis verwerven, maar zij gaan actief om met de kennis, ze leren de kennis toe te passen en zij leren actief nieuwe kennis te verwerven. Ook het aanleren van vaardigheden en competenties staat centraal in een studie aan de Open Universiteit. Studenten worden regelmatig geconfronteerd met cases, praktijksituaties, problemen en onderzoek. In hun studie moeten ze regelmatig werkstukken schrijven, projecten uitvoeren en zelf onderzoek doen. In hoofdstuk 2 wordt dieper ingegaan op het cursusmateriaal en de didactiek hiervan. De Open Universiteit biedt zelfstudie in begeleide vorm. Voor elke cursus is er de zogenoemde vangnetbegeleiding: studenten kunnen ieder moment een docent raadplegen met inhoudelijke vragen of problemen. Dit kan via de telefoon, via e-mail of via de fora op de elektronische leeromgeving. Face-to-face bijeenkomsten worden in de regel alleen georganiseerd wanneer dit noodzakelijk is voor het realiseren van de leerdoelen van de cursus of opleiding, of bij de allereerste cursussen van een opleiding. Met de komst van internet wordt ook een virtuele pendant van face-to-face begeleiding aangeboden, zodat studenten die niet op de specifieke plaats of tijd aanwezig zijn toch een virtuele vervanging hebben. Hoofdstuk 7 geeft meer informatie over studiebegeleiding.

Cursusmateriaal geschikt voor zelfstudie

Het hoogwaardige cursusmateriaal vormt de kern van het onderwijs van de Open Universiteit. Het moet de zelfstudie van de studenten zo goed mogelijk ondersteunen. De aansturing van de studie gebeurt door middel van speciaal voor de studenten ontwikkeld onderwijsmateriaal in de vorm van taken, leerdoelen, vragen, opgaven, toelichtingen, toetsen, feedback en voorbeelden. Bij de start van de Open Universiteit stond het schriftelijk cursusmateriaal centraal en als dit ontoereikend was om de leerdoelen te realiseren werd het aangevuld met andere onderwijsmiddelen en soms ook met persoonlijke begeleiding. De komst van internet

Oud en nieuw cursusmateriaal

en de daarop volgende technologische ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat het primaat van het schriftelijk cursusmateriaal verlaten is en dat de digitale cursuswerkplek een centrale rol krijgt in het aansturen van de studie. Volgens het onderwijsconcept in 2009 wordt het hart van de cursus gevormd door de digitale cursuswerkplek op Studienet, de centrale elektronische leeromgeving van de Open Universiteit. Hier vindt de student up-to-date cursusinformatie, het actuele nieuws over de cursus of de cursusinhoud, de aansturing van de studie (taken, leereenheden), de communicatiemogelijkheden van de cursus (zoals een forum of een virtuele klas), multimediale bronnen, links en eventueel ook de elektronische versie van de cursusboeken, tekstboeken en readers. Tekstboeken en readers worden gedrukt uitgeleverd, hoewel de eerste experimenten met e-books reeds gestart zijn. Om dit hoogwaardige cursusmateriaal te ontwikkelen wordt veel aandacht besteed aan het proces van cursusontwikkeling. Hierop wordt uitgebreid ingegaan in hoofdstuk 3.

Multimediale onderwijsmiddelen

De Open Universiteit heeft vanaf de start ervoor gewaakt het predicaat 'schriftelijk onderwijs' te krijgen. In 1979 schreef men al: 'Met de komst van nieuwe onderwijsmiddelen als de computer en de televisie (...) moet zelfstudie niet meer volledig geïdentificeerd worden met schriftelijk cursusmateriaal' (Nota open universiteiten, 1979, pp. 42-43). Hoewel het primaat van het onderwijs heel lang bij het schriftelijk materiaal gelegen heeft, werd toch voortdurend gezocht naar de optimale mediamix. Daarbij werd met name steeds gekeken naar de meerwaarde van audiovisuele middelen en naar het gebruik van computer-programma's. Bij de start heeft de Open Universiteit ook gebruik gemaakt van televisie-uitzendingen, maar aangezien de studenten allemaal in een verschillend tempo studeerden, is de televisie-uitzending als onderwijsmiddel al gauw verlaten. Er werd veel meer gebruik gemaakt van video's en later dvd's, die studenten in staat stelden het materiaal te bekijken wanneer het hen uitkwam. De media en de mediamix worden uitgebreid beschreven in hoofdstuk 5.

Het onderwijsconcept: ervaringen en ontwikkelingen

In de afgelopen 25 jaar is het onderwijsconcept verder ontwikkeld en op een aantal punten bijgesteld. Hieronder worden een aantal dilemma's en aspecten behandeld die hierbij naar voren zijn gekomen.

De hal vol met cursusmateriaal

Afstandsonderwijs versus afstandelijk onderwijs

Zelfstudie is belangrijk voor de Open Universiteit vanwege de plaats- en tijdonafhankelijkheid van het onderwijs. Hoewel het de kern vormde en vormt van het onderwijsmodel is vanaf het begin erkend dat contactonderwijs een onmisbare voorziening is, zowel met het oog op sommige onderwijsdoelen als om de motivatie tot studeren te bevorderen en aan sociale behoeften van studenten tegemoet te komen. Begeleiding is altijd een moeilijk punt geweest bij de Open Universiteit.

Omdat er geen vaste inschrijfmomenten zijn, zijn begeleidingsbijeenkomsten moeilijk in te passen in het persoonlijk studiepad en tempo van de student. In de loop der jaren is veel gediscussieerd over de wenselijkheid van al dan niet verplichte begeleidingsbijeenkomsten. Doorgaans is de kwaliteit van het cursusmateriaal zodanig dat de meeste studenten de begeleiding niet echt nodig hebben om de stof te bestuderen. Begeleidingsbijeenkomsten hebben dan vooral een sociale of motiverende functie. In de praktijk blijkt dat studenten vaak wel naar de eerste of tweede bijeenkomst komen, maar vervolgens uitvallen als het bijwonen van de begeleiding qua tijd of tempo niet goed uitkomt. De afstand tussen de Open Universiteit in Heerlen en de studenten in het land is groot. Daarbij gaat het niet alleen om fysieke afstand. Het is voor studenten moeilijk om zich met de Open Universiteit als instelling te identificeren. Wie zijn nu de docenten?

Waar studeer ik eigenlijk? Een aantal studenten ziet hun studiecentrum als hun universiteit, voor anderen blijft de Open Universiteit een verre en afstandelijke instelling, waar ze zich weinig bij betrokken voelen. Sommige studenten vragen veel meer contact: zij zouden eigenlijk niets liever zien dan dat er elke week in het eigen studiecentrum een bijeenkomst gepland zou worden. Maar de meerderheid van de studenten kiest net voor de Open Universiteit omdat ze niet naar bijeenkomsten hoeven te komen en zij wensen verder ook geen bemoeienis.

Sommige studenten klagen dat de Open Universiteit hen aan hun lot overlaat, terwijl initiatieven om studenten te bellen en 'achter de broek te zitten' door een andere groep als betuttelend en ergerniswekkend wordt beschouwd.

Flexibiliteit

Vrijheid van tijd en tempo is een groot goed bij de Open Universiteit en het wordt door studenten erg op prijs gesteld. Flexibiliteit heeft echter ook zijn prijs. 'Een vergiftigd cadeautje' wordt het soms ook wel genoemd. Het gebrek aan deadlines en vaste tempi leidt ook wel tot uitstel en uiteindelijk afstel van de studie. Alle studenten hebben wel momenten dat zij er door medestudenten 'doorheen getrokken' worden. Maar die steun van medestudenten ontbreekt vaak bij de Open Universiteit. Spontane allianties blijken het best te werken: contact tussen studenten die elkaar vinden en als studiemaatjes met elkaar optrekken. Het ligt dan ook veel meer de in de aard van de Open Universiteit om dergelijke spontane allianties te faciliteren dan om deadlines af te dwingen.

Openheid van programmering

Bij de start van de Open Universiteit was de vrijheid van programmering veel groter dan nu. Studenten hadden meer keuzevrijheid en in een diplomaprogramma van 56 modules konden ze 9 modules volkomen vrij kiezen. De beperking van de vrijheid van de huidige programmering komt door het steeds grotere accent op accrediterbare academische opleidingen en door de invoering van de bachelor-masterstructuur, waardoor de vrije ruimte kleiner werd. Daarnaast is vanwege economische maatregelen het aantal aangeboden modules bij de Open Universiteit niet onbeperkt, waardoor er ook minder ruimte is voor keuzemogelijkheden.

De komst van internet

De komst van internet heeft een grote invloed gehad op de wijze waarop het onderwijs kon worden vormgegeven. Internet biedt de mogelijkheid om ook op afstand veel nauwer contact met de studenten te hebben. Zowel e-mail, als discussiegroepen, als de nieuwe web 2.0-toepassingen maken het mogelijk om direct met studenten te communiceren en om een virtuele academische community in te richten. De Open Universiteit heeft daarom in de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in haar elektronische leeromgeving en in het integreren van e-learningtechnieken in haar onderwijs. Zie hiervoor ook hoofdstuk 6 over de elektronische leeromgeving.

Leergemeenschappen

Een opleiding volgen is meer dan in je eentje afzonderlijke cursussen bestuderen. Voor studenten die een hele opleiding volgen, is het van belang dat zij deel uitmaken van een 'leergemeenschap'. Een leergemeenschap kan gecreëerd worden door het regelmatig organiseren van studie-evenementen, zoals miniconferenties, landelijke dagen of colloquia. Het zijn momenten waarop studenten elkaar en hun docenten kunnen ontmoeten. Ervaring heeft echter geleerd dat het van belang is om deze evenementen niet vrijblijvend aan te bieden. Beter is het om ze in het curriculum op te nemen, bijvoorbeeld in het kader van het trai-

nen van academische vaardigheden, of als afsluiting van een cursus of een pakket van cursussen. Voor het realiseren van een leergemeenschap zal voor zover mogelijk gebruik gemaakt worden van virtuele communicatie-instrumenten en social software. De casussen in dit boek over de miniconferenties, het European Virtual Seminar en de scriptiekringen geven hiervan een goed voorbeeld.

Samenwerkend leren

Samenwerkend leren zal soms noodzakelijk zijn om academische leerdoelen te realiseren. Studenten van de Open Universiteit erkennen de meerwaarde van samenwerking, maar zien samenwerking ook als een belangrijk hindernis in de studie, omdat het direct afbreuk doet aan de vrijheid van tijd en tempo. De praktijk heeft dan ook geleerd dat het raadzaam is om het aantal momenten waarop samenwerkend leren in het curriculum verplicht is, beperkt te houden.

Bachelor-masterstelsel en leven-lang-leren

Het onderwijs van de Open Universiteit heeft in de afgelopen 25 jaar sterk het accent gelegd op de academische opleidingen. De laatste jaren krijgen ook de hbo-opleidingen op afstand meer aandacht. De vraag is echter of de maatschappelijke ontwikkelingen op het terrein van leven-lang-leren niet naar andere opleidingsmogelijkheden vragen dan academische opleidingen, hbo-opleidingen en daarvan afgeleide cursussen. De vraag waarvoor de Open Universiteit zich gesteld ziet, is of ze zich in de volgende 25 jaar niet meer zou moeten profileren als opleidingsinstituut dat korte, flexibele, op de markt gerichte scholing aanbiedt. Moet de Open Universiteit zich ook niet ontwikkelen als een academische community, waar - naast de gevestigde cursussen en opleidingen - groeiende aandacht is voor informele leergemeenschappen? In hoofdstuk 17 wordt op deze nieuwe ontwikkelingen ingegaan.

Slot

In dit eerste hoofdstuk is in vogelvlucht een beeld geschetst van het onderwijs van de Open Universiteit Nederland, de unieke kenmerken ervan en de problemen en dilemma's die deze kenmerken opleveren. De volgende hoofdstukken en de casussen tonen hoe met deze dilemma's in de afgelopen 25 jaar is omgegaan, welke oplossingen er gerealiseerd zijn en hoe de Open Universiteit de komende 25 jaar hiermee denkt verder te gaan.

Referenties

De Wolf, H. (1999). *Beeld van een instelling in de voorhoede van de onderwijsvernieuwing*.

Heerlen: Open Universiteit Nederland.

Handboek voor Cursusontwikkeling. (1983). Heerlen: Open Universiteit.

Nota open universiteiten in Nederland. (1979). Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1978-1979. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Valcke, M. & Schlusmans, K. (eds.), (1995). *Inside Out. An introduction to the Dutch Open university*. Heerlen: Open Universiteit.

Jos van Kemenade:

‘De vraag naar afstandsonderwijs zal alleen maar toenemen’

Als minister van Onderwijs stond Jos van Kemenade aan de wieg van de Open Universiteit Nederland. Later was hij aan de instelling verbonden als hoogleraar en als lid van de programmaraad van het Ruud de Moor Centrum. Volgens Van Kemenade heeft de Open Universiteit haar plaats wel bewezen, maar zou het cursus-aanbod nog versterkt kunnen worden. ‘Door de snel veranderende samenleving wordt de behoefte aan kennis en inzicht op allerlei terreinen alleen maar groter.’

Wat was de belangrijkste reden om de Open Universiteit op te richten?

‘In de jaren zeventig kwam de volwasseneneducatie tot ontwikkeling, zowel op lager als op hoger niveau. De bedoeling van de Open Universiteit was mensen de mogelijkheid te geven op een andere manier een academisch diploma te halen en op academisch niveau cursussen te volgen die ze nuttig en nodig vonden. Via de Open Universiteit konden ze die kennis verwerven op het moment dat het hen uitkwam, in het begin schriftelijk en later digitaal. De andere universiteiten deden in die tijd nog heel weinig aan parttime onderwijs.’

Is de Open Universiteit in deze opdracht geslaagd?

‘Over het algemeen wel, denk ik. Een behoorlijk aantal mensen heeft via de Open Universiteit een academisch diploma gehaald. Mijn indruk is dat er nog veel meer mensen zijn die cursussen van de Open Universiteit hebben gevolgd, bijvoorbeeld omdat ze meer van rechten, cultuur of economie wilden weten. De cursussen van de Open Universiteit bieden mensen op voortreffelijke wijze de mogelijkheid om zich te verrijken. Daarvoor kunnen allerlei motivaties zijn: werk, vrijetijdsbesteding of persoonlijke interesse. Ik vind het ideaal dat dit mogelijk is. Wat ik ook sterk vind, is dat de Open Universiteit zich geleidelijk aan heeft ontwikkeld tot een digitale universiteit. Het is een groot voordeel om via internet interactief aan cursussen te kunnen deelnemen.’

Moet de Open Universiteit zich nog meer inzetten voor leven-lang-leren?

‘In Nederland hebben we al heel lang avondonderwijs. Later is dat om- en uitgebouwd tot de moedermavo, de Open School, de Open Universiteit en parttime onderwijs bij universiteiten en hogescholen. Leven-lang-leren heeft niet alleen een economische achtergrond. Mensen moeten zich natuurlijk voortdurend bij-, her- of omscholen, maar willen gedurende hun leven ook steeds weer kennis en inzicht opdoen over de veranderende samenleving.

Zo willen ze bijvoorbeeld meer weten over de islam, of leren hoe het strafrecht in elkaar zit. Ook al scholen veel Nederlanders zich op allerlei manieren bij, leven-lang-leren zal steeds belangrijker worden. Dat je op je twintigste met een rugzakje het onderwijs verlaat en daarmee tot je tachtigste goed kunt functioneren, is natuurlijk onzin. De wereld verandert zo sterk, dat het heel verstandig is meer informatie, kennis en inzicht te verwerven.

De behoefte van mensen om zich aan te passen aan veranderde omstandigheden zal toenemen. Je ziet bijvoorbeeld dat mensen niet meer twintig of dertig jaar in dezelfde baan blijven, maar vaak wisselen en daarom scholing nodig hebben. Daar kan de Open Universiteit, in samenwerking met bedrijven, op inspelen. Nog belangrijker dan volledige academische opleidingen vind ik een uitgebreid aanbod van cursussen op niveau.’

Waarom moet juist de Open Universiteit dat bieden?

‘Ik denk niet dat andere universiteiten en hogescholen dat kunnen. Op de eerste plaats is hun cursusaanbod gekoppeld aan specifieke opleidingen en gericht op het behalen van diploma’s. Cursussen moeten daar ook los van kunnen staan. Op de tweede plaats is de Open Universiteit heel sterk in het aanbieden van afstandsonderwijs. Ik denk wel dat het van belang is om meer met andere universiteiten en hogescholen samen te werken, zodat er een soort symbiose ontstaat tussen regulier onderwijs en afstandsonderwijs. De Open Universiteit heeft zeer goede onderwijskundige afdelingen, waar andere instellingen van kunnen profiteren.’

Staat het financieringssysteem zo'n versterking van het cursusaanbod niet in de weg?

'De financiering van het hoger onderwijs is over het algemeen gebaseerd op volledige opleidingen, op uitstroom na het behalen van een diploma. Voor de Open Universiteit is dat een probleem, want die heeft niet alleen studenten die een volledige opleiding volgen, maar ook mensen die inschrijven voor onderdelen van programma's. Ik vind het onjuist dat de financiering daar niet of onvoldoende op is afgestemd. Als de politiek de mond vol heeft van permanente educatie en leven-lang-leren van belang is voor de samenleving, dan moeten daarvoor ook de nodige financieringsmogelijkheden geboden worden. Waarbij ik wel moet aantekenen dat volwassenen best zelf kunnen meebetalen. Als het volgen van een opleiding of cursus iemand voordeel of plezier oplevert, dan mag hij ook een eigen bijdrage leveren.'

Wat moet de Open Universiteit de komende 25 jaar volgens u zeker doen?

'De Open Universiteit moet gewoon doorgaan met de taakstellingen waarvoor zij bedoeld is. Ik ben ervan overtuigd dat mensen in toenemende mate behoefte hebben aan kennis en inzicht op tal van gebieden en dat ze die willen opdoen op het moment dat het hen uitkomt. De vraag naar afstands-onderwijs zal dus alleen maar toenemen. Ik denk verder dat het van belang is dat de Open Universiteit meer gaat samenwerken met andere universiteiten en hogescholen, om in het reguliere onderwijs elementen van afstands-onderwijs op te nemen. Ook aan de professionalisering en bijscholing van docenten, waar steeds meer behoefte aan is, kan de Open Universiteit een belangrijke bijdrage leveren. Daarnaast denk ik dat zij in samenwerking met de ROC's een rol zou kunnen spelen op het terrein van alfabetisering. Want juist de ervaring met afstandsonderwijs biedt mogelijkheden om daar verbetering in aan te brengen.'

José Vorstenbosch

Gottfried Leibbrandt:

‘De Open Universiteit biedt mensen een kans hun leven te verrijken’

Gottfried Leibbrandt was de eerste voorzitter van het College van bestuur van de Open Universiteit Nederland. Eind jaren zeventig steunde hij als directeur-generaal van het hoger onderwijs bij het Ministerie van OCW de plannen om een afstands-universiteit op te richten. Enkele jaren later ontving hij koningin Beatrix voor de officiële opening van de nieuwe universiteit. Leibbrandt: ‘Ook toen zagen we al hoe snel de maatschappij zich ontwikkelde. Dat burgers zich blijven om- en bijscholen is zó belangrijk.’

Hoe heeft u de opstartfase van de Open Universiteit beleefd?

‘Als een opwindende periode, waaraan ik goede herinneringen heb. We werkten met een groep heel enthousiaste mensen aan een volledig nieuw onderwijsaanbod. Het was duidelijk dat daaraan grote behoefte was, want nog voor de officiële opening hadden we duizenden studenten op wachtlijsten staan. Het was ook een spannende tijd, want het was geen uitgemaakte zaak dat de Open Universiteit zou slagen. Het Ministerie van Financiën zag met lede ogen aan dat er een universiteit bijkwam en als nieuwkomer moesten we onze plaats in het onderwijslandschap nog veroveren. De Telegraaf kopte zelfs een keer prominent op de voorpagina dat de Open Universiteit zou sluiten! Dat zorgde natuurlijk voor veel onrust. Gelukkig lukte het om snel contact te leggen met toenmalig onderwijsminister Van Kemenade, die ons verzekerde dat het bericht “volstrekte onzin” was. Er was in die begintijd een geweldige druk om snel cursussen te produceren.

Maar het ontwikkelen van hoogwaardig zelfstudiemateriaal kost nu eenmaal tijd. Ik ben nog steeds blij dat we altijd strikt hebben vastgehouden aan de kwaliteit van het cursusmateriaal. Daardoor zijn we er bijzonder goed in geslaagd om het academisch niveau te halen en heeft er nooit twijfel bestaan over de waarde van ons diploma.'

Wat is uw beeld van de Open Universiteit 25 jaar later?

'Ik volg de organisatie nu natuurlijk op een afstand, maar mijn indruk is positief. Ik vind dat zij goed is meegegaan met moderne ontwikkelingen, met name op het gebied van de technologie. Daar vindt haast een explosie van mogelijkheden plaats en het lijkt mij dat de Open Universiteit daar goed op inspeelt. Zij speelt ook een belangrijke rol als het gaat om de toenemende vraag van de maatschappij naar lifelong learning. De maatschappij verandert zo snel dat er grote behoefte is aan mogelijkheden voor mensen om zichzelf bij te spijkeren. Juist door haar open karakter en de specifieke opzet van het onderwijs stelt de Open Universiteit velen in die gelegenheid. Zij kunnen in hun eigen situatie en onder omstandigheden die zij zelf kiezen hun kennis uitbreiden. Dat is niet alleen heel belangrijk vanuit een arbeidsperspectief, maar ook vanuit maatschappelijk oogpunt.'

Wat vindt u minder sterke punten?

'Wat ik heel jammer vind, is dat het aanbod van hogere beroepsopleidingen maar beperkt van de grond is gekomen. Hoewel het vanaf het begin nadrukkelijk de bedoeling was hoger beroepsonderwijs aan te bieden, is de ontwikkeling daarvan in de loop van de jaren een verwaarloosd kind geworden.

Ik denk dat de Open Universiteit daar een behoorlijke kans heeft laten liggen. Het zou goed zijn dat alsnog op te pakken. Een ander punt waar volgens mij kansen liggen is de studiebegeleiding. Vanaf het eerste moment hebben we veel aandacht geschonken aan studiebegeleiding. In vergelijking met andere universiteiten deden we daarin al veel meer. Toch denk ik dat we het nog te weinig accent hebben gegeven. De Britse Open University is bijvoorbeeld duidelijk geworteld in de Angelsaksische traditie, waar tutoring een heel belangrijk onderdeel van het onderwijs is. Ik denk dat een groot deel van het succes van de Britse afstandsuniversiteit ligt in het feit dat zij veel meer aandacht en geld steekt in de studiebegeleiding.'

Heeft u zelf een cursus van de Open Universiteit bestudeerd?

'Ik heb indertijd natuurlijk heel veel in de cursusboeken gekeken en gelezen, maar ik heb er nooit een helemaal bestudeerd. In mijn ontmoetingen met studenten heb ik wel kunnen constateren wat voor grote betekenis afstandsonderwijs kan hebben, zelfs als het maar gaat om één enkele cursus. Het dwingt studenten om over een problematiek op een academisch niveau na te denken. Soms bezien ze daardoor hun eigen situatie en werkomgeving met heel andere ogen.'

Welke invloed heeft de Open Universiteit gehad op het hoger onderwijs?

‘Een van de motieven om de Open Universiteit op te richten was dat het ministerie tot de conclusie was gekomen dat de gewone universiteiten wel erg vast zaten in tradities. Ze hadden weinig oog voor parttime studenten en voor volwassenen in het algemeen. Ook de manier van doceren werd bepaald door oude gewoontes. Ik denk dat de Open Universiteit in 25 jaar op allerlei manieren de vernieuwing in het hoger onderwijs heeft bevorderd. Met de modulaire opbouw van het studieprogramma en het geven van creditpunten voor afzonderlijke modules was de instelling bijvoorbeeld een voorloper. Dat is nu het systeem dat alle universiteiten hanteren. En doordat veel docenten van andere universiteiten betrokken waren bij het ontwikkelen van onze cursussen, zij zijn ook gaan nadenken over de pedagogie van hun eigen colleges en de interactie met hun studenten.’

Welke advies geeft u mee voor de komende 25 jaar?

‘Ik denk dat de instelling op de goede weg is met de activiteiten op het vlak van open educational resources, dus het gratis ter beschikking stellen van cursusmateriaal via internet. Verder denk ik dat het belangrijk is om te blijven inspelen op de mogelijkheden die de technologie biedt, zonder daarin door te slaan. Er moet een balans blijven tussen gedrukt materiaal, persoonlijke studiebegeleiding, tutoring via internet, online contact tussen studenten en al die andere fantastische mogelijkheden die er zijn.’

U spreekt nog steeds met veel betrokkenheid over de Open Universiteit...

‘Dat kan ik alleen maar beamen. Ik draag de taakstelling van de Open Universiteit nog altijd een warm hart toe, zowel het vergroten van de deelname aan het hoger onderwijs als de onderwijsvernieuwing. De wereld is in 25 jaar veel veranderd, maar deze thema’s zijn ook nu actueel. De Open Universiteit biedt mensen een kans hun leven te verrijken. Door hun kennis uit te breiden of een diploma te behalen kunnen zij hun positie verbeteren. Dat vind ik nog steeds geweldig.’

Olga Teunis

Een interview met het College van bestuur

De student en de Open Universiteit blijvend met elkaar verbonden

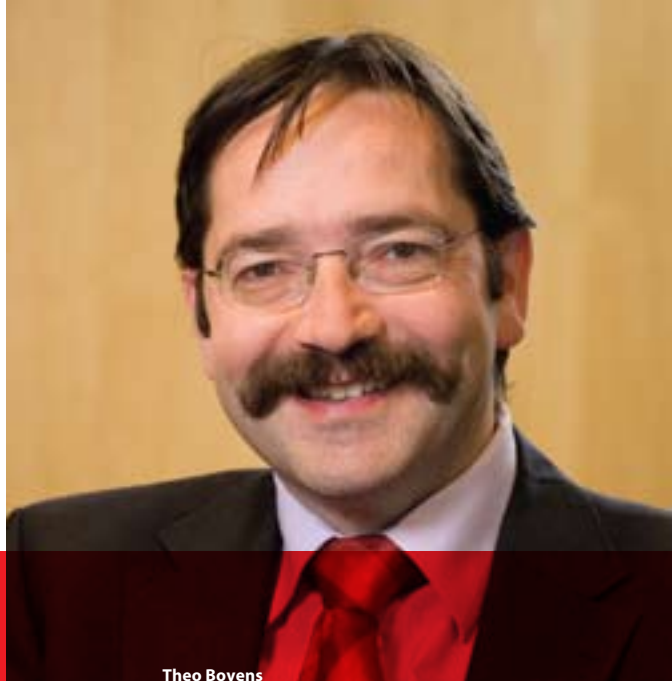
Als de drie leden van het College van bestuur samen om een tafel zitten kost het geen enkele moeite het gesprek op gang te brengen. Met bevologenheid praten zij over de studenten, het onderwijs en de toekomst van de Open Universiteit Nederland. Daarbij wordt ook regelmatig een kritische noot gekraakt.

Fred Mulder: 'Het profiel van de Open Universiteit is bijzonder krachtig, het probleem is alleen dat onze agenda van activiteiten zo ontzettend vol is geworden.'

Begin 2003 trad **Theo Bovens** toe als lid van het College van bestuur en in 2005 volgde hij Thijs Wöltgens op als Collegevoorzitter. Eerder was hij werkzaam als wethouder en loco-burgemeester van Maastricht. Ook was hij vijf jaar verbonden aan de Universiteit Maastricht, onder andere als adjunct-directeur en hoofd bureau onderzoek bij de faculteit Economische wetenschappen. 'Het lijkt alsof toegang tot het hoger onderwijs geen thema meer is. Toch blijkt dat wij voor veel mensen nog steeds de enige mogelijkheid zijn om hoger onderwijs te volgen. Het is nog steeds een belangrijke reden van ons bestaan.'

Rector magnificus **Fred Mulder** is een medewerker van het eerste uur: in 1983 kwam hij bij de Open Universiteit in dienst. Hij was hoogleraar Informatica-onderwijs en decaan van de faculteit Technische wetenschappen. In 1998 aanvaardde hij een betrekking bij TSM Business School, maar in 2000 keerde hij terug om het College van bestuur te versterken. 'De Open Universiteit heeft zich ontwikkeld tot een volwaardige universiteit. Nu moeten we waken voor de neiging conventioneeler te worden, want onze kracht is juist dat we dingen anders doen. We moeten geen traditionele universiteit op afstand worden.'

Cees Brouwer was Quality and development manager bij KPN Projectmanagement toen hij in 2006 werd benoemd tot Collegelid bij de Open Universiteit. De organisatie kende hij toen al goed, namelijk als student: hij studeerde Arbeids- en organisatiepsychologie en behaalde in 1999 zijn diploma. 'We laten ons nog te veel leiden door onze productbenadering, door de logistiek. In het programma "De student meer centraal" stellen we de vraag wat en hoe we bijdragen aan het succes van onze studenten. Zo komt de focus op onze klanten.'

Theo Bovens

Wat is volgens u de belangrijkste taak van de Open Universiteit?

Theo: 'Ik denk dat de taak van de Open Universiteit niet wezenlijk anders is dan 25 jaar geleden. Wij bieden afstandsonderwijs als middel om het hoger onderwijs toegankelijk te maken voor mensen die anders niet of veel moeilijker kunnen studeren. Dan moet je denken aan tweedekansstudenten, dus mensen die niet eerder de kans hadden om hoger onderwijs te volgen, aan mensen die geen passende vooropleiding hebben en aan speciale doelgroepen als gehandicapten. De samenstelling van onze doelgroep is wel veranderd.

Bij de oprichting zat er een enorm grote groep te wachten op de mogelijkheid om aan het hoger onderwijs deel te nemen. Nu is onze doelgroep meer gemêleerd. Een groter deel van de studenten heeft al hoger onderwijs genoten en wil bijleren. De wensen en eisen van studenten zijn ook veranderd. Dat past weer bij de omslag die we hebben gemaakt van schriftelijke universiteit naar e-learninguniversiteit.'

Fred: 'De Open Universiteit heeft vanaf het begin niet alleen tweedekansonderwijs geboden, maar ook een alternatief voor het reguliere studiep pad, een tweede weg. Wij bieden toch heel ander onderwijs dan de reguliere universiteiten: open onderwijs, heel flexibel, innovatief. Dat laatste raakt aan een andere belangrijke taak die onze universiteit heeft, namelijk om onze onderwijsinnovaties uit te dragen in Nederland en die samen met anderen verder te ontwikkelen. Daar is ook onze onderzoekstaak als universiteit aan verbonden.'

Cees: 'We zijn ook de universiteit voor een leven-lang-leren. Voor veel studenten is een diploma niet het hoogste goed. Ons aanbod is voor hen interessant

Fred Mulder

Cees Brouwer

omdat zij uitstekend leermateriaal kunnen bestuderen in combinatie met hun werk en in hun eigen maatschappelijke omgeving.

Voor sommigen is een losse cursusmodule een prettige vorm, voor anderen een Kort hoger onderwijsprogramma of een gecertificeerd programma. Een aantal van hen zal cursussen “stapelen” tot een diploma in zicht komt. Maar dat is voor lang niet iedereen het doel. Veel studenten willen vooral hun kennis vermeerderen.’

Wat zijn sterke punten van de Open Universiteit? Waarop bent u trots?

Theo: ‘Waar ik trots op ben, dat zijn onze studenten. Dat staat buiten kijf. Elke keer als ik studenten ontmoet, zie ik welke betekenis onze instelling kan hebben in hun leven. Ik merk dat bij studenten die voor een gezin zorgen, werken en studeren, bij soldaten die in Kamp Holland studeren, bij topsporters, en eigenlijk bij elke student die ik de hand druk. Ik vind het nog steeds geweldig als ik aan een student een diploma mag uitreiken.’

Cees: ‘Een diploma-uitreiking is een emotionele gebeurtenis, die mij enorm veel energie geeft. Je ziet de geweldige overwinning die mensen hebben behaald, op zichzelf en op hun omgeving. Dan is het mooi om te beseffen dat je een omgeving biedt die dat mogelijk maakt. Ik draag dan ook met trots mijn studentenpas én mijn medewerkerspas. Toch ligt er nog veel “goud onder het stof”. We zouden meer met ideeën en initiatieven kunnen doen. Ik ken weinig bedrijven die zo veel mooie dingen in huis hebben die ze verder kunnen ontwikkelen.’

Fred: ‘Ik denk ook aan de prachtige producten die we in al die jaren hebben gemaakt. De kwaliteit van ons cursusmateriaal is onomstreden. We hebben dan ook diverse prijzen gewonnen. De aanpak die we in 1984 hebben

geïntroduceerd om onderwijsmateriaal op een meer industriële wijze te ontwikkelen was echt vernieuwend. Het heeft geleid tot prima producten die studenten heel goed zelfstandig konden bestuderen. Daar ben ik wel trots op. Verder heeft onze instelling naam verworven als het gaat om onderzoek en onderwijsvernieuwing. De Open Universiteit ging als eerste in Nederland echt met online leren aan de slag. Ook ons hele onderwijs-concept, het werkplekleren voor leraren, het blended leren, dat blijft voor velen een lonkend perspectief. Kortom, we vervullen onze rol als voorloper goed. Daar mogen we tevreden mee zijn.'

Waar bent u minder blij mee?

Theo: 'Al die dingen die we noemen zijn meteen ook onze punten van zorg. Want we hebben een dure exploitatie. Flexibiliteit is natuurlijk fantastisch, maar het kost enorm veel geld om mensen ieder moment van de dag te kunnen laten beginnen met een academische studie. Als de kosten toenemen is de vraag of het lukt om al onze bijzondere faciliteiten te blijven bieden zoals we dat willen. Wat ik ook wel eens jammer vind, is dat we ons onderscheidend karakter en onze eigen visie niet altijd genoeg laten horen. Met achthonderd medewerkers zouden we toch evenveel ambassadeurs moeten hebben en dat is niet altijd zo. Aan de andere kant hoort het ook bij een professionele organisatie, waar iedereen zijn eigen ideeën heeft. Ik denk dat iedereen wel heel trots is op de Open Universiteit, maar dat wordt niet altijd zo uitgedragen.'

Fred: 'De financiële context waarmee we werken is erg lastig geworden. Zeker omdat we heel veel mogelijkheden en kansen zien, die we toch op waarde moeten onderzoeken. De kunst is om binnen die gegeven situatie de meest verstandige keuzes te maken.'

Cees: 'We hebben binnen de Open Universiteit aan ideeën geen gebrek, maar de slag naar implementeren levert vaak problemen op. Ik roep wel eens dat het aantal ideeën hier omgekeerd evenredig is met de kans dat ze geïmplementeerd worden. Dat is jammer, want sommige ideeën verdienen het echt om realiteit te worden.'

Wat moet de Open Universiteit doen om over 25 jaar nog succesvol te zijn?

Fred: 'De strategie die we de afgelopen jaren hebben uitgezet moeten we stap voor stap uitvoeren zonder ons te laten afleiden door allerlei zijbewegingen. Die strategie is dat wij open, flexibel onderwijs willen bieden als universiteit voor een leven-lang-leren. Naast universitair onderwijs willen we ook hoger beroepsonderwijs bieden. Een belangrijk uitgangspunt is dat we de student en diens situatie centraal stellen. Onze leermaterialen gaan we anders inrichten, volgens het concept van open educational resources. Dat betekent dat onze leermaterialen via internet beschikbaar zullen zijn, zodat iedereen daar gratis gebruik van kan maken, zolang het niet voor commerciële

doeleinden is. Dat is een belangrijke stap, eigenlijk een systeeminterventie in het onderwijslandschap. Ten slotte blijft ons onderzoek van groot belang als fundament onder onderwijsinnovatie.

Voor al onze activiteiten geldt dat we zoveel mogelijk willen samenwerken met de dertien andere universiteiten, met hogescholen en het beroepsveld. Zo brengen we complementaire competenties samen en het is in het maatschappelijk belang.'

Cees: 'De academische kwaliteit en een leven-lang-leren, dat is waar de Open Universiteit om draait. Daarnaast is ondernemerschap voor mij van groot belang, dat we kijken wat onze klant wil en daar vanuit onze basis een goed aanbod voor creëren. Bovendien denk ik dat we naar de waardeketen moeten kijken waar onderwijs deel van uitmaakt, met name de stap die ervoor zit en de stap die erna komt. Zo onderzoekt onze business development groep nu EVC's en assessments. Voordat mensen de keuze maken wat ze willen leren, moeten we ze helpen om tot de vraag te komen in welke situatie ze nu zitten, waar ze naartoe willen en wat ze nodig hebben daar te komen. Dat gaat verder dan een eenvoudige intake. We bekijken of dat een aanbod is dat binnen het werkgebied van de Open Universiteit past.'

Theo: 'Onderwijs wordt nog steeds gezien als een voorbereiding op de beroepspraktijk. Maar het is nu al niet meer zo dat je klaar bent als je met 23 jaar de arbeidsmarkt op gaat, die tijd is voorbij. Als we echt een universiteit voor leven-lang-leren willen zijn, dan moeten we in het hele leven van mensen aanwezig zijn, zodat ze in verschillende fases hun competenties kunnen versterken. We moeten er zijn voor mensen van 18 tot 98 jaar. Als er al een universiteit die slag kan maken, dan is het de Open Universiteit.'

Cees: 'Eigenlijk willen we één ding voor de toekomst: dat de student en de Open Universiteit blijvend met elkaar verbonden zijn.'

Olga Teunis

Brussel

2

De cursus en didactische modellen

Gerard van den Boom en Kathleen Schlusmans

De eenheid waarin studenten het onderwijs van de Open Universiteit Nederland bestellen, betalen en bestuderen is de cursus. Elke cursus schotelt studenten een samenhangend geheel van leerstof voor en leidt - bij voldoende resultaat op een afsluitende opdracht of tentamen - tot een certificaat. Elke cursus is zelfstandig te bestuderen en is tegelijkertijd een bouwsteen voor grotere programma's. De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat, is: hoe zien de cursussen van de Open Universiteit er uit en waarom is dat zo?

Didactische functies

In regulier contactonderwijs vinden het geven van onderwijs door een docent en het krijgen van onderwijs door een leerling of student gelijktijdig en op één plek plaats. Een rooster of planning zorgt ervoor dat zaken planmatig en gestructureerd verlopen. Pauzes zijn ingepland. Docenten vertellen verhalen, leggen leerstof uit en stellen vragen. Ze geven beurten om na te gaan of het behandelde is begrepen en onthouden. Leerlingen of studenten kunnen vragen stellen en als de stof erom vraagt, kan samenwerken direct georganiseerd worden. Vaak wordt dan in groepjes aan een taak gewerkt. Contactonderwijs is, afgezien van eventueel huiswerk, een synchroon proces.

In contrast hiermee is het afstandsonderwijs van de Open Universiteit te zien als een asynchroon proces. Bij cursussen van de Open Universiteit schrijven docenten hun verhalen, uitleg en vragen op. Het verzorgen van onderwijs vindt voor een groot deel plaats tijdens de ontwikkeling en productie van het onderwijsmateriaal, terwijl de bestudering van het materiaal later en op een andere plek gebeurt. Afgezien van eventuele incidentele contactmomenten van studenten met docenten is de uitvoering van het onderwijs gescheiden van de voorbereiding ervan. Die uitvoering gebeurt in de vorm van zelfstudie. Het voordeel daarvan is dat de studenten de vrijheid hebben om zelf te bepalen waar, wanneer en hoe snel zij studeren. Een bijkomend nadeel is dat er geen directe interactie tussen onderwijsgever en student is, en de docent dus ook niet direct kan inspelen op de reacties van de studenten.

Zowel voor contactonderwijs als voor afstandsonderwijs moet een aantal zaken gerealiseerd zijn om de leerprocessen van studenten op gang te brengen en aan de gang te houden. De activiteiten in een klaslokaal en ook de voorgeprogrammeerde activiteiten bij afstandsonderwijs zijn terug te voeren op een beperkt aantal didactische functies, die in elk soort onderwijs moeten worden gerealiseerd. Kort samengevat zijn deze didactische functies:

1. Structureren en organiseren van de studie.

Dit gebeurt bijvoorbeeld door leerstof te ordenen en op te delen in bestuurbare eenheden, door het programmeren van bepaalde activiteiten, soms in samenwerking met andere studenten. Maar ook door het aanbieden of laten maken van een heldere planning.

2. Leerstof toegankelijk maken.

Dit kan door het beschikbaar stellen van een boek of video, maar ook door het geven van toelichtingen, extra voorbeelden en uitleg of een hoorcollege.

3. Activeren van studenten gericht op het (laten) verwerken van leerstof.

Dit kan door het verstrekken van opdrachten of taken, door het stimuleren tot samenwerken, door het uitdagen andere bronnen te zoeken of te raadplegen, door het geven van sommen of vraagstukken waarmee geoefend kan worden, door het geven van 'kijkopdrachten' bij een video, et cetera.

4. Motiveren van studenten.

Dit kan door de leerstof in te kaderen in een relevante context, door aan te sluiten bij de leefwereld van studenten, door stof op meerdere en vooral attractieve manieren aan te bieden, door studenten uit te dagen, door studenten te laten samenwerken, et cetera.

5. Toetsen van leerresultaten.

Dit is belangrijk om studenten inzicht te geven en te laten houden in effecten van hun studie-inspanningen, bijvoorbeeld door zelftoetsen, tussentoetsen, eindtoetsen en opdrachten in velerlei vorm.

6. Feedback geven.

Dit is van belang om studenten inzicht te geven in hun prestaties op toetsen of bij werkstukken. Een toetsuitslag of cijfer alleen volstaat niet, daar leert een student niets van. Feedback geeft inzicht in hoe de vlag erbij hangt. Wat is er goed gedaan en wat nog niet? Speciaal van belang is het inzicht te krijgen in wat er fout gedaan is en waarom.

Het onderwijsleerproces

Concrete invulling van de didactische functies is afhankelijk van de onderwijsdoelen van de onderwijsinstelling en de leerdoelen van de student. Afhankelijk van die doelen worden leerpaden in de vorm van activiteitenreeksen uitgewerkt. Vervolgens zal, afhankelijk van doelgroepkenmerken, de ondersteuning bij die leerpaden ingevuld moeten worden: voor beginners veel en voor gevorderden minder. Daarnaast bepalen de eigenschappen van de verschillende media de mogelijkheden en de beperkingen om er de didactische functies mee te realiseren.

Het onderwijs van de Open Universiteit Nederland is zo ingericht dat de zes didactische functies in samenhang met elkaar zijn gerealiseerd, waardoor studenten maximaal worden ondersteund bij hun leerproces. Het onderwijs biedt een introductie, zodat een student zich kan oriënteren op de leerzaak. De introductie bereidt de student voor op wat komen gaat, managet de verwachtingen en activeert de noodzakelijke voorkennis. Belangrijk is ook dat de introductie motiveert; een goede introductie verleidt de student als het ware de leerzaak te gaan uitvoeren. Het uitgestippelde leer- of studiepad, gevuld met taken en opdrachten, biedt de student structuur omdat het allerlei activiteiten programmeert. Als het goed is uitgewerkt, zal het leerpad bijdragen aan het activeren van de studenten en hen zodoende ook motiveren. In relatie tot het leerpad wordt ook de inhoudelijke leerstof voor de studenten ontsloten. Daarbij worden inhoudelijke bronnen concreet aangereikt of er wordt naar verwezen. De didactische functies 'leerstof toegankelijk maken' en 'motiveren' worden zeker ook gerealiseerd door het koppelen van taakinhouden aan relevante betekenisvolle contexten, zoals gebeurt met behulp van voorbeelden of casussen.

De ondersteuning, ook wel aangeduid als begeleiding, dient meerdere functies. Deze stuurt en activeert, motiveert en zorgt voor de nodige feedback vanuit verschillende bronnen, docenten of medestudenten. Directe ondersteuning, gericht op inhoud of op proces, ontvangen de studenten verder in de vorm van discussiegroepen, virtuele begeleidingsbijeenkomsten of door een glossarium.

Het afronden van een geprogrammeerde reeks taken gebeurt meestal door een vorm van recapitulatie, in combinatie met het afleggen van een toets waarmee wordt nagegaan of de beoogde doelen inderdaad bereikt zijn.

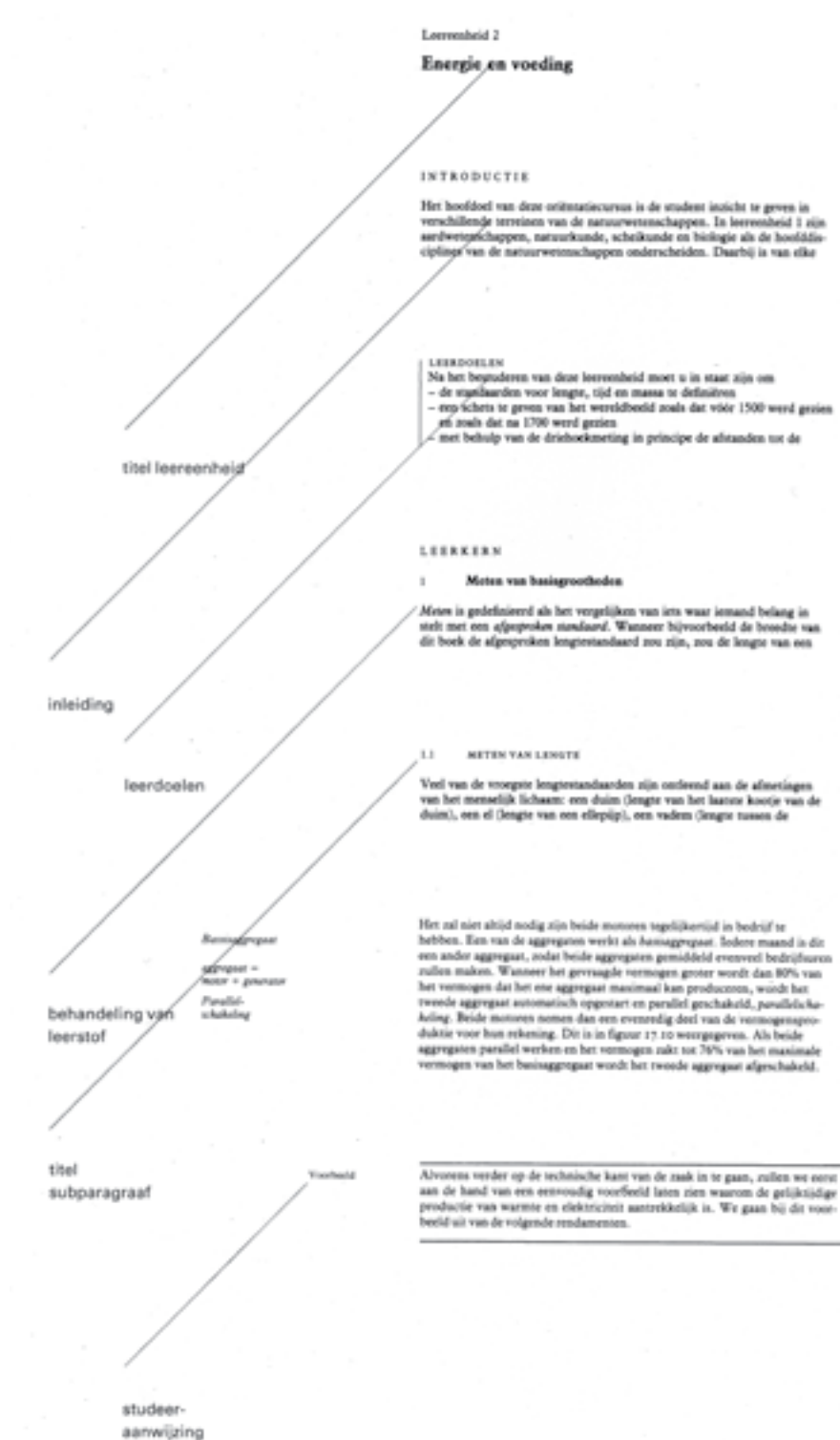
Didactische modellen

Het leereenhedenmodel

Tijdens de voorbereiding van de Open Universiteit en de eerste jaren van haar bestaan is een didactisch model ontwikkeld, dat bekend is geraakt onder de naam leereenhedenmodel. Bij het leereenhedenmodel bestaat de complete cursus uit nieuw ontwikkeld materiaal, waarbij alle onderdelen geïntegreerd aan de studenten worden aangeboden. Dit model is van belang als er geen bestaand materiaal, zoals een handboek, voorhanden is. Cursussen volgens dit model worden gekenmerkt door leerstof waarbij de vakinhoud gestructureerd wordt aangeboden in combinatie met veelvuldige toepassing van didactische middelen als leerdoelpresentatie, introducties, toegevoegde vragen en opdrachten, herhalingen, voorbeelden, toetsen en terugkoppelingen. De student krijgt alle materiaal, dus vakinhoud en didactiek, geïntegreerd gepresenteerd. In beginsel is de meeste begeleiding bij de studie in het materiaal ingebouwd. Soms is nog aanvullende persoonlijke begeleiding voorzien.

De cursussen zijn zo ingericht dat studenten telkens een afgerond geheel, een leereenheid, kunnen doorwerken. Een leereenheid wordt gedefinieerd als een studiegeheel dat een gemiddelde student in een studiesessie van ongeveer vier uur kan bestuderen. Om te voorkomen dat de opdeling in leereenheden ertoe leidt dat de studenten het overzicht verliezen, wordt in de cursus als geheel en in de leereenheden afzonderlijk veel aandacht besteed aan het geven van inleidende overzichten, samenvattingen en herhalingen. Zo kent elke cursus een introductie-eenheid, die een globale schets bevat van de opbouw en de inhoud van de cursus. Verder komen in een cursus ook herhalingseenheden voor, die studenten na een afgerond blok van leereenheden de kans geven om grotere gehelen te herhalen of te integreren.

Binnen de vaste cursusstructuur kent ook elke leereenheid weer een vaste structuur. De leereenheid begint steeds met een introductie, waarin is aangegeven wat de plaats van de betreffende leereenheid is, hoe deze samenhangt met de leerstof uit eerdere leereenheden en wat de leerdoelen ervan zijn. Na de introductie volgt de leerkeren, waarin de leerstof of inhoud staat beschreven, aangevuld met vragen en opdrachten. De kern bevat meestal ook studeeraanwijzingen met suggesties voor studenten over de manier waarop ze een bepaald onderdeel kunnen aanpakken. Als afsluiting van een leereenheid is standaard een zelftoets voorzien. Dat is een aantal vragen met daarna een terugkoppeling waarmee studenten hun eigen antwoorden kunnen vergelijken met die van de docenten. Kortom: in een leereenheden cursus wordt de student geheel door het materiaal begeleid. De gemiddelde student heeft - behalve doorzettingsvermogen - voor de zelfstandige bestudering niets nodig. Studenten die problemen hebben met het studeren op afstand kunnen een beroep doen op zogenoemde vangnetbegeleiding of mentoraat.

Anekdotisch: In de eerste cursusboeken van de Open Universiteit waren de leereenheden standaard zestien pagina's. Deze omvang werd op twee manieren beargumenteerd. Ten eerste studeren studenten van de Open Universiteit doorgaans naast een baan; zij zijn dus veelal op de avonden aangewezen. Op één avond studeren kunnen studenten een hapklare brok van zestien pagina's verwerken. Ten tweede konden op één blad papier zestien A4 pagina's gedrukt worden en dat was precies één katern in het cursusboek.

Afhankelijk van de concrete invulling van de diverse didactische functies en de wisselende accenten op een of meer van die functies ontstonden er variaties op het basismodel. Al snel werden voor de realisatie van de didactische functie 'leerstof toegankelijk maken' andere oplossingen gekozen. Natuurlijk ging de Open Universiteit gebruik maken van bestaande bronnen waarin de noodzakelijke inhoud al liggen opgeslagen, zoals handboeken, tekstboeken, wettenbundels, readers en bestaand videomateriaal. Voor het didactisch optimale gebruik ervan is een tweetal modellen afgeleid van het leereenhedenmodel: het tekstboek-werkboekmodel en het werkboek-bronnenmateriaalmodel.

Het tekstboek-werkboekmodel

Het meest opvallende aan het tekstboek-werkboekmodel is dat de vakinhoud en de didactiek niet geïntegreerd worden aangeboden. Het tekstboek bevat de inhoudelijke informatie van de cursus. Naast het tekstboek is er een werkboek dat het leerproces van de studenten structureert en aanstuurt. Via bijvoorbeeld opdrachten, taken en toetsen lokt het uit tot actief leren. Alleen als het gekozen tekstboek de inhoud niet volledig afdekt, of als het nodig is om toelichtingen, aanvullingen, veranderingen of correcties bij het tekstboek te geven, vervult het werkboek ook een inhoudelijke rol. Het werkboek wordt speciaal door de Open Universiteit ontwikkeld. In beginsel is alle begeleiding ingebouwd in het werkboek. Studenten die desondanks problemen hebben met de cursus kunnen een beroep doen op studiebegeleiders.

Tekstboek en werkboek

Het werkboek-bronnenmateriaalmodel

Het didactisch principe van geleide zelfontdekking vormt de grondslag van het werkboek-bronnenmateriaalmodel. Het werkboek biedt studenten de gelegenheid ervaring op te doen met het proces van wetenschappelijke kennisverwerking. In de bronnen vinden zij het materiaal dat bij deze kennisverwerking van belang is. Bronnen zijn bijvoorbeeld (fragmenten uit) studieboeken, tijdschrift-artikelen, onderzoeksrapporten, processtukken of filmfragmenten. De bronnen zijn deels fysiek in de cursus beschikbaar, deels moet de student er ook zelf naar op zoek gaan. Vanuit het werkboek worden de studenten naar de bronnen geleid en er doorheen gevoerd. Het werkboek lijkt qua opzet op het leereenhedenmodel. Het bevat een introductie, een aantal eenheden en een eindtoets. Maar met deze uiterlijke overeenkomst houdt de vergelijking op. In de eenheden wordt niet geprobeerd om een hoeveelheid kennis en inzicht zo duidelijk en zo efficiënt mogelijk te presenteren, maar worden studenten begeleid in het proces van wetenschappelijke kennisverwerking en -verwerking. Het werkboek geeft de studenten richtlijnen over welke stappen genomen worden bij het verzamelen en analyseren van materiaal en zet hen via opdrachten aan om zelf origineel bronmateriaal te bestuderen en te analyseren. Uiteraard wordt er een uitgebreide bespreking of terugkoppeling gegeven bij de opdrachten.

Variatie op didactische modellen

In de beginjaren van de Open Universiteit was schriftelijk materiaal het belangrijkste medium. In aanvulling daarop werd audio- en videomateriaal ingezet. In de loop van de tijd zijn de mogelijkheden die de computer biedt steeds belangrijker geworden. Daarnaast zorgen begeleiders in studiecentra voor groepsbijeenkomsten en individuele advisering waar dat nodig is. Voor elke cursus streven de ontwikkelaars naar de optimale mix van de genoemde media. Met de voortschrijdende ontwikkeling van didactische inzichten en ook de snelle ontwikkeling op technologisch gebied hebben zich nieuwe mogelijkheden aangediend om invulling te geven aan de didactische functies. Daarmee hebben ook nieuwe cursusmodellen in vele varianten hun intrede gedaan. Elders in dit boek zijn hiervan beschrijvingen of voorbeelden te vinden. Hier volstaan we met de beknopte aanduiding van een aantal varianten:

- Cursussen waarbij een tekstboek of bronnenmateriaal gecombineerd wordt met een elektronisch werkboek. Het werkboek is bij deze cursussen niet in schriftelijke vorm beschikbaar, maar alleen via de elektronische leeromgeving Studienet. De werkboeken kunnen gemakkelijk up-to-date gehouden worden en de uitlevering van bijvoorbeeld videomateriaal vindt niet meer plaats via dvd's, maar streaming via internet. Deze variant is steeds meer in gebruik. De hele masteropleiding Onderwijswetenschappen is bijvoorbeeld zo opgezet.
- Competentiegerichte cursussen, met als voorbeeld de onderzoekspractica van de opleiding Psychologie. Omdat statistiek een traditioneel struikelblok is, heeft de opleiding Psychologie ervoor gekozen om het statistiekonderwijs

op te nemen in een reeks onderzoekspractica. Daarmee wordt statistiek op een betekenisvolle wijze ingebed in het grotere geheel van wetenschappelijk onderzoek. Studenten werken in een reeks onderzoekspractica telkens aan een hele onderzoekscyclus. Door te variëren met soorten onderzoek maken de studenten kennis met deze soorten en werken zij aan de oplossing van diverse problemen die in de practica worden opgeworpen. Het onderwijs is gestructureerd volgens de stappen die in het onderzoek gezet moeten worden: van onderzoeksoepzet, via dataverzameling en dataverwerking naar rapportage. Noodzakelijke bronnen en ondersteuning zijn, op de plaatsen waar dat nodig is, ingebouwd en door de studenten op te roepen.

- Een cursus opgezet als 'virtueel bedrijf'. Een virtueel bedrijf is een echt bedrijf met echte opdrachten van echte opdrachtgevers, alleen draait het bedrijf helemaal via internet. Deelnemende studenten werken vanuit huis individueel of samen in diverse rollen aan projecten. Zo'n rol is bijvoorbeeld die van manager of onderzoeker. Docenten treden op als begeleiders, kwaliteitsbewakers en als te raadplegen experts. Er draait al geruime tijd een virtueel milieudviesbedrijf bij de faculteit Natuurwetenschappen.
- Interactieve praktijkstages. Een variant die lijkt op het virtueel bedrijf, maar die is opgezet als gesloten casus. De context en de begeleiding zijn compleet ingebouwd in een computerprogramma dat studenten aan het werk zet om authentieke taken te verrichten en authentieke problemen op te lossen. Buiten het programma kan worden gezocht naar aanvullende bronnen, maar essentieel is dat het didactische scenario compleet is 'ingeblikt' in het programma. Zo'n interactieve praktijkstage is op te vatten als een educatieve, digitale game.

Conclusies

De centrale vraag in dit hoofdstuk is: hoe zien de cursussen van de Open Universiteit er uit en waarom is dat zo? Het laatste deel van deze vraag hebben we beantwoord door in te gaan op een zestal didactische functies. Het eerste deel van de vraag is beantwoord door enkele modellen de revue te laten passeren. In de begintijd werkte de Open Universiteit Nederland vooral met cursussen volgens het leereenhedenmodel en het tekstboek-werkboekmodel. In de loop der jaren heeft de organisatie daarnaast een ontwikkeling van vele varianten laten zien. De bindende factor daarbij was steeds het zoeken naar de optimale mix van elementen waarin zoveel mogelijk didactische functies op kwalitatief hoog niveau worden gerealiseerd.

Uit de eerste 25 jaar Open Universiteit kan geleerd worden dat het vasthouden aan een beperkt aantal herkenbare modellen loont. Het leidt tot kwaliteit en erkenning. Het laat bovendien zien dat enkele herkenbare modellen voldoende ruimte laten voor de nodige creativiteit en variatie. Verder is het een goede zaak gebleken om nieuwe ontwikkelingen goed te integreren in de bewezen modellen.

Referenties

- Schlussmans, K., & Van den Boom, G. (1987). *Een cursus ontwikkelen volgens het leereenheden cursusmodel van de Open universiteit*. Heerlen: Open universiteit.
- Van den Boom, G., Van den Brink, H., Hummel, H., Kirschner, P., & Schlussmans, K. (1989). *Een reeks varianten voor het ontwikkelen van cursussen van de Open universiteit*. Heerlen: Open universiteit.
- Van den Brink, H.J., Schlussmans, K.H.L.A., & Van den Boom, W.J.G. (1989). *Een cursus ontwikkelen volgens de tekstboek-werkboek variant van de Open universiteit*. Heerlen: Open universiteit.
- Van der Linden, C.J.A.M., Schlussmans, K.H.L.A., & Van den Boom, W.J.G. (1987). *Onderwijskundige aspecten van de cursusontwikkeling van de Open universiteit*. Heerlen: Open universiteit.

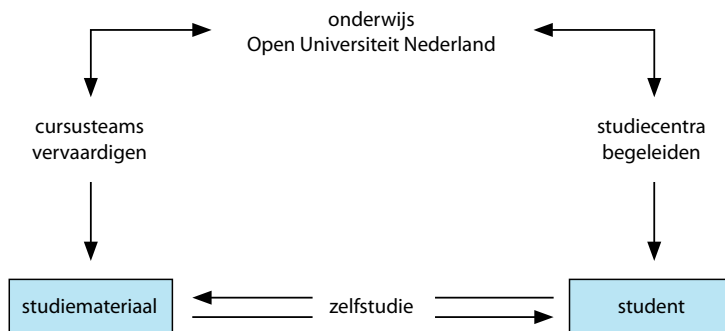

3

Cursusontwikkeling als industrieel proces

Martine Coun en Leo Wagemans

Sinds haar oprichting maakt de Open Universiteit Nederland afstandsonderwijs. Studenten studeren thuis en kunnen voor specifieke begeleiding naar een studiecentrum. In de centrale vestiging van de Open Universiteit vindt onder andere de cursusontwikkeling plaats.

Het onderwijsproces bij de Open Universiteit Nederland

Bij de start van de Open Universiteit was de primaire ontwikkelopdracht dat er voor diverse domeinen voldoende cursussen beschikbaar moesten komen. Daarbij moest het mogelijk zijn met deze cursussen complete opleidingen op het niveau van het hoger onderwijs op te bouwen en tegelijkertijd een zeer diverse markt te bedienen van cursisten die losse cursusmodules afnemen. Die opdracht lijkt inmiddels geslaagd, want door de jaren heen hebben vele partijen het onderwijs van de Open Universiteit positief beoordeeld. Een van de factoren die aan dat positieve imago heeft bijgedragen, nemen we in deze bijdrage onder de loep: het proces van cursusontwikkeling. We laten zien hoe het proces van cursusontwikkeling eruit ziet, wat daar allemaal bij komt kijken en hoe dat proces zich in de loop der jaren heeft ontwikkeld. Daarbij komen vragen aan de orde als: Hoe kon de 'cursusfabriek' de opdracht waarmaken? Welke ontwikkelingen hebben daarop ingewerkt? Hoe moet het nu verder?

Het cursusontwikkelingsproces: serieproductie in teamverband

Bij de start van de Open Universiteit Nederland werd al in 1983 een organisatie opgezet die het onderwijs moest gaan maken. De afdeling Beleidsvoorbereiding had in samenwerking met externe adviseurs een blauwdruk voor de organisatie opgeleverd. Er werden drie hoofdafdelingen ingericht: Cursusontwikkeling, Productie en uitgeverij, en Onderwijs. De eerste twee samen kunnen worden gezien als de 'cursusfabriek' en de laatstgenoemde zou het onderwijs exploiteren, met het begeleiden van studenten en het verzorgen van de tentaminering als de belangrijkste processen. Voor zeven inhoudsgebieden was een advies van een programmeringswerkgroep beschikbaar. In de begindagen van de Open Universiteit bestonden er geen faculteiten, maar was de hoofdafdeling Cursusontwikkeling ingericht als een projectenorganisatie, waarin voor elke cursus een projectteam onder leiding van een cursusteamleider aan het werk was. Alle benodigde expertisegebieden waren in een dergelijk projectteam vertegenwoordigd. Elk project doorliep standaard een aantal stappen, die beschreven waren in het 'Handboek voor cursusontwikkeling'. Een beperkt aantal cursusmodellen vormde de basis voor alle cursussen die destijds werden ontworpen (zie ook hoofdstuk 2). Kenmerkend voor deze modellen was een sterk gestructureerde aanpak van het leer materiaal, het zo concreet mogelijk aansturen van het studieproces van studenten en het bieden van veel mogelijkheden voor oefening, toetsing en feedback. Het ontwikkelen van een cursus werd dus goed doordacht en planmatig aangepakt. Gezien de aard van het beoogde product lag het erg voor de hand dat het ontwikkelen van een cursus geen eenmansactie was, maar dat dit plaatsvond in interdisciplinaire teams waarin verschillende specialisten samenwerkten. Cursusteams bestonden naast de cursusteamleider in de meeste gevallen uit een aantal inhoudsdeskundigen, een onderwijskundige en een mediakundige. Voor de cursusteamleider was de belangrijke rol weggelegd een strakke regie te voeren. Om de inhoud kwalitatief te waarborgen werd in aanvulling op het cursusteam gewerkt met interne referenten (hoogleraren en hoofddocenten die een domein beheerden) en externe referenten. Verder waren vormgevers en uitgevers actief bij met name de fysieke productie.

Het ontwikkelproces kende nagenoeg vanaf het begin van de instelling een aantal stappen:

Fase	Activiteiten
Initiatiefase	→ opstart + opleveren globaal plan
Planfase	→ opleveren inhoudelijk en didactisch ontwerp + projectplanning
Ontwikkelfase	→ verzamelen en ontwikkelen van alle benodigde materialen (doorgaans in een aantal paralleltrajecten)
Proeftoetsfase	→ uitproberen van de cursus met een beperkt aantal proefstudenten
Bijstelling- en productiefase	→ opleveren van de hele cursus voor exploitatie

Fasen in het ontwikkelproces

De basisdocumenten

De initiatieffase levert een globale cursusbeschrijving op, die in grote lijnen onder andere de doelgroep, het ingangsniveau, de studielast, de inhoud, de onderwijsmiddelen en de onderdelen van de cursus beschrijft.

Nadat de globale cursusbeschrijving is goedgekeurd, wordt in de planfase de stap naar het cursusplan gezet. In deze stap wordt allereerst een inhoudelijk en didactisch ontwerp gemaakt. Dit ontwerp is te zien als de blauwdruk voor de op te leveren cursus. Op basis van de blauwdruk wordt vervolgens een organisatorisch plan uitgewerkt met de activiteitenplanning en budgettering die nodig is om de blauwdruk daadwerkelijk om te zetten in een reële cursus.

Na goedkeuring van het cursusplan begint de ontwikkelfase: het eigenlijke fabriceren van de cursus. Dit houdt in dat interne en externe auteurs die worden aangetrokken voor het cursusontwikkelingswerk studiematerialen schrijven. Conceptteksten worden met alle leden van het cursusteam besproken en op basis van de commentaren bijgesteld. Parallel vindt de ontwikkeling plaats van audio- en videomaterialen en van de courseware. Hiervoor worden doorgaans deelprojectteams ingesteld, versterkt met deskundigen op het terrein van audio en video.

De voorlaatste fase betreft de proeftoetsing. Om te zorgen dat het cursusmateriaal inderdaad voldoet aan de gestelde eisen en spoort met de behoeften van de studenten wordt de cursus, voordat deze in productie wordt genomen, voorgelegd aan een proefgroep van studenten. Zij bestuderen de conceptcursus en letten daarbij op duidelijkheid, opbouw, relevantie van vragen en opgaven, enzovoort. De proeftoetsing levert zo een indicatie op over de studeerbaarheid en de studielast.

Dan volgt de bijstelling- en productiefase. Tijdens de bijstelling vindt verwerking van de proeftoetsresultaten plaats. Dit resulteert in de definitieve versie van de cursus. Hierna volgt de fysieke productie: het grafische traject inclusief de definitieve vormgeving, het vullen van audio- en videomaterialen op de geschikte dragers en het uitleveren van de courseware.

Cursusontwikkeling zoals hierboven beschreven vertoont in zekere zin kenmerken van een serieproductieproces. Zeker gezien het feit dat de meeste cursussen gebaseerd waren op een beperkt aantal didactische modellen (het leereenheden-model en het tekstboek-werkboekmodel), die als een soort herbruikbare sjablonen werden ingezet. Qua opzet en vorm werden er sterk vergelijkbare producten opgeleverd, maar elke cursus was uniek door de invulling van inhoud en de gebruikte mediamix.

Bij cursusontwikkeling op deze wijze werken verschillende specialisten in teamverband aan het ontwerp en de ontwikkeling van cursussen. Ieder brengt de eigen professionaliteit in, waarbij wordt gezorgd dat er voldoende ruimte is voor creativiteit. Vanuit de samenwerking in multidisciplinaire teams is een traditie ontstaan waarin inhoud, didactiek en onderwijstechnologie (later ict) nauw op elkaar betrokken zijn. Binnen de Open Universiteit wordt dit aangeduid met de 'gouden driehoek'. Het betreft het samengaan van kernkwaliteiten op het gebied van inhoudsdeskundigheid, onderwijskunde en de toepassing van ict binnen het onderwijs. Deze samenwerking heeft geresulteerd in de hoge kwaliteit van zowel de schriftelijke studiematerialen als de niet-schriftelijke componenten: audio- en videoproducties en courseware.

Cursusteam in actie

Een aantal cruciale wendingen

In de loop der jaren hebben zich veel ontwikkelingen voorgedaan die het proces van cursusontwikkeling fundamenteel hebben beïnvloed. Zonder volledig te willen zijn, behandelen we hieronder enkele van deze wendingen.

De invoering van Studienet

In 1997 introduceerde de Open Universiteit de elektronische leeromgeving in haar onderwijs (zie hoofdstuk 6). Gaandeweg moest tijdens het proces van onderwijs ontwikkelen steeds meer rekening gehouden worden met een belangrijke omslag: het primaat van de webgebaseerde aansturing van het studeren verving in een aantal slagen het primaat van het schriftelijke materiaal. Deze wending is terug te vinden in de successieve onderwijsconcepten van de Open Universiteit.

Studienet vormde in het begin vooral een webomgeving waarin studenten informatie over hun studie konden vinden en mogelijkheden tot samenwerking. De elektronische leeromgeving is langzaam geëvolueerd naar een onderwijs- en studieomgeving waarin studenten in beginsel alle activiteiten kunnen uitvoeren die in het kader van onderwijs en studie moeten worden verricht. In het onderwijs heeft de student in toenemende mate een actieve inbreng gekregen in het eigen leerproces. Daarmee is de taak verschoven van het ontwikkelen van lineair schriftelijk materiaal naar digitaal en interactief materiaal. Het proces vereist minder ambachtelijkheid en meer professionaliteit. Naast kennis en leerstof zijn competenties meer centraal komen te staan in het onderwijs.

Doelgroepsegmentatie

De Open Universiteit wilde haar onderwijs aan meer verschillende doelgroepen aanbieden, wat nieuwe eisen stelde in termen van herbruikbaarheid en flexibele uitlevering. Daarmee werd de spanning merkbaar tussen in serieproductie ontwikkeld studiemateriaal en de wens datzelfde materiaal als maatwerk uit te leveren aan studenten. De kracht van cursusontwikkeling bij de Open Universiteit is altijd geweest om de vakinhoudelijke kennis bij externe specialisten te betrekken en die te ontsluiten voor studenten. Externe auteurs werden ingehuurd voor het leveren van inhoud en het cursusteam zorgde voor inpassing in een van de didactische basismodellen. Met de opkomst van internet bleef de opdracht vergelijkbaar, maar nam de complexiteit ervan toe door grotere diversiteit van uitleveringsformaten en door de beschikbaarheid van een bijna oneindige hoeveelheid bronnen en resources die voor het oprapen liggen. Een flexibele elektronische leeromgeving maakt het bedienen van verschillende doelgroepen in principe eenvoudiger. Een voorwaarde is wel dat de werkprocessen worden aangepast.

De invoering van een facultaire structuur met ondersteunende diensten

De organisatiestructuur van de Open Universiteit voorzag in een 'cursusfabriek' (de afdelingen Cursusontwikkeling en Productie en uitgeverij) en een onderwijsexploitatieafdeling (de afdeling Onderwijs). Deze functionele organisatiestructuur, gericht op de uit te voeren taken, verhiel zich slecht met het steeds

sterker wordende streven naar een organisatie gebaseerd op inhoudelijke ordening. Dit streven mondde uit in het opzetten van een facultaire structuur, vergelijkbaar met die van andere universiteiten. Doordat de integrale verantwoordelijkheid voor het onderwijs en de cursusproductie belegd werd bij de faculteiten, werd de cursusontwikkeling geleidelijk aan meer vanuit een louter inhoudelijk perspectief georganiseerd. De 'gouden driehoek' werkte niet meer. De ondersteunende diensten en afdelingen kregen in toenemende mate andere taken en verantwoordelijkheden. Voor de cursusontwikkeling kon er niet meer altijd een beroep op worden gedaan. De vanzelfsprekende projectmatige samenwerking van de diverse expertisegebieden verdween. Door het versterken van de faculteiten - aanstellingen van eigen wetenschappelijk personeel kreeg prioriteit - veranderde ook de verhouding van interne en extern aan te werven capaciteit voor de cursusontwikkelingsprojecten.

Het invoeren van een elektronische leeromgeving en de realisatie van een facultaire structuur hebben er (nog) niet toe geleid dat flexibel webgebaseerd en webgestuurd onderwijs bij de Open Universiteit goed in de praktijk wordt gebracht. Een belangrijke reden hiervoor is te vinden in de aanpak van de werkprocessen. Intern onderzoek (Coun & Specht, 2008; Schlusmans, 2004) toont dat er onvoldoende stroomlijning zit in het cursusontwikkelingsproces in termen van planning, organisatie en ontwikkelroutines. Het proces is niet meer gestandaardiseerd en cursusontwikkelaars kunnen onvoldoende steunen op bijvoorbeeld kengetallen en richtlijnen voor kwaliteit. Cursusontwikkeling vindt nog bij uitzondering plaats in multidisciplinaire teams en er is te weinig ondersteuning in termen van beschikbare ontwikkeltools en inzetbare specifieke expertise.

Er is geen nieuwe aanpak voor de centrale organisatie van het cursusontwikkelingsproces afgesproken. Het gebruik van de elektronische leeromgeving voor het ontwerp, de ontwikkeling en de distributie van cursusmateriaal wordt meer en meer overgelaten aan faculteiten, of zelfs aan individuele docenten. Daarnaast blijken de vertrouwde didactische standaardmodellen niet zomaar goed aan te sluiten bij de criteria en ontwerpeisen die gelden voor het ontwikkelen en uitleveren van flexibel webgestuurd onderwijsmateriaal. Het resultaat is dan ook een diversiteit aan zogenaamde webgebaseerde en webgestuurde cursussen met een grote verscheidenheid aan zowel technische als didactische aanpakken. De sterke herkenbaarheid die het onderwijsmateriaal van de Open Universiteit vanouds kenmerkte is grotendeels verdwenen.

Hoe nu verder?

Eerdere pogingen om binnen de Open Universiteit instrumenten en procedures voor webgebaseerd en webgestuurd onderwijs te ontwikkelen zijn onvoldoende gelukt. Als belangrijkste oorzaak hiervoor noemen Schlusmans, e.a. (2004) het onvoldoende betrekken van de inhoudsdeskundigen en cursusontwikkelaars bij deze ontwikkelingen, waardoor een gebrek aan commitment vanuit de faculteiten ontstaat.

De literatuur (cf. Abdous, 2008) is duidelijk over wat de gevolgen kunnen zijn als er weinig aandacht wordt besteed aan het didactisch ontwerp van webgebaseerd onderwijsmateriaal: dat leidt tot lage kwaliteit.

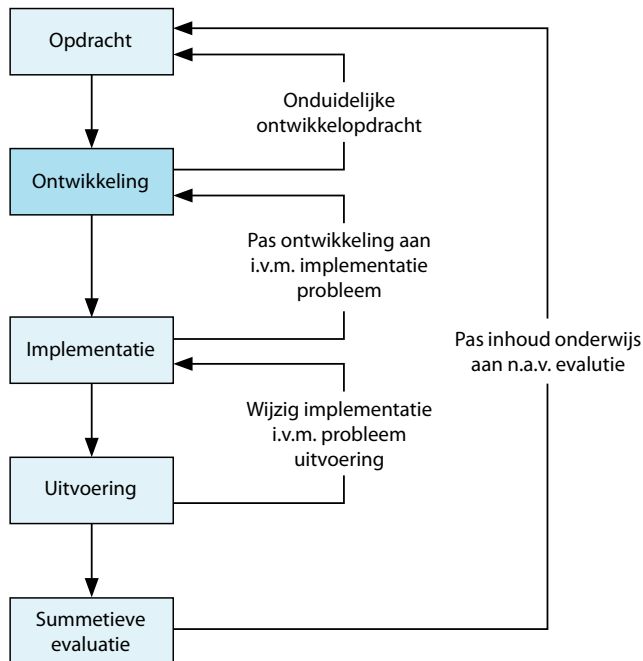
Dezelfde auteurs geven ook aanwijzingen over de richting waarin naar oplossingen gezocht kan worden. Naast aandacht voor het didactisch ontwerp zijn dat: een gestroomlijnd werkproces, een projectmatige aanpak van het cursusontwikkelingsproces en samenwerking binnen multidisciplinaire teams. Zij stellen deze zaken als absoluut noodzakelijke voorwaarden voor het ontwikkelen van hoogstaand webgebaseerd onderwijsmateriaal.

Om tot een oplossing te komen, is binnen de Open Universiteit in 2007 een Instellingsbreed Programma Onderwijs (IPO) opgestart om de transformatie te realiseren van in hoofdzaak schriftelijk onderwijs naar meer webgebaseerd onderwijs. Een van de projecten binnen IPO is het project Werkprocessen, dat als taak heeft om:

- een aantal ontwikkelroutines, auteursstools en -instrumenten voor de ontwikkeling van digitaal en webgebaseerd onderwijsmateriaal binnen de context van afstandsonderwijs te ontwikkelen
- een advies te geven over de ideale werkprocessen om online cursussen te ontwikkelen
- trainingsmateriaal en best practices te ontwikkelen om cursusontwikkelaars te ondersteunen.

Rekening houdend met eerdere ervaringen heeft het IPO-project Werkprocessen een aantal specifieke instructies meegekregen. Het cursusontwikkelingsproces moet systematischer en efficiënter worden, zonder tot een rigide keurslijf te verworpen (Coun & Specht, 2008). De standaardmodellen moeten voldoende ruimte laten voor eigen ideeën en creativiteit van de individuele cursusontwikkelaar. Bij procedures, auteursinstrumenten en ontwikkelroutines moet de gebruiksvriendelijkheid hoog zijn.

In het project Werkprocessen is de 'gouden driehoek' in ere hersteld. Inhoudelijk verantwoordelijken, onderwijstechnologen en ict-deskundigen werken samen in het project. Er is gekozen voor een bottom-up aanpak: organisatiebreed is er geïnventariseerd op welke wijze gebruik gemaakt wordt van webgebaseerd en webgestuurd onderwijsmateriaal en op welke manier dit is ontwikkeld (Coun & Specht, 2008). Er is een aantal workshops met cursusontwikkelaars georganiseerd om de kwaliteitseisen voor het webgebaseerd en webgestuurd onderwijs helder te krijgen (Caniëls & Coun, 2008). Modellen en procedures worden ontwikkeld in concrete pilotprojecten, zodat ervaringen direct verwerkt kunnen worden. Zo blijkt bijvoorbeeld meteen waar er bij cursusontwikkelteams behoefte is aan didactische en technische ondersteuning.

Voorbeeld van een werkprocesschema

Conclusie

Binnen de Open Universiteit Nederland was het ontwerpen en ontwikkelen van onderwijs van oudsher hoofdzakelijk gericht op schriftelijk cursusmateriaal, eventueel gecombineerd met multimedia in de vorm van audio- en videomateriaal en COO (Computer Ondersteund Onderwijs). Na de opkomst van internet zien we ook bij de Open Universiteit een tendens naar meer geïntegreerde, interactieve cursussen, waarbij de aansturing van de leerprocessen webgebaseerd is. De uitlevering van statische bronnenmaterialen in de vorm van tekstboeken en readers blijft voornamelijk op papier plaatsvinden. Onderzocht wordt of dat in de nabije toekomst digitaal kan gaan verlopen via het e-book. Op termijn zal de student voor het statische materiaal naar eigen voorkeur een uitlevermedium kunnen kiezen. Diversiteit in doelgroepen vraagt om grotere flexibiliteit, zowel in omvang van uitlevereenheden als in uitlevermedia. De behoefte aan een excellent content-managementsysteem groeit. De grenzen met onderwijsmaterialen die ontwikkeld worden als open educational resources worden steeds vager. Voor de Open Universiteit zal de uitdaging zijn dit proces van ontwikkelen, beheeren en uitleveren te stroomlijnen, te instrumenteren en te ondersteunen. In dit hoofdstuk is duidelijk gemaakt dat dit alleen kan slagen onder een passende regie, met inzet van de diverse benodigde deskundigheden en met de bewezen succesformule van de 'gouden driehoek' als leidraad.

Referenties

- Abdous, M., & He, W. (2008). Streamlining the online course development process by using project management tools. *Quarterly Review of Distance Education*, 9(2), 181-188.
- Caniëls, M.C.J., & Coun, M.J.H. (2008). *Elektronisch werkboek: resultaten van twee workshops*. Heerlen: Open Universiteit Nederland, IPO.
- Coun, M.J.H., & Specht, M. (2008). *Nulmeting: digitalisering van het onderwijsmateriaal bij de Open Universiteit Nederland*. Heerlen: Open universiteit Nederland, IPO.
- De Wolf, H. (1999). *Beeld van een instelling in de voorhoede van de onderwijsvernieuwing*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Instellingsplan 2006-2009, Strategie Open Universiteit Nederland 2006-2009. Groeien met leven-lang-leren* (U2006/4514). Heerlen: Open Universiteit Nederland
- Schlussmans, K.H.L.A., Koper, E.J.R., & Giesbertz, W.J. (2004). Work processes for the development of integrated e-learning courses. In W. Jochems, J. J. G. van Merriënboer, & E.J.R. Koper (Eds.), *Integrated E-learning: Implications For Pedagogy, Technology And Organization* (pp. 126-138). London: Routledge Falmer.
- Schlussmans, K., Giesbertz, W., Van Gog, T., Prins, F., Rusman, E., Sluijsmans, D., & Wagemans, L. (2004). *Een blik op het onderwijs van de Open Universiteit Nederland anno 2003/2004 als aanzet tot een perspectievolle toekomst*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Van den Boom, G., Van den Brink, H., Hummel, H., Kirschner, P., & Schlussmans, K. (1989). *Een reeks varianten voor het ontwikkelen van cursussen van de Open universiteit*. Heerlen: Open Universiteit.
- Van der Linden, C.J.A.M., Schlussmans, K.H.L.A., & Van den Boom, W.J.G. (1987). *Onderwijskundige aspecten van de cursusontwikkeling van de Open universiteit*. Heerlen: Open universiteit.
- Verkuylen, C. (1994). *De maakbare universiteit. Voorbereiding en opbouw van de Open universiteit*. Heerlen: Open universiteit.

Een eigentijdse psychologiecursus over bakvissen

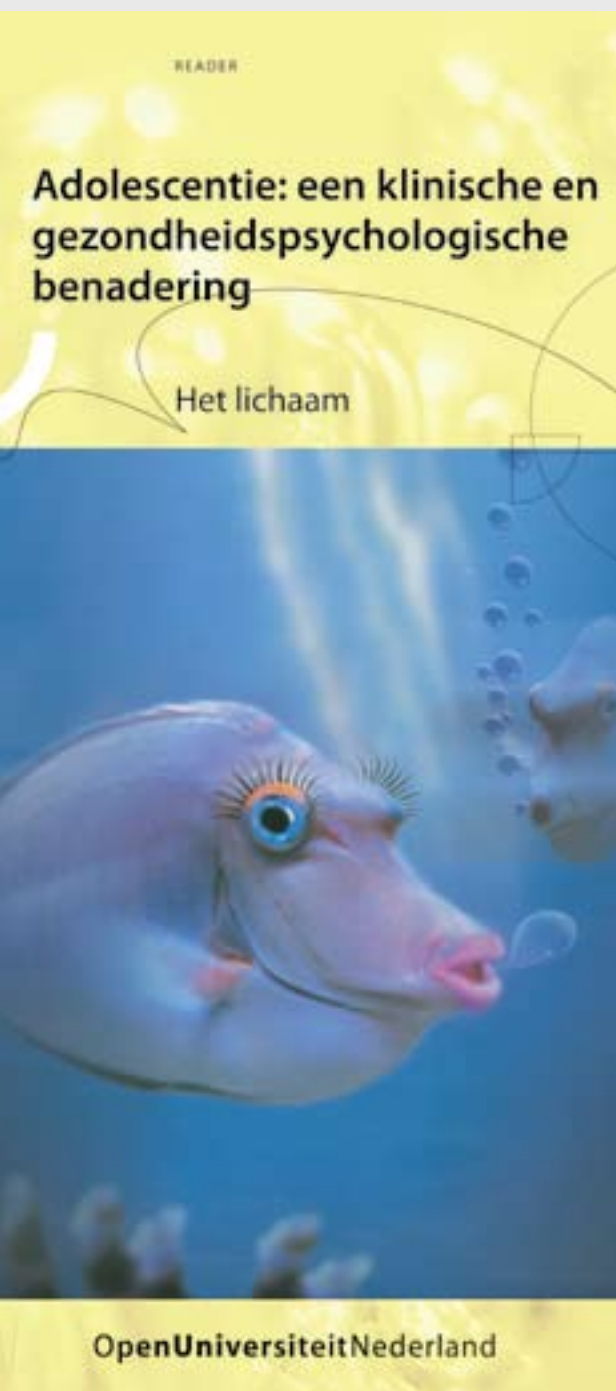
Nele Jacobs en Marjan Nijkamp

Adolescentie kwam in 2006 te beknopt aan bod binnen het curriculum van de faculteit Psychologie. Er was behoefte aan diepgaande inhoudelijke behandeling van dit onderwerp, waarbij zowel de functionele (gezonde) als de disfunctionele (ongezonde) ontwikkeling aan de orde moest komen. Bovendien leek het thema adolescentie uitermate geschikt voor een gecombineerde benadering vanuit een klinisch en gezondheidspsychologisch perspectief. Er werd een project gestart waarin vakinhoudelijke, didactische en onderwijstechnologische deskundigen samen aan de slag gingen met de ambitie een cursus te ontwikkelen die optimaal gebruik maakt van beschikbare technologische mogelijkheden. Daar veel digitale innovaties, zoals bijvoorbeeld het computergestuurd toetsen waarbij studenten online tentamen doen, zich toen nog in de experimentele fase bevonden, was de ontwikkeling van deze cursus de ideale gelegenheid om een stap verder te zetten op de elektronische snelweg.

Het selecteren van inhoud

Als eerste stap in het ontwikkelingsproces werd als algemeen leerdoel van de cursus geformuleerd: het verkrijgen van kennis en het vergaren van inzicht in die fenomenen die typisch zijn voor de adolescentieperiode. Tijdens de adolescentieperiode verandert het lichaam ingrijpend, wordt het denken complexer, krijgen sociale relaties een andere betekenis en krijgen de algemene principes over wat moreel gezien 'goed of slecht' is, een persoonlijke invulling. Door deze ontwikkelingen op het lichamelijke, cognitieve, sociale en morele domein te integreren, polijsten jongeren hun eigen identiteit. Dit is vaak een proces van vallen en opstaan, waarbij gedrag en emoties soms een grens overschrijden. Er werd vooropgesteld dat de student bij het afsluiten van de cursus in staat moet zijn om de adolescentieperiode vanuit een klinisch en gezondheidspsychologisch perspectief te bekijken en typische fenomenen vanuit dit kader te observeren, te analyseren en te interpreteren.

Met deze doelstellingen in het achterhoofd inventariseerden de vakinhoudelijke deskundigen de reeds bestaande handboeken op dit terrein en contacteerden zij (inter)nationale experts met de vraag welk handboek zij zouden aanbevelen. Deze zoektocht leverde geen handboek op van academisch niveau dat de adolescentie vanuit een klinisch én gezondheidspsychologisch perspectief beschrijft. Daarom koos het cursusteam ervoor om een selectie te maken uit de (inter)nationale wetenschappelijke literatuur en deze verschillende teksten te bundelen in vijf readers, elk gebundeld rond een specifiek ontwikkelingsdomein binnen de

Omslag van de reader bij de cursus 'Adolescentie'

adolescentieperiode. Deze vijf readers werden in nauw overleg met de vormgevers ontwikkeld, waarbij de readeromslag telkens het thema representeerde. Tienermeisjes worden van oudsher wel eens 'bakvisjes' genoemd. Verwijzend naar deze term werd als centrale afbeelding steeds voor een vis gekozen die werd aangepast aan het thema van de reader. Zo heeft de reader 'Het lichaam' een antropomorfe vis - duidelijk een meisje - als cover meegekregen. De rest van de vissen op de readers zwemt maar een beetje doelloos rond, als symbool voor deze 'roerige' tijd. Deze symbolische vertaling van de inhoud van de cursus naar de vormgeving van de readers werd door de studenten als origineel en professioneel geëvalueerd.

Het digitale werkboek

In aansluiting op de readers is een multimediaal digitaal werkboek ontwikkeld met als belangrijkste doelstelling het aansturen van de leeractiviteit van de student. In het digitale werkboek wordt het leerpad voor de student uitgestippeld. Er zijn allerlei hulpmiddelen en begeleidingselementen ingebouwd, die als doel hebben het leerproces maximaal te ondersteunen, te bevorderen en te veraangemen. Het werkboek biedt de student oefeningen en opdrachten die erop gericht zijn het 'lezen' van het bronnenmateriaal in de readers te laten uitmonden in leerprocessen die de student helpen de leerdoelen te bereiken. Het digitale werkboek verwijst herhaaldelijk naar informatieve websites en illustratieve audiovisuele fragmenten, die eenvoudig via links in het digitale werkboek te benaderen zijn. De interesse van de student voor de leerstof wordt optimaal geprikkeld door deze voortdurende aandacht voor het verbinden van theorie aan trefende praktijkvoorbeelden, zoals casuïstiek, beeldcampagnes en voorbeelden van succesvolle klinische en gezondheidspsychologische interventies bij jongeren.

Kwaliteit en innovatie

Daar deze onderwijsmodule vernieuwend was, zowel ten aanzien van het inhoudelijke onderwijscurriculum binnen de faculteit Psychologie, als ten aanzien van de digitale vorm waarin het onderwijs binnen de Open Universiteit werd aangeboden, werd deze module uitgetest door een representatieve groep van vijftien proefstudenten. Met vragenlijsten en een evaluatiebijeenkomst werden de studeerbaarheid, de studiebelasting en de inhoudelijke en didactische kwaliteit van de cursus getoetst en vervolgens geoptimaliseerd. Het merendeel van de studenten was erg enthousiast over de opzet van de cursus en beoordeelde het cursusmateriaal als actueel, met een goede combinatie van theorie, praktijk en onderzoek. Het digitale werkboek werd als erg prettig en stimulerend ervaren en het voldeed aan de verwachtingen als zijnde een katalysator voor het leerproces. Naast het beoordelen van deze nieuw ontwikkelde cursus, namen de proefstudenten deel aan een computergestuurd tentamen, voor het eerst in de 25-jarige geschiedenis van de Open Universiteit Nederland. Dit elektronisch aangeboden tentamen bestond uit verschillende vraagtypen, zoals meerkeuzevragen, meer-voudige antwoorden, sorteervragen en combineervragen, waarbij een aantal vragen werd ingeleid met een casus in de vorm van geschreven tekst of audiovisueel materiaal.

Schermafdrucken van het digitale werkboek van de cursus 'Adolescentie'

Naast automatisering en optimalisatie van efficiëntie en beheerbaarheid van het tentamenproces biedt deze vorm van tentaminering meer didactische mogelijkheden om precies die doelstellingen te toetsen die door de onderwijsmodule beoogd worden. Computergestuurd toetsen bleek volgens deze eerste praktijkervaring kwaliteitsbevorderend en studentvriendelijk te zijn. Bovendien past deze elektronische vorm van tentaminering perfect bij de elektronische vorm van het onderwijs binnen de Open Universiteit Nederland.

Tot slot

De cursus 'Adolescentie: een klinische en gezondheidpsychologische benadering' werd ontwikkeld om een inhoudelijke lacune binnen het onderwijscurriculum van de faculteit Psychologie te dichten, maar ook vanuit een voortdurend streven binnen de Open Universiteit om het onderwijs te laten aansluiten bij een steeds verder digitaal evoluerende maatschappij. Het projectteam heeft bij de totstandkoming van de cursus een belangrijke voortrekkersrol gespeeld en heeft het pad naar het ontwikkelen van multimediale digitale werkboeken en het computergestuurd toetsen mee geëffend.

Zoals tijdens de ontwikkeling van deze cursus is gebleken, is het bundelen van de verschillende expertisen die bij diverse afdelingen binnen de Open Universiteit aanwezig zijn, de randvoorwaarde waarbinnen een dergelijk kwalitatief hoogstaand onderwijsproduct gecreëerd kan worden. Meer nog, het bundelen van aanwezige kennis en expertise en deze, waar nodig, aanvullen met externe kennis en expertise vormt de context waarbinnen het onderwijs van de Open Universiteit verder ontwikkeld dient te worden. Binnen die context kan de Open Universiteit Nederland haar eigen identiteit als een hoogwaardige digitale universiteit verder vorm geven

Lieke Quanjel

Sylvia Stuurman

Een interview met medewerkers van de faculteiten

Hart voor onderwijs

Zeven medewerkers van de hoofdvesting in Heerlen zijn aan het woord over 25 jaar Open Universiteit Nederland en, toeval of niet, het zijn allemaal vrouwen. Met verschillende leeftijden, verschillende achtergronden en verschillende vakgebieden, maar allemaal met een warm hart voor het academisch afstandsonderwijs. Lizet Duyvendak: 'Ik ben trots op alle studenten die wij hier afleveren.'

Sylvia Stuurman studeerde, na een carrière als zelfstandig ondernemer, aan de Open Universiteit en werkte daarna bij de TU Delft. In 2002 ging ze bij de Open Universiteit aan de slag als universitair docent Informatica. Als werknemer van achtereenvolgens een reguliere en een open universiteit kan ze de vergelijking maken: 'Op een reguliere universiteit is er toch minder aandacht voor de kwaliteit van het onderwijs. Het onderwijs is hier beter.'

Ook **Lieke Quanjel** is 'eigen kweek'. Ze begon als jonge moeder in 1985 aan een studie rechten bij de Open Universiteit en na een korte flirt met de advocatuur werd zij een kleine tien jaar later universitair docent bij de faculteit Rechtswetenschappen. 'Studeren aan de Open Universiteit was en is een geweldige manier om studie met zorgtaken te combineren.'

Lilian Lechner kwam in 1999, na haar promotie in Maastricht, als universitair docent in dienst bij de Open Universiteit. Zij is nu hoogleraar gezondheidspsychologie. 'Onderwijs is hier niet, zoals op veel andere universiteiten, de sluitpost. Hier is het teamwork, met als gemeenschappelijk doel de ontwikkeling van top onderwijsmateriaal.'

Lilian Lechner

Maaïke Hendriks

Paquita Perez, decaan van de faculteit Natuurwetenschappen, heeft Spaanse 'roots'. Op jonge leeftijd verhuisde ze met haar ouders naar Amsterdam, waar ze vanaf haar zesde, naast regulier Nederlands dagonderwijs, afstandsonderwijs volgde in het Spaans. Die achtergrond heeft haar ideeën over afstandsonderwijs gevormd. 'De Spaanse open universiteit is de grootste van het land. Ik was erg enthousiast over de kwaliteit van het materiaal en de didactiek, vooral bij wiskunde.'

Maaïke Hendriks begon in 2001, na haar studie onderwijspsychologie, als onderwijstechnoloog bij het onderwijsexpertisecentrum OTEC (het huidige CELSTEC). Zij is ook docent Onderwijswetenschappen. Het een-op-eencontact met de studenten vindt ze prettig: 'Onderwijsinnovaties kun je hier meteen uitproberen. De proefpersonen zijn de studenten.'

Lizet Duyvendak, hoofddocent aan de faculteit Cultuurwetenschappen, studeerde niet aan de Open Universiteit, maar voelt zich ook 'eigen kweek'. Zij solliciteerde in 1983, vers uit de opleiding letterkunde, als studiebegeleider en werd prompt aangenomen. Het vak Cultuurwetenschappen moest op dat moment nog worden vormgegeven. 'Er was behoefte aan een "letterenmens".'

Martine Coun is in België afgestudeerd als arbeids- en organisatiepsycholoog aan de Katholieke Universiteit Leuven, gecombineerd met een postgraduaat Bedrijfskunde. Zij werd in 1992 bij de Open Universiteit aangenomen om de cursus Organisatiekunde te reviseren en verder te ontwikkelen. Nu houdt zij zich bezig met zowel de inhoudelijke ontwikkeling van cursussen als het begeleiden van cursussen op bachelor- en masterniveau. 'Bij de Open Universiteit kun je meewerken aan onderwijsinnovatie en de implementatie ervan zien in je eigen onderwijsproducten. Je kunt hier volop dingen combineren en inspelen op nieuwe mogelijkheden.'

Lizet Duyvendak

***Wat is volgens jullie de belangrijkste taak van de Open Universiteit?
En is de Open Universiteit echt anders dan een reguliere universiteit?***

Lizet: 'Die taak is nog precies dezelfde als in het begin: academisch onderwijs bieden voor mensen die, om welke reden dan ook, niet in de gelegenheid zijn om naar een reguliere universiteit te gaan.'

Paquita: 'Mensen beginnen hier vanwege bijzondere omstandigheden. In vergelijking met reguliere universiteiten zijn de eindkwalificaties hetzelfde; het academisch niveau is soms zelfs beter. We zijn complementair aan het reguliere systeem. Maar ook bij andere universiteiten zie je terug dat de behoefte aan flexibilisering en vrijheid van plaats toeneemt. Tegenwoordig zijn we dus ook deels concurrent van het reguliere systeem. Daarom moeten we onszelf blijven positioneren als koploper van het afstandsonderwijs.'

Lilian: 'Een verschil is ook dat hier onderwijs in groepsverband wordt ontwikkeld. Op andere universiteiten is onderwijs maken toch meer een individueel proces en er ligt minder focus op.'

Sylvia: 'Onderwijs staat hier op de eerste plaats. Dat is een groot pluspunt voor de student. Daarnaast kunnen wij plukjes uit een heel groot aanbod leveren.'

Martine: 'Je bent hier niet alleen bezig met cursusontwikkeling, maar ook met onderwijsvernieuwingsprojecten. Je bent dus niet louter docent. Er zijn steeds nieuwe kansen en mogelijkheden binnen de Open Universiteit. Ik heb hier nog geen jaar hetzelfde gedaan.'

Lieke: 'Studenten kunnen hier het hele traject doorlopen, of instromen vanuit een hbo-achtergrond. Maar ook mensen die een reguliere universitaire studie niet hebben afgemaakt, of die méér willen na een eerdere universitaire studie, kunnen hier terecht. Het is een echte tweedekansuniversiteit, waar studeren op een ideale manier gecombineerd kan worden met andere werkzaamheden. Die functie kunnen anderen nooit overnemen.'

Wat zijn de sterke en zwakke punten van de Open Universiteit?

Maaïke: 'Veel van onze studenten zijn professionals die willen doorleren, zich verder willen specialiseren. Voor die groep zijn we toegankelijker dan een reguliere universiteit. Deze mensen kunnen hun werk integreren in hun opdrachten. Bij een reguliere universiteit ga je op in de massa. We bieden mensen met competenties toegang tot masteropleidingen. Daarmee boren we een nieuwe doelgroep aan en lopen we voorop. We helpen zelfs mee met het ontwikkelen van EVC-modellen voor andere onderwijsinstellingen. Een zwak punt vind ik dat "student" bij ons een vaag begrip is. We raken er kwijt, die zouden we beter moeten volgen.'

Lizet: 'Sterk is het materiaal, de inhoud. Zwak is het feit dat we mensen niet vasthouden. Studenten "verdwijnen"; er is te weinig binding met hen.'

Paquita: 'Cursusmateriaal wordt hier gemaakt door professionals die veel hart hebben voor onderwijs. Dat vind ik een sterk punt. Didactisch uitdenken hoe je materiaal overdraagt en daarin voortdurend willen innoveren, dat vind ik een ander sterk punt. Dat zorgt voor die hoge kwaliteit. Bij andere universiteiten ontbreekt de noodzaak en het geld daarvoor. Zwak is dat we zo intern gericht zijn, waardoor onnodig problemen ontstaan. We reageren traag op veranderingen en er wordt niet resultaatgericht gewerkt. De 'sense of urgency' is gering. Er worden zelden deadlines gehaald. Ook de naamsbekendheid moet groter worden. Ik zie en hoor regelmatig dat we in lijstjes ontbreken.'

Lilian: 'Ons allersterkste punt zijn onze studenten. Die zijn gedreven en gemotiveerd. Dat maakt het onderwijs heel leuk. Zwak is dat we vaak een Calimerohoed dragen, terwijl we juist trots moeten zijn op deze organisatie. Er is maar één instelling voor academisch afstandsonderwijs.'

Martine: 'We moeten onszelf beter verkopen in de buitenwereld. Het aanbod van opleidingen is onvoldoende bekend, net als het feit dat we een heleboel opleidingen in deeltijd aanbieden. Vroeger waren we de universiteit van de modules, terwijl we nu hele opleidingen bieden. Misschien moet die vertaalslag nog gemaakt worden. "Heerlen" is nog steeds een grote onbekende als universiteit.'

Sylvia: 'Het goede onderwijsmateriaal is het sterkste punt. Een student aan de Open Universiteit leert meer dan een student aan een reguliere universiteit. Wat ze hier in honderd uur doen, gebeurt elders in tweehonderd uur. En dat

Martine Coun

Paquita Perez

kan zonder vwo-diploma. Het accent ligt op het onderwijsmateriaal. Een opvallend verschil is ook dat er geen schuttingen zijn tussen de vakgroepen.'

***Wat is je beste herinnering bij de Open Universiteit?
Of waar ben je trots op?***

Lizet: 'Toch wel de studenten die leuk aan werk zijn gekomen. Eén van mijn oud-studenten heeft een poëzieboekje voor scholieren uitgegeven dat heel goede recensies kreeg. Dan heb je toch zoiets van: "ja, hier leef ik voor." Maar ik ben trots op alle studenten die wij hier afleveren, want die investeren een hoop. Ik ben ook trots op het concept afstandsonderwijs en leven-lang-leren. Daarom zou ik tegen de overheid willen zeggen: maak geld vrij voor leven-lang-leren. Zeker in deze tijd is dat belangrijk.'

Paquita: 'Ik was blij verrast en trots dat we als enige milieu-bacheloropleiding in Nederland een "excellent" van de visitatiecommissie kregen voor het materiaal en de elektronische leeromgeving. Daarom moeten we niet alleen kijken naar wat voor verbetering vatbaar is, maar vooral ook die excellente punten intern herkennen, vasthouden, koesteren en ze naar buiten toe benoemen.'

Lieke: 'Ik ben trots op het product dat wij hier afleveren. Op het fantastische cursusmateriaal voor zelfstudie, waardoor onze studenten werk, zorg en studie kunnen combineren, dankzij vrijheid van tijd, plaats en tempo. Trots op het hele traject dat we verzorgen, totdat de student zijn bul heeft. Dat geeft veel voldoening, want we krijgen veel positieve reacties.'

Sylvia: 'We zijn zorgzaam voor elkaar en voor de studenten. Dat is uniek.'

Wat is jullie aanbeveling voor de Open Universiteit?

Martine: 'Houd de focus op het primaire proces en laat secundaire zaken niet zo overheersen.'

Lizet: 'Maak dingen af.'

Paquita: 'Blijf in de voorhoede van onderwijsinnovatie en onderzoek. En blijf dat onderzoek vertalen naar het onderwijs.'

Lieke: 'Speel slim in op ontwikkelingen uit de buitenwereld. Laat bijvoorbeeld via reclame weten dat wie in tijden van crisis investeert in studie, straks meer kans heeft op een baan.'

Sylvia: 'Stel het onderwijs centraal, de rest is ondersteunend.'

Maaike: 'Maak de student zichtbaarder in het hele proces. Verlies het hoofddoel niet uit het oog. Houd mogelijkheden open en word vooral niet te log.'

Lilian: 'Hou niet zo veel ballen in de lucht, maar blijf bij de kern: afstands-onderwijs op academisch niveau.'

Dymphy Swakhoven

Cursus 'Kunst. Overlevering, verandering en vernieuwing'

Irmin Visser en Ruud Hoefakker

De eerste inleiding kunstgeschiedenis van de Open Universiteit Nederland, de cursus 'Visuele kunsten', was sterk gericht op overdracht van kennis en slechts beperkt op het verwerven van eigen inzicht. Afbeeldingen van de kunstwerken werden dan wel rijkelijk aangeboden, maar niet of nauwelijks als wetenschappelijke bron van informatie gehanteerd. De student werd niet geleerd te kijken om aan de objecten zelf informatie te ontleen. Evenmin leerde de student de overvloedige informatie uit het theoretisch deel van de cursus te koppelen aan de thematische verhalen in de drie delen 'Kunstgeschiedenis van de middeleeuwen, nieuwe en nieuwste tijd'.

Leren kijken naar kunst

Dit was aanleiding voor een andere aanpak, die in 1999 uitmondde in de cursus 'Kunst. Overlevering, verandering en vernieuwing'. Hierin staat het leren kijken naar kunst centraal en het zelfstandig genereren van informatie, zoals spreekt uit de volgende beschrijving van zomaar een kunstwerk in deze cursus.

Het is broeierig warm, de lucht ietwat heig, de wind zacht. De schilder zit onder een afdak in een bootje bij de oever van een rivier, net buiten de stad. Walm uit fabrieksschoorstenen wijst op bedrijvigheid, die evenwel ontsnapt aan de aandacht van de schilder. Hij is gefocust op het onderwerp tegenover hem: de oeverlijn met wat bootjes ervoor, groen voor het gras, grijsblauw voor het water, wit voor de zeilen, zoals zijn olieverfschets toont. Het is midden op de dag – immers, de schaduwen zijn kort; de tropenhoed beschermt hem tegen de hitte en het scherpe licht. Hij werkt snel; op een snel opgezette achter- en voorgrond brengt hij met verschillende kwasten beurtelings lichte, dan weer donker accenten aan om de voorstelling uit te werken. Hoe donkerder de kleur, hoe dikker de verf, waarbij hij voor lief neemt dat de grove verfstreken mengen omdat hij nat in nat werkt. Nog sneller moet hij zijn; alleen dan vangt hij het licht op het midden van de dag in de verf op zijn doek. Niet zomaar iemand ziet u hier schilderen. Het is de beroemde schilder Claude Monet, die bijgestaan door zijn echtgenote voor het natje en droogje vaak met zijn schilderbootje vertoefde aan de oevers van de Seine bij Parijs. Daar was hij op jacht om in heldere kleuren het licht weer te geven en een subjectieve impressie van een moment te geven. Bijzonder is dat dit is vastgelegd door een andere impressionist, Édouard Manet, die nog sneller dan zijn schilderende vriend Monet te werk moest gaan. Egale, dunne kleurvlakken van de wanden van de kajuit wisselde hij af met dikke streken blauwe verf voor de romp van de boot, waarin een enkele witte veeg als accent. Onduidelijk is de brokkelige overgang van de korte strekjes van de waterpartij met de voorplecht. Prachtig heeft hij Monet getroffen, in zijn lichte pak, dat het licht weerkaatst. Onjuist, want vrijwel even licht, diens vrouw, terwijl ze toch in de schaduw van de kajuit zit. Manet kon niets anders, bezeten als hij was een momentopname van een momentopname te maken, waarin hij zijn nieuwe werkelijkheid vastlegde.

Deze beschrijving van het kunstwerk is er een van iemand die heeft leren kijken naar kunst. Er spreekt bewondering uit voor de schilder, voor diens gedrevenheid, voor het vakmanschap en voor het schone dat de kijker genot verschaft. De informatie die we vervolgens krijgen, helpt ons te begrijpen waarom dit kunstwerk geworden is tot wat we zien. Het plaatst deze activiteit in een historisch kader, in een ontwikkeling in de schilderkunst. Het meer willen weten van kunst begint bij het contact leggen met het kunstobject zelf; in de cursus 'Kunst' is dat het kijken naar kunst. Hier beschouwen we het object als een volwaardige bron voor cultuurwetenschappelijke informatie.

Cursus 'Kunst': objecten, essays, opdrachten en practicum

Dit schilderij had een van de honderd objecten kunnen zijn die zijn verkozen voor het 'Objectendeel' van de cursus, om 4500 jaar kunstgeschiedenis aan op te hangen, maar is het niet. Wel komt het zijdelings ter sprake bij een ander impressionistisch icoon, Georges Seurats 'Een zondagmiddag op het eiland La Grande-Jatte'. Ook is het ingebed in het 'Essaydeel', waarin essay 11 'De verbeelding van de

werkelijkheid' ingaat op wat de academische en avant-garde kunstenaars als Manet en Monet bezighield. In het 'Systematisch deel' zijn daarover opdrachten terug te vinden, die de student - als een ware onderzoeker - de in het object besloten informatie laat ontdekken, verbanden met andere objecten laat leggen en leert hoe deze thematisch, systematisch en methodisch kunnen worden benaderd. Het 'Practicum Kunst op dvd' biedt al deze activiteiten in een notendop nogmaals aan en vraagt de student om opgedane kennis en inzichten ook toe te passen op nog onbekende objecten en op thematisch geordende, virtuele tentoonstellingen.

Vertrouwen op het eigen oordeel

Naarmate de student vordert in het leren onderzoeken van kunstwerken, verdiept zijn receptie. Deze receptie is een momentopname, een constructie die door nieuwe ervaringen met kunst en door het spreken over kunst en haar context wordt bijgesteld, genuanceerd of uitgebreid. De stroom van kijkopdrachten confronteert de student met kunstobjecten en zijn eigen kijk daarop, en nodigt de student uit te vertrouwen op de eigen mogelijkheden om informatie aan het object te ontleen. Bij de introductie van de cursus 'Kunst' was deze opzet voor veel studenten nieuw, gewend als zij waren om zich eerst te informeren, met name door te lezen, om daarna vragen te beantwoorden en hun verworven kennis en inzicht te toetsen. De belangrijkste horden die studenten moesten nemen, bleken het vroegtijdig accepteren van het eigen (leken)oordeel als basis voor het verwerven van een vaardigheid in het kijken naar en beschouwen van kunst, en het voor lief nemen van de daarmee gepaard gaande onzekerheid. In de discussiegroep op de website van de cursus 'Kunst' illustreren bijdragen deze worsteling:

'Ik heb als proefstudent voor de cursus gefungeerd. Ik heb er bijzonder veel plezier van gehad, en voor degene die betwijfelen of je leert kijken: ik kan je verzekeren dat het lukt, alleen moet je er geduld bij hebben. Het is een vaardigheid die langzaam wordt opgebouwd. Ik zal een voorbeeld geven. Vanaf het begin van de bestudering werd ik gefascineerd door de objecten en ik wilde ze graag in het echt bekijken. Vooral gebouwen kan je zo moeilijk op plaatjes bekijken. Dus ben ik korte en langere tripjes naar allerlei plaatsen gaan maken. Aan het eind van de cursus komt Florence uitvoerig aan de orde. Dus ik naar Florence! Nu werd er in de opdracht (op dvd) bij object 32 gevraagd naar het zelfportret van de schilder Rafaël en hoe je die kan vinden. Met deze kennis gewapend ben ik verschillende grote schilderijen van Ghirlandaio gaan bekijken en jawel hoor, ik heb hem (naast het portret in object 27) nog op twee andere fresco's gevonden. En zo'n ontdekking doen is heel leuk, dat had ik zonder de cursus nooit gezien.'

(Sietske, student Cultuurwetenschappen)

Vanaf 1999 hebben tien generaties studenten succesvol en met enthousiasme de cursus gevolgd, niet in de laatste plaats omdat ze als beschouwer serieus worden genomen en in een actieve onderzoekende houding zijn geplaatst.

Referentie

Édouard Manet (1874). *'Claude Monet aan het werk op zijn atelierboot', olieverf op doek, 82,5 x 100,5 cm, Neue Pinakothek, München.*

Henk de Wolf:

‘Het instituut dat weet hoe leren in elkaar steekt’

Na leerstoelen bekleed te hebben aan de Universiteit van Amsterdam en de Radboud Universiteit Nijmegen ging Henk de Wolf in 1982 als hoofd Cursusontwikkeling bij de Open Universiteit Nederland aan de slag. Hij bleef er in diverse managementfuncties werken tot zijn pensionering in 2000. De Wolf: ‘Toen ik de Open Universiteit leerde kennen, dacht ik: dit is eindelijk een revolutionair, nieuw instituut, waar zaken goed doordacht zijn en waar onderwijs op een totaal nieuwe wijze in elkaar gestoken wordt. Dat was mijn ideaal en dat is het nog steeds.’

Wat is van dat ideaal terecht gekomen?

‘Dat is maar hoe je er naar kijkt. Het Nederlandse onderwijssysteem vertoont een aantal fundamentele fouten. De Open Universiteit heeft deze stuk

voor stuk aangepakt. Er is bijvoorbeeld veel gedaan aan freeware - het ter beschikking stellen van hoogwaardige, gratis leerstof via internet - en ook aan het doordenken van contactonderwijs, aan begeleiding op afstand en aan de reorganisatie van het totale onderwijs door functies uit elkaar te trekken. De makke is dat de Open Universiteit daar niet altijd moedig in geweest is en terugviel in oude patronen: hoogleraren moesten “de baas” zijn, faculteiten moesten “echte” faculteiten zijn, diploma’s moesten vooral gelijkwaardig zijn. Dat heeft de innovatieve kracht van de Open Universiteit verzwakt. Als ik nu kijk, zie ik nog steeds een zeer boeiend instituut, met groot potentieel. Maar er zitten ook spanningen die te maken hebben met het niet durven doorzetten van accenten. Het is nog steeds een verdeeld huis, omdat er verschillende opvattingen leven over wat zou moeten zijn in dat huis.

Ik ben er nu negen jaar weg, maar het is toch een hele tijd mijn toko geweest. Dan denk ik soms: verdorie, ze doen niet wat ze zouden kunnen en moeten doen.’

Wat zou de Open Universiteit moeten doen?

‘Ten eerste moet de scheiding tussen het onderwijs technologisch expertise-centrum OTEC (nu CELSTEC – red.), waarvan ik de eerste hoogleraar-directeur was, en de faculteiten drastisch geliquideerd worden. Mijn opvolger wilde van OTEC een internationaal gereputeerd instituut maken en ik denk dat hij daarin geslaagd is, maar de dienstbaarheid aan de rest van de Open Universiteit heeft daaronder te lijden gehad. In de beginperiode van de Open Universiteit stond de afdeling Onderwijs- en Mediakunde helemaal ten dienste van het maken van onderwijs. We waren ambachtelijk bezig met het ontwikkelen van goed onderwijs. Daarom maakten we zulke verdomd goede cursussen. Verder moet het universitaire niveau gegarandeerd worden: degenen die de inhoud verzorgen, de hoogleraren, moeten op hetzelfde wetenschappelijke niveau staan als collega’s aan andere instellingen. En hoe kun je dat het beste regelen? Door deel uit te maken van faculteiten van andere universiteiten. De Open Universiteit is een onderwijsinstituut dat topleerstof nodig heeft. Daarvoor heb je experts nodig, maar die hoeven hun onderzoek niet per se in het kader van de Open Universiteit te doen.’

Vindt u dat de Open Universiteit te weinig contacten heeft onderhouden met andere instellingen?

‘Ja, er is te weinig samengewerkt. OTEC kwam met het idee dat je leerstof op vele manieren uitleverbaar kunt maken, een prachtig concept. Dat is langs de zijlijn terechtgekomen, bij een uitgever die het op zijn eigen manier is gaan vermarkten. Dat prachtige cursusmateriaal dat hier gemaakt wordt, is niet te slijten aan andere instellingen, die allemaal hun eigen spul willen. De uitweg is: zorg dat de lucht vol zit met prachtige freeware leerstof en zorg dat via de politiek andere instellingen gehouden zijn daarvan gebruik te maken, zodat studenten niet belast worden met gigantische uitgaven. Ik denk dat dan een wereld open gaat, die een heel nieuwe toekomst voor de Open Universiteit inhoudt.’

Dus meer als ontwikkelaar optreden?

‘Ja, van leerstof en begeleidingstechnieken. We moeten toe naar een nationaal systeem, met persoonlijke leerdoelen en allerlei vormen van programmering van het leren. Laat individuen leerdoel per leerdoel omhoog klimmen, in plaats van iedereen zo lang mogelijk door hetzelfde onderwijsstelsel te duwen, waarbij iedereen dezelfde leerdoelen krijgt opgelegd en we twintig, dertig procent eruit jagen. Kijk naar mensen afzonderlijk. Er zijn bijna geen mensen die niet willen of kunnen leren. Ontwikkel dat, via een systeem van persoonlijke en maatschappelijke leerdoelen. Dat is veel efficiënter.’

En de richting die de Open Universiteit nu uitgaat is tegenovergesteld?

‘Ja, de tendens is om een “echte” universiteit te worden, maar er zijn universiteiten zat in Nederland. Er is juist behoefte aan een leerinstituut dat doordenkt hoe leren van hoog tot laag moet gebeuren.’

Hoe denkt u over de focus op leven-lang-leren?

‘Het kan soms vreemd gaan bij mensen. Ik ken voorbeelden van mensen die persoonlijk en zakelijk zeer geslaagd zijn, maar van wie de schoolcarrière mislukt is. Die hebben pas later alles geleerd. Dat is mijn pleidooi: probeer niet iedereen door diezelfde zeef te duwen, maak later leren mogelijk. Daar ligt een hele markt. Focus op leerpatronen die een leven lang gebeuren.’

Wat geeft u de Open Universiteit mee voor de komende vijftientig jaar?

‘Ten eerste een veel directere betrokkenheid bij het onderwijsbeleid in Nederland. Wat ik zie is dat de Open Universiteit in de policy making niet echt aanwezig is. Denk na over het onderwijsstelsel als geheel en de transformatie daarvan. Ten tweede samenwerking op facultair niveau, vooral op het gebied van onderzoek, maar ook intensievere samenwerking qua onderwijs. Ten derde het freeware-aspect; maak prachtig leermateriaal, zorg dat iedereen het kan gebruiken en zorg dat je ervoor betaald wordt. Er is werk zat.’

Heeft de Open Universiteit nog wel vijftientig jaar te gaan?

‘Een van de redenen waarom de Open Universiteit bestaat, is dat de instelling op het totale budget van universiteiten niet zo heel veel kost. Toen we begonnen, mochten andere instellingen geen afstandsonderwijs geven, nu wel. Andere instellingen komen heel dicht in de buurt en dat is een directe bedreiging. Je moet je kracht vinden door te zeggen: wij zijn top in onderwijsvernieuwing. Je sterk maken in dingen waar écht behoefte aan is. De Open Universiteit is bedoeld als een instelling waarin leren optimaal gefaciliteerd wordt. Zij moet keihard werken aan haar profiel in de samenleving en de politiek, als het instituut bij uitstek dat weet hoe je leren in elkaar steekt, met gebruikmaking van de mogelijkheden van ict.’

Dymphy Swakhoven

4

Het onderwijsaanbod: van de cursus als bouwsteen naar leven-lang-leren

Herman van den Bosch en Peter Varwijk

De Open Universiteit Nederland is in 1984 gestart als een instelling voor hoger afstandsonderwijs voor volwassen studenten. In de loop van 25 jaar zijn de ideeën over en de functie van hoger onderwijs en volwassenenonderwijs sterk veranderd. In dit artikel staan we stil bij de ontwikkeling die het onderwijsaanbod van de Open Universiteit in de afgelopen 25 jaar heeft doorgemaakt. We laten zien hoe het aanbod tot stand is gekomen op basis van de initiële missie en hoe dit aanbod onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen is geëvolueerd. Hoe het aanbod van de Open Universiteit zich de komende jaren zal ontwikkelen is onzeker. Dit hangt vooral af van de wijze waarop zij zich situeert in de markt voor opleidingen en van de vraag of de snel veranderende markt deze plaatsbepaling opmerkt en apprecieert. In dit licht geeft dit artikel een aantal strategische aanzetten voor de manier waarop de Open Universiteit met toekomstige ontwikkelingen zou kunnen omgaan.

Hoger onderwijs op zeven leerstofgebieden

De Open Universiteit is opgericht als instelling voor hoger onderwijs in de ruimere zin. De verwachting was dat de tweedeling tussen het hbo en het wo zou verdwijnen en een indeling in kortere en langere programma's werd zinvol geacht (Nota open universiteiten in Nederland, 1979, p. 33). Daarnaast zou de Open Universiteit geen traditionele studierichtingen kennen, maar een cursusaanbod ingedeeld in leerstofgebieden. Aan de studenten zelf werd veel ruimte gelaten om te beslissen hoe zij hun studie wilden samenstellen.

Bij de oprichting van de Open Universiteit werd een aantal beperkingen opgelegd aan het onderwijsaanbod. De Open Universiteit mocht in de tweefasenstructuur alleen opleidingen in de eerste fase aanbieden. Daardoor bleven lerarenopleidingen buiten haar werkterrein. Ook talenopleidingen en geneeskunde werden uitdrukkelijk uitgesloten. Uiteindelijk werd gekozen voor zeven leerstofgebieden: rechten, economie, bedrijfs- en bestuurswetenschappen, sociale wetenschappen, cultuurwetenschappen, natuurwetenschappen en technische wetenschappen. De reden voor de keuze voor rechten, economie, bedrijfs- en bestuurswetenschappen en sociale wetenschappen lag erin dat voor die gebieden de belangstelling in de reguliere universiteiten groot was; men verwachtte dat het aanbod van de Open Universiteit de druk op de bestaande instellingen zou verminderen. De keuzen voor natuurwetenschappen en cultuurwetenschappen waren inhoudelijk gezien het meest gedurfd omdat deze multidisciplinaire gebieden vernieuwend waren ten opzichte van het bestaande aanbod.

In de loop van 25 jaar heeft de inhoud van het aanbod een aantal wijzigingen ondergaan, waarbij vooral de belangstelling van studenten en ontwikkelingen in de vakgebieden een belangrijke rol speelden. Technische wetenschappen werd na een eerste brede aanpak al snel toegespitst op de snel opkomende informatie- en communicatietechnologie. Sociale wetenschappen werd onder invloed van de toenemende populariteit van dat vak toegespitst op psychologie. Onderwijswetenschappen werd als bacheloropleiding uit het aanbod genomen. Bedrijfs- en bestuurswetenschappen en economie werden omgevormd tot managementwetenschappen. Het brede gebied natuurwetenschappen richtte zich meer en meer op het nieuwe, opkomende terrein van de milieuwetenschappen (De Wolf, 1999, p.94).

Om het initiële onderwijsaanbod te bepalen werden in 1982, in de fase van voorbereiding op de officiële opening in 1984, zogenaamde programmeringswerkgroepen ingesteld. Deze werkgroepen, vergelijkbaar met de huidige werkveldcommissies in het hoger beroepsonderwijs, bestonden uit deskundigen uit hbo, wo en bedrijfsleven. Zij moesten bepalen wat een zinvolle en relevante invulling van de studieprogramma's zou zijn. Ze mochten per leerstofgebied maximaal twee wo- en twee hbo-programma's bedenken. Het werk van de programmeringswerkgroepen resulteerde in een aantal voorstellen, die nu nog – voor althans het wo-aanbod – de kern van het aanbod vormen. Het bleek met het gekozen systeem van afstandsonderwijs en met een in omvang toch beperkt aanbod van cursussen lastig om hbo-opleidingen aan te bieden die voldoende onderscheidend waren ten opzichte van de wo-varianten. Dat leidde ertoe dat studenten steeds minder belangstelling hadden voor de hbo-varianten. Onder aanvoering van de inmiddels aangestelde hoogleraren werd besloten om de wo-programma's centraal te stellen. Jarenlang heeft de Open Universiteit zich dan ook geprofileerd met universitaire opleidingen en daarvan afgeleide korte programma's. Recent komt het hbo weer in beeld, met als voorloper het hbo-programma Rechten in samenwerking met Fontys Hogescholen en in de Netwerk Open Hogeschool. De Open Universiteit wil in de Netwerk Open Hogeschool onderwijs op hbo-niveau aanbieden samen met hogescholen en private opleidingsinstituten.

De cursus centraal en vrijheid van programmering

De Open Universiteit startte 25 jaar geleden vanuit het idee 'de cursus centraal'. De gedachte was dat veel studenten geïnteresseerd zouden zijn in een of meer losse cursussen en dat opleidingen opgebouwd konden worden uit losse cursussen, waarbij studenten veel vrijheden hadden. Dit uitgangspunt was vooruitstrevend. Waar andere opleidingen nog in de fase verkeerden van minutieuze leerplanbeschrijvingen, bood de Open Universiteit studenten de mogelijkheid om deels zelf hun programma samen te stellen (De Wolf, 1999).

Als studenten een diploma wilden behalen dan werden er natuurlijk wel eisen gesteld aan de samenstelling van het programma, maar er gold een behoorlijke mate van vrijheid. In de eerste jaren van de Open Universiteit kende elk diploma-programma een vrije ruimte van 900 uur (van de 5600), die volledig naar eigen inzicht door de student kon worden ingevuld, vaak ook met cursussen uit andere

Onderwijs Innovatie

leerstofgebieden of zelfs van andere universiteiten. Eind jaren tachtig kwam in Nederland het visitatie- en later het accreditatiewezen op.

In de begintijd lag daarbij sterk de nadruk op standaardisering van opleidingen volgens een vooraf bepaald inhoudelijk en didactisch patroon. Ook de Open Universiteit zag zich genoodzaakt te gaan meedoen aan het formuleren van leerplannen voor opleidingen. Van de idee dat studenten zelf hun curriculum konden samenstellen bleef steeds minder over. Bij de overgang naar de bachelor-masterstructuur is de vrije programmering verder ingeperkt. In de masteropleiding is er geen vrije ruimte meer en in de bacheloropleiding is de vrije ruimte teruggebracht tot vijf modules. In 2009 voert de Open Universiteit een 'open bachelor' in. Dat is een vrije opleiding waarin studenten meer keuzevrijheid hebben. Hiermee worden opnieuw stappen gezet naar de emancipatie van de student als medeontwerper van het leerplan.

Multifunctionele cursussen

Bij de initiële programmering was de doelstelling dat cursussen waar mogelijk multifunctioneel moesten zijn. Een cursus statistiek zou zowel binnen een studieprogramma sociale wetenschappen als binnen een studieprogramma bedrijfskunde gebruikt kunnen worden. Ook cursussen over schrijven en presenteren, wetenschapsl leer, wiskunde en methodologie zouden in diverse programma's kunnen worden ingezet. Tijdens een conferentie van programmeringswerkgroepen, begin 1983, werden de voorstellen van alle groepen over elkaar gelegd en kreeg deze multifunctionaliteit concrete invulling. Accreditatie-eisen vroegen het eigen opleidingsprofiel te benadrukken, waardoor het aantal multifunctionele cursussen geleidelijk is afgenomen.

'Kort hoger onderwijs'-programma's

Enige tijd na de start van de Open Universiteit werd duidelijk dat het aantal studenten dat een heel wo-programma doorliep kleiner was dan verwacht, hoewel studenten zelf wel degelijk aangaven die ambitie te hebben. Om de aantrekkingskracht van het aanbod te verhogen, heeft de Open Universiteit daarom vanaf 1988 zogenaamde 'Kort hoger onderwijs'-programma's aangeboden. Deze programma's waren veel korter dan de wo-programma's: de omvang liep uiteen van 800 tot 2000 uur. Zij waren samengesteld uit dezelfde cursussen, maar hadden veel meer oog voor leven-lang-leren en ze spraken vooral de her-, na- en bijscholers aan. Eind jaren negentig begon deze lichte korte programma's te verouderen en werden ze gaandeweg uit het aanbod genomen. In de laatste jaren wordt, steeds meer samen met bedrijven of brancheorganisaties, een nieuwe reeks korte programma's samengesteld en aangeboden, passend bij wat op dit moment wordt gevraagd.

Schermafdruck van KHO (CPP)

Verschooling en competentiegericht leren

Bij de start van de Open Universiteit lag het accent zeer sterk op het ontwikkelen van gestructureerde cursussen die studenten 'aan de hand' meenamen bij de bestudering van het materiaal. Zelfstandig studeren, maar dan op een schoolse manier. Tegen deze verschooling ontstond begin jaren negentig verzet. Er werd benadrukt dat het niet in de eerste plaats gaat om de kennis die studenten uit de boeken halen, maar om wat zij daarmee leren doen. Tegen het einde van de twintigste eeuw was de discussie over de vorm en inhoud van de cursussen van de Open Universiteit in volle hevigheid losgebarsten. Andere universiteiten waren vanaf het einde van de jaren tachtig volop bezig met de invoering van competentiegericht onderwijs en een visitatiecommissie noemde de aanpak van de Open Universiteit 'spoon-fed' en intellectueel weinig uitdagend. Competentiegericht leren deed ook bij de Open Universiteit zijn intrede. Studenten verwerven zo generieke academische competenties aan de hand van specifieke content en deze competenties zijn uiteindelijk belangrijker dan de content zelf.

Voorbeelden van generieke competenties zijn analytisch vermogen, leren formuleren van een probleemstelling en het ontwikkelen van een conceptuïserend denkvermogen. De meer instrumentele visie op de vakinhoud opende de weg naar veel meer vrijheid in de keuze van vakken (Van den Bosch, 2000).

Naar leven-lang-leren

De Open Universiteit is zich de laatste jaren ook gaan positioneren als een universiteit voor leven-lang-leren. Bij leven-lang-leren gaat het veel minder om certificering. De nadruk ligt op de vraag naar de intrinsieke waarde van educatieve activiteiten voor de lerenden zelf. De oriëntatie verschuift van volwassenen die een reguliere academische studie volgen naar een Open Universiteit die onderwijs- en scholingsmogelijkheden biedt waarmee volwassenen gedurende hun hele leven aan hun behoefte aan professionalisering kunnen voldoen.

De belangrijkste eis is dat studenten tijdens opleidingsactiviteiten worden gestimuleerd om theorie en (eigen) praktijk te verbinden, maar ook dat ze hierover met medestudenten en met een ervaren docent kunnen communiceren (Van der Krogt, 1995).

Vanuit deze gedachtegang heeft zich in de faculteiten Managementwetenschappen en Informatica een nieuw type opleidingen ontwikkeld: Certified Professional Programmes. Bestaande leerinhouden worden getransformeerd tot opleidingen die vooral bedoeld zijn om personen werkzaam in uiteenlopende professionele sectoren te voorzien van state of the art kennis. Deze programma's duren meestal een jaar op deeltijdbasis. Studenten worden begeleid en er zijn bijeenkomsten waar gastcolleges en trainingen worden aangeboden. Dit onderwijs is te typeren als blended learning.

De voornoemde faculteiten beschikken inmiddels over ruime ervaring met dit soort programma's, maar ze lopen ook aan tegen de grenzen ervan. Het aanbod aan opleidingsmogelijkheden is vooralsnog sterk afgeleid van de reguliere (master)opleidingen. Er is nog onvoldoende ervaring om in te gaan op de wensen van specifieke klanten. Tenslotte vragen bedrijven en instellingen steeds vaker om korte programma's die zijn toegespitst op de eigen doelen. De Open Universiteit stelt organisaties in staat om uit een groot aantal in lengte variërende componenten een eigen programma samen te stellen. Lezingen op locatie, begeleiding op afspraak, integratie met bestaande trainingsprogramma's: alles is mogelijk.

De faculteit wil zich echter blijven onderscheiden van gevestigde organisaties in de opleidingsmarkt die overwegend trainingen op locatie verzorgen. Haar universitaire status blijft uiteindelijk het meest onderscheidende kenmerk.

Met deze ontwikkelingen dringt de Open universiteit door tot de kern van leven-lang-leren. Maar de ervaringen zijn nog pril. Het ondersteunen van volwassenen in hun behoefte aan professionalisering vergt materialen en methoden die bijna diametraal lijken te staan op de manier waarop de Open Universiteit is begonnen en die in wezen nog steeds haar organisatie bepaalt. In plaats van materiaal dat op grote schaal wordt verspreid, moet er materiaal zijn dat is aangepast aan de individuele behoeften van de 'cliënt'. In plaats van marginale begeleiding

moet er volop oog zijn voor het sociale proces waarin het leren plaatsvindt en de docent moet – zowel op afstand als fysiek aanwezig – in dit proces participeren. Uit het bovenstaande blijkt dat de Open Universiteit Nederland in korte tijd te maken heeft gekregen met twee ontwikkelingen die aanleiding gaven om het cursusmodel te herzien. De eerste was de invoering van meer competentiegerichtte vormen van leren. Hierdoor verschoof het accent in het materiaal van het uitleggen van leerstof naar het helpen toepassen van deze leerstof binnen realistische situaties. De tweede ontwikkeling was het aanpassen van de vorm en de inhoud van het materiaal aan de eisen van leven-lang-leren, zoals dat bijvoorbeeld plaatsvindt binnen bedrijven en instellingen. Het gaat hier niet meer om het behalen van opleidingscertificaten in de gebruikelijke zin, maar om het bijhouden van beroepscompetenties.

De cursus als leergemeenschap: de co-creatie van open educational resources

Op dit moment staat de Open Universiteit aan de vooravond van een derde ontwikkeling. In de hiervoor besproken gevallen werd het als een van de taken van de docent gezien om de leerstof aan te dragen. De hoeveelheid informatie stijgt echter duizelingwekkend snel. Ook het aantal wetenschappelijke publicaties kan door niemand meer worden bevat. Daarbij komt dat de bruikbaarheid van kennis ‘uit een boekje’ in complexe praktijksituaties zijn beperkingen heeft. Het uitgangspunt is dat er niet zonder meer standaard inzichten of receptuur voorhanden zijn om te handelen in dit soort situaties, maar dat deze kennis in een dialoog ontstaat. Dit roept het beeld op van een cursus als ‘een plek om te leren’ (Bird, 2001). Docenten en studenten vervullen hier een actieve rol en dragen daardoor bij aan de ontwikkeling van de cursus. Zo’n cursus nieuwe stijl is niet gebaseerd op een vast bestand aan kennis, maar ontsluit de veelheid van kennisproducenten voor de student. De docent helpt studenten hun weg te vinden in de literatuur en de inhoud daarvan te verbinden aan de eigen ervaringen. Dit type cursus heeft een aantal kenmerken van een dynamische vorm van kennismanagement, waar veel partijen informatie genereren en gebruiken.

Tot slot

Het onderwijs voor volwassenen zal zich ontwikkelen van de plaats waar kennis wordt overgedragen naar de plaats waar kennis wordt gedeeld en gemaakt. Hierbij past een didactiek waarbij de docent het proces van educatieve ontmoetingen tussen studenten en onderzoekers faciliteert. De cursus nieuwe stijl is niet gebaseerd op een vast bestand aan kennis, maar ontsluit de veelheid van kennisproducenten voor de studenten, waarbij de docent hen helpt een weg te vinden in de literatuur en de inhoud daarvan te verbinden aan hun eigen ervaringen. Dit is de essentie van onderwijs waarin het overdragen van kennis niet meer centraal staat. De hiervoor geschetste ontwikkeling biedt mogelijkheden voor

de Open Universiteit Nederland. Deze ontwikkeling gaat veel verder dan alleen het creëren en beschikbaar stellen van open educational resources (Johnstone, 2005; Mulder, 2006). Het gaat om het organiseren van het proces dat leidt tot het ontstaan, gebruiken en hergebruiken van open educational resources.

Referenties

- Bird, L. (2001). *The use of a virtual learning environment to support learners on work-based learning programmes* (Paper presented at the 7th Edineb Conference, Nice 2001). Coventry: Coventry Business School.
- De Wolf, H. (1999). *Beeld van een instelling in de voorhoede van de onderwijsvernieuwing*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Johnstone, S. (2005). Open Educational Resources Serve the World. *Educause Quarterly*, 3, 15-18.
- Mulder, F. (2006). *The advancement of Lifelong Learning through Open Educational Resources in an open and flexible (self)learning context*. Presentations Dies Natalis 21 September 2006. Heerlen, the Netherlands: Open Universiteit Nederland.
- Nota open universiteiten in Nederland* (1979). Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1978-1979. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Van den Bosch, H. M. J. (2000). De bewogen 'fin de siècle' van het Nederlandse Hoger Onderwijs. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs en Onderwijsmanagement*, 7(2), 23-29.
- Van der Krogt, F. (1995). *Leren in netwerken, veelzijdig organiseren van leernetwerken met het oog op humaniteit en arbeidsrelevantie*. Utrecht: Lemma.

Bernard Wientjes:

‘De crisis biedt ook kansen’

Sinds 2005 is Bernard Wientjes voorzitter van de werkgeversorganisatie VNO-NCW. In het crisisakkoord tussen regering, werkgevers en vakbonden heeft scholing een vaste plaats gekregen. Leven-lang-leren is een essentieel onderdeel van de maatschappij en daarin wordt de rol van de Open Universiteit Nederland volgens hem steeds belangrijker. Wientjes: ‘De Open Universiteit moet inspelen op de actuele vraag naar kennis.’

Wat is uw eerste associatie met de Open Universiteit?

‘De naam geeft al aan dat het een open instelling is, waar iedereen binnen kan komen. De Open Universiteit is zeer toegankelijk, omdat je niet fysiek naar de universiteit hoeft te gaan, maar vanuit je eigen huis of kantoor kunt studeren. Op dit moment is het allerbelangrijkste voor de toekomst van Nederland dat we ons kennis-, onderzoeks- en innovatieniveau verhogen. Een universiteit die de gelegenheid geeft naast een baan te studeren, op momenten dat je het jou uitkomt, is in deze tijd onmisbaar.’

Wat vindt u, als voorzitter van de werkgevers, de belangrijkste opdracht van de Open Universiteit?

‘Voor werkgevers is leven-lang-leren van groot belang. Daar wordt steeds meer aandacht aan besteed in cao's en arbeidsovereenkomsten. De belangrijkste opdracht van de Open Universiteit is te zorgen dat het proces van leven-lang-leren ook op academisch niveau inhoud gegeven wordt. Net als andere onderwijsinstellingen moeten universiteiten eraan meewerken dat

werknemers hun kennis levenslang op peil houden en daardoor inzetbaar blijven. Daarin kan de Open Universiteit, die toegankelijk is voor mensen die op afstand wensen te studeren, een grote rol spelen.'

Heeft de Open Universiteit die rol nog niet genoeg waar kunnen maken?

'Over leven-lang-leren is veel gepraat, maar in de praktijk wordt er nog te weinig gedaan. Kennis veroudert snel, dus de noodzaak om die op peil te houden is groot. Maar de gemiddelde Nederlander ziet er toch tegenop om weer de schoolbanken in te gaan. Vaak zitten mensen in een systeem van werk, gezin en andere bezigheden en vinden zij een onderbreking lastig. Bij de Open Universiteit kun je die onderbreking zelf invullen. Ik denk dat de Open Universiteit, misschien nog meer dan de andere universiteiten, de actualiteit in de gaten moet houden. De ontwikkelingen in de maatschappij gaan heel snel. Neem bijvoorbeeld de financiële wereld, waar wordt nagedacht over nieuwe systemen. Het zou fantastisch zijn als de Open Universiteit haar opleidingspakket geschikt maakt voor bankiers die het roer om moeten gooien. Door haar openheid en structuur kan de Open Universiteit als geen ander snel reageren. Naar mijn idee moet je het bijzondere aspect van studeren op de plaats, op de tijd en in het tempo dat je zelf bepaalt, combineren met de actuele vraag naar kennis.'

Hoe ziet u de positie van de Open Universiteit binnen het Nederlands hoger onderwijs?

'Het zou goed zijn als de Open Universiteit in de tweede 25 jaar van haar bestaan de plek krijgt die ze zou moeten hebben. Als je "universiteit" zegt, denk je pas in laatste instantie aan de Open Universiteit. Een zwak punt is dat tegen een diploma van de Open Universiteit toch anders wordt aangekeken dan tegen een diploma van bijvoorbeeld de Universiteit Leiden. Daar mag best iets aan gedaan worden. De Open Universiteit zou meer aandacht kunnen geven aan haar imago en haar specifieke plaats. Die wordt steeds belangrijker, omdat leven-lang-leren een essentieel onderdeel van onze maatschappij gaat worden.'

Kan de Open Universiteit een rol spelen in de economische crisis?

'In de crisis zie je een aantal ontwikkelingen. Er worden veel mensen ontslagen; die zullen zeker gestimuleerd moeten worden om zich te scholen. Het interessante in het crisisakkoord dat we met het kabinet en de bonden hebben gesloten, is de eis van scholing voor de deeltijd-WW. De crisis brengt dus enerzijds grote zorgen met zich mee, anderzijds wordt deze gebruikt om het aspect scholing versneld op de agenda van bedrijven te krijgen. Als ik de Open Universiteit was, zou ik een campagne beginnen: "Zit u in de deeltijd-WW, kom dan bij ons om uw kennis snel en op een goede manier bij te spijkeren." Ook de verhoging van de pensioenleeftijd biedt kansen. Mensen zullen meer behoefte hebben aan actualisering van hun kennis om ervoor te zorgen dat zij geschikt blijven voor de arbeidsmarkt. Weer een mogelijkheid voor een organisatie als de Open Universiteit om daarop in te spelen.'

Stel dat er geen Open Universiteit was, zou die dan alsnog opgericht moeten worden?

‘Wat je nu in Nederland ziet, is dat er allerlei particuliere opleidingen komen. Ik vind het heel gezond dat zich naast de bestaande universiteiten ook een private sector ontwikkelt. Als er nog geen Open Universiteit geweest zou zijn, zou dat misschien nog sneller zijn gegaan. Nu de universiteit bestaat en een functie vervult, is het goed dat zij door de concurrentie in de private sector nog wat extra gestimuleerd wordt om de kwaliteit van het aanbod op een hoog niveau te houden.’

Wat is uw advies voor de komende 25 jaar?

‘In ieder geval zorgen dat het imago verbetert en kritisch blijven kijken naar de pakketten die je aanbiedt. Misschien kunnen er nieuwe studierichtingen ontwikkeld worden. Als het aanbod actueel en marktgericht is, denk ik dat de Open Universiteit de komende jaren weinig hoeft te vrezen.’

José Vorstenbosch

Agnes Jongerius:

‘Meer aandacht voor andere opleidingsniveaus’

In 2005 werd Agnes Jongerius de eerste vrouwelijke voorzitter van de FNV. De Open Universiteit Nederland heeft volgens haar een aantal vernieuwingen gebracht, maar ze verbaast zich erover dat andere onderwijssectoren daar nog niet van profiteren. Jongerius: ‘Ook voor de gemiddelde Nederlander met maximaal mbo-niveau is leven-lang-leren ongelooflijk belangrijk.’

Wat is volgens u de belangrijkste taak van de Open Universiteit?

‘Ik associeer de Open Universiteit vooral met vrije keuze, met een aanbod voor mensen die altijd al een keer wilden studeren en dat op latere leeftijd - vaak in combinatie met werk - gaan doen.’

Denkt u dat de Open Universiteit invloed heeft gehad op het hoger onderwijs in Nederland?

‘Of het bestaan van de Open Universiteit echt tot de aanpassing van het academische onderwijsprogramma heeft geleid, zou ik niet kunnen zeggen. Zelf studeerde ik 25 jaar geleden in Utrecht en ik was daar ook al bestuurlijk actief. Naar de oprichting van de Open Universiteit werd toen deels meewarig en deels achterdochtig gekeken: wat is dat eigenlijk voor een

instelling, waarom is dat extra aanbod nodig? Ik denk dat de Open Universiteit vooral een aanvullende rol heeft gehad. Daarnaast zijn sommige studierichtingen op de traditionele universiteiten zich meer open gaan stellen voor herkansers.'

Wat vindt u sterk aan de Open Universiteit?

'Ik vind de naam heel goed gekozen, omdat je daarmee een open houding uitdrukt. Dat is de kracht van de Open Universiteit: een uitnodigende vorm van onderwijs bieden voor mensen die altijd nog eens hadden willen studeren. Wat ik ook een sterk punt vind, is dat je een studieprogramma kunt opsplitsen in modules, waarna je zelf bepaalt of je doorgaat. Daarnaast is de manier waarop de Open Universiteit met behulp van moderne middelen de lesstof op een toegankelijke manier beschikbaar stelt een heel groot pluspunt. Voor sommige mensen die best een opleiding zouden willen volgen, is het idee dat ze zich in september moeten inschrijven en zich voor drie, vier of vijf jaar vastleggen, een té hoge drempel. Dat zijn vernieuwingen die de Open Universiteit heeft gebracht en waarvan het eigenlijk verbazingwekkend is dat andere opleidingsrichtingen ze niet hebben overgenomen.'

Wat zou u een minder sterk punt noemen?

'De Open Universiteit lijdt volgens mij nog wel een beetje onder het imago dat ze vooral mensen bedient die voor de lol kunstgeschiedenis gaan studeren of alsnog een paar vakken theologie willen volgen. Dat is misschien een zwak punt in de communicatie van de Open Universiteit, want in werkelijkheid is de hoeveelheid pretstudies beperkt. Aan die beeldvorming zou je dus eigenlijk iets moeten doen.'

Hoe ziet u de rol van de Open Universiteit op het terrein van leven-lang-leren?

'In de markt van de professionals, mensen die al een hbo-studie of een universitaire opleiding hebben genoten, vervult de Open Universiteit een belangrijke rol. Maar als ik aan leven-lang-leren denk, ga ik er van uit dat de gemiddelde Nederlander maximaal mbo-niveau heeft. Ook voor deze groep is leven-lang-leren ongelooflijk belangrijk! Voor hen is het aanbod veel kleiner, dus daar zit volgens mij het echte gat in de markt. Hoe kun je iemand met een mbo-opleiding delen van een hbo-opleiding laten volgen, of zich laten omscholen als hij gedurende zijn loopbaan wel eens iets anders wil? In dat veld speelt de Open Universiteit niet echt een rol van betekenis. Van de andere kant kunnen we het kunstje misschien wel van de Open Universiteit afkijken door een open, uitnodigend opleidingsprogramma te maken voor mensen op lagere niveaus.'

Hoe komt het dat leven-lang-leren maar niet goed van de grond wil komen?

'Volgens mij zijn daarvoor verschillende oorzaken aan te wijzen. Ikzelf vond de middelbare school geweldig en heb tijdens mijn studie genoten, maar ik weet dat dit redelijk uitzonderlijk is. Voor veel mensen was de schooltijd

een kwestie van doorzetten. Het contact met medeleerlingen was voor hen misschien nog het leukste, maar aan de docenten en lesstof denken ze niet bepaald met plezier terug. Als zo iemand twintig jaar later wordt gevraagd een opleiding te gaan volgen, valt dat niet zomaar in vruchtbare aarde. De tweede reden heeft te maken met het feit dat wij ons onderwijs enorm instellingsgericht georganiseerd hebben en niet klantgericht. Instellingen hebben elk zo hun eigen structuur en bekostigingssysteem en zij hebben een leerling het liefst voor een volledige opleiding in huis. Alles wat niet direct in dat systeem past, wordt onaantrekkelijk gevonden. Ten slotte denk ik dat we op het terrein van leven-lang-leren steeds het wiel weer proberen uit te vinden. We praten er veel over op symposia en in taskforces, schrijven stapels rapporten, maar een echte pushing power zie ik nog te weinig. Waar het op aan komt, is dat er een keer wordt doorgezet. Laat werknemers maar in beeld brengen wat ze al in huis hebben en zorg er vervolgens voor dat het opleidingsaanbod daarop aansluit. Mensen kunnen meer dan ze zelf denken.'

Stel dat de Open Universiteit nog niet bestond, zou die dan nu opgericht moeten worden?

'Ja, dat zou zeker moeten, maar dan ook op andere niveaus. Als je je neus buiten de grenzen steekt, valt op dat wij met de Open Universiteit 25 jaar geleden misschien voorlijk waren, maar dat we 25 jaar later op het punt van een vergelijkbaar aanbod op meerdere opleidingsniveaus een beetje achterop zijn geraakt. Van de andere kant zou ik zeggen: zie ook een lichtpuntje in de crisis. Als we nu eens mogelijk maken dat mensen, omdat het even rustiger is op het werk en we geld beschikbaar stellen voor opleidingen, gemakkelijker kunnen werken én leren. Ik hoor zowel van de gesubsidieerde als van de particuliere opleiders dat de vraag naar opleidingen op dit moment aantrekt. De uitdaging is nu het aanbod in een flexibele vorm te gieten en opleidingen snel en open te organiseren. Daar hebben we nog een paar slagen te maken.'

José Vorstenbosch

5

Keuze van de mediamix

Ruud Hoefakker, Rob Nadolski en Henk van den Brink

Vanaf de start van de Open Universiteit Nederland zien cursusontwikkelaars het opzetten van afstandsonderwijs als een ontwerpogave. Binnen elk nieuw cursusproject denken zij in een multidisciplinair team na over onderwijsvormen en media waarmee zij effectief en efficiënt de didactische functies kunnen realiseren. Drie belangrijke ontwikkelingen houden deze ontwerpogave actueel. Allereerst is de Nederlandse samenleving onder druk van maatschappelijke ontwikkelingen een kennismaatschappij geworden. Daarnaast hebben verschuivingen in het denken over onderwijzen en leren plaatsgevonden. Deze leiden tot gewijzigde doelen van het onderwijs. Ten derde maakt de ontwikkeling van de techniek nieuwe media en onderwijsvormen mogelijk. De ontwerpogave blijft voor ons bestaan, maar de ruimte waarbinnen we oplossingen voor de mediamix zoeken breidt zich gestaag uit.

In dit hoofdstuk beschrijven we beknopt hoe het kiezen van de mediamix een rol heeft gespeeld bij het ontwerpen van het onderwijs, welke overwegingen momenteel een rol spelen rond de keuze van media, en welke ontwikkelingen invloed gaan uitoefenen op de keuze voor de mediamix in de toekomst.

De mediamix anno 1990

Uitgangspunt voor het ontwikkelen van onderwijs bij de Open Universiteit Nederland was het individuele leren dat onafhankelijk van plaats, tijd en tempo kon plaatsvinden. Het primaat lag om die reden bij het schriftelijk materiaal. De didactiek werd ingebed door de leerstof op te delen in leereenheden, elk met nauwgezet geformuleerde leerdoelen, vragen in de tekst die tot meedenken prikkelden, door verwerkingsopdrachten met feedback, door kernbegrippen in de kantlijn en door voorbeeldtentamens met uitwerkingen. De student kreeg voornamelijk leerboeken, werkboeken en readers opgestuurd. Voorlichting en vangnetondersteuning werden geboden via de studiecentra.

Het ontwikkelen van onderwijs verliep van curriculumontwerp, naar cursusontwerp, naar het uitschrijven van leerstof en tot slot naar het ontwerpen van taken, opgaven, vragen en instructies. Tijdens het ontwerpproces kwam de mediumkeuze regelmatig aan de orde in vragen als: Welke onderdelen van de leerstof zijn niet effectief met tekst alleen te onderwijzen? Wanneer laat de leerstof zich effectiever en efficiënter onderwijzen met andere media zoals audio, video, interactieve programma's of door middel van contactonderwijs? Welke leerdoelen laten zich niet met tekst alleen onderwijzen?

Mediamix anno 1995

Beeldmateriaal werd vaak ingezet voor didactische functies als oriënteren, motiveren, illustreren en demonstren. Interactieve programma's werden ingezet wanneer studenten zich complexe vaardigheden eigen moesten maken, zoals leren programmeren, simuleren, modeleren, observeren en afbeeldingen van meet- en regelapparatuur beoordelen. Het mondeling leren presenteren, bijvoorbeeld voor het houden van een pleitrede, vond plaats en vindt nog steeds plaats voor een groep met docenten en medestudenten.

Vanaf de eerste cursussen die werden ontwikkeld, maakten de ontwerpers systematisch werk van een gedegen mediumkeuze. Al doende is er een groot aantal professionele mediaproducties tot stand gebracht in multidisciplinaire teams, waarin inhoudsdeskundigen, onderwijskundigen, softwareontwikkelaars en vormgevers nauw met elkaar samenwerkten. Zij volgden de ontwikkelingen in de mediatechniek op de voet. Videoprogramma's werden aanvankelijk voor thuisgebruik uitgeleverd op videobanden en voor gebruik in de studiecentra op beeldplaat. In de jaren negentig werden ze achtereenvolgens verstrekt op cd-i, op cd-rom en op dvd. Nu vindt uitlevering niet meer plaats op een fysieke drager, maar via internet. Het geluid werd digitaal en we maakten de overstap van 8 bit mono naar 16 bit stereo met cd-kwaliteit. De montage van audio en video werd lange tijd uitbesteed aan bedrijven, maar wordt momenteel 'in huis' gedaan. Computerprogramma's kregen een grafische interface en werden multimediaal. We gingen naast programmeertalen ook ontwikkelsystemen zoals Toolbook gebruiken en we ontwikkelden elektronische leeromgevingen voor stand-alone gebruik. Voor de communicatie met studenten via het world wide web werd Studienet ontwikkeld, voor de platformafhankelijke publicatie van leerobjecten Edubox, en voor multimediale praktijksimulaties Emergo. De Open Universiteit Nederland heeft met haar multimediaproducties een aantal internationale prijzen gewonnen, zoals de Sony Interactive Video Award (1993) voor het practicum Assessment Center, de Euromedia Comenius Award (2005) voor de programma's Toolbox Personnel Assessment en Juridisch Gesproken (die in het verband van de Digitale Universiteit ontwikkeld werden), en de Comenius Edumedia Award (2008) voor Emergo.

De mediamix anno 2010

In maart 2000 formuleerde de Europese Raad in Lissabon een nieuwe en ambitieuze doelstelling voor de Europese Unie: '(...) tegen 2010 de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld worden die in staat is tot duurzame economische groei met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang' (Europese Raad, 2000). De maatschappij verandert in een steeds hoger tempo. De kenniseconomie vraagt kenniswerkers die in multidisciplinaire teams flexibel inzetbaar zijn. We leven momenteel in een informatiemaatschappij, waarin kennis steeds sneller veroudert en waarin steeds meer specialismen ontstaan. Het blijven deelnemen aan een almaar complexer wordende leef- en werkomgeving stelt aan burgers en werknemers hoge eisen wat betreft hun kennis, inzicht, inventiviteit, samenwerken en flexibiliteit.

Met name door internet zijn er meer informatiebronnen beschikbaar en toegankelijk geworden, maar tegelijkertijd zijn deze ook minder goed te beoordelen op betrouwbaarheid. We kunnen minder terugvallen op autoriteiten en moeten meer onze eigen weg leren te vinden in de overdaad aan informatie. Internettechnologie heeft verstrekkende gevolgen voor de organisatie van het onderwijs. Het web maakt distributie en onderhoud van informatie aanzienlijk eenvoudiger en het biedt een scala aan nieuwe mogelijkheden om studenten met en van elkaar te laten leren. De meeste studenten beschikken over een snelle internetverbinding en over multimedia-apparatuur. Steeds meer studenten maken zich de beeldcultuur van de jonge generatie eigen en maken gebruik van de nieuwste communicatiemiddelen. Het leren vinden van informatie die men direct kan gebruiken zien jongeren vaak als belangrijker dan het leren onthouden van allerlei kennis.

Onderwijs dat zich richtte op het opleiden voor bestaande beroepen schuift momenteel op naar onderwijs dat inzet op kenniswerkers die leren zich hun leven lang te blijven scholen en ontwikkelen. In het denken over leren en onderwijzen vinden de laatste jaren felle discussies plaats tussen een aanpak die meer gericht is op kennisverwerving en een aanpak die meer gericht is op kennisconstructie. Het 'traditionele onderwijzen' tegenover het 'nieuwe leren'. Kortom, de maatschappij is in beweging en stelt andere eisen aan het onderwijs. Het onderwijs komt in beweging en stelt andere eisen aan studenten, en technieken maken een stormachtige ontwikkeling door en openen vele nieuwe wegen om te bewandelen. Dit zijn drie ontwikkelingen die de ontwerpopgave, en als onderdeel daarvan de mediumkeuze, sterk beïnvloeden.

Hieronder gaan we nader in op de interactieve praktijkconfrontatie, een type toepassing dat momenteel in de belangstelling staat. We illustreren hiermee een ontwerpopgave die anno 2010 actueel is.

Een analyse voor interactieve praktijkconfrontaties

Waar in de vorige eeuw kennisoverdracht via colleges en leerboeken centraal stond, zal in dit millennium het verwerven van competenties om kennis en inzicht toe te passen op zinvolle vraagstukken centraal komen te staan. Casuïstiek, stages, leerbedrijven, probleem-gestuurde taken, just in time leren, kennisdeling en competenties vragen steeds meer aandacht van de instelling. Was de vraag anno 1990 'Wat moeten studenten leren om iets te begrijpen?', nu is de vraag 'Hoe moeten studenten leren om iets te kunnen uitvoeren?'. De visie op leren en onderwijzen verandert daarbij grondig. Het leren houdt niet op bij kennis en inzicht, maar krijgt relevantie wanneer studenten inzichten leren toepassen, liefst in een authentieke context en op actuele problemen die in de praktijk spelen. Werkgevers en docenten willen dat academici probleemoplossend kunnen handelen en studenten willen zich de competentie van een expert eigen maken.

In de elektronische leerprogramma's zien we deze verschuiving van aandacht terug. Er vindt een omslag plaats van tutorials met uitleg en overhoringen naar oefenomgevingen waarin de student kan experimenteren en waarin activiteiten plaatsvinden als simuleren, moduleren, bevragen, ontwerpen, samenwerken, gaming en role-playing. Voor dergelijke leerprogramma's laat de ontwerpogave van nu zich vertalen naar vragen als: Hoe laten we studenten in open afstandsonderwijs ervaringen opdoen die hen helpen zich competenties eigen te maken waar het bedrijfsleven en maatschappelijke instanties naar vragen? en: Hoe kun je webgebaseerde multimediaprogramma's daarvoor inzetten?

De eerste vraag houdt een didactische uitdaging in. Om welke competenties gaat het? In welke leergedragingen moet dat tot uiting komen? Met welke situaties nodig je de lerende daartoe uit? In welke mate stuur je het leerproces en geef je keuzevrijheid? Welke informatie, welke hulpmiddelen en welke begeleiding bied je aan? Hoe krijgt de lerende zicht op de voortgang? Hoe beoordeel je de eindprestatie? Et cetera.

De vervolgvraag houdt een technologische uitdaging in. Welk medium kies je voor welk onderdeel? Met welke technologie laat het onderwijsontwerp zich realiseren? Wat zijn de alternatieven en welke technologie verdient de voorkeur, gegeven de kenmerken van de doelgroep, beschikbare apparatuur, inzet van geld en deskundig personeel? Met welke middelen organiseer je begeleiding, samenwerking, overleg en de uitwisseling van bijdragen en resultaten? Et cetera.

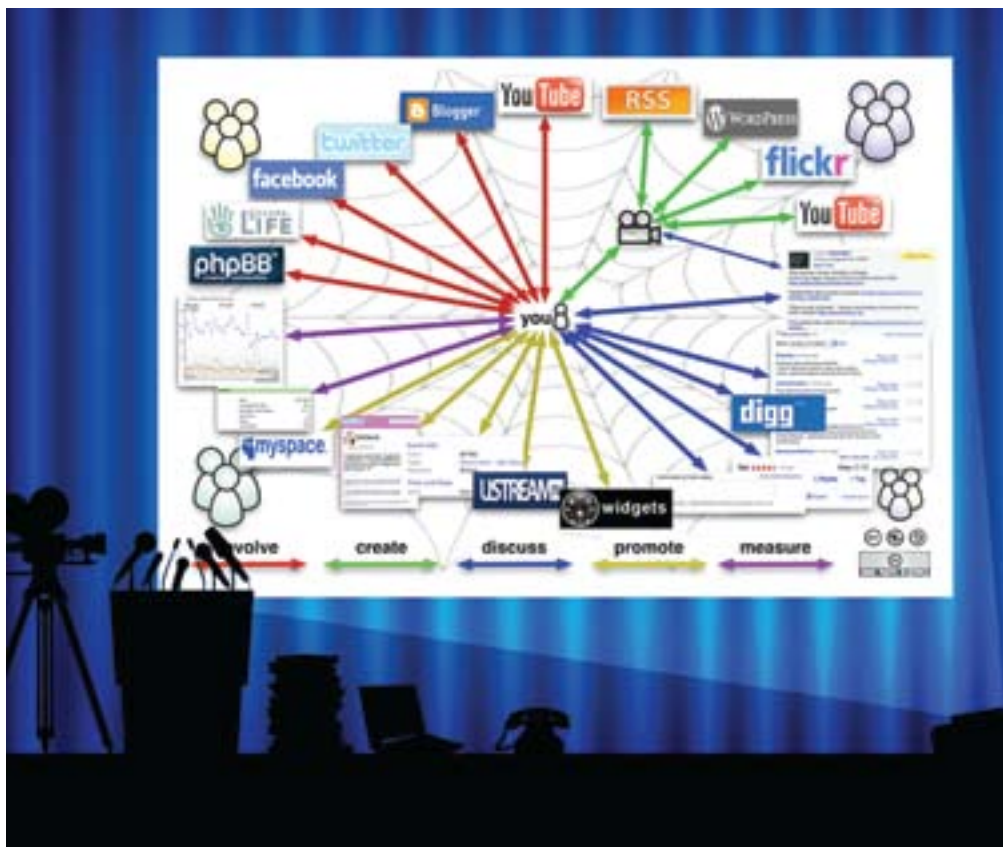
Met deze overwegingen als uitgangspunt stellen we eisen aan een interactieve praktijkconfrontatie. Laten we de meest in het oog springende eisen eens nader beschouwen.

- Realistische situaties zijn complexe situaties. Er heeft geen filtering plaatsgevonden van zaken die voor het leren minder ertoe doen. In traditioneel onderwijs is die filtering ver doorgevoerd. Vaak zo ver dat de realiteit helemaal buiten beeld is geraakt, of dat met gelegenheidsvoorbeelden een koppeling wordt gelegd met de realiteit. Een realistische situatie biedt zo authentiek mogelijke bronnen. Geen samenvattingen of bewerkingen maar afdrukken van oorspronkelijke documenten, geen transcripties van gesprekken maar videogesprekken, geen pasklare selectie van informatie maar ongeordende en redundante informatie.

- Realistische situaties zijn open, flexibele situaties. In zulke situaties kan de student zelf keuzes maken en een eigen weg of leerpad bewandelen.
Er kunnen zich onverwachte gebeurtenissen voordoen. De situatie is niet lineair geprogrammeerd, maar biedt de student en de ontwerper keuzes in handelen. Zo heeft een programma dat is opgezet volgens de metafoor van een marktplaats diverse ruimten waar de student naartoe kan gaan in een zelf gekozen volgorde. Afhankelijk van de acties van de student kan de ontwerper nieuwe ruimten ontsluiten of ruimten afsluiten.
- Realistische taken nodigen uit tot constructie. Er is geen correcte oplossing voorgeprogrammeerd. De student moet met een oplossing komen, of er wordt een nieuw ontwerp, product of idee verwacht. Daartoe krijgt de student binnen het programma de gelegenheid om te experimenteren. Om die activiteiten mogelijk te maken, worden simulatietools, moduleertools, grafische ontwerptools, foto- en videobewerkingstools en mind-mapttools in de virtuele omgeving aangeboden.
- Realistische taken zijn complexe taken die vragen om voorbeelden. Studenten leren veel als zij zien hoe experts onderdelen van een taak aanpakken en als zij horen waarom die experts dat zo doen. Videobeelden die tonen hoe iets wordt gedaan en welk effect een dergelijke aanpak sorteert - maar ook hoe iets níet moet worden gedaan en welke consequenties zulke fouten kunnen hebben - zijn voor het leren in de praktijk vaak onmisbare elementen.
- Realistische taken zijn taken waar anderen bij nodig zijn. In de praktijk spelen vele belangen. Die komen tot uitdrukking in verschillen van mening, in verschillen in toegang tot bronnen en in de waardering van gegevens. Afhankelijk van de toegemeten rol zal de student positie kiezen. Om de realistische taak tot een goed einde te brengen, is het zaak samen te werken, informatie uit te wisselen, te onderhandelen over wie wat doet en tegenstellingen te overbruggen. In de virtuele situatie worden rollen toegewezen en wordt samenwerking geregisseerd.

- Realistische situaties doen een groot beroep op reflectie. Een authentieke situatie vraagt om eigen initiatief en eigen inbreng. Een hoogopgeleide functionaris is geen uitvoerder van standaard handelingen; van hem wordt zelfgestuurd handelen verwacht. Hoe weet de student dat hij op de goede weg zit? De ontwerper zal aanwijzingen inbouwen, rekening houdend met wat we in een werkelijke situatie tegenkomen. Dat kan in de vorm van vragen die virtuele personen de student stellen en waarmee zij tot reflectie uitnodigen. Ook worden er eisen gesteld aan op te leveren resultaten. Daaraan kunnen studenten toetsen of zij aan de verwachtingen voldoen.

Een veelheid van media anno 2010

Ontwerpers staan nu een alomvattende aanpak voor waarin alle effectieve en efficiënte onderwijsleermiddelen worden ingezet. Onder de noemer blended learning zoeken zij naar een combinatie van traditioneel contactonderwijs en online onderwijs, combineren zij media en elektronische diensten in een e-learning-omgeving, en kiezen zij een geschikte didactische strategie.

Bij de mediumkeuze spelen vuistregels een rol zoals:

- verstrek informatie digitaal via het web (tekst, beeld, geluid, video) wanneer dat effectief en efficiënt is
- organiseer waar dat mogelijk is ook de communicatie en gegevensuitwisseling via het web
- biedt waar het niet anders kan contactmomenten op het studiecentrum, in musea of in bedrijven
- werk met boek, atlas of met ander drukwerk voor theoretische leerstof wanneer een goed leerboek beschikbaar is
- zet interactieve programma's in wanneer de student moet oefenen
- werk in de begeleiding met gsm, e-mail, msn, fora en virtuele klas
- maatwerk gaat vaak gepaard met een direct contact.

Hoe handig vuistregels soms ook kunnen zijn, ze verschaffen geen antwoord op de vraag wat de beste mediamix is voor een bepaalde ontwerptaak. Er zijn altijd meerdere keuzes te maken en elk alternatief heeft sterke en zwakke kanten.

Elk nieuw ontwerp is een vraagstuk van optimalisering dat zich niet in regeltjes laat vangen.

De Open Universiteit Nederland snijdt haar onderwijs meer en meer toe op onderscheiden doelgroepen. Steeds meer beeldmateriaal wordt ingezet om die doelgroepen voor te lichten en te onderwijzen. Onderwijsvideo's worden toegepast om studenten te oriënteren, te motiveren en om zaken uit het vakgebied te illustreren. Er worden lezingen van wetenschappers op video vastgelegd en er worden experts en ervaringsdeskundigen voor de camera geïnterviewd. De Open Universiteit is bezig een omslag te maken van op tekst gebaseerde leeromgevingen naar multimediale virtuele leer- en werkomgevingen. Bij een aantal cursussen is de student niet alleen consument, maar ook producent van informatie. De student heeft daar een eigenstandige rol in de gezamenlijke constructie van kennis en treedt op als medebegeleider van studiegenoten.

De mediamix anno 2030?

Ontwikkelingen zijn in een versnelling geraakt. De generatie die in 2030 opgroeit, zal meer veranderingen meemaken dan de generatie die nu het onderwijs domineert. Nieuwe media zullen aan expressiviteit winnen, de drempel voor toegang en gebruik van media gaat omlaag en media zullen een verlengstuk van onszelf worden. De media gaan de manier bepalen waarop we ons leven inrichten, inclusief de wijze waarop we willen leren. We leven dan in een steeds sneller veranderende wereld, met een overdaad aan informatie, die vraagt om slimme technologieën om deze informatie adequaat te ontsluiten.

Media en technologie zullen de mobiele mens in staat stellen om sneller te leren, met meer plezier en beter afgestemd op de individuele omstandigheden.

Zowel thuis, als op het werk, als tijdens de recreatie wordt geleerd, een leven lang. De leef-, werk- en leeromgeving zal multimediaal, interactief en in hoge mate virtueel worden. Vooral informeel leren en leven-lang-leren zullen bepalend worden voor de persoonlijke groei.

De informatie- en communicatietechnologie zal een onzichtbare faciliteit zijn geworden en audiovisuele media zullen zich opdringen. Dat zal de virtuele en reële identiteiten van personen meer en meer doen versmelten.

Nieuwe media zullen basisbehoeften als afleiding, sociaal contact en bevreëding van de leergierigheid optimaal ondersteunen. Visionairs (Bloem 2008) voorspellen een samengaan van informatie- en communicatietechnologie met nanotechnieken en biotechnologie tot uiteindelijk één groot netwerk van hardware, software en biochemische wetware. Dat 'ubiquitous web' – een web dat overal aanwezig is en dat kennis vergaart, leert en redeneert zoals mensen dat doen - is een van de toekomstbeelden voor dit millennium.

Welke lessen trekken we hieruit?

Een relativerende opmerking is op zijn plaats. Wat technologisch mogelijk is, zal niet per definitie algemeen verbreid worden. De geschiedenis leert dat het onderwijs zich evolutionair ontwikkelt en veel tijd gebruikt om te veranderen. Onderwijzen is voor de Open Universiteit richting geven aan leren. Deze taak nemen we serieus door het ontwikkelen van onderwijs steeds opnieuw als een ontwerpogave te zien. Zo zijn we in 1984 begonnen, zo is het nu, en zo zullen we dat ook in de toekomst blijven doen. Wat maatschappelijk speelt en wat technisch mogelijk is, beïnvloedt in hoge mate de keuzes die we bij het ontwerpen van onderwijs en onderwijsdiensten maken. De ontwerpogave zal complexer worden met het toenemen van de mogelijkheden die nieuwe media bieden. Er zullen meer disciplines bij betrokken worden en er zal steeds meer kennis en ervaring van ontwerpers worden gevraagd. De ontwerpogave blijft echter staan. Waar de wil om systematisch over onderwijzen na te denken ontbreekt en waar onderwijzen niet langer als een ontwerpogave wordt opgevat, vervagen de doelen en wordt het leren een zaak van toeval.

Referenties

- Europese Raad. (2000). *Europese Raad in Lissabon: Conclusies van het voorzitterschap*. Verkregen 24 augustus 2009 via:
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/nl/ec/00100-r1.nl0.htm.
- Feenberg, A. (1991). *Critical Theory of Technology*. New York: Oxford University Press.
- Herrington J., Oliver, R., & Reeves, T.C. (2003). Patterns of engagement in authentic online learning environments
Australian Journal of Educational Technology, 19(1), 59-71.
- Oliver, M., & Trigwell, K. (2005). Can 'Blended Learning' Be Redeemed? *E-Learning*, 2(1), 17-26.
- Bloem, J., Van Doorn, M., & Duivenstein, S. (2008). *Me the Media*. Groningen: Kleine Uil.

Wim Liebrand:

‘De Open Universiteit loopt voor de troepen uit’

Wim Liebrand is directeur van Stichting SURF, een organisatie waarin universiteiten, hogescholen en onderzoeksinstituten samenwerken aan ict-innovaties in het hoger onderwijs. Ook al ziet hij de Open Universiteit Nederland als voorloper op vele terreinen, volgens hem schuilt daarin ook een gevaar geïsoleerd te raken. Liebrand: ‘Het is een uitdaging om de balans te vinden tussen het aanjagen van nieuwe ontwikkelingen en tegelijkertijd de menigte mee te krijgen.’

Wat is volgens u de bijzondere plaats van de Open Universiteit in het hoger onderwijsveld?

‘De Open Universiteit geeft vanaf het begin van haar bestaan overal in Nederland toegang tot onderwijs en lesmateriaal. Dat is iets anders dan een universiteit die in één stad gevestigd is en alleen op die plaats onderwijs aanbiedt. Voordat er überhaupt sprake was van digitale netwerken, was de Open Universiteit dus eigenlijk al een netwerkorganisatie. Binnen SURF brengt de Open Universiteit expertise in op het terrein van digitaal leren, en dan met name communicatie op afstand. Dat zit een beetje in de genen van de instelling.’

Heeft de Open Universiteit andere instellingen in het hoger onderwijs beïnvloed?

‘Ik denk het wel, vanwege de hoge kwaliteit van het lesmateriaal en de interactieve houding. De Open Universiteit heeft van het begin af aan op veel terreinen vernieuwingen tot stand gebracht en zij is een aanjager geweest voor allerlei ontwikkelingen. Dat is een heel sterke kant, maar die heeft ook een keerzijde. In het motto van de Open Universiteit staat: wij zijn vóór samenwerken. Door zo voorop te lopen, bestaat echter de kans dat het contact met studenten, docenten, hogescholen en universiteiten enigszins uit het zicht raakt. Het is mij opgevallen dat de Open Universiteit vaak bezig is iets gerealiseerd te krijgen, daar waar andere hogescholen en universiteiten volgen of afwachten. Dat plaatst de instelling in een wat geïsoleerde positie. Je kunt wel voorop lopen, maar je moet ook zorgen dat de rest meekomt.’

Hoe ziet u de rol van de Open Universiteit als het gaat om leven-lang-leren?

‘Op dit terrein zie je ook dat de Open Universiteit voor de troepen uitloopt en al jaren de rol van aanjager heeft vervuld. Maar helaas moeten we toch weer constateren dat er vanuit de overheid, het bedrijfsleven en andere hogescholen en universiteiten onvoldoende steun komt om de activiteiten die in gang worden gezet meer body te geven. Dat is heel jammer. Volgens mij hebben Theo Bovens en Fred Mulder al ontzettend veel gedaan om leven-lang-leren van de grond te krijgen. Ik hoop dat de Open Universiteit daarmee doorgaat, want het is enorm belangrijk voor de toekomst van Nederland.’

Als er nu geen Open Universiteit was, zou die dan opgericht moeten worden?

‘Als er geen Open Universiteit was, dan zou die onmiddellijk weer uitgevonden moeten worden. De uitval van veelbelovende studenten is op dit moment een groot probleem. Daar moet iets aan gedaan worden. Het is een missie van de Open Universiteit om het studiesucces te vergroten, meer mensen te laten afstuderen en meer mensen in trainingen voldoende competenties te laten verwerven.’

Wat is uw advies voor de komende 25 jaar?

‘De Open Universiteit moet doorgaan met de innovatie van het onderwijs, het verzorgen van onderwijs op afstand en de realisatie van voldoende en goed leermateriaal dat op diverse plekken toegankelijk is voor een grote groep studenten. Dáár ligt de kracht van de Open Universiteit en ik hoop dat daar ook in de toekomst veel energie in gestoken wordt. We moeten daarbij niet alleen denken aan hoogopgeleide mensen die hun kennis via de tweede leerweg willen bijspijkeren, maar ook aan groepen die het wat moeilijker hebben, zoals de “nieuwe Nederlanders”. Zij zijn minder gewend om zelfstandig een cursus of opleiding te volgen. Juist omdat binnen die doelgroep veel uitval plaatsvindt, is extra aandacht en stimulans op zijn plaats. Volgens mij zou de missie van de Open Universiteit op dit punt wat aangescherpt moeten worden.’

José Vorstenbosch

Pleit voorbereid

Rob Nadolski en Ruud Hoefakker

In het multimediale programma 'Pleit voorbereid' doorloopt de student, in de rol van een stagiair bij het fictieve advocatenkantoor Bijs, Don & van Aken, een virtuele stage die specifiek is gericht op het leren houden van pleidooien. Deze stage doet de student onder de voorgeprogrammeerde begeleiding van een ervaren collega, de virtuele mentor. Bij het doorlopen van de virtuele stage oriënteert de student zich op het fenomeen 'pleiten' door het bijwonen van een werkoverleg, het voeren van gesprekken met diverse deskundigen, het bijwonen van een pleitforum, het bestuderen van relevante literatuur en het analyseren van pleidooien (zie hieronder).

Het analyseren van een pleidooi, schermafdruck van Pleit voorbereid

De student maakt kennis met de methode van het voorbereiden en houden van een pleidooi via het doorlopen van een aantal stappen: 'het gericht bestuderen van een dossier', 'het maken van een pleitnotitie', 'het oefenen' en uiteindelijk 'het houden van een pleidooi'. Studenten kunnen bij Pleit voorbereid individueel werken aan diverse casussen en de bijbehorende dossiers, ter voorbereiding op het zelf houden van een pleidooi. Het daadwerkelijk oefenen van een pleidooi dat de student heeft voorbereid, vindt plaats in een groep met docenten en medestudenten.

De ontwikkeling van Pleit voorbereid

Het programma Pleit voorbereid, dat op cd-rom wordt uitgeleverd, wordt bij de Open Universiteit Nederland, de Universiteit Maastricht en de Vrije Universiteit gebruikt. Het kent meer dan vijfhonderd gebruikers per semester. Het programma is vanaf 1998 in gebruik en is regelmatig inhoudelijk herzien. Bij de ontwikkeling van Pleit voorbereid zijn de Open Universiteit, de Universiteit Maastricht en de Katholieke Universiteit Leuven betrokken geweest.

Pleit voorbereid is indertijd ontwikkeld omdat er in juridische opleidingen onvoldoende mogelijkheden waren om grote aantallen studenten goed te trainen in het ontwikkelen van juridische vaardigheden, waaronder pleiten. De noodzakelijke begeleiding was te arbeidsintensief en kon door docenten vaak niet op de door hen gewenste wijze gegeven worden. Vooral bij studenten van de Open Universiteit Nederland gold als extra probleem dat het voor hen lastig is om zich vrij te maken voor begeleiding op geplande tijden.

Met het programma Pleit voorbereid is in belangrijke mate aan dit inhoudelijke en praktische begeleidingsprobleem tegemoet gekomen. Dit blijkt uit onderzoeken die met en rondom dit programma met enkele honderden studenten zijn uitgevoerd (Hummel, 2005; Nadolski, 2004). Onderzoek laat zien dat studenten gemotiveerd zijn, voldoende worden uitgedaagd, goede resultaten behalen en tevreden zijn over de verkregen begeleiding. Dit is een bevestiging van de ervaringen die al tijdens de proeftoetsing van dit programma in 1998 zijn opgedaan. Een proefstudente, werkend bij een advocatenkantoor en al praktiserend pleiter, wees erop dat zij haar pleiten door dit programma fiks zou kunnen verbeteren.

Het programma Pleit voorbereid is zorgvuldig ingebed in het curriculum van Rechtswetenschappen. Intensieve en specialistische begeleiding is ingebouwd en naderhand wordt de voorbereide pleitrede met docenten en medestudenten geoefend. Het programma heeft een nominale studielast van 50 uur. Het wordt op verschillende manieren gebruikt bij de eerder genoemde instellingen binnen modules waarvan de studielast varieert van 100 tot 200 uur. Bijvoorbeeld als component van een 200-uurs procesvak, waarin kennis en inzicht in het procesvak en de training van de vaardigheid pleiten zijn opgenomen. In zo'n module worden beide gecombineerd getentamineerd via een pleitrede bij een casus uit dit procesvak, nadat er eerst pleitredes bij andere casussen zijn geoefend. De beoordeling van de afsluitende pleitrede vindt plaats door docent-examinatoren.

Evaluatie

De investering in Pleit voorbereid is na tien jaar gebruik ruimschoots terugverdiend. Ontwikkelingen in het laatste decennium binnen ict en leren hebben het programma enigszins voorbijgestreefd. Met het huidige cd-romprogramma, de gebruikte programmeeromgeving en de lokale installatie op de pc is het moeilijk in te spelen op mogelijke wensen als het weglaten of wijzigen van onderdelen in het programma, het zelf toevoegen van dossiers door studenten en het samenwerken met medestudenten. Evenmin kan een docent via het web eenvoudig en vlot de inhoud bijstellen of een nieuwe casus toevoegen.

Beslissingen over duurzaamheid blijken bij de ontwikkeling van onderwijs een nog belangrijker criterium te zijn geworden dan in het verleden het geval was. De Open Universiteit geeft hieraan in samenwerking met partners een belangrijke invulling zowel in nationaal als in internationaal verband. Zo is het voor de hand liggende advies om elektronische casuïstiek flexibeler en efficiënter te ontwikkelen en uit te leveren vrij recent al toegepast binnen het project EMERGO (Efficiënte Methodiek voor Ervaringsgericht Onderwijs) bij SURFfoundation.

Begin 2008 heeft dit project een efficiënte methodiek en toolkit opgeleverd voor het ontwikkelen van e-casuïstiek. Deze worden binnen het project Skills Labs bij SURFfoundation vanaf 2009 verder opgeschaald. Van beide projecten is de Open Universiteit Nederland de penvoerende instelling.

Referenties

- Hummel, H. A. H. (2005). *Design of cueing in multimedia practicals: studies into cueing formats, learner control and collaboration to support the learning of complex skills*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland. Te raadplegen via <http://dspace.ou.nl/handle/1820/697>.
- Nadolski, R. J. (2004). *Process support for learning tasks in multimedia practicals*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland. Te raadplegen via <http://dspace.ou.nl/handle/1820/1029>.

Utrecht

6

De elektronische leeromgeving

Henry Hermans, Gerard van den Boom, Steven Verjans en Leo Wagemans

Studienet is de online elektronische leeromgeving (elo) van de Open Universiteit Nederland. Het biedt studenten een webomgeving waar allerlei informatie over cursussen en programma's te vinden is, waar - volgens het onderwijsconcept - voor elke cursus de aansturing van het studieproces plaatsvindt en waar studenten via discussiegroepen met elkaar en met docenten kunnen communiceren. Dit hoofdstuk schetst hoe Studienet zich heeft ontwikkeld en welke perspectieven er bestaan voor het doorontwikkelen ervan tot een stabiele voorziening waarmee kan worden ingespeeld op wensen van nieuwe doelgroepen en nieuwe didactiek.

De geschiedenis van Studienet start in 1997, het jaar waarin de Open Universiteit met trots haar eerste online leeromgeving lanceert. Dit Studienet bestaat uit een eigen ontwikkelde kern met daaraan gekoppeld allerlei componenten, zoals discussiegroepen. In de tweede helft van 2002 wordt aan Studienet de applicatie Edubox toegevoegd, een revolutionair platform dat toelaat om het onderwijs verregaand aan te passen aan individuele studenten. Anno 2009 heeft het 'oude' Studienet plaatsgemaakt voor Studienet 2.0 en is Edubox uitgefaseerd. Studienet 2.0 is opgezet rond Blackboard, een commercieel programma dat ook elders in het hoger onderwijs breed wordt toegepast.

De opkomst van Web 2.0, met als belangrijk paradigma 'de gebruiker centraal', en de toenemende vraag naar maatwerk voor individuele studenten en specifieke doelgroepen zetten de houdbaarheid van Studienet 2.0 onder druk. De Open Universiteit staat voor de uitdaging uitwerking te geven aan het concept van de Persoonlijke Leer- en Werkomgeving (PLWO), waarmee specifieke dienstverlening naar verschillende doelgroepen mogelijk wordt en waarbij studenten in staat worden gesteld hun leer- en werkomgeving maximaal naar eigen voorkeur in te richten.

Studienet 1.0

In 1994 brengt de Open Universiteit ter gelegenheid van haar tweede lustrum 'Ou OnLine' uit, een bulletin board system. Daarmee laat de instelling zien hoe het studeren met een nieuw medium als de elektronische leeromgeving er uit zou kunnen zien. Technisch is het systeem nog niet uitontwikkeld en er bestaan nog geen structuren voor de aanlevering en het onderhoud van cursussen. Maar alle geboden functies werken en enkele honderden studenten verkennen Ou OnLine en gebruiken het soms ook echt voor communicatiedoeleinden. De ervaringen hebben bijgedragen aan de opzet van het latere Studienet.

Schermafdruck van Ou OnLine

Schermafdruck van Studienet 1.0

In oktober 1997 ziet Studienet het licht. Deze online leeromgeving is te zien als een elektronische aanvulling op enerzijds de studeeromgeving van de studenten en anderzijds de mogelijkheden van docenten om studenten te begeleiden. Centraal staan de cursussen, die hoofdzakelijk bestaan uit schriftelijk materiaal met ingebouwde begeleidingscomponenten, zoals studeeraanwijzingen, kernwoorden en zelftoetsen, allemaal bedoeld om ervoor te zorgen dat het materiaal zelfstandig bestudeerbaar is. Waar nodig krijgen studenten ook geluidscassettes, videobanden en computerondersteund materiaal aangeboden. Deze componenten worden met de opkomst van internet, of beter gezegd het world wide web, vanaf 1997 eerst aangevuld met het medium Studienet en later steeds meer erdoor vervangen. Het is duidelijk dat de mogelijkheden van de informatie- en communicatietechnologie en de mogelijkheden van het web uitstekend passen bij het afstandsonderwijs van de Open Universiteit.

In eerste instantie gaat het om informatieverzorging. De vele cursussen van de Open Universiteit hebben allemaal een eigen site, waar de student informatie vindt over de cursus zelf, nieuws over begeleiding en tentamens, een vraagbaak met antwoorden op veel gestelde vragen, maar ook een directe link naar de discussiegroep bij de cursus. Hier komt de communicatiefunctie van Studienet om de hoek kijken: de student kan er terecht om discussies van medestudenten te volgen, opgaven te bespreken, zelf vragen te stellen en anderen uitleg te geven. Een student uit Groningen kan via Studienet gaan samenwerken met een medestudent uit bijvoorbeeld Maastricht, Parijs of Tennessee.

Langzaam gaat de eigen virtuele werkplek het hart van Studienet vormen: Studienet biedt iedere gebruiker, zowel studenten als docenten, een persoonlijke werkplek, die dient als internetportaal voor de Open Universiteit. Studenten kunnen op die werkplek zelf hyperlinks maken naar opleidingen, cursussen, discussiegroepen, maar ook naar andere sites op internet. Zij kunnen er ook een pagina maken waarop zij zichzelf presenteren. Waar Studienet in eerste instantie gekarakteriseerd wordt als aanbodgericht, informatieverstopping en content centraal, krijgt het nu steeds meer een communicatieve functie: studenten kunnen er in contact treden met medestudenten, begeleiders en docenten. Daarmee faciliteert deze versie van Studienet vooral de elektronische informatievoorziening naar studenten, de elektronische communicatie tussen en met studenten, en de ontsluiting van elektronisch cursusmateriaal, waarbij de basisstructuur berust op de cursussites. De werkplek van de studenten of medewerkers biedt een persoonlijke view op deze faciliteiten.

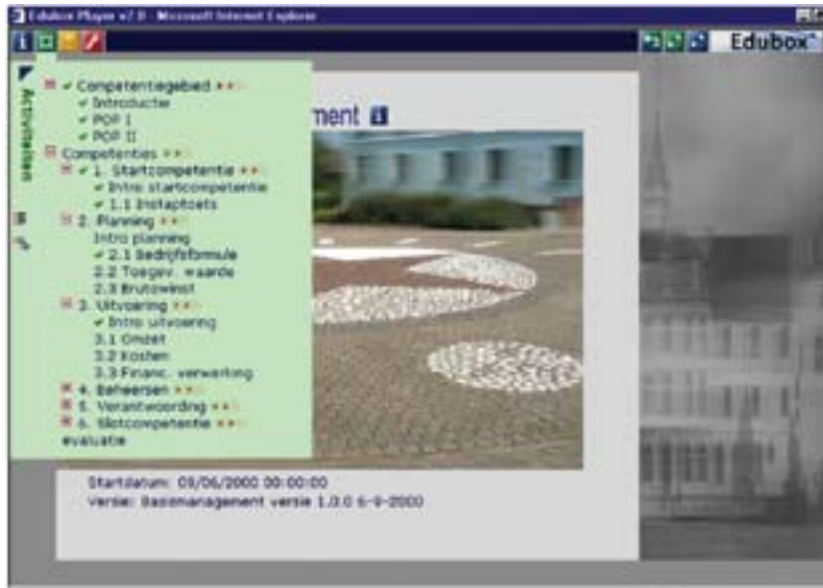
Studienet is in de eerste jaren vooral qua uiterlijk tweemaal behoorlijk gewijzigd. In 1999 verschijnt de versie Studienet 1.1, die zich vooral onderscheidt door een aangepaste user interface met een herschikking van rubrieken en onderdelen. Een belangrijke technische wijziging is dat de sites door middel van database publishing worden gegenereerd, waardoor redacteurs handiger en flexibeler informatie kunnen publiceren. In versie 1.1 zijn daarnaast ook de mogelijkheden voor communicatie en interactie uitgebreid met realtime conferencing en groupwarefunctionaliteiten. Ook is de mogelijkheid voor het afspelen van streaming audio en video toegevoegd.

Schermafdruck van de aanmeldpagina in Studienet 1.1

Edubox

In september 2002 lanceert de Open Universiteit Edubox (versie 3) als tweede kernapplicatie binnen (het oude) Studienet. Het betreft een commercieel ontwikkelde spin-off van een softwaresysteem dat is ontwikkeld binnen het elo-programma van OTEC, het huidige CELSTEC. Edubox wordt ontwikkeld om een belangrijke rol te spelen in de eigen innovatie én die van het hoger onderwijs in Nederland.

Schermafdruk van Edubox 2

De kernfunctionaliteit van Edubox bestaat uit het kunnen 'afspelen' van een didactisch ontwerp, dat is uitgewerkt in een speciaal hiervoor ontwikkelde formele taal: Educational Modeling Language of EML (later omgevormd tot de standaard IMS-LD, voor Learning Design). Edubox is in staat deze taal te begrijpen, te interpreteren, en het opgeslagen didactisch ontwerp gepersonaliseerd uit te leveren. Dit betekent dat op basis van het persoonlijke profiel van de student specifieke studietaken, opdrachten, leermaterialen en diensten beschikbaar kunnen worden gesteld. Hiermee lijkt het mogelijk te worden om aan de groeiende maatschappelijke vraag naar maatwerk in het onderwijs tegemoet te komen. Na uitgebreide pilots (Open Universiteit Nederland, Hoge Hotelschool Maastricht, ABP) met een intern ontwikkelde versie van Edubox neemt de Open Universiteit in september 2002 de eerste twee cursussen in Edubox 3 in exploitatie.

Waar de didactische mogelijkheden van EML en Edubox tot de verbeelding spreken en de onderliggende xml-technologie geavanceerd is, blijkt het geen sinecure een cursus in dit systeem operationeel te krijgen. Twee sleutelfactoren kunnen hiervoor worden aangewezen. Ten eerste is er het invoerprobleem. Het ontbreken van een gebruiksvriendelijke auteursomgeving zorgt ervoor, dat

concrete vertaling van cursusontwerpen naar de onderliggende taal EML voorbehouden blijft aan een select groepje specialistische medewerkers. Ten tweede blijkt de kwaliteit van de geleverde Edubox-software een dusdanig knelpunt, dat de Open Universiteit niet tot grootschalige productie kan overgaan. Tot gebruik buiten de Open Universiteit komt het vervolgens dan ook niet. In totaal worden twaalf cursussen in Edubox in productie genomen. In juni 2009 zijn de laatste cursussen in Edubox afgesloten en is het systeem uit de lucht gehaald.

Studienet 2.0

De Open Universiteit besluit in 2004 niet verder te investeren in de (door) ontwikkeling van de elektronische leeromgeving in eigen beheer. Er wordt een strategische alliantie met elo-marktleider Blackboard aangegaan en alle kaarten worden gezet op de combinatie Blackboard en Edubox.

‘Een belangrijke samenwerking komt in het voorjaar tot stand wanneer de Open Universiteit Nederland een strategische alliantie sluit met Blackboard Inc., een van de belangrijkste leveranciers van softwareapplicaties en diensten voor onderwijs. Doel van deze alliantie is de integratie van Edubox™ van de Open Universiteit en het Blackboard Learning System™ en Blackboard Portal System™. Door deze integratie ontstaat een combinatie van de functionaliteiten van Blackboard-producten en de geavanceerde functies van Edubox™. Het streven is om in september 2005 de eerste fase van de integratie af te ronden. De Open Universiteit ziet in de strategische samenwerking een belangrijke ontwikkeling voor instellingen voor hoger onderwijs. De instelling wil het gebruik van standaarden bevorderen en Edubox™ verder in de markt zetten. De integratie van Blackboard en Edubox™ biedt onderwijsinstellingen een studentgerichte omgeving en maakt het mogelijk om onderwijs te ontwikkelen en aan te bieden conform de internationale standaard voor IMS Learning Design.’ (Jaarverslag 2004, Open Universiteit Nederland).

Als gaandeweg blijkt dat de ambities met Edubox en de combinatie Blackboard – Edubox te hoog gegrepen zijn, wordt in 2005 besloten Studienet 1.1 te vervangen door een nieuwe elektronische leeromgeving gebaseerd op Blackboard. Het idee is dat studenten binnenkomen op hun eigen persoonlijke werkplek in Blackboard, van waaruit ze toegang krijgen tot cursussites en andere voor hen nuttige en belangrijke diensten en informatie. Een reeks cursussen met een tamelijk eenvoudige elektronische component wordt als eerste overgezet naar Blackboard. De wat ingewikkeldere cursussen blijven vooralsnog toegankelijk via het oude Studienet. Studenten studeren dus via zowel het oude als het nieuwe Studienet.

De uitdaging waar de Open Universiteit medio 2006 voor staat, is weer één centraal beheerde en ondersteunde stabiele elektronische leeromgeving beschikbaar te krijgen. Deze klus wordt ter hand genomen en in januari 2007 ingekaderd in het Instellingsbreed Programma Onderwijs (IPO). Onder coördinatie van IPO wordt per september 2008 een nieuwe elektronische leeromgeving opgeleverd, na een gezamenlijke krachtsinspanning door de faculteiten, het Onderwijs-technologisch expertisecentrum (thans CELSTEC), de elo-serviceafdeling

(onderdeel van het Onderwijs service centrum) en de automatiseringsafdeling ICTS. In dit nieuwe Studienet, versie 2.0, vormt Blackboard het hart; het vervult zowel de rol van portaal als van cursusmanagementsysteem. Alle faculteiten beschikken over een zogenaamde faculteitstab, een onderdeel van de werkplek van de studenten waarop specifieke faculteitsinformatie gecommuniceerd kan worden. Alle studenten hebben een eigen 'virtuele' harde schijf in het 'content system' van Blackboard. Voor de verdere invulling en uitbouw van Studienet 2.0 stellen de faculteiten een eigen basismodel voor hun cursussen vast. Het oude Studienet is opgeruimd en met de serviceafdeling Elosa wordt voorzien in een stabiele functionele ondersteuning van de elektronische leeromgeving, die in technische zin door het ICT Servicecentrum 24 uur per dag in de lucht wordt gehouden. Het is inmiddels ook voldoende duidelijk dat Blackboard alleen de klus niet kan klaren en dat het aangevuld moet worden met specifieke applicaties voor onder meer toetsing (Question Mark Perception) en online begeleiding (Elluminate). Naast Blackboard wordt in 2009 ook het open source cursusmanagementsysteem Moodle geïntroduceerd als uitleverplatform voor cursussen.

Schermafdruck van Studienet 2.0

MijnOU.nl

Begin 2008 verkent de Open Universiteit een nieuwe langetermijnkoers voor de elektronische dienstverlening aan haar studenten, die moet leiden naar een Persoonlijke Leer- en Werkomgeving (Hermans & Verjans, 2008; Verjans et al., 2008) voor iedere afzonderlijke student en docent en voor andere betrokkenen. Het is inmiddels het tijdperk van Web 2.0, waarin de aandacht op het world wide web aan het verschuiven is van inhoud (content) naar gebruikers.

Als universiteit voor leven-lang-leren wil de Open Universiteit haar studenten optimaal bedienen. Zij wil haar onderwijs en dienstverlening zo goed mogelijk op maat snijden en laten aansluiten op interessedomijnen en kennisgebieden. Studenten mogen zelf gaan bepalen welke informatie zij willen ontvangen en hoe zij deze willen ontvangen: via elektronische kanalen als e-mail, RSS en sms, of via de traditionele brievenbus.

Om maatwerk mogelijk te maken moet er ook kennis over individuen en doelgroepen ontwikkeld worden. De Open Universiteit moet haar studenten op de voet kunnen volgen, bijvoorbeeld door allerlei digitale sporen op eigen websites en publieke netwerksites zoals LinkedIn, Hyves, Twitter en Facebook te verzamelen. Op deze manier kunnen gepersonaliseerde kennis en diensten worden aangeboden.

In het tijdperk van werkplekleren en netwerklernen wordt het ook zaak niet enkel kennis en informatie aan te bieden, maar uit te stippelen hoe de reeds bestaande leernetwerken van studenten ondersteund en aangevuld kunnen worden. De moderne 'kenniswerker' houdt er immers niet zo van om zich in besloten omgevingen te moeten aanmelden om met gelijkgezinden van gedachten te kunnen wisselen. Er is een duidelijke trend waar te nemen naar open leernetwerken, die gebruik maken van standaard technologieën om het de gebruiker zo gemakkelijk mogelijk te maken om zich aan te melden, discussies te volgen en aan discussies bij te dragen.

Daarnaast blijft de Open Universiteit natuurlijk een geaccrediteerde onderwijsinstelling, die diploma's uitreikt en daarom aan een aantal kwaliteitscriteria dient te voldoen. Zo is het voor de kwaliteitsborging van cruciaal belang dat er een verifieerbaar digitaal spoor blijft bestaan van de leer- en evaluatieactiviteiten van studenten en docenten in een afgeschermd omgeving, waar de privacy en integriteit van de gebruiker gewaarborgd is. Ook de klant die de voorkeur geeft aan de veiligheid en zekerheid van een specifieke besloten leeromgeving van de Open Universiteit moet bediend kunnen worden.

De uitdaging voor de komende jaren ligt in het vinden van een evenwicht tussen een gedegen, veilige, besloten leeromgeving en een open platform dat een eenvoudige inpassing mogelijk maakt in de intelligente persoonlijke leer- en werkomgeving van de moderne kenniswerker. Er dient één website te komen waarop men als student, alumnus of leven-lang-leerder kan inloggen, om op en via de persoonlijke werkplek toegang te hebben tot geselecteerde diensten.

In deze benadering is het waarschijnlijk niet zinvol meer te spreken van Studienet 3.0 als aparte omgeving of platform. Een integratie van diensten vindt plaats in een portaal, met een publiek en besloten deel. Studienet 3.0 wordt 'mijnOU.nl'.

Wat hebben we hieruit geleerd?

De Open Universiteit Nederland heeft in de jaren negentig van het vorige millennium ervoor gekozen om koploper te zijn op het gebied van digitale ondersteuning van afstandsleren.

Deze opzet is geslaagd met de ontwikkeling van Studienet 1.0. Het Edubox-traject heeft echter aangetoond dat het niet gemakkelijk is om als kleine universiteit een dergelijk groot technologieproject tot een goed einde te brengen. Het doorontwikkelen van experimentele technologie tot productierijpheid is geen sinecure en dit vereist specifieke competenties en contexten.

Waar de Open Universiteit bij haar oprichting doordrongen was van een drang naar onderwijskundige vernieuwing, lijkt er toch snel een vorm van gewenning te zijn ontstaan en een overtuiging dat het misschien niet nodig is om voortdurend aan de onderwijsvorm te blijven sleutelen. Met de jaren is er een zekere 'resistance to change' ontstaan, die heeft geleid tot een waarneembaar cultuurverschil tussen de onderwijsgegenden en de onderwijskundigen. Een belangrijke les lijkt te zijn dat technologische verandering bij voorkeur hand-in-hand moet gaan met organisatorische en culturele verandering, en dat in het bijzonder de cultuurverandering veel aandacht verdient.

Referenties

- Hermans, H., & Verjans, S. (2008). Van www naar persoonlijk kennisweb. *OnderwijsInnovatie*, 10, 37-39.
- Verjans, S., Hermans, H., Bertrand, M., Eshuis, J., Jansen, D., Mofers, F., et al. (2008). *Principes voor een persoonlijke leer- en werkomgeving voor de Open Universiteit Nederland*. Heerlen, Open Universiteit Nederland.
- Open Universiteit Nederland. *Jaarverslag 2004*.
Te raadplegen via http://www.ou.nl/Docs/Universiteit/Jaarverslag_2004.pdf.

Virtueel milieuadviesbureau: werkend leren aan authentieke milieup opdrachten

Wilfried Ivens en Angelique Lansu

Waarom een virtueel milieuadviesbureau?

Doelstellingen voor academische bachelor- en masteropleidingen, en voor afzonderlijke onderwijsonderdelen daarvan, kunnen afgeleid worden uit wat in het werkveld van de wetenschapper verwacht wordt. Milieuprofessionals moeten hun kennis uit natuur- en maatschappijwetenschappelijke disciplines geïntegreerd kunnen toepassen op een veelheid van vraagstukken rond milieu, natuur, gezondheid en duurzame ontwikkeling. Bij het in kaart brengen van de problemen, het doen van nader onderzoek en het ontwerpen van oplossingen zullen ze moeten samenwerken en communiceren met een grote diversiteit aan personen: collega's uit verschillende disciplines, deskundigen, private en publieke klanten. De voltooiing van een studie geeft hen zeker niet de garantie dat zij een leven lang voldoende geëquipeerd zijn om hun vak op niveau uit te oefenen. Afgestudeerden dienen dus in staat te zijn om tijdens hun hele loopbaan verder te leren.

Studenten van de bacheloropleiding Milieunatuurwetenschappen willen we ter voorbereiding op hun professionele carrière uitrusten met:

1. relevante kennis over milieuproblemen
2. vaardigheden om te communiceren en samen te werken met anderen op milieugebied, en
3. het vermogen en de attitude om een leven lang te leren
(Ivens, van Dam-Mieras, Kreijns, Cörvers, & Leinders, 2002).

Het eerste doel trachten we te bereiken door een goed geplande en evenwichtige opzet van het studieprogramma. Om in onze opleiding speciale aandacht te besteden aan de tweede en de derde doelstelling hebben we het Virtueel milieuadviesbureau (VMAB) ontwikkeld (Ivens, de Kraker, Bitter, & Lansu, 2007).

Voor studenten van de Bachelor-of-Scienceopleiding Milieunatuurwetenschappen vormt deze cursus de afstudeerfase (13 tot 30 ects, afhankelijk van de omvang van de vrijstelling).

De doelstellingen van het Virtueel milieuadviesbureau zijn tweeledig. Ten eerste willen we studenten in de eindfase van hun studie confronteren met de dynamiek en complexiteit van de beroepspraktijk van het projectmatig werken. De onderdompeling in de authentieke praktijk biedt hen een realistische, rijke leeromgeving. Ten tweede willen we de individuele competentiegroei van de studenten optimaal ondersteunen, waarbij ze meermaals gericht reflecteren op hun persoonlijke en professionele ontwikkeling.

Schermafdruck van het virtueel bedrijf InCompany Milieudvies

Het Virtueel milieudviesbureau is gebaseerd op het concept van een 'virtueel bedrijf', ontwikkeld bij de Open Universiteit Nederland (Westera, Sloep, & Gerrissen, 2000).

De studenten van onze opleiding zijn volwassenen die hun studie combineren met hun dagelijkse professionele en niet-professionele bezigheden. De vrijheid om tijdstip en plaats van de studie te kiezen is van groot belang voor hen. Het VMAB is dan ook volledig geïntegreerd in een elektronische leeromgeving om aan deze specifieke eisen te voldoen.

Integratie van werken en leren

In het Virtueel milieudviesbureau vindt het leren plaats in een bedrijfscontext. De essentie van het VMAB is dat werken en leren tot één activiteit zijn gemaakt. Verder is essentieel dat men dat gezamenlijk doet, in teamverband.

In het bedrijf, een wetenschappelijk adviesbureau genaamd InCompany Milieudvies, zijn studenten en docenten de werknemers die aan de slag gaan met echte opdrachten van echte klanten. Ieder projectteam, bestaande uit twee á drie student-werknemers en een student-projectleider, heeft direct contact met de klant, hun opdrachtgever. Typische opdrachtgevers zijn bijvoorbeeld Rijkswaterstaat, provincies, Energiecentrum Nederland, VITO, RIVM en TNO. De docenten in het bedrijf fungeren als coach voor de projecten of als mentor voor

de persoonlijke ontwikkeling van de student-werknemers. Daarnaast krijgen de studenten dagelijkse coaching van hun peers uit het projectteam, met wie zij samen de projectuitvoering plannen, uitvoeren, presenteren en evalueren. Omdat een bedrijf niet alleen draait op projecten, vervullen de studenten ook project-overstijgende rollen als vakexpert, kennismanager en communicatiemedewerker, waardoor zij ook met de andere projectteams in contact komen. De opdrachtuitvoering dient zowel te voldoen aan de eisen die de opdrachtgever stelt, als aan de bedrijfsinterne wetenschappelijke maatlat.

Het werken in het Virtueel milieuvadvisebureau is erop gericht dat de student een competente milieuprofessional wordt. Kennisverwerving in het Virtueel milieuvadvisebureau staat niet op zich. Het is een belangrijk middel tot het verwerven van competenties. Elke student solliciteert naar projecten en functies in het bedrijf. Op basis daarvan worden, met coaching van een docent en in onderhandeling met het projectteam, individuele afspraken gemaakt over de activiteiten waarmee de student specifiek de gewenste competenties kan ontwikkelen. De totale teamactiviteiten moeten zodanig zijn samengesteld dat de projectuitvoering voor de opdrachtgever tot een voldoende resultaat kan leiden. De individuele afspraken legt de student vast in een eigen persoonlijk ontwikkelingsplan (POP). Parallel hieraan legt het projectteam de afspraken over de projectuitvoering vast in een projectplan, dat wordt opgesteld in interactie met de opdrachtgever. Het werkend leren in het bedrijf is een cyclisch proces: planmatig uitgevoerde persoonlijke reflecties op basis van zelfassessments en peer assessments leiden samen met in teamverband opgestelde reviews met de opdrachtgever tot bijstelling van doelen en activiteiten. Aan het eind leidt dit tot voorstellen voor de verbeteringen van de bedrijfsprocessen en - op basis van verkregen feedback van medestudenten en docenten - tot inzicht in de eigen competentiedoelen.

Ervaringen

In de periode 2000-2009 zijn ongeveer 175 studenten werkzaam geweest in het Virtueel milieuvadvisebureau en zijn er meer dan 50 projecten voor externe opdrachtgevers uitgevoerd. We kunnen stellen dat de studenten, na deelname aan het VMAB, hun competentieontwikkeling gericht ter hand nemen dan voordien. Er is daarbij wel een grote variatie in de specifieke aandacht die studenten hebben voor individuele competentieontwikkeling. Er is een substantiële groep waarvoor de aandacht voor gerichte competentieontwikkeling en 'continu leren' een eyeopener is. Deze studenten geven in reflecties aan dat zij in hun verdere carrière hiermee doorgaan. Dat zien we bijvoorbeeld aan de doelgerichtheid waarmee ze hun studie vervolgen, met duidelijke ideeën over afstudeerwerkplek en masterprogramma. Aan de andere kant zijn er studenten die de planmatige reflecties en feedback als een last ervaren.

Door het projectmatig werken voor echte opdrachtgevers aan echte, actuele opdrachten breiden studenten en ook docenten hun netwerk van deskundigen uit, terwijl zij hun kennis van de milieuproblematiek verdiepen. Veel meer dan

bij reguliere cursussen blijven studenten en docenten op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen in het werkveld.

De elektronische leeromgeving van het Virtueel milieuvadvisiebureau bestaat uit verschillende onderdelen (een web-based samenwerkingsomgeving in projectsoftware, met web-based feedbackformulieren en -resultaten en een digitaal handboek). In de loop der jaren zijn steeds meer elementen toegevoegd die het bedrijvend leren gemakkelijker maken, zoals VOIP telefoon-/chat-conferenties, een externe website en application sharing. Door het ontbreken van volledige integratie van deze ict-tools wordt de elektronische werkplek door een aantal deelnemers als 'niet-natuurlijk' ervaren. Anderzijds zorgt het gebruik van vrij toegankelijke ict-tools voor een grotere overeenkomst met de huidige elektronische werkplek van de milieuprofessional.

Het bedrijvend-lernenmodel van het Virtueel milieuvadvisiebureau lijkt ook goed toepasbaar in heel andere domeinen. Dat kan in zijn geheel, bijvoorbeeld in de vorm van een advocatenbureau dat juridische adviezen verstrekt, of een bureau dat economische analyses uitvoert. Men zou ook onderdelen van het VMAB in een opleiding als geheel kunnen inzetten, bijvoorbeeld het onderdeel dat zich richt op individuele afspraken rond competentieontwikkeling, het geautomatiseerde systeem van feedback geven en ontvangen en de reflectie daarop.

Referenties

- Ivens, W. P. M. F., Van Dam-Mieras, M. C. E., Kreijns, C. J., Cörvers, R. J. M., & Leinders, J. J. M. (2002, 24-25 Oktober). *Use of virtual communities for education in sustainable development*. Paper presented at the Conference on engineering education in sustainable development, Delft.
- Ivens, W., De Kraker, J., Bitter, M., & Lansu, A. (2007). Collaborative learning in authentic context: a virtual consultancy. In J. de Kraker, A. Lansu & R. van Dam-Mieras (eds.), *Crossing Boundaries; Innovative Learning for Sustainable Development in Higher Education*, pp. 188-210. Frankfurt am Main, Germany: VAS.
- Westera, W., Sloep, P.B., & Gerrissen, J.F. (2000). The design of the Virtual Company: synergism of learning and working in a networked environment. *Innovations in Education and Training International*, 37(1), 24-33.

Afstandsonderwijs van de Open Universiteit Nederland heeft de vorm van begeleide zelfstudie. De studiebegeleiding is voor een belangrijk deel in het studiemateriaal opgenomen, zodat studenten te maken krijgen met een 'ingeblikte docent'. Dit artikel biedt een historisch perspectief over dat deel van de begeleiding dat niet is ingeblikt en dat door een begeleider persoonlijk wordt uitgevoerd. We maken een onderscheid in drie perioden en per periode bezien we de veranderingen in het begeleidingsaanbod en de veranderingen in de visie daarop. Kenmerkend voor studiebegeleiders is hun diversiteit aan taken. Ze heffen de laatste onduidelijkheden in het materiaal op, zorgen voor een academisch surplus, geven onderwijs op maat, vergroten de zorgbreedte en zorgen voor een sociaal aspect indien studenten daar behoefte aan hebben. De ondersteuning die studiebegeleiders bieden is afhankelijk van tijd en plaats en bovendien moet de begeleider opboksen tegen de steeds slimmer wordende 'ingeblikte docent'. De vraag is hoe en of deze vorm van ondersteuning stand houdt.

We zullen betogen dat de mogelijkheden om de student persoonlijk te bereiken in de loop van de afgelopen 25 jaar behoorlijk zijn toegenomen. Naast telefonische bereikbaarheid en het optreden in het studiecentrum voor groepen of individuele studenten, is de begeleider inmiddels ook bereikbaar via de virtuele klas en per e-mail of discussiegroep. Deze toename in mogelijkheden vertaalt zich echter niet in de ontwikkeling van het budget voor studiebegeleiding. Onze schets van de ontwikkeling in de studiebegeleiding eindigen we met een blik naar de toekomst.

De eerste jaren

Studiebegeleiding en afstandsonderwijs lijken onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat vonden de oprichters van de Open Universiteit ook. Een jaar voor de officiële start van de Open Universiteit in 1984 was het 'Bureau Studiebegeleiding' al bemenst met vier fte. De medewerkers van dat Bureau waren, samen met de onderwijskundigen en cursusontwikkelaars, betrokken bij de ontwikkeling van de cursussen. Uit het cursusmateriaal was direct af te leiden, zo was de veronderstelling, waar en wanneer er studiebegeleiding nodig was. Dat ontwikkelingstraject liep aanvankelijk behoorlijke vertraging op. Zodanig zelfs dat Hare Majesteit, naar verluidt, in 1984 een dummy in plaats van de eerste cursus kreeg aangeboden.

De kaders waarbinnen studiebegeleiding werd vormgegeven waren erg transparant. Helder, overzichtelijk en direct toepasbaar. De Open Universiteit maakte afstandsonderwijs en haar primaat lag bij het schriftelijke materiaal. Kon iets niet op schrift worden aangeboden, dan was er in deze periode de mogelijkheid om leerstof op geluidscassette, videoband of beeldplaat te zetten. Lukte het dan nog niet met de studie, dan was er groepsbegeleiding voorzien. En ofschoon nooit formeel gesteld, de begeleiding was deze periode voornamelijk face to face gericht. Daarbij was er één norm die voor alle cursussen gold. Een cursus van 100 uur kon rekenen op 8 uur groepsbegeleiding per studiecentrum en voor een cursus van 200 uur stond 16 uur groepsbegeleiding per studiecentrum gereserveerd.

In alle studiecentra werden alle cursussen begeleid. Het doel van studiebegeleiding was om studenten die dat wensten, vakinhoudelijke ondersteuning te geven bij het bestuderen van de cursus. Begeleiding was altijd facultair en facultatief, nooit verplicht.

Het didactische uitgangspunt was dat studiebegeleiding de vorm had van de socratische dialoog. Dit betekende dat vragen nooit direct werden beantwoord, idealiter, maar dat de docent de student door reflectievragen hielp om zelf antwoorden te vinden op gestelde problemen. Aangezien alle inhoudelijke, voor het tentamen benodigde kennis en vaardigheden reeds op schrift stonden, zou elke uitbreiding daarvan tijdverspilling zijn. De studiebegeleider werd geacht om de studenten zelf aan het woord te laten, de studenten zelf met de stof te laten 'werken' en daar vragen over te laten stellen. Juist dat zou zorgen voor een beter begrip van de benodigde kennis. Doceren was een hoofdzone, want dat betekende ofwel uitbreiding van de studiestof (onnodig) ofwel herhaling van de studiestof (ook onnodig). Bij uitzondering konden begeleiders, als de studenten niet zelf met vragen kwamen, via allerlei opdrachten en trucjes de studenten aan het werk zetten, waardoor de stof op een andere manier werd verwerkt. De ideeën liepen ver voor op de praktijk, dat spreekt voor zich.

Hoewel enigszins karikaturaal gesteld, kwamen inhoud, vormgeving en achtergrond van studiebegeleiding in de beginperiode van de Open Universiteit overeen met het hierboven gestelde. Hier en daar werd toch stiekem gedoceerd; college geven is wat docenten het liefste plachten te doen en wat studenten ook van begeleiders verwachtten. Er kwam bij elke cursus een begeleidingsplan, samengesteld uit ideeën en suggesties van de cursusontwikkelaar en in de tijd aangevuld met suggesties en plannen van de begeleiders zelf. Bij elke cursus werd zo in elk studiecentrum op vergelijkbare wijze studiebegeleiding gegeven.

Het eerste grote probleem waarvoor de medewerkers zich gesteld zagen, was de aanspraak die een toenmalige cursusteamleider liet gelden op een practicum chemie. Een practicum?! Dat klonk ten eerste als een verplichting en ten tweede als een kwantitatieve afwijking van de geldende norm. Er kon toch niet zomaar van de uitgangspunten worden afgeweken? Intussen dachten de medewerkers van de toenmalige afdeling Cursusontwikkeling ook hevig na over allerlei vormen van studieondersteuning naast al het schriftelijk materiaal. Het hierboven genoemde chemiepracticum kwam er gewoon. Maar er werd veel moeite gedaan om de verplichte practica tot een minimum te beperken. Zo werd bij Technische wetenschappen een Home Experiment Kit gebouwd. De Britse Open University diende hierbij als voorbeeld. Een grote kist bevatte allerlei instrumenten en benodigdheden waar studenten technische wetenschappen mee leerden omgaan. De kist had de omvang van een hutkoffer en woog even zwaar, maar het was wel een zeer gewaardeerde uitbreiding van het schriftelijke cursusmateriaal. De logistiek bracht wel wat problemen met zich mee: de kist moest worden bezorgd, maar ook weer worden geretourneerd.

De Home Experiment Kit van Technische wetenschappen

Het schepje en de kralen bij de cursus Statistiek

Ook bij Economische wetenschappen zat men niet stil. Een docent statistiek bedacht een speciaal ontworpen schepje, waarmee kraaltjes van allerlei kleuren uit een grote zak konden worden geschept. Hierdoor zouden studenten het begrip 'toeval' in statistische zin beter begrijpen. Het ding werd genoemd naar zijn creator: het schepje van Van Buuren. Het was een van de vele creatieve oplossingen die typisch waren voor het onderwijs van de Open Universiteit in het algemeen en van de begeleiding daarvan in het bijzonder.

De studiebegeleiding ontwikkelde zich in de opbouwfase van de Open Universiteit in een omgeving waar aan geld geen gebrek was. De ter beschikking staande gelden waren meer dan voldoende om alle wensen in vervulling te doen gaan. Deze personele en financiële luxe in combinatie met de overweldigende student-aantallen leverde aanbodgericht onderwijs op. De student paste zich aan het onderwijssysteem aan. Efficiëntie, doelmatigheid en productdifferentiatie waren toen nog weinig bekende begrippen.

De tussenperiode: zoeken naar de maat

Onvermijdelijk kwam er een periode met heroriëntatie op alles: de Open Universiteit werd geleid door verschillend samengestelde besturen, er kwamen productgroepen, daarna faculteiten en ook de eerste hoogleraren uit eigen gelederen. Studiebegeleiding werd gedecentraliseerd en ondergebracht bij de faculteiten; het Bureau Studiebegeleiding werd opgeheven. Cursusontwikkeling en studiebegeleiding kwamen zo dicht bij elkaar. De uniformiteit werd losgelaten en een bonte mengeling van activiteiten maakte deel uit van het begeleidingsaanbod. Naast de traditionele serie groepsbijeenkomsten kwamen er landelijke dagen en steeds meer practica. Ook de spreektijden van begeleiders kwamen meer prominent naar boven. De ontwikkelingsfase van de Open Universiteit naderde zijn einde. Begeleiding in de 'steady state' werd een nieuw adagium. De eerste reorganisatieronde diende zich hiermee aan en ook het begeleidingsaanbod werd op de schop genomen. Het werd sterk gereduceerd, aangepast aan de aantallen studenten en ook meer en beter gericht op een studieplanning. Studenten hadden behoefte aan structuur in de studie. Die structurering kon onder meer via studiebegeleiding worden gerealiseerd.

Verschillen tussen de studiecentra kwamen in het begeleidingsaanbod tot uiting. Binding aan de instelling werd belangrijk; men streefde naar begeleiders met substantiële aanstellingen en kleine aanstellingen werden beëindigd. De student werd een klant en service werd steeds belangrijker. In het kader van de 'doelgroepsegmentatie' werden er verschillende klanten onderscheiden: opleidingsstudenten en afnemers van losse cursussen. Het begeleidingsaanbod werd aangepast aan deze verschillende klantgroepen.

Belangrijke verandering, naast personele aanpassingen, was dat elektronica een steeds grotere plaats kreeg in ons onderwijs. De videoband veranderde in een beeldplaat, een voorloper van de cd-rom met het formaat van een lp. De beeldkwaliteit verbeterde en ook het gebruiksgemak. Na verschillende experimenten met 'draagbare' computers (van zo'n 25 kilo) kwamen er steeds meer hanteerbare en beter bruikbare computers in huis en uiteindelijk kregen alle medewerkers een Mac. Internet, aanvankelijk nog ver weg, kwam in huis en daarmee de mogelijkheid om onze klanten beter te bedienen.

De inzet van elektronische middelen ten koste van personele inzet, ook voor studiebegeleiding, nam toe. Onze klant vroeg steeds meer om begeleiding op maat. Verschillende cursussen riepen andere begeleidingsbehoeften op. Vanwege afnemende studentenaantallen bleven de financiële middelen voor

studiebegeleiding onder druk staan. Het ontbreken van onderzoeksgegevens over het rendement en de effectiviteit van studiebegeleiding maakte deze tot doel in het schootsveld van de krimpbeweging en belemmerde de discussie over de meest gewenste vorm van studiebegeleiding: face-to-facebegeleiding versus de inzet van elektronische middelen.

Nieuwe tijden, nieuwe kansen

De vraag naar de meest gewenste vorm van studiebegeleiding, persoonlijk of elektronisch contact, is ook de afgelopen vijf jaar onderwerp van discussie gebleven. Bij het beantwoorden van deze vraag is echter het besef gegroeid dat een goed contact met onze klant van groot belang is om deze klant, onze student, te behouden. Met name het regelmatig gehouden onderzoek onder studenten, Studentinzicht, laat zien dat contact met studenten essentieel is.

De vraag hoe dit vorm te geven, face to face of via elektronisch contact, behoeft een genuanceerd antwoord. Voor zover hierover gegevens bekend zijn, kan worden geconstateerd dat de begeleidingsbehoefte van onze studenten nogal varieert en dat deze geen eenduidig en uniform karakter heeft. Dat de Open Universiteit daar in haar aanbod aan tegemoet moet komen, lijkt soms minder evident. 'Het systeem' is nog te vaak dirigent van een orkest dat dringend aan vernieuwing toe is. Desondanks kunnen we vaststellen dat er de laatste tijd verschillende nieuwe geluiden van diverse kanten zijn waar te nemen en dat de contouren van een vernieuwd aanbod van studieondersteuning langzamerhand duidelijk worden.

Een omslag is het moment geweest waarop de computer van informatievoorzienaar ook communicatie-instrument werd. In eerste instantie alleen asynchroon; Studienet is als informatiebron voor studenten beschikbaar en ook de discussiegroep doet een intrede. De student communiceert met de docent maar vooral ook met de medestudent. Althans, het is allemaal mogelijk.

Toch verandert dat inhoudelijk nog steeds weinig aan het fenomeen studiebegeleiding. Daarvoor zijn verschillende redenen. Het onderscheid tussen begeleiders en ontwikkelaars is vrijwel verdwenen; iedereen heet voortaan weer Universitair docent. Veel van die docenten hebben geen kennis van de ontwikkeltraditie van de Open Universiteit en dus handelen ze ook als de 'doorsnee' Universitair docent. Zo komt het, dat in (te) veel cursussen nog steeds wordt uitgegaan van de traditionele rol van de studiebegeleiding.

Een tweede reden is dat er steeds minder centrale aansturing is op het gebied van cursusontwikkeling. Terwijl in de ene faculteit gretig gebruik gemaakt wordt van alle mogelijke vernieuwingen die bijvoorbeeld Studienet biedt, laten andere faculteiten of individuele cursusontwikkelaars die mogelijkheden liggen. Daardoor blijven veel cursussen zoals ze zijn. Studienet wordt daardoor door veel studenten en docenten niet of nauwelijks gebruikt. Dat laatste geldt ook voor het gebruik van discussiegroepen. Aangezien deelname aan discussiegroepen tijd kost, zijn veel docenten geneigd hieraan niet deel te nemen. Door de organisatorische verwijdering tussen de onderwijskundige afdeling en de faculteiten is er geen adequate ondersteuning meer bij de cursusontwikkeling, het vernieuwen van het didactisch concept, of het trainen van docenten. Onderwijservaringen binnen faculteiten worden slecht of niet doorgegeven en ook het gebruik van de onderwijstechnologie raakt slechts een deel van de faculteiten.

Vijf jaar geleden maakten we ons nog druk om het feit of de student wel de adequate apparatuur in huis had om onze programma's af te spelen. Nu sturen studenten ons elektronisch werkstukken toe die we niet meer kunnen openen omdat we zelf verouderde software hebben.

De toekomst is begonnen

Wil de Open Universiteit Nederland haar voortrekkersrol blijven vervullen, dan is het evident dat zij moet blijven investeren in onderwijstechnologie. Dat geldt dus ook voor de inzet van technologie voor begeleidingsdoeleinden. In het kader van het in 2007 geïnitieerde Instellingsbreed Programma Onderwijs (IPO) wordt hier inmiddels werk van gemaakt. In IPO draait onder andere een project dat de mogelijkheden van online begeleiden onderzoekt, waarbij gezocht wordt naar een centrale (instellingsbrede) programmering met de bijpassende ondersteuning. Inmiddels is via dit project besloten tot de aanschaf van een pakket voor het gebruik van de virtuele klas. Ook is de bijbehorende ondersteuning en training ontwikkeld.

Daarmee wordt er weer een nieuw perspectief aan het begeleidingsaanbod toegevoegd. Studenten kunnen nu zonder reistijd en -kosten studiebegeleiding krijgen, in een vorm die synchroon is en minstens zo effectief als de face-to-face-variant. Studenten en docenten die aan de experimenten hebben deelgenomen, zijn enthousiast en blijven de virtuele klas gebruiken.

Schermafdruck van werken met de virtuele klas

Het is een uitdaging en een nieuwe kans om het begeleidingsaanbod aan te vullen en te optimaliseren. De zwakste schakel in het optimaal gebruik ligt op dit moment in de kennis en kunde van de modale docent. Het vraagt een behoorlijke investering om de docenten adequaat te leren omgaan met de nieuwe begeleidingsmogelijkheden. De discussie of face-to-facebegeleiding toch de beste manier is om te begeleiden, is daarbij achterhaald. Het gaat om het optimaal benutten van de diverse mogelijkheden. En na een behoorlijke scholing draait alles weer om creativiteit. Daar heeft het de studiebegeleiders van de Open Universiteit nog nooit aan ontbroken.

Breda

Leren op en van conferenties in een academische masteropleiding

Olga Firssova, Marjo van Zundert en Els Boshuizen

Hoe kan een afstandsopleiding studenten helpen actieve deelnemers van de academische gemeenschap te worden? Op deze vraag formuleren verschillende opleidingen van de Open Universiteit Nederland eigen antwoorden. Deze casus bespreekt hoe de masteropleiding Onderwijswetenschappen (in de periode 2004-2008 bekend onder de naam masteropleiding Actief leren) een authentieke vorm van kennisuitwisseling in de academische wereld - de wetenschappelijke conferentie - in de opleiding integreert om studenten voor te bereiden op een actieve rol in de academische gemeenschap.

De opleiding en de cursus 'Trends en ontwikkelingen in actief leren'

De masteropleiding Onderwijswetenschappen leidt studenten op tot competente onderwijsontwerpers en -onderzoekers. Studenten verdiepen zich in de theoretische achtergronden van onderwijs en leerprocessen, ze analyseren onderwijs-situaties en ontwerpen oplossingen. Als afstudeerproject doen ze zelfstandig onderzoek naar een actueel onderwijs(ontwerp)probleem en brengen ze van dit onderzoek verslag uit in de vorm van een masterscriptie.

Net als andere opleidingen van de Open Universiteit is de masteropleiding Onderwijswetenschappen modulair opgebouwd, met een sterke e-learningcomponent. Studenten werken aan studietaken en opdrachten op afstand, in hun eigen tijd en tempo, met behulp van elektronische werkboeken met instructie, studeeraanwijzingen en bronnen. Ze communiceren met docenten en met elkaar via discussiefora, e-mail of tijdens virtuele bijeenkomsten via het web. Via al deze activiteiten ontwikkelen ze academische vaardigheden, maar de gemeenschap waarin ze dat doen, is er een van studenten en docenten. Binnen die gemeenschap is het vaak lastig om de academische waarden te communiceren en de bijbehorende denk- en omgangsvormen.

Een uitzondering hierop vormt de cursus 'Trends en ontwikkelingen in actief leren'. In deze cursus treffen studenten hun medestudenten en docenten niet alleen virtueel maar ook fysiek, tijdens eendaagse wetenschappelijke conferenties die de opleiding ieder half jaar organiseert. Voor studenten bestaat de cursus uit een drietal afzonderlijke onderwijstrajecten, waarvan de conferentie telkens het hoogtepunt vormt. Voorafgaand aan de conferentie bereiden ze zich inhoudelijk voor op het conferentiethema aan de hand van achtergrondbronnen en opdrachten. Na afloop hebben studenten een maand om een recensie te schrijven over de bijgewoonde conferentie. Na drie conferentiebezoeken en drie als voldoende beoordeelde recensies hebben zij aan de cursusverplichtingen voldaan.

Niet alleen het cursusontwerp maakt deze cursus bijzonder. Conferenties verrijken het curriculum inhoudelijk en ze fungeren als een ontmoetingsplaats van de opleiding met de wetenschap en de onderwijspraktijk in de meest directe zin van het woord.

Conferenties in een academisch curriculum

Inhoudelijk kan de cursus 'Trends en ontwikkelingen in actief leren' worden gezien als een onderwijswetenschappelijke 'capita selecta'. De opleiding bepaalt conferentiethema's op basis van de relevantie en actualiteit van het onderwerp, behoefte aan verdieping, of een geconstateerde lacune in het curriculum. Verder nodigt de staf een expert op het gekozen thema uit om het onderwerp een passende invulling te geven. Samen met deze expert werkt de opleiding het dagprogramma uit, nodigt zij sprekers uit en bepaalt zij de werkvormen, media-inzet, locatie, enzovoorts.

Het compacte conferentieformat maakt het mogelijk om een grote variëteit aan opvattingen, invalshoeken, theorieën-in-ontwikkeling, lopende discussies en de meest actuele literatuur een plek te geven in het curriculum. Dit vergroot het actualiteitsgehalte en de flexibiliteit van het opleidingsaanbod zonder dat dit in een herontwerp van bestaande mastercursussen resulteert.

Bijdragen van gerenommeerde wetenschappers, ervaren onderwijsprojectleiders en promovendi van erkende onderzoeksscholen die als sprekers op de conferenties optreden, worden met behulp van moderne technologie (videoregistraties die via het web worden uitgeleverd) opgenomen in de collectie opleidingsbronnen. Zo kunnen ook nieuwe lichten studenten deze bronnen gebruiken.

Ontmoetingsplaats van wetenschap en opleiding

Tijdens conferenties maken studenten kennis met actuele thema's in het (onderzoeks)veld in een voor de academische gemeenschap gebruikelijke contact- en communicatievorm, waarbij kennisuitwisseling en sociale contacten elkaar versterken. In deze zin vervullen conferenties een belangrijke sociale functie: ze brengen onderwijsonderzoekers en masterstudenten die de eerste stappen in het onderwijsonderzoek nog moeten maken met elkaar in contact.

De conferentiedeelnemers volgen lezingen en presentaties van kritische beschouwingen van de ontwikkelingen in het vakgebied, onderzoekstrends en innovatieve projecten. Zij doen mee aan workshops en discussiëren over theoretische modellen, onderzoeksresultaten, actuele ontwikkelingen en brandende vragen uit de praktijk. Zoals gebruikelijk op conferenties gaan de discussies door in de pauzes, tijdens informele gesprekken in de 'conferentiewandelgangen' en na afloop. De opleiding ziet het bevorderen van zulke informele contacten tussen de studenten en vertegenwoordigers van verschillende geledingen van de academische gemeenschap als een belangrijk doel van de academische (netwerk)vorming en als een belangrijk cursusdoel. Niet minder belangrijk is het ondersteunen van directe contacten tussen studenten van de masteropleiding onderling en tussen studenten en docenten.

Indruk van een conferentie

Realisatie: een terugblik...

In de eerste vijf jaar van de masteropleiding zijn er tien conferenties gehouden, onder andere over de sociale aspecten van samenwerkend leren, nieuwe vormen van assessment, succesfactoren van onderwijsinnovaties, multimedialisering van het onderwijs, netwerklernen, en onderwijsonderzoek in de praktijk. Het lukt de opleiding telkens weer nationale en internationale experts van hoge kwaliteit binnen te halen, die studenten en andere deelnemers over de huidige ontwikkelingen in onderwijsonderzoek informeren en ze tot discussie uitdagen. De conferenties zijn door circa 250 studenten Onderwijswetenschappen en circa 400 andere belangstellenden bezocht.

Uit reacties van studenten en vooral uit de ingeleverde recensies blijkt dat studenten leren kritisch te kijken naar huidige ontwikkelingen in onderwijsonderzoek en -praktijk, en dat ze leren 'doen en denken als wetenschappers'. Koppelingen met reeds aanwezige kennis en met de eigen onderwijspraktijk worden, nog niet altijd maar wel vaak, gelegd. De sociale component van de bijeenkomsten blijkt een grote meerwaarde te hebben. Naast contacten onderling wordt vooral de mogelijkheid genoemd om eigen onderzoeksideeën met mogelijke scriptiebegeleiders te bespreken. Volgens alle deelnemers brengen de conferenties student en opleiding dichter bij elkaar, waardoor iedereen, ook de opleiding zelf, een gezicht krijgt.

... en een blik vooruit

In de toekomst zal de succesvol gebleken aanpak worden voortgezet en verder uitgebouwd. De opleiding wil stimuleren dat masterstudenten in het kader van de cursus 'Trends en ontwikkelingen in actief leren' naast deelname aan eigen conferenties ook gaan deelnemen aan 'grote' conferenties op onderwijskundig gebied, zoals de Onderwijs Research Dagen (ORD). Daarvoor zal enige begeleiding in de voorbereiding aangeboden worden en contactmomenten tijdens dergelijke conferenties. Voor de opleiding is dit een stap naar verdere flexibilisering van het curriculum en voor de studenten ligt de uitdaging in het betreden van authentieke conferentiesettings. Daarnaast wordt nagedacht hoe de studenten zelf op de conferenties een actievere rol kunnen krijgen in het delen van kennis, zodat ze de resultaten van eigen onderzoek kunnen presenteren en zo een belangrijke volgende stap maken van de periferie naar de kern van de academische community of practice.

Virtuele klas of face-to-facebegeleiding: naar een hybride begeleidingsaanbod

Paquita Pérez en Frank Wester

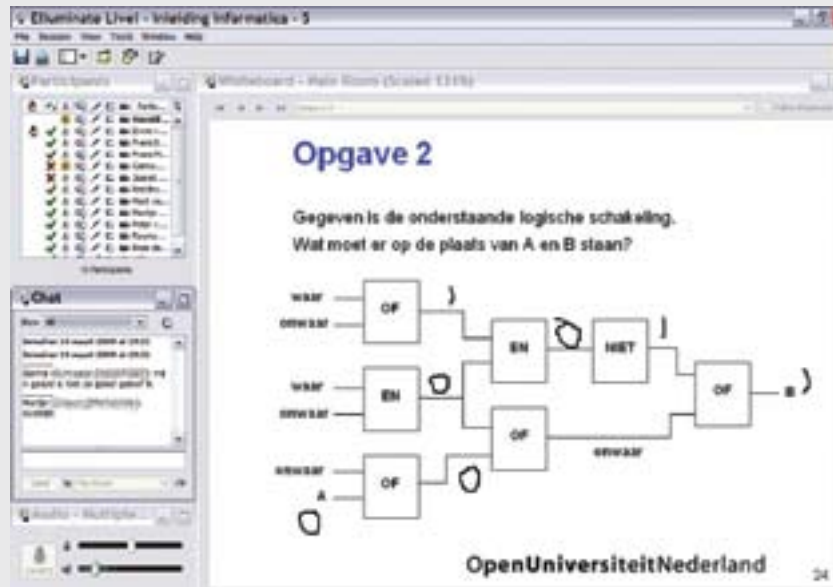
In de faculteiten Natuurwetenschappen en Informatica is al een aantal jaar geëxperimenteerd met verschillende vormen van online begeleiding. Hiermee wordt bedoeld dat begeleidingsbijeenkomsten niet verzorgd worden op de klassieke manier, met studenten in een klaslokaal en een docent voor het bord of achter de beamer, maar dat deze bijeenkomsten plaatsvinden met zowel de docent als de deelnemende studenten achter hun eigen pc's, thuis of op het werk. Het gaat dus om synchrone (gelijktijdige) elektronische communicatie. Om te benadrukken dat er nog steeds sprake is van 'klassikaal' onderwijs, maar dan wel op een heel nieuwe manier, wordt in plaats van online begeleiding ook wel gesproken over de 'virtuele klas'.

Waarom online begeleiding?

Bij de Open Universiteit Nederland wordt veel studiemateriaal zo ontwikkeld dat het in principe helemaal via zelfstudie te bestuderen is. Toch hebben de faculteiten Informatica en Natuurwetenschappen altijd vastgehouden aan aanvullende begeleiding, in het bijzonder bij de 'harde' vakken zoals wiskunde, programmeren, ontwerpen, scheikunde en natuurkunde. Tot enkele jaren terug vond deze begeleiding uitsluitend plaats op de klassieke manier. Dat houdt in dat op een of meer studiecentra per cursus een aantal bijeenkomsten worden georganiseerd waar studenten actief aan het werk worden gezet, waar zij vragen kunnen stellen aan de docent en waar zij met elkaar over de leerstof kunnen discussiëren. Voor studenten die vlakbij een studiecentrum wonen is dat een aantrekkelijke manier om naast de zelfstudie ook docenten en medestudenten te ontmoeten. Voor studenten die verder weg wonen is het, vanwege de reiskosten en reistijd, een lastige afweging of zij al dan niet meedoen aan deze bijeenkomsten.

Door de opkomst van internet zijn allerlei nieuwe vormen van begeleiding op afstand beschikbaar gekomen: het stellen van vragen en het voeren van een discussie op een forum, het voeren van gesprekken via skype, et cetera. De afgelopen jaren zijn er ook goede internetgebaseerde tools beschikbaar gekomen om de klassieke face-to-facebijeenkomsten te vervangen door groepsbijeenkomsten waarbij zowel de studenten als de docent online zijn. Dat bleek een uitkomst voor veel studenten, maar ook voor de faculteiten. De tijd van docenten kon veel effectiever worden gebruikt en bijeenkomsten waarbij te weinig studenten waren aangemeld, konden worden vervangen door online cycli.

Omdat de reistijd niet langer een rol speelde, kon ook worden geëxperimenteerd met een andere opzet: in plaats van vijf tweewekelijkse avonden van circa drie uur werden wekelijks kortere bijeenkomsten georganiseerd, waardoor meer regelmaat in het studietempo bij studenten kon worden aangebracht.

Schermafdruk van de 'virtuele klas' bij de cursus Inleiding Informatica

Ervaringen en resultaten

De belangrijkste ervaringen en resultaten bij studenten en docenten (Rusman & Giesbertz, 2008) zijn:

- Online begeleiding wordt door studenten en docenten als een goed en gewaardeerd alternatief gezien voor face-to-facebijeenkomsten. De interacties in de virtuele klas zijn door de sterke regie vooral functioneel van aard, waardoor de meer sociale elementen van communicatie minder aan bod komen. De virtuele klas ondersteunt vooral een 'frontale' manier van lesgeven, waarin interactiemogelijkheden aangebracht kunnen worden. Het is een goed instrument om kennis over te brengen en begrip bij studenten te testen.
- Studenten geven aan dat discussies onderling moeilijker verlopen en dat open discussies eigenlijk niet goed mogelijk zijn.
- Studenten vinden online begeleiding niet zozeer effectiever, maar vooral efficiënter dan face-to-facebegeleiding: het geeft de mogelijkheid thuis te werken en reduceert de reistijd. Docenten ervaren verhoogde flexibiliteit en zien voordelen in de behaalde efficiëntie.

- Studenten en docenten noemen als nadeel dat ze geen persoonlijk contact meer hebben. Zij zouden zeker niet alleen maar online begeleiding in het curriculum opgenomen willen hebben. Docenten missen ook de directe terugkoppeling van studenten en geven aan dat het instrument voor discussies minder geschikt is.
- Studenten en docenten geven aan dat een 'evenwichtige combinatie, rekening houdend met de specifieke wensen en mogelijkheden van studenten,' van online begeleiding en face-to-facebijeenkomsten ideaal zou zijn in het curriculum.

Schermafdruck van de 'virtuele klas' bij de cursus Scheikunde (De foto van de docent is om privacyredenen vervangen door die van Henry van 't Hoff, Nobelprijswinnaar en 'vader' van de stereochemie)

De virtuele klas is maar een van de vele vormen waarin online onderwijs gegeven kan worden. Er wordt in de faculteiten ook geëxperimenteerd met online tentamineren, het online nabespreken van tentamens, online vragenuurtjes, et cetera. Gezien de snelle ontwikkelingen lijkt het erop dat steeds meer mogelijk zal zijn qua informatieoverdracht en communicatie.

Om deze reden worden beide vormen van begeleiding naast elkaar ingezet. Daar waar voldoende studenten zich aanmelden voor een begeleidingscyclus kan de klassieke vorm van face-to-facebegeleiding worden gehandhaafd. Daarnaast worden ook online begeleidingscycli aangeboden. Ook wordt er gedacht aan combinaties van beide binnen een begeleidingscyclus, bijvoorbeeld een kennismakingsbijeenkomst face to face, gevolgd door een online cyclus.

Effectief en efficiënt, maar ook affectief?

Mensen zijn sociale wezens, die niet uitsluitend in hun eentje achter de computer willen zitten. Aan dit verlangen komt de virtuele klas vooralsnog niet of nauwelijks tegemoet. Het is niet realistisch om te verwachten dat alle studenten enthousiast zullen reageren. Op affectief gebied is de score van de virtuele klas waarschijnlijk niet hoog, hoewel studenten aangeven na verloop van tijd een groepsgevoel op te bouwen. Aangezien leren ook een sociaal proces is, is het van belang ook dat te faciliteren in het curriculum. Ondanks de genoemde positieve resultaten lijkt een honderd procent online curriculum niet aan te bevelen, uiteindelijk ook niet voor de studievoortgang en het studiesucces. Er dient een weloverwogen afweging gemaakt te worden tussen online en face-to-facebegeleiding, zowel op instellingsniveau als op opleidingsniveau.

Milieu-impact van online begeleiding

Een aspect dat in tijden van klimaatverandering en energiebesparing niet vergeten mag worden, is de milieu-impact van het onderwijs. De inzet van online onderwijs zorgt voor een energiebesparing van een factor acht tot negen; een zeer hoge besparing dus (zie Pérez, 2008). In de virtuele klas is het tegenwoordig mogelijk te zien hoeveel reiskilometers en CO₂-uitstoot elke sessie bespaart. Met een eenvoudig rekenprogramma wordt de 'centrale afstand' tussen de deelnemers berekend en vervolgens is op het beeldscherm te zien wat ieder aan de reductie van CO₂-emissie bijdraagt. Dit eenvoudige programma houdt (nog) geen rekening met het energieverbruik en bijbehorende emissies van de thuisverwarming en van de computer. Desondanks is het een mooi begin van bewustwording op milieugebied.

Samenvatting

Online begeleidingsbijeenkomsten zijn bij de faculteiten Informatica en Natuurwetenschappen niet meer weg te denken. Bij de faculteit Informatica zijn ze inmiddels structureel ingevoerd naast de face-to-facebijeenkomsten. Het gebruik van de virtuele klas heeft vooral effectiviteits- en efficiëntievoordelen voor studenten en docenten. Omdat echter de affectieve dimensie in de virtuele klas zwak lijkt te zijn, zouden studenten en docenten niet alleen maar in de virtuele klas willen zitten. Een weloverwogen begeleidingsmodel, waarin online sessies én face-to-facebijeenkomsten voorkomen, is mogelijk de beste oplossing, onderwijskundig en sociaal gezien. De virtuele wereld biedt veel mogelijkheden, maar is geen vervanging van de reële wereld. Ook vanuit het oogpunt van de beperking van de milieu-impact kan de virtuele klas een positieve bijdrage leveren, omdat reizen sterk beperkt wordt. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen wat de precieze milieu-impact is en welke milieuwinsten geboekt worden.

Referenties

- Pérez Salgado, P. (2008) *Online onderwijs en duurzaamheid, 'een groene inktvlek'*. Oratie ter gelegenheid van installatie als hoogleraar 'Natuurwetenschappen, in het bijzonder afstandsonderwijs in de milieu- en natuurwetenschappen'. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Rusman, E., & Giesbertz, W. (2008). *Gebruikerservaringen met een Virtuele Klas. IPO-project Online Begeleiding*. IPO-rapportage. Heerlen: Open Universiteit Nederland. Te raadplegen op <http://hdl.handle.net/1820/1927>.

Studentenservices in vogelvlucht

Huub Breukers, Marion Stevens en Marion de Bie

Op 6 januari 1984 wordt via een drie minuten durend spotje op de Nederlandse televisie wereldkundig gemaakt dat er een Open Universiteit in Nederland komt. Wie alsnog bijvoorbeeld een studie rechten wil volgen, kan zich melden. De dag erna staat de telefoon roodgloeiend in de Heerlense Villa Zomerweelde. Ongeveer dertig medewerkers die hier bezig zijn met de opbouw van de organisatie zullen hun verbazing nooit meer vergeten: de telefoon blijft rinkelen! Zo groot is op dat moment de behoefte aan tweedekansonderwijs in Nederland. Zo groot is ook de behoefte aan een telefooncentrale én een voorlichtingscentrum waar al die nieuwe studenten terecht kunnen met hun vragen. Nu, 25 jaar later, heeft de 'bulk' die in de beginjaren zo typerend was voor het tweedekansonderwijs plaatsgemaakt voor maatwerk: de student is ook klant geworden.

Het zwarte boek, de Nota open universiteiten in Nederland (Tweede kamer, 1978/79). Onder deze titel zal de pioniersfase van de Open Universiteit, voorafgaand aan de opening in 1984, de geschiedenis ingaan voor medewerkers van het eerste uur. Voor de snelle opbouw van de Open Universiteit Nederland is op dat moment niets anders voorhanden dan dat ene ambitieuze plan, verwerkt in een tamelijk beknopt beleidsdocument met een zwarte kaft. Een overzicht van de uitgangspunten waaraan de Open Universiteit moet voldoen met daarbij een aparte bijlage over de inrichting van studiecentra. Het doel is helder, iedereen gelooft in het project en iedereen geeft binnen de kaders van het zwarte boek naar eigen inzicht en vooral ook met een grote dosis energie invulling aan de plannen.

Tegen het einde van 1983 zijn de beleidslijnen uitgezet en kan de universiteit groeien. Er worden cursusteams en afdelingen voor de begeleiding van studenten samengesteld en overal in het land worden voorlichtingstrajecten uitgezet. De animo om bij de Open Universiteit aan de slag te gaan is groot. Waar zij ook spreken, overal stuiten de consultants - met het zwarte boek in de hand en een overheadprojector in de tas - op enthousiaste vrouwen die voor het eerst in hun leven de kans krijgen om te gaan studeren, ouderen met een late carrièrewens en allochtonen die graag willen leren. De papieren studiecatalogus, die vanaf jaar één almaar dikker wordt, vindt gretig aftrek en de inschrijvingen stromen binnen.

Voorlichting, advisering en binding

Vanuit de centrale organisatie in Heerlen gaan coördinatoren en consultants aan de slag met de inrichting van regionale studiecentra waar de nieuwe studenten terecht kunnen voor ondersteuning. Een belangrijk aandachtspunt op hun agenda is het voorkomen van uitval als gevolg van het specifieke karakter van het afstandsonderwijs: het ontbreken van face-to-facecontact met medestudenten en docenten, de grote keuzevrijheid en open inschrijving - alle studies zijn toegankelijk zonder ervaring of passende vooropleiding - en de vrijheid van tempo. Niemand trekt immers bij langdurige 'afwezigheid' aan de bel. Studeren aan de Open Universiteit vraagt dan ook vooral zelfkennis en zelfdiscipline, eigenschappen waarover niet elke student als vanzelfsprekend beschikt! Vanwege het principiële 'open' karakter van de universiteit ontbreekt ook een centrale intake waarin studiewensen en -eisen op een rij worden gezet. Veel studenten die vol goede moed aan hun opleiding beginnen, haken af omdat zij de verkeerde studie hebben gekozen, het niveau te hoog vinden of het persoonlijke contact missen, en als gevolg daarvan ook persoonlijke steun.

Meteen al vanaf dag één gaat dan ook veel aandacht uit naar goede voorlichting en algemene studieondersteuning, landelijk en regionaal. Het cursusaanbod wordt aan de man gebracht via de studiegids, die gaandeweg ook steeds belangrijker wordt voor een goede begeleiding van de aspirant-student naar de juiste studiekeuze. Daarnaast komt er een cursusoverstijgend aanbod waarmee het volgen van een opleiding zo aantrekkelijk mogelijk wordt gemaakt. Vakinhoudelijk is de studiebegeleider het eerste aanspreekpunt voor vragen. In een wereld die nog door papier wordt gedomineerd lopen deze contacten hoofdzakelijk via post en telefoon. Om tegemoet te komen aan de wens naar meer 'live'-contact worden er daarnaast zelfstudiegroepen in het leven geroepen

Voorlichtingsmateriaal
Open Universiteit Nederland

Studiegidsen 2009-2010

Afdeling studentenzaken in het begin van de Open Universiteit

en bijeenkomsten georganiseerd met hoogleraren. Tal van trainingen, specifiek gericht op zelfstudie, zien het levenslicht, zoals cursussen timemanagement, multiple-choicetentamentraining, noem maar op. Ook komen er zowel individuele als groepsgerichte coachingstrajecten. Het effect is direct terug te zien in de stevige band tussen de student en de studie. Op deze wijze biedt de Open Universiteit een verantwoorde tweede kans aan volwassenen die hun eerste kans op hoger onderwijs misliepen.

Reallocatie

Al snel breidt het pakket aan ondersteunende voorzieningen zich uit. Er komen open dagen en onder meer door deelname aan beurzen, regionale en landelijke onderwijsnetwerken en door samenwerking met intermediairs op de arbeidsmarkt is de Open Universiteit rond de viering van het eerste lustrum goed 'in the picture'. Midden jaren negentig komt het tweedekansonderwijs echter onder druk te staan. Niet iedereen die de laagdrempelige Open Universiteit binnenstapt, blijkt de studie aan te kunnen, ondanks extra ondersteuning. Het studentenaantal daalt. Daarnaast zorgt het feit dat veel studenten die zich aanmelden al hoger onderwijs gevolgd hebben ervoor dat de minister - financieel - een stap terug doet. Tegelijk vraagt hij opnieuw aandacht voor dat andere deel van de missie: de innovatie van het hoger onderwijs. De overheid spreekt in deze tijd dan ook liever van reallocatie dan van bezuinigingen.

Digitalisering

Met het nieuw leven inblazen van de innovatietaak verschuift het accent van de Open Universiteit naar 'tweedewegonderwijs', voor wie op enig moment in zijn leven een nieuwe leerroute uitstippelt. Meer dan ooit wordt er vanaf midden jaren negentig geshopt in onderwijsland. Buiten een kwalitatief goede opleiding

voor een goede prijs zijn dan ook steeds meer extra's nodig om nieuwe instromers over de drempel te halen, terwijl de Open Universiteit juist te maken krijgt met een versobering van het ondersteunende aanbod. Er komen minder begeleidingsbijeenkomsten, de studentenondersteuning loopt terug en er gaan, om een ander voorbeeld te noemen, geen begeleiders meer naar gevangenissen voor de ondersteuning van studerende gedetineerden. Op ditzelfde moment opent de komst van internet nieuwe perspectieven: de afstand tot de student kan via dit grenzenloze medium ook op een andere manier overbrugd worden. Hiervoor wordt de elektronische leeromgeving Studienet ontwikkeld en allerlei digitale vormen van onderwijs, zoals elektronische werkboeken. Binnen dit perspectief van e-learning is vervolgens sterk ingezet op de ontwikkeling van tal van online diensten. Een nieuwe, virtuele wereld gaat open.

Leven-lang-leren

De kentering is enkele jaren geleden gekomen. In het verbeterproces van de studentenondersteuning is de Open Universiteit opnieuw gaan overdenken hoe de moderne student die voor afstandsonderwijs kiest, in het leerproces staat en wat nu de kracht van afstandsonderwijs op universitair niveau is. Dan kom je snel uit bij het nieuwe devies van zowel bedrijfsleven als onderwijsveld: leven-lang-leren. De economie drijft in hoge mate op kennis; in alle sectoren en beroepsgroepen moeten bedrijven en werknemers blijven. De klantenpopulatie verandert daardoor snel. Om welke reden en met welk doel mensen studeren is haast individueel bepaald. Er treedt een differentiatie op in zowel doelgroepen als in de markt. Voor de Open Universiteit brengt dit de uitdaging met zich mee om aanbod en ondersteuning op deze nieuwe vraag in te richten: gedifferentieerd en op maat, opgedeeld in 'hapklare' modules, praktijkgericht, inter- of zelfs transdisciplinair samengesteld en via verschillende kanalen beschikbaar gesteld.

Voor de ondersteunende services is de opdracht dus veelzijdig. Dé student bestaat immers niet meer. Elke student heeft zijn individuele studiewensen en dat vraagt ook op het gebied van advies, voorlichting en support om 'standaard maatwerk'. De student is niet meer tevreden met alleen content, maar eist ook goede en adequate services. Natuurlijk zijn er anno 2009 nog veel studenten die in alle rust en in hun eigen tempo op hun zolderkamertje een studie willen volgen, maar nog meer studenten in het afstandsonderwijs hebben voor een goed verloop van hun studie behoefte aan (enige) begeleiding en persoonlijk contact: in de studiecentra, met docenten en met andere studenten. Het ontbreken van 'live' support wordt als een groot gemis gezien. Deze vraag vertaalt zich in de ontwikkeling van een eigentijds pakket aan voorlichtingsdiensten en ondersteunende activiteiten die via een brede mix van kanalen 'blended' ter beschikking worden gesteld. Digitale ondersteuning is niet meer weg te denken, maar de ervaring leert dat dit evenzo geldt voor een praktische studiegids, goed bereikbare telefonische ondersteuning, effectieve studiebegeleiding en persoonlijk contact tussen studenten onderling en met docenten. Centraal en vanuit vijftien studiecentra in Nederland worden deze ondersteunende diensten 'live' en zo dicht mogelijk bij de student aangeboden. Ondersteuning op maat voor een optimaal leerresultaat, zo luidt het devies.

Welkom bij de Open Universiteit

Anno 2009 is internet verreweg het belangrijkste instrument voor informatie en advies over de studiemogelijkheden bij de Open Universiteit. Papieren catalogi en brochures worden voornamelijk ingezet ter ondersteuning. De moderne student, gewend om te surfen, vindt ook gemakkelijk zijn weg naar de instrumenten die de Open Universiteit via het web ter beschikking stelt om studievaardigheden te verbeteren. Zo wordt een digitaal instrument als de studieplanner maandelijks ruim 5000 keer geraadpleegd. Het Studie Resultaten Systeem (SRS) biedt overzicht over de behaalde resultaten. Ook de digitale studiecoach, die studenten online langs allerlei voorkomende studieproblemen coacht, is een groot succes. Studenten kunnen, wanneer zij dit nodig achten, zelf een beroep doen op deze instrumenten. Het Student Event System (SES) blijkt vanuit het perspectief van het mentoraat zeer effectief om de vorderingen van studenten te monitoren. Het systeem geeft direct aan wanneer het met een student niet goed gaat. De mentor of docent kan dan ingrijpen en in een persoonlijk onderhoud of een persoonlijk gerichte mail extra ondersteuning aanbieden. Chatsessies tussen docenten en studenten zijn een logische vervolgstap. Momenteel wordt er ook gewerkt aan de ontwikkeling van een nieuwe webomgeving en studentenportal waarin de individuele student zijn persoonlijke gegevens en diensten ter beschikking heeft. Bij steeds meer ondersteunende diensten draait het om personalisatie.

Tentamens uit de verschillende studiecentra

Weer 'in the picture'

Intussen is de Open Universiteit ook in het land weer duidelijk zichtbaar aanwezig. Het levendige contact met (aspirant-)studenten bevalt goed en vraagt eigenlijk alleen maar om meer! Jaarlijks vinden er grootschalige evenementen plaats, zoals open dagen, presentaties op beurzen en informatiebijeenkomsten voor studenten en geïnteresseerden. Diploma's worden weer feestelijk uitgereikt en voor de binding tussen studenten onderling worden community days georganiseerd. Ook het 'alledaagse contact' wordt weer persoonlijker ingevuld. Vragen kunnen zowel digitaal als telefonisch gesteld worden, waarbij de beller de keuze heeft tussen een FAQ-menu waarin de belangrijkste vragen automatisch worden beantwoord, of rechtstreeks contact met een medewerker. In de organisatie zijn lijnen uitgezet om vragen waarop niet direct een antwoord voorhanden is, binnen 24 uur alsnog te beantwoorden.

In de regionale studiecentra worden met grote regelmaat cursussen en workshops gegeven die aansluiten op de behoeften van de studenten, variërend van leren omgaan met faalangst tot het verkrijgen van inzicht in nieuwe studietechnieken zoals mindmappen, snellezen en braintraining. Het merendeel van deze cursussen is vervolgens ook op het net terug te vinden. Continu staan er nieuwe lezingencycli en masterclasses op het programma. Tot slot worden, aanhakend op de succesvolle doelgroepgerichte aanpak van de beginjaren van de Open Universiteit, voor specifieke doelgroepen servicepakketten samengesteld, afgestemd op de wensen van bijvoorbeeld mensen met een fysieke beperking, gedetineerden en nieuwe, jonge instromers. Zo kunnen topleerlingen van het vwo onder de noemer 'Academic Experience' verrijkingsstof krijgen van de Open Universiteit. De eerste kennismaking met een universitaire studie wordt zo op een positieve manier gekoppeld aan de Open Universiteit, als het begin van een mooie vriendschap (zie ook de casus 'Het Pre University College in Noord-Nederland').

25 jaar ondersteuning voor afstandsonderwijs heeft veel belangrijke inzichten opgeleverd. Met verreweg als belangrijkste leermoment dat ondanks de digitale vooruitgang de behoefte aan (persoonlijk) contact voor de meeste mensen onverminderd belangrijk blijft. 'Blended' ondersteuning van de student staat tegenwoordig hoog op de agenda, met als kernwoorden: personalisatie, pro-activiteit en binding. Mede dankzij deze benadering voldoet het afstandsonderwijs op dit moment meer dan ooit aan de eisen en wensen van moderne studenten. Zij kunnen in hun eigen tempo thuis studeren en tegelijk gebruik maken van een omvangrijk voorzieningenpakket waarmee zij de kans op een succesvolle afloop aanzienlijk vergroten.

Referentie

Nota open universiteiten in Nederland. (1979). Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1978-1979. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

SPIL in de dienstverlening aan studenten

Désirée Luijten-Fliescher en Ron Helwig

Een belangrijk motto van de Open Universiteit Nederland is 'De student centraal'. Deze doelstelling is alleen te realiseren doordat we beschikken over een informatiesysteem dat de hele procesketen, van de werving tot de diplomering van studenten, geautomatiseerd ondersteunt: SPIL. Een treffendere naam is niet te bedenken.

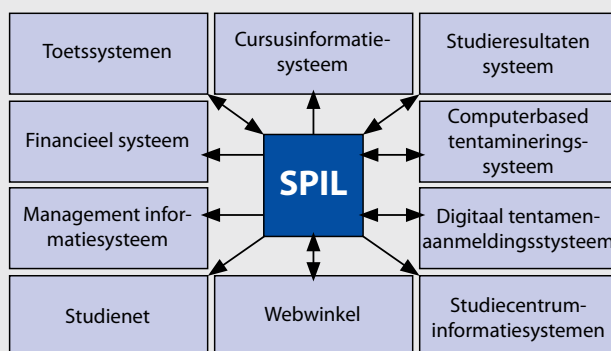
Van werving tot diplomering

In SPIL worden de gegevens van al onze studenten (circa 18.000 actieve studenten) en van onze opleidingen, cursussen en bedrijfsopleidingen geregistreerd. Wanneer iemand een studiegids of ander informatiemateriaal aanvraagt, zorgt SPIL ervoor dat dit verzoek op de juiste plaats terecht komt en er ook daadwerkelijk een studiegids naar de aanvrager wordt verstuurd. Wanneer iemand zich aanmeldt voor een opleiding of cursus, initieert SPIL de verzending van het juiste studiemateriaal en de correcte toegang tot Studienet. In SPIL worden ook vrijstellingsverzoeken en hun status geregistreerd. Daarnaast geeft SPIL gegevens door aan het financiële systeem, zodat facturen worden verstuurd, rekening houdend met eventuele kortingen of toeslagen.

Meldt een student zich aan voor een tentamen, dan krijgt hij dankzij SPIL een uitnodiging toegezonden. Is er sprake van een buitenlandse student of een gedetineerde en moet het tentamen dus afgelegd worden op een alternatieve locatie? Heeft de student een beperking en moet daarom de wijze van tentaminering aangepast worden? SPIL 'kent' iedere student en zorgt ervoor dat rekening wordt gehouden met bijzondere omstandigheden. Het systeem bewaakt ook het aantal gratis tentamenkansen; zijn alle gratis kansen gebruikt, dan zorgt SPIL ervoor dat de student pas van de tentamenuitslag op de hoogte wordt gesteld als hij netjes heeft betaald. Zelfs het formulier waarop een student bij een schriftelijk tentamen de antwoorden invult, is afkomstig uit SPIL. De ingevulde antwoorden worden met een speciale scanner in SPIL ingelezen. En is de student geslaagd, dan zorgt SPIL dat het felbegeerde certificaat in de brievenbus belandt. Kortom: in SPIL draait alles om studentendienstverlening.

Onderwijsondersteuning

Binnen al deze processen werkt SPIL niet solitair; het systeem is onder andere gekoppeld met het financieel systeem, de elektronische leeromgeving, het systeem voor digitale tentamenaanmelding, toetssystemen en het studieresultatensysteem. Het voorziet organisatieonderdelen en studiecentra van actuele informatie die onontbeerlijk is voor de uitvoering van onderwijsondersteunende werkzaamheden. Het spreekt dan ook voor zich dat een aanzienlijk deel van de medewerkers voor hun werk afhankelijk is van SPIL. Ook onze collega's in de Vlaamse studiecentra hebben sinds kort rechtstreeks toegang tot de actuele studentgegevens in SPIL. Tot voor kort moesten zij handmatig gegevens in een eigen administratiesysteem invoeren. De rechtstreekse toegang betekent een aanzienlijke efficiencyverhoging en tijdsbesparing.

Continuïteit

Zoals uit het bovenstaande blijkt, zou de dienstverlening aan onze studenten nagenoeg stil komen te liggen als SPIL zou uitvallen. Een goede werking van SPIL is dus van bedrijfsbelang. Nadat de voorloper van het ICT Servicecentrum het systeem in 1993 heeft opgeleverd, zijn de onderliggende programmatuur en hardware dan ook nog een aantal keren vernieuwd. De laatste upgrade is van recente datum: in 2007 is SPIL geconverteerd tot een webapplicatie en overgezet op een nieuwe serverinfrastructuur die gebaseerd is op Linux. De webgebaseerde architectuur biedt grote voordelen op het gebied van beheerbaarheid en gebruikersvriendelijkheid. Het is nu niet meer nodig specifieke software op een computer te installeren om met SPIL te kunnen werken. De moderne infrastructuur biedt continuïteit, ook op wat langere termijn. Al met al zorgt het ICT Servicecentrum voor een zeer hoge beschikbaarheid van het systeem; een percentage van 99 procent wordt met gemak gehaald.

Evolutie

Niet alleen de infrastructuur van SPIL is herhaaldelijk vernieuwd om een goede werking te kunnen waarborgen, maar er is door de jaren heen ook regelmatig functionaliteit aan toegevoegd of aangepast. Te denken valt hierbij aan wijzigingen in het kader van de onderwijs- en examenregeling of de kortingsregeling, of als gevolg van het toevoegen van nieuwe onderwijsproducten of doelgroepen. Het aanbrengen van ingrijpende veranderingen aan SPIL kost vaak veel tijd. SPIL wordt daarom wel eens vergeleken met een dinosaurus die zich maar moeilijk aan moderne omstandigheden kan aanpassen. De grote verwevenheid van het systeem met onze studentondersteunende bedrijfsprocessen is hier debet aan. SPIL is hierdoor een complex systeem geworden, waarbij aanpassingen in het ene gedeelte van SPIL consequenties kunnen hebben voor andere gedeeltes van het systeem. Soms kunnen wijzigingen dus niet zomaar in SPIL worden aangebracht. Er moet zorgvuldig worden bewaakt dat niet onbedoeld ook andere procesonderdelen worden 'geraakt'. Dat kost vaak veel tijd. Bovendien moeten wijzigingen ook nog eens goed getest worden.

Revolutie

In de nabije toekomst wordt een groot project gestart waarbij het ICT Servicecentrum - samen met de gebruikersorganisatie - SPIL gaat 'opknippen' in (herbruikbare) services. Ook zal de nauwe verwevenheid van de programmatuur met de bedrijfsprocessen worden gereduceerd, waardoor veranderingen in deze processen efficiënter ondersteund kunnen worden. Mede dankzij deze nieuwe architectuur zal het nieuwe SPIL een belangrijk systeem blijven voor de Open Universiteit Nederland, waarmee de huidige maar ook de toekomstige studentendienstverlening adequaat zal worden ondersteund.

Enkele medewerkers van Studiecentrum Groningen

Een interview met medewerkers van een studiecetrum

De student centraal

Studiecetrum Groningen is ruim 350 kilometer verwijderd van de hoofdvestiging in Heerlen en dat merk je als je met de medewerkers van het studiecetrum praat. Vol trots spreken ze over hun 'eigen winkel' die vanuit een kastruimte de afgelopen 25 jaar uitgroeide tot een bloeiend, multifunctioneel studiecetrum, gevestigd in het schitterende Calmershuis. Caroline Visser: 'Er zijn voor mensen die willen studeren, dat was en is onze belangrijkste taak.'

Een leven lang leren, een leven lang werken. Dat lijkt het adagium van de meeste van de medewerkers van studiecetrum Groningen die aangeschoven zijn om te praten over de Open Universiteit en over 'hun' studiecetrum.

Kees Visser (bio-chemicus, faculteit Natuurwetenschappen) werkt 'ongeveer 25 jaar' bij de Open Universiteit Nederland. Hij is al twee jaar met pensioen, maar kan het niet laten: 'Er zijn altijd nog dingetjes die af moeten, klussen die geklaard moeten worden. Dus met een beetje geluk haal ik de volgende 25 jaar van de Open Universiteit ook nog wel.'

Johan van Rhijn (bioloog, faculteit Natuurwetenschappen, docent van het jaar 2007) begon twintig jaar geleden als freelancer bij de Open Universiteit. Hij was daarna ook als docent en begeleider actief. Inmiddels is hij gepensioneerd, maar hij versleutelde onlangs nog de cursus Levenswetenschappen en begeleidt nog steeds studenten. Af en toe heeft hij last van bureaucratische rompslomp: 'Van die dingetjes dat je zegt: hè, kan dat nu niet wat soepeler?'

Gert Alblas (faculteit Psychologie) was 25 jaar geleden een van de eerste docenten. Hij zwierf in al die jaren van Basiswetenschappen (nu faculteit Psychologie) via Natuurwetenschappen naar Bedrijfswetenschappen en weer terug. Op het gebied van arbeids- en organisatiepsychologie heeft hij zo ongeveer alle modules, practica en cursussen gegeven die je maar kunt bedenken. Hij is nu ruim anderhalf jaar gepensioneerd, maar houdt nog steeds onderzoekspractica waarbij hij studenten begeleidt. 'Dus euh, ik kan nog niet echt wegkomen.'

Caroline Visser (coördinator studiecetrum) is dit jaar ook al 25 jaar in dienst bij de Open Universiteit. Zij heeft naar eigen zeggen alle highs en lows van de instelling meegemaakt. Zij verwacht hoofd Onderwijscentrum te worden van Groningen,

Friesland en Drenthe. 'We begonnen met iets nieuws. Er waren veel mogelijkheden en weinig regels. Dat schept een band. Die pioniersgeest is nog steeds een belangrijk kenmerk van dit studiecentrum en van de medewerkers.'

Wil Brockema (medewerkster studiecentrum) was de 'founding mother' van studiecentrum Groningen. Zij begon 25 jaar geleden in een zweterige kast en werkte al die tijd 14 uur per week. 'Behalve in de beginperiode. Toen was het een gekkenhuis en heb ik weken van bijna het driedubbele gedraaid.'

Hinke Groothof (faculteit Psychologie) vierde onlangs haar eerste lustrum bij de Open Universiteit. Zij helpt studenten gedurende het gehele curriculum. Daarnaast begeleidt zij stages en scripties, en voert zij onderzoek uit. 'Een heel gevarieerd pakket dus.'

Natascha de Hoog (faculteit Psychologie) is het 'groentje' in dit gezelschap, want zij is pas vanaf september 2008 verbonden aan de Open Universiteit. Maar zij voelt zich erg betrokken bij de instelling: 'Zonder ons zouden veel mensen geen academische studie kunnen volgen.'

Mark Hommes (faculteit Psychologie) werd in 1990 binnengehaald om de practica te ontwerpen voor psychologie. Hij is examinator en begeleidt studenten bij onderwijs, stages en scripties. 'Het leuke van het ontwikkelen van de practica is dat je dit moet doen binnen de grenzen van het afstandsonderwijs en dat je dus oplossingen moet zoeken op het gebied van onderwijsvernieuwing.'

Waarom zijn jullie bij de Open Universiteit gaan werken?

Hinke: 'Ik had het wel een beetje gehad met mijn onderzoeksbaan bij de Rijksuniversiteit Groningen. Ik kende Mark al een tijdje en had hem al eens geholpen bij zijn practica. Zodoende kende ik de Open Universiteit al. Ik vond onderwijs erg leuk om te doen en had het gevoel dat het accent bij de Open Universiteit meer dan bij een reguliere universiteit op onderwijs ligt. En dat klopt. Ik kan hier echt mijn ding doen.'

Gert: 'Omdat het de mooiste onderwijsbaan van Nederland is! Ga maar na: je hebt een beetje je eigen winkel, de basis zit ver weg, dus daar heb je niet al te veel last van. Verder heb je te maken met gemotiveerde studenten die zonder uitzondering echt willen leren. Die hoeft je niet achter de broek te zitten. En de begeleiding vindt plaats in kleine groepjes of met individuele studenten. Dus wat wil je nog meer?!'

Wat zien jullie als de belangrijkste taak voor de Open Universiteit?

Kees: 'De Open Universiteit is voor mij, zeker in het begin, een persoonsgebonden universiteit. Onze taak is het ontwerpen van opleidingen helemaal toegespitst op personen binnen een speciale situatie. Dat, naast onderzoek doen, was echt wat ik wilde.'

Caroline: 'We zijn hier in Groningen letterlijk begonnen met twee medewerkers en een klapper met de basiscursus recht. Maar we hadden direct duizenden belangstellenden die letterlijk aan de deur rammelden en wilden studeren. Om voor die mensen iets te doen, om dat op een goede manier in te richten, dat was geweldig. Dat - er proberen te zijn voor mensen die willen studeren - was en is in mijn optiek onze belangrijkste taak.'

Wat is de belangrijkste taak voor een studiecentrum?

Wil: 'Heel simpel: dat we er zijn voor onze studenten. De afgelopen jaren zijn veel begeleidingsbijeenkomsten weggevallen. Zonde, want daar hebben we echt een meerwaarde. We zouden veel meer voor studenten kunnen betekenen dan we nu, noodgedwongen, kunnen doen.'

Caroline: 'Als er behoefte aan is, moet je het doen. Maar dat is een kip-of-eidiscussie. Als je bepaalde diensten aanbiedt op basis van signalen, dan voorzie je niet alleen in een behoefte, je creëert die behoefte ook deels.'

Gert: 'De discussie over meer bijeenkomsten waar docenten en studenten elkaar kunnen ontmoeten speelt al twintig jaar. Het heeft allemaal te maken met geld. Als de Open Universiteit begeleidingsbijeenkomsten belangrijk vindt, betekent dit dat ze docenten in het land veel meer uren moeten geven. En dat kost geld.'

Mark: 'Toch is het jammer, want ik merk tijdens bijeenkomsten dat studenten én docenten het hartstikke leuk vinden om elkaar te ontmoeten. Voor studenten is de drempel dan ook lager om vragen te stellen die niet direct met de stof te maken hebben, bijvoorbeeld over de stageperiode.'

Wat zien jullie als typisch sterke punten van de Open Universiteit?

Natascha: 'Voor mij is dat het feit dat iedereen bij ons kan studeren. Er zijn best veel mensen die niet over een goede vooropleiding beschikken. Zonder ons zouden zij geen academische studie kunnen volgen. Die verscheidenheid in achtergrond van onze studenten maakt het werk ook zo uitdagend.'

Mark: 'Mee eens. Een ander sterk punt is de flexibiliteit die wij bieden om een universitaire studie te volgen op je eigen wijze, in je eigen tijd en tempo. En waar we ook heel goed in zijn, is het bedenken van oplossingen voor afstandsonderwijs. Op het terrein van onderwijsvernieuwing hebben we grote stappen gemaakt.'

Gert: 'En vergeet ons goede en mooie onderwijsmateriaal niet. Dat komt al jaren naar voren tijdens visitaties en uit reacties van studenten. Bovendien is de kwaliteit van ons toetsniveau heel erg goed. Daarin lopen we echt voorop.'

Waar is de Open Universiteit niet zo goed in?

Johan: 'De organisatie is behoorlijk bureaucratisch in bepaalde opzichten. Daar hebben we best wel last van soms. Bijvoorbeeld als je vindt dat een student door omstandigheden een extra kans moet krijgen voor een tentamen. Dan loop je tegen kolossale muren aan. Dat soort kleine dingetjes, dat je zegt: hè, kan dat nu niet wat soepeler.'

Caroline: 'De flexibele opstelling die de Open Universiteit van haar eigen studenten verwacht, zou je mogen veronderstellen ook aanwezig te zijn binnen de eigen organisatie. Niet alleen wat medewerkers betreft, maar ook als het gaat om de bereidwilligheid om het systeem aan te passen. Een voorbeeld daarvan is het automatisch tentamineren. Gert zei het al, wij vervullen daarin landelijk gezien een voortrekkersrol. In het begin konden wij op locatie de tentaminering aanpassen in de tijd. Je kon dus echt maatwerk leveren voor studenten. Nu, jaren later, is er één iemand in Heerlen die dat in deeltijd doet. Dat betekent langere termijnen, er moet teruggekoppeld worden, gecheckt, nog een keer gecontroleerd en dan gebeurt het misschien. Je zou verwachten dat je die vrijheid van handelen in de organisatie zelf belegt. Maar de verkokering werkt dat tegen. De Open Universiteit wordt steeds meer een "ouderwetse" universiteit, met afdelingen, eilanden en eigen budgetten.

Het ritme van onze studenten pikken wij onvoldoende op. In Heerlen werken 'van negen tot vijf', maar onze studenten studeren vaak op heel andere tijden. Daar zit een stevig spanningsveld.'

Welke goede raad geven jullie de Open Universiteit mee voor de komende 25 jaar?

Mark: 'De begeleiding van studenten, met name als ze op stage gaan, kan verbeterd worden. Dat hoor ik ook terug van stagebedrijven. Dat onze studenten iets minder voorbereid de stage ingaan dan reguliere studenten. Ze hebben, wat mijn vak betreft, minder geoefend in groepen. Het zou mooi zijn als we studenten op het einde van hun studie wat meer begeleiding bieden.'

Hinke: 'Helemaal mee eens. Maar we zouden ook beginnende studenten nauwer kunnen volgen en beter begeleiden. Studenten die kort geleden een inleidende cursus hebben aangeschaft moeten we gaan monitoren, zodat we, beter dan nu het geval is, kunnen inspelen op hun persoonlijke situatie. Een andere tip heeft betrekking op de huidige tweedeling van de instelling, namelijk dat de cursusontwikkeling in Heerlen plaatsvindt en de uitvoering in de studiecentra gebeurt. Ik denk dat het goed zou zijn om dat proces wat meer te integreren. Dan kom je ook een beetje los van die hokjes.'

Hans Olthof

9

Flexibele tentaminering

Fred de Roode, Miel Gordijn en Miewies Stijnen

Tentaminering, certificering en diplomering behoren tot de primaire processen binnen elke instelling voor hoger onderwijs. Tentaminering en examinering vervullen in het onderwijs op zijn minst drie belangrijke functies: de operationalisatiefunctie, selectiefunctie en kwalificatiefunctie.

De operationalisatiefunctie: de inhoud van tentamens en examens maakt (idealerweise) de eindtermen van een opleiding of delen daarvan inzichtelijk in termen van waarneembaar, meetbaar studentgedrag.

De selectiefunctie: tentamens en examens maken doorgaans onderscheid tussen degenen die de eindtermen wel of niet behaald hebben.

De kwalificatiefunctie: een met goed gevolg afgelegd tentamen of examen moet een garantie zijn dat de betrokken kandidaat in ieder geval heeft voldaan aan de minimale prestatie-eisen die de betrokken bevoegde instantie stelt. Nauw verwant hiermee is het zogenaamde civiel effect van getuigschriften: het geheel van rechten en/of bevoegdheden dat wordt toegekend op basis van een behaald getuigschrift. Op grond hiervan hebben tentaminering en certificering binnen de Open Universiteit Nederland door de jaren heen een belangrijke plaats ingenomen.

De ontwikkeling van de tentaminering aan de Open Universiteit in de afgelopen 25 jaar zal in de eerste paragrafen aan de orde komen. De laatste paragraaf is gewijd aan enkele bespiegelingen over mogelijke toekomstige ontwikkelingen.

Het begin: de periode 1984-1990

Het tentamensysteem in modulair afstandsonderwijs: afsluiting per cursus

De modulaire opbouw van de opleidingen van de Open Universiteit leidde haast vanzelfsprekend tot een cursusgebonden afsluiting. In de eerste jaren van de Open Universiteit overheerste het leereenhedenmodel: de schriftelijke cursussen vormden een afgerond geheel en waren opgedeeld in leereenheden, die elk weer een afgerond element binnen de cursus vormden. Dit type cursus was doorgaans voorzien van zelf- en herhalingstoetsen waarmee de student de eigen studievoortgang kon bewaken; toetsen met een formatief karakter. Daarnaast kenden de cursussen doorgaans een eindtoets die geacht werd representatief te zijn voor het eigenlijke, schriftelijk afsluitende tentamen.

Het merendeel van de cursussen werd schriftelijk getentamineerd, waarbij vragen van zowel het open als het gesloten type werden gehanteerd en ook combinaties van beide. Deze schriftelijke tentamens werden voor elke cursus drie keer per jaar afgenomen op de (toen) achttien studiecentra in Nederland en de zes studiecentra in Vlaanderen. Voor dit dominante soort tentamens raakte de term 'regulier tentamen' in zwang. Een dergelijke tentamensessie beslaat maximaal drie uur en vindt in de avonden plaats.

Naast de reguliere tentamens ontstond het zogenaamde VCO, ofwel het 'Verplichte CursusOnderdeel'. (De vroegere VCO's worden overigens tegenwoordig 'Bijzondere verplichtingen' genoemd.) Het gaat hierbij om tentamenopdrachten die zich gezien hun aard niet lenen voor een tentamensessie van drie uur op een studiecentrum. Doorgaans zijn dit schriftelijke werkstukken, zoals het schrijven van een essay of de neerslag van een practicumopdracht.

Mondelinge tentamens kwamen (en komen) aan de Open Universiteit relatief weinig voor. Meestal zijn deze een alternatief voor schriftelijke tentamens als er op jaarbasis zeer geringe aantallen kandidaten zijn, of voor studenten met een functiebeperking.

Kwaliteitsbevordering en -bewaking

Van meet af aan heeft professionalisering van examinatoren op tentamentechnisch gebied redelijke aandacht gekregen binnen de Open Universiteit. Zo werden al snel periodiek informatiebijeenkomsten belegd voor nieuwbenoemde examinatoren en werd een Katernenreeks ontwikkeld waarin alle aspecten van het tentamineringproces werden behandeld. Iedere examinerator van een schriftelijk tentamen was zelfs verplicht dat tentamen voordat het werd afgenomen te laten screenen door een van de toetsdeskundigen. De Commissie voor de examens, die op dit proces een toezichthoudende rol had, was van meet af aan centraal ingericht: er was één Commissie voor de hele Open Universiteit.

Verwachte problemen en een mogelijke oplossing: SYS

Al vrij snel na de start van de Open Universiteit werd het volop in ontwikkeling zijnde systeem van reguliere tentaminering ter discussie gesteld. Een interne werkgroep van de Open Universiteit kwam in 1985 tot de conclusie dat op termijn het stelsel van reguliere tentaminering zowel financieel als organisatorisch onder grote druk zou komen te staan. De ontwikkeling van nieuwe cursussen nam immers medio jaren tachtig in hoog tempo toe en vrijwel elke nieuw te verschijnen cursus leidde tot weer driemaal per jaar een tentamenafname. Bovendien bleek het aantal ingeschreven studenten in de jaren tachtig ongeveer tweemaal hoger dan geraamd. Om de verwachte problemen het hoofd te kunnen bieden, stelde de werkgroep voor - in eigen beheer - een geautomatiseerd tentamensysteem te ontwikkelen waardoor studenten buiten de vaste tentamenperioden in beginsel dagelijks tentamen zouden kunnen afleggen op een studiecentrum. Een bijkomend onderwijskundig voordeel zou de flexibilisering van de tentaminering zijn: een betere aansluiting van tentamenmomenten op de studie als gevolg van

De eerste itembank

tempodifferentiatie. Op bestuurlijk niveau werd het plan gunstig ontvangen en het toenmalige College van bestuur besloot om begin 1987 een project te starten om de mogelijkheid van een instellingsbreed geautomatiseerd en flexibeliseerd tentamensysteem te onderzoeken. Een externe projectleider werd aangetrokken om het plan te concretiseren en een experiment voor te bereiden.

Het plan behelsde vier ambitieniveaus, kortweg aangeduid met SYS-1 tot en met SYS-4. Overigens staat de afkorting 'SYS' eenvoudig voor 'systeem'.

SYS-1 was het laagste ambitieniveau van het te ontwikkelen geautomatiseerd tentamensysteem. De computer genereerde via een randomisatieprocedure een aantal itemnummers die correspondeerden met tentamenopgaven uit een itemboek. Het itemboek fungeerde dan als itembank.

SYS-2 vormde strikt genomen geen ambitieniveau, maar behelsde eerder de organisatie van de vormgeving en de tijdige invoer van itembanken in het systeem.

SYS-3 zou vervolgens de itemboeken doen verdwijnen; de computer zou complete tentamens op papier leveren, ook weer at random samengesteld uit een itembank.

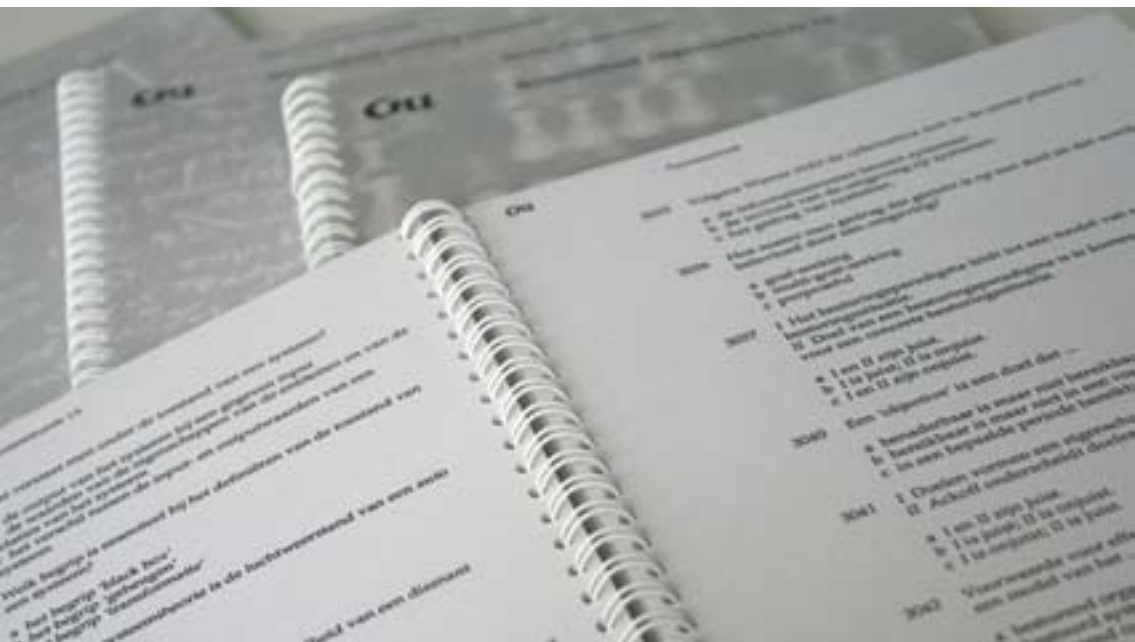
SYS-4 behelsde de volledige automatisering van het tentamineringsproces: de student zou de tentamenopgaven door middel van het beeldscherm te zien krijgen en direct via het systeem respons kunnen geven op de opgaven.

De ontwikkeling van de SYS-tentaminering: van experiment tot implementatie

Het experiment

In de loop van 1987 begon de voorbereiding van een experiment om het laagste ambitieniveau SYS-1 te beproeven. De opdrachtgever, de Commissie voor de examens (CvE), besloot dat de tentamens van drie cursussen bij wijze van proef via het nieuwe systeem moesten verlopen. Het betrof de cursussen Organisatiekunde 1, Inleiding staatsrecht en Inleiding psychologie. De CvE speelde een rol omdat zij volgens artikel 7 van de Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek onder andere de verantwoordelijkheid draagt voor de organisatie en een correct verloop van de tentaminering en examinering. Vanwege het experimentele karakter van de SYS-tentamens en het risico van technische storingen tijdens een tentamensessie besloot de CvE voor de duur van het experiment vier extra tentamenkansen aan de desbetreffende studenten toe te kennen. Tot slot besliste de CvE dat in vijf studiecentra, in Amsterdam, Eindhoven, Rotterdam, Utrecht en Zwolle, in de periode van 1 maart tot 1 september 1988 SYS-tentamens bij de drie genoemde cursussen moesten worden afgenomen.

In totaal legden in die periode ongeveer 850 studenten een SYS-tentamen af. Tijdens het experiment deden zich geen noemenswaardige problemen voor. Wel was een zekere terughoudendheid bij studenten merkbaar om zich aan te melden voor de experimentele SYS-tentamens. Terughoudendheid die toentertijd voornamelijk werd ingegeven door de onbekendheid van velen met (en zelfs de vrees voor) automatisering. De evaluatie van het experiment viel niettemin uit in het voordeel van een instellingsbrede implementatie van SYS.

De implementatie en een technische doorbraak: SYS-3

Na enige vertraging in de bestuurlijke besluitvorming kon in het voorjaar van 1990 SYS-1 definitief operationeel worden, hoewel in eerste instantie beperkt tot zeven studiecentra in Nederland en tot een klein aantal cursussen. Het streven was uiteraard om zo snel mogelijk hogere ambitieniveaus te realiseren. Dit lukte betrekkelijk snel. Ongeveer twee jaar na de start van SYS-1 vond een doorbraak plaats: het werd 'automatiseringstechnisch' mogelijk complete tentamens op papier te genereren, zodat de itemboeken overbodig werden en SYS-3 een feit werd. Geleidelijk aan raakten ook alle overige studiecentra in Nederland betrokken bij de SYS-tentaminering en breidde het aantal via SYS te tentamineren cursussen zich gestaag uit. Ook de organisatie van de opmaak van itembanken en de invoer daarvan in het systeem (SYS-2) had inmiddels gestalte gekregen en de oorspronkelijke terughoudendheid van studenten tijdens de experimentele fase maakte plaats voor groeiende acceptatie van de SYS-tentaminering. Uiteindelijk raakten in de loop van 2000 ook de zes studiecentra in Vlaanderen betrokken bij de SYS-tentaminering.

Het hoogste ambitieniveau SYS-4 is uiteindelijk niet gerealiseerd. Met de doorbraak naar SYS-3 werd voorzien in flexibilisering en spreiding in de tijd van de tentaminering en daarmee in matiging van de organisatorische druk. Het voornaamste doel was bereikt en het streven naar de realisatie van SYS-4 verdween van de bestuurlijke agenda. Begin 2009 bestond SYS uit circa 100 itembestanden die in totaal ongeveer 45.000 items bevatten.

Consolidatie en ontwikkeling: de periode 1990-2007

Technische vernieuwing van SYS

Eind jaren negentig werd SYS technisch in een nieuw jasje gestoken. Zo functioneerde SYS oorspronkelijk onder het besturingssysteem ms-dos, ooit de standaard maar in de loop van de jaren negentig overvleugeld door Windows. De toepassing van Windows leidde tot een stabielere systeem en versnelling van de processen. Ook werd de mogelijkheid geschapen om open vragen in SYS onder te brengen (SYS-5), overigens met handmatige correctie van de antwoorden. Itembanksystemen zoals SYS functioneren uiteraard slechts optimaal met tentamenvragen van het gesloten type, als de scoring van de geleverde prestatie onafhankelijk van een beoordelaar kan verlopen en dus geautomatiseerd kan worden. Daardoor krijgt de student vrijwel direct na de tentamenafname een voorlopige uitslag.

Tentamentechnische professionalisering van examinatoren: een breekpunt

In 1997 vond een ommekeer plaats in het stelsel van kwaliteitsbewaking van de tentaminering. Het toenmalige College van bestuur stelde zich op het standpunt dat de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de tentaminering primair een zaak van de faculteiten en de examinatoren was. In deze opvatting mochten de toetsdeskundigen worden geraadpleegd, maar de verplichting daartoe verviel.

Het gevolg was dat de neiging van examinatoren om de toetsdeskundigen nog te raadplegen vanaf het jaar 2000 sterk afnam.

Sinds 2007 heeft de tentamentechnische professionalisering weer een vaste plaats gekregen binnen de Open Universiteit Nederland, nu in het kader van het traject BasisKwalificatie Onderwijs (BKO).

Kortom: door de jaren heen heeft tentamentechnische professionalisering van docenten aandacht gekregen, maar de intensiteit en de organisatorische inbedding daarvan heeft nogal eens gewisseld.

De periode 2007-2009: planvorming en introductie van computergebaseerd tentamineren

Online toetsing als speerpunt van beleid

Begin 2007 werd een projectgroep 'Online toetsing' (later 'Computergebaseerd toetsen' genaamd) in het leven geroepen. Dit vloeide voort uit het zogenaamde speerpuntenbeleid dat het College van bestuur in 2006 had geformuleerd. De ontwikkeling van online toetsing vormde een van de speerpunten in dit beleid. De belangrijkste opdracht van de projectgroep was te komen tot een keuze voor een op de markt zijnd softwarepakket voor itembanking. Op voorhand was namelijk besloten niet in eigen beheer te ontwikkelen, zoals eerder met SYS gebeurd was. Verder moest de projectgroep komen tot een implementatieplan waarin voorzien was in pilotafnames van groeps- en SYS-tentamens.

Omdat er momenteel binnen de Open Universiteit geen eenduidige werkwijze voor de Bijzondere verplichtingen wordt gehanteerd, is in de opdracht aan de projectgroep Computergebaseerd toetsen ook de taak opgenomen een systeem te ontwikkelen om de workflow rond Bijzondere verplichtingen zoveel mogelijk elektronisch te ondersteunen. Dit systeem moet transparant zijn en een centrale opslag van alle relevante documenten ondersteunen, zoals door studenten ingeleverde opdrachten, beoordelingscriteria en workflowinformatie. Naast efficiencyverbetering biedt een dergelijk systeem vanwege de transparantie ook voordelen bij beroepszaken en visitaties.

Na een uitvoerige vergelijking van vier softwarepakketten op een aantal relevante criteria bleek het pakket Question Mark Perception (QMP) het best te voldoen aan de geformuleerde wensen.

De pilotfase

In november 2008 werden op de Nederlandse studiecentra bij wijze van pilot drie reguliere tentamens van drie verschillende faculteiten online afgenomen: twee tentamens bestaande uit meerkeuzevragen en één tentamen bestaand uit open vragen. De online tentamenafname verliep over het algemeen zonder problemen en de studenten toonden zich overwegend positief over deze 'nieuwe' vorm van tentamineren. Van terughoudendheid bij studenten, zoals tijdens het SYS-experiment in 1988, is niets meer gebleken; opnieuw een aanwijzing dat de computer

maatschappelijk algemeen is geaccepteerd. In januari 2009 hebben opnieuw pilots plaatsgevonden, ditmaal van twee oorspronkelijk reguliere tentamens. De ervaringen in de pilots leren dat de tijdige beschikbaarheid van extra apparatuur in de studiecentra een belangrijk punt van aandacht is voor de implementatie van online tentamenafname. De verwachting is dat dit knelpunt opgelost zal zijn als volgend jaar de herinrichting van de studiecentra is afgerond. In juni 2009 is gestart met de afname van vier voormalige SYS-itembanken in QMP. Deze banken zijn deels geautomatiseerd geconverteerd, terwijl feedbackteksten handmatig zijn bijgesteld. De eerste tentamens zijn inmiddels succesvol afgenomen. In de loop van 2009 zullen alle SYS-itembanken geconverteerd worden naar het nieuwe online systeem.

Computergebaseerd toetsen ook in Vlaanderen

Vanaf de start zijn de Vlaamse studiecentra betrokken bij het project Computergebaseerd toetsen. Aangezien de Vlaamse studiecentra organisatorisch zijn ondergebracht bij de Vlaamse universiteiten kent de inrichting van deze studiecentra een andere dynamiek. Vanaf juni 2009 verloopt de tentamenafname voor de eerste vier voormalige SYS-itembanken ook voor studenten in Vlaanderen via de computer.

De toekomst: uitsluitend geflexibiliseerde tentamens aan de Open Universiteit

Het huidige beleid is gericht op de afbouw van de reguliere en de SYS-tentamens, en de volledige vervanging daarvan door computergebaseerde tentaminering. Vergeleken met de huidige reguliere tentaminering zal computergebaseerde tentaminering winst opleveren in het administratief-logistieke proces. Het vijfmaal per jaar versturen van tentamenbenodigdheden naar alle studiecentra komt dan te vervallen, net als het retourneren van gemaakt tentamenwerk en optisch leesbare formulieren. Ook de daarmee gepaard gaande handmatige en foutgevoelige controles zijn dan niet meer nodig. Dit zal niet alleen een kostenbesparend effect hebben, maar ook de bekendmaking van tentamenuitslagen

zal hierdoor aanzienlijk worden versneld. Uiteindelijk kan volledige flexibilisering van de (schriftelijke) tentaminering het resultaat zijn.

Vergeleken met de huidige SYS-tentaminering zal computergebaseerde tentaminering aanzienlijk minder winst opleveren wat betreft het administratief-logistieke aspect en de uitslagbepaling. En flexibiliteit is uiteraard altijd inherent geweest aan de SYS-tentaminering, zoals aan elk ander itembanksysteem.

Bijzondere doelgroepen

Omdat QMP web-based is, kan het afnameproces van tentamens voor studenten in het buitenland, studenten met een functiebeperking en gedetineerden aanzienlijk verbeterd worden. De fysieke verzending van tentamens is niet meer nodig, zodat er veel tijdswinst kan worden behaald, zowel voor als na het afname-moment van tentamens. Daarnaast zijn tentamens dusdanig beveiligd dat ze op elke computer kunnen worden afgenomen, mits de afname in een gecontroleerde omgeving gebeurt.

Studenten met specifieke functiebeperkingen kunnen tentamens afleggen op de eigen laptop als deze voorzien is van aangepaste software.

Mondelinge tentaminering

Op termijn zal ook de mondelinge tentaminering op afstand en online plaatsvinden. Dit levert winst in reistijd op voor zowel de student als de examinerator. Momenteel wordt er geëxperimenteerd met online mondelinge tentaminering, hetgeen moet resulteren in een standaard afnameprocedure. Uiteraard blijft vis à vis mondelinge tentaminering mogelijk.

Onderwijskundige winst

Onderwijskundige winst kan op termijn optreden met betrekking tot vernieuwde tentamenvormen, die mogelijk beter aansluiten bij opvattingen over competentiegericht onderwijs. Het zal daarbij in de toekomst niet zozeer gaan om nieuwe vraagvormen, maar eerder om tentamenvragen die een contextgebonden karakter hebben, een context die waarschijnlijk opgebouwd zal zijn uit audiovisuele elementen, zoals animaties, simulaties en videobeelden. De ontwikkeling van vernieuwde tentamenvormen is de volgende uitdaging op weg naar flexibele tentaminering binnen de Open Universiteit Nederland.

Referenties

Cito. (1980). *Toetstechnische begrippenlijst*.

Te raadplegen op http://www.cito.nl/oenw/info/ttb/eind_fr.htm.

De Knecht – Van Eekelen, A., & Molkenboer, H. (2008). Computer based testing: kansen en risico's.

Examens, tijdschrift voor de toetspraktijk, 4, 22-25.

10

Erkenning van informeel leren (EVC)

Desirée Joosten-ten Brinke en Karel Lemmen

Studenten die bij de Open Universiteit Nederland gaan studeren kiezen hier bewust voor. Ze willen zich verdiepen in een van de inhoudelijke domeinen en kennis opdoen. Kennis vergaren en competenties ontwikkelen gebeurt echter niet altijd bewust. Ook tijdens werkoverleg, het uitvoeren van projecten, samenwerken, het lezen van boeken of tijdschriften of bij het uitoefenen van hobby's wordt kennis opgedaan. Het bewust worden en erkennen van deze kennis en competenties levert een bijdrage aan de motivatie van studenten om een opleiding te beginnen en af te ronden. Sinds 2006 heeft de Open Universiteit met EVC, Erkenning van Competenties, de mogelijkheid om competenties te erkennen die buiten het onderwijs zijn verworven.

Een medewerker van het bedrijf Graphical Productions heeft 25 jaar geleden een hbo-opleiding afgerond in de grafische vormgeving. Daarna is zij aan het werk gegaan bij het betreffende bedrijf. Zij heeft veel verschillende taken uitgevoerd, waaronder het schrijven van projectplannen en subsidieaanvragen, onderhandelen voor een cao, woordvoering in mediazaken en leidinggeven aan projecten.

In haar functioneringsgesprek is de conclusie dat zij toe is aan een zwaardere functie, namelijk de functie Hoofd communicatie. De officiële eis voor deze functie is echter academisch werk- en denkniveau. Er wordt daarom afgesproken dat zij de bacheloropleiding Management, organisatie en bestuur gaat volgen bij de Open Universiteit. Naast haar reguliere hbo-getuigschrift is dit een uitgelezen kans om ook de informele kennis en ervaring die zij heeft opgedaan in de afgelopen 25 jaar in te brengen bij de start van de bachelorstudie. Zij schrijft zich in voor de opleiding en besluit vervolgens een EVC-procedure te beginnen.

EVC is een procedure waarin wordt beoordeeld wat iemand weet en kan in relatie tot een bepaalde standaard. Doel van de procedure is het eerdere leren van mensen, onafhankelijk van de manier van leren, te waarderen en te erkennen (Joosten-ten Brinke, 2008).

In dit hoofdstuk beschrijven we de aanleiding tot EVC bij de Open Universiteit en lichten we de procedure en de EVC-instrumenten toe. Vanuit een breder perspectief van leven-lang-leren wordt aangegeven wat EVC kan betekenen voor de Open Universiteit Nederland.

Aanleiding

Vrijstellingenbeleid bij de Open Universiteit is net zo oud als de instelling zelf. Al vanaf het begin was het voor studenten die een opleiding wilden gaan volgen mogelijk om vrijstellingen te krijgen op grond van een (deels) afgeronde opleiding, oftewel op basis van eerder formeel leren. Leo Wagemans en Filip Dochy bespraken al in 1991 het belang van informeel leren voor afstandsonderwijs (Wagemans, & Dochy, 1991). Hun conclusie op dat moment was dat informeel leren zeker bruikbaar was ten behoeve van onderwijs, maar dat voor het beoordelen van dit informele leren speciale instrumenten ontwikkeld moesten worden. In 2000 is in het kader van een onderzoek naar intakeprocedures bij de Facultaire toetsingscommissies geïnventariseerd hoe zij omgingen met studenten die vrijstellingen aanvroegen op basis van 'ervaring' (De Haan, & Joosten-ten Brinke, 2000). (Ter verduidelijking: de Open Universiteit kent één centrale Commissie voor de examens die in elke faculteit een afvaardiging heeft, de zogenaamde Facultaire toetsingscommissie of FTC). De conclusie van het onderzoek in 2000 was dat de FTC's geen behoefte hadden aan richtlijnen en criteria die het mogelijk maakten om vrijstelling te kunnen verlenen op basis van ervaring. In enkele gevallen werd er al wel vrijstelling verleend om die reden, maar het ging dan altijd om evidente gevallen, zoals een correspondent van NRC Handelsblad of een schrijver van een monografie die vrijstelling kreeg voor schrijfvaardigheid, of bijvoorbeeld iemand die werkzaam was als milieuambtenaar bij Natuurwetenschappen). Bij sommige opleidingen konden studenten hun stageperiode wel verkorten op grond van werkervaring of mochten zij hun huidige werkzaamheden opvoeren als stageactiviteiten. De FTC's gaven in 2000 aan tevreden te zijn met het (terughoudende) vrijstellingenbeleid van dat moment.

Meningen van Facultaire toetsingscommissies in 2000

Economie en bedrijfs- en bestuurswetenschappen: 'Vrijstellingsverzoeken op basis van ervaring worden niet gehonoreerd.'

Cultuurwetenschappen: 'Vrijstelling op basis van werkervaring wordt alleen verleend op voorwaarde van een onmiskenbare verwantschap.'

Natuur- en technische wetenschappen: 'Criteria liggen voor de hand, bijvoorbeeld als iemand laboratoriumwerk doet.'

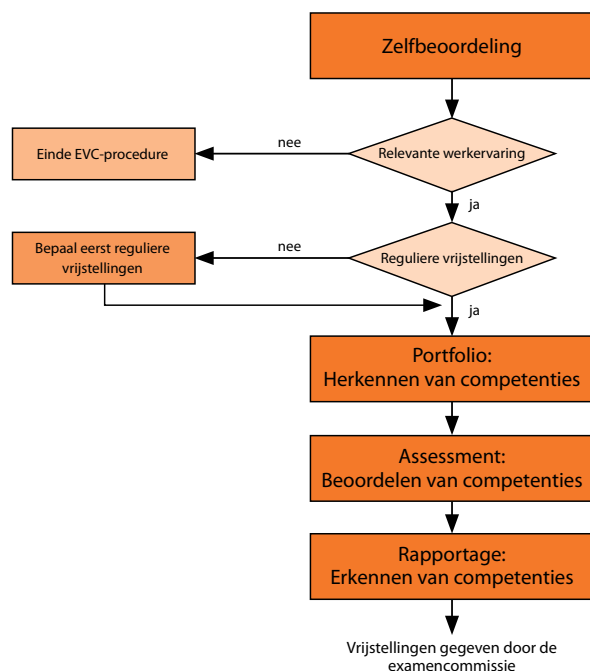
In 2005 kwam hier door externe druk verandering in. Erkenning van verworven competenties kreeg landelijk een belangrijke rol in het kader van leven-lang-leren. In haar toespraak ter ere van de opening van het academisch jaar, in september 2005, gaf de toenmalige minister van OCW Van der Hoeven aan dat EVC een heel prominente plaats verdient bij de Open Universiteit. Zij zei studenten van de Open Universiteit te zien als zwaargewichten in levens- en werkervaring. In diezelfde periode meldde zich bij de faculteit Informatica het softwarehuis van de gezamenlijke politie-, brandweer- en ambulancediensten, tegenwoordig vts-PN genaamd.

Dit bedrijf wilde het personeel kwalitatief opschalen door de medewerkers de mogelijkheid te bieden een bachelor Informatica te halen. Het verzoek van dit bedrijf was om daarbij competenties die de medewerkers al in de praktijk hadden opgedaan via EVC te erkennen.

Dit was de opmaat voor de Open Universiteit om een EVC-procedure met bijbehorende instrumenten te ontwikkelen. Het heeft geleid tot EVC als een standaard dienst van de Open Universiteit (Joosten-ten Brinke, De Craene, Lemmen, Van den Boomen, Slangen, & Voncken, 2009). De Open Universiteit is daarmee tot op heden de enige universiteit in Nederland die EVC universiteitsbreed heeft ingevoerd.

De procedure en de instrumenten

Figuur 1 geeft de procedure weer die een kandidaat doorloopt tijdens het EVC-traject bij de Open Universiteit. Als het doel van het doorlopen van de EVC-procedure is de opleiding te verkorten, dan is het verstandig dat de kandidaat eerst nagaat of het mogelijk is vrijstellingen te krijgen op grond van formeel leren, dat wil zeggen, genoten hoger onderwijs of equivalenten.

Figuur 1: De EVC-procedure bij de Open Universiteit Nederland

Zelfbeoordeling

Een belangrijke eerste stap in de procedure is de zelfbeoordeling, die gebeurt aan de hand van een digitaal beschikbaar instrument. De zelfbeoordeling biedt de EVC-kandidaat de mogelijkheid om op basis van een beperkte set vragen een inschatting te maken van de eigen competenties. Op grond van het advies dat uit de zelfbeoordeling rolt, kan de kandidaat beslissen om de procedure door te zetten of niet. Bij een positieve uitslag van de zelfbeoordeling stuurt de kandidaat zijn gegevens naar de Open Universiteit, waar de Facultaire toetsingscommissie beoordeelt of het zinvol is om de procedure verder te voeren of niet. Het advies van de FTC kan zijn het traject te beëindigen, als zij concludeert dat een vervolgetraject geen meerwaarde heeft. Dat is bijvoorbeeld het geval als de EVC-procedure geen vrijstellingen oplevert terwijl kandidaten het doel hebben hun opleidings-traject te verkorten, of als de FTC op grond van de al beschikbare gegevens van de kandidaat het dossier zelf kan afhandelen door de EVC vast te stellen. Dit hangt af van de aard en de complexiteit van het dossier.

Bij verder vervolg van het EVC-traject onderscheiden we drie fasen: herkennen van competenties, beoordelen van competenties en erkennen van competenties.

Fase 1: herkennen van competenties

Voor het herkennen van de competenties wordt het portfolio gebruikt. De kandidaat draagt in dit portfolio bewijzen aan voor de competenties of eindtermen van de opleiding waarvoor hij heeft gekozen. Hierbij geeft de kandidaat een onderbouwing waarin aangegeven wordt waarom hij denkt de beschreven competenties op voldoende niveau te hebben verworven om erkenning te krijgen voor (een deel van) het opleidingsprofiel. Dit gebeurt via de STARRT-methodiek, waarbij STARRT staat voor Situatie, Taken, Activiteiten, Resultaat, Reflectie en Transfer. De kandidaat beschrijft in welke situatie, bij welke taken hij welke activiteiten heeft uitgevoerd en met welk bijbehorend resultaat. Bij Reflectie geeft de kandidaat een eigen visie op wat hij geleerd heeft en bij Transfer geeft hij aan wat hij verwacht verder hiermee te kunnen in relatie tot de beschreven competenties.

Een goed uitgewerkte onderbouwing via de STARRT-methodiek is verplicht. Een punt van aandacht is het niveau van de verworven competenties en de bewijzen om dit aan te tonen. Voor EVC bij de Open Universiteit is minimaal hbo-niveau vereist. Het is echter lastig om aan kandidaten uit te leggen wat dit precies betekent. Een mogelijkheid is om dit te doen aan de hand van voorbeelden van wat een goed bewijs is en wat niet. Aan de bewijzen worden verder eisen gesteld zoals authenticiteit, actualiteit en relevantie. Authenticiteit wil zeggen dat de bewijzen zich richten op werkzaamheden die de kandidaat daadwerkelijk in de praktijk heeft uitgevoerd, actualiteit betekent dat het geleerde niet verouderd is, en relevantie houdt in dat de bewijzen aansluiten bij het opleidingsprofiel.

STARRT	Toelichting voor kandidaat bij het samen-	Mogelijke vragen voor assessor in het assessmentgesprek
Situatie	Noem een situatie die rijk genoeg is om de onderbouwing voor het bereiken van criteria volledig uit te kunnen werken.	<ul style="list-style-type: none"> - Beschrijf de situatie eens? - Wie waren erbij betrokken? - Waar speelde het zich af? - Wanneer speelde deze situatie?
Taak	Geef een taakomschrijving.	<p>Algemeen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat was je taak in de situatie? - Wat was je rol? - Wat werd er van je verwacht? <p>Persoonlijk</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat was je doel? - Wat was je voornemen? - Wat vond je dat je moest je doen?
Activiteiten	Omschrijf de activiteiten die u in deze taak, opdracht, functie heeft uitgevoerd. Gebruik hierbij de ik-vorm.	<ul style="list-style-type: none"> - Wat heb je daadwerkelijk gedaan? - Hoe heb je dat aangepakt? - Wat was precies jouw aandeel of inbreng? - En toen? - Wat dacht je, wat zei je, wat zag je voor je? - Hoe reageerden de anderen? - En toen?
Resultaat	Wat is het resultaat van uw activiteiten?	<ul style="list-style-type: none"> - Wat was het gevolg van je actie? - Wat was het resultaat in die situatie? - Hoe is het afgelopen? - Hoe reageerde men hierop?
Reflectie	Geef aan wat u voor uzelf leerde in deze taak, opdracht, functie.	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe kijk je erop terug? - Welke conclusies trek je hieruit? - Wat heb je ervan geleerd? - Wat ga je ermee doen? - Wat zegt dit over jouw competentie in deze situatie?
Transfer	Hoe kunt u uw ervaringen in de praktijk opleiding? Geef hier een beargumenteerde onderbouwing waarmee u aantoont deze competentie of onderdelen ervan tot een bepaald niveau te bezitten in relatie tot de opleiding. Dit kan per onderdeel verschillen. Haal concreet materiaal aan, verwijs naar relevante situaties, vermeld gebruikte bronnen.	<ul style="list-style-type: none"> - Wat ga je gebruiken van wat je geleerd hebt in een andere situatie? - Hoe ga je dat dan aanpakken? - Wat zou je een volgende keer anders doen? - Wat heb je daar eventueel voor nodig?

Tabel 1: Het assessmentgesprek sluit aan bij de STARRT-methodiek, die gebruikt is bij het samenstellen van het portfolio.

Fase 2: beoordelen van competenties

Voor het beoordelen van de competenties wordt gebruik gemaakt van verschillende instrumenten. Twee assessoren bestuderen en beoordelen het portfolio en voeren aansluitend met de kandidaat een assessmentgesprek, een criteriumgericht interview. Net als bij het herkennen van competenties gebeurt dit op basis van de STARRT-methodiek. Vragen die in het portfolio sturing geven aan de student (kolom 2 in Tabel 1) worden uitgebreid met vragen voor de assessor (kolom 3 in Tabel 1) om sturing te geven aan het assessmentgesprek. Zodoende wordt in het assessmentgesprek op een gestructureerde manier langs alle aspecten van de ervaring van de kandidaat gelopen om tot een helder beeld van de verworven competenties te komen.

Indien de assessoren na het beoordelen van het portfolio aanvullende beoordeling nodig vinden, kunnen ze de kandidaat daarvan op de hoogte brengen. Deze aanvullende toetsing kan bestaan uit een opdracht, bijvoorbeeld schrijf een gespreksverslag, of het maken van een schriftelijke toets. Deze aanvullende toetsing vindt plaats voor het assessmentgesprek.

Fase 3: erkennen van verworven competenties

Op grond van de resultaten van de verschillende beoordelingen - het portfolio, het gesprek en eventueel de aanvullende toetsing - stellen de assessoren op een beoordelingsformulier vast welke competenties erkend zullen worden. Er volgt een EVC-rapportage, Ervaringscertificaat genoemd, met daarin een beschrijving van het verloop van de procedure en de vastgestelde competenties. Tegelijkertijd wordt er een advies aan de Commissie voor de examens (CvE) gegeven over te verlenen vrijstellingen op grond van het Ervaringscertificaat. De CvE beslist hierover en zorgt ervoor dat de kandidaat de uitslag van de procedure, de te verlenen vrijstellingen, ontvangt via een zogenaamde beschikking.

Kwaliteitsbewaking

De EVC-procedure bij de Open Universiteit valt onder de verantwoordelijkheid van de Commissie voor de examens. Binnen de regelgeving van de CvE is het verloop van de procedure vastgelegd en zijn ook de kwaliteitseisen geformuleerd. Aangezien EVC een assessmentvorm is, moet de procedure voldoen aan de kwaliteitseisen voor assessments.

Dit betekent dat EVC:

- moet aansluiten bij het curriculum
- bij herhaling dezelfde resultaten moet opleveren
- transparant moet zijn
- geaccepteerd moet zijn door alle betrokkenen
- voor alle kandidaten gelijk en eerlijk moet zijn
- een waardevolle bijdrage moet leveren aan de uitgangspunten van de opleiding

- rekening moet houden met de cognitieve complexiteit van de opleiding
- rekening moet houden met het effect van EVC op leren en onderwijs
- om authentieke bewijzen moet vragen
- haalbaar moet zijn wat betreft tijd en kosten.

De procedure moet er vooral op gericht zijn voor kandidaten zo objectief en volledig mogelijk vast te stellen wat de verworven competenties zijn.

De mogelijke resultaten van de procedure moeten vooraf helder gecommuniceerd worden en de kandidaten moeten in de gelegenheid zijn om tegen de resultaten in beroep te gaan in het geval zij het er niet mee eens zijn.

De Open Universiteit Nederland is medeondertekenaar van het convenant Kwaliteitscode Erkennen van Verworven Competenties en heeft zich hiermee geconformeerd aan de kwaliteitseisen zoals ze in het convenant geformuleerd zijn. In 2007 is de EVC-procedure van de Open Universiteit beoordeeld met een zeer goed resultaat. Sindsdien mag de Open Universiteit het keurmerk van erkend EVC-aanbieder voeren.

De toekomst van EVC

De Open Universiteit wil graag een expert zijn op het terrein van Erkenning van competenties en probeert dat te realiseren door EVC intern en extern verder uit te werken. Voor het interne beleid betekent dit een verbreding van EVC.

De eerste EVC-procedures waren gericht op alle bacheloropleidingen en toelating tot masteropleiding Actief leren. Sinds september 2008 is het ook mogelijk een EVC-procedure te starten voor toelating tot de andere masteropleidingen van de Open Universiteit en vanaf september 2009 zelfs voor erkenning binnen de masteropleidingen. Het spreekt voor zich dat het niveau van de verworven competenties voor erkenning binnen de masteropleidingen hoger is dan voor de bacheloropleidingen. Daardoor zal EVC binnen een masteropleiding voor minder mensen haalbaar zijn.

Meningen in 2008

Student psychologie: 'Het betekent twee tot drie maanden tijdswinst.'

Hobéon (beoordelende instantie): 'Visie op EVC is goed uitgewerkt in de strategie en de concrete activiteiten van de Open Universiteit, op zowel bestuurlijk-strategisch niveau als op het niveau van de faculteiten en afdelingen.'

Begeleider: 'Studenten hoeven geen cursussen te bestuderen waarvan ze de inhoud eigenlijk al beheersen. Dat motiveert.'

Met de uitwerking van EVC als standaard dienst bij de Open Universiteit is een belangrijk doel gerealiseerd: studenten kunnen waardering krijgen voor competenties die behaald zijn in informele leeromgevingen. Maar kunnen we daarmee stellen dat EVC ingezet is als instrument voor leven-lang-leren? Het is duidelijk dat de huidige uitwerking van EVC vooral interessant is voor personen die bij de Open Universiteit willen gaan studeren, zoals de kandidaat die beschreven is aan het begin van dit hoofdstuk. Voor hen is het duidelijk tegen welk profiel hun competenties afgezet worden. Voor het werkveld zijn die profielen echter minder evident. Een manager van een willekeurig bedrijf is er niet in geïnteresseerd of zijn verworven competenties aansluiten bij het opleidingsprofiel van Managementwetenschappen, maar wil weten in hoeverre die verworven competenties overeenkomen met een algemeen erkend profiel van 'manager op academisch niveau'. Het opstellen van deze algemene profielen is niet direct de verantwoordelijkheid van een opleidingsinstituut, maar dit zou gedaan moeten worden door de branches, eventueel in samenwerking met beoordelaars. Opleidingsinstituten kunnen dan vanuit hun specialiteit van beoordelen een bijdrage leveren aan deze specifieke EVC-procedures.

De externe uitwerking van EVC richt zich op het samen met andere instellingen uitvoeren van EVC-procedures en het ontwikkelen van instrumenten ter bevordering van leven-lang-leren. Op dit moment worden er initiatieven in deze richting verder uitgewerkt. Het instellingsplan 'Strategie Open Universiteit Nederland 2006-2009, Groeien met leven-lang-leren' benoemt EVC en assessment als een van de thema's waarin de Open Universiteit nadrukkelijk zal investeren. De organisatie werkt mee aan samenwerkingsverbanden rond de aansluiting van onderwijs naar arbeidsmarkt waarbij EVC een belangrijk onderdeel is. Voorbeelden hiervan zijn de ontwikkeling van een Personal development planner, de samenwerking met Fontys Hogescholen aan een EVC-uitvoeringscentrum, het project Empower Limburg en de Competentieagenda Zuid-Limburg. De Open Universiteit Nederland streeft ernaar om beschikbare en nieuw te ontwikkelen kennis en expertise rond assessments en competentieontwikkeling te combineren met vragen die externe partijen op dit terrein aan haar stellen.

Referenties

- De Haan, D., & Joosten-ten Brinke, D. (2000). *Inventarisatie 'vrijstelling op basis van ervaring' bij de Open Universiteit Nederland*. Ongepubliceerd document.
- Joosten-ten Brinke, D., De Craene, B., Lemmen, K., Van den Boomen, J., Slangen, M., & Voncken, J. (2009). *Erkenning Verworven Competenties*. IPO-rapport. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Joosten-ten Brinke, D. (2008). *Assessment of Prior Learning*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Wagemans, L., & Dochy, F. (1991). Principles in the Use of Experiential Learning as a Source of Prior Knowledge. *Distance Education*, 12(1), 85-108.

Amsterdam

Meer dan een kwart miljoen studenten

Kathleen Schlusmans (met dank aan Astrid Kokkelkorn)

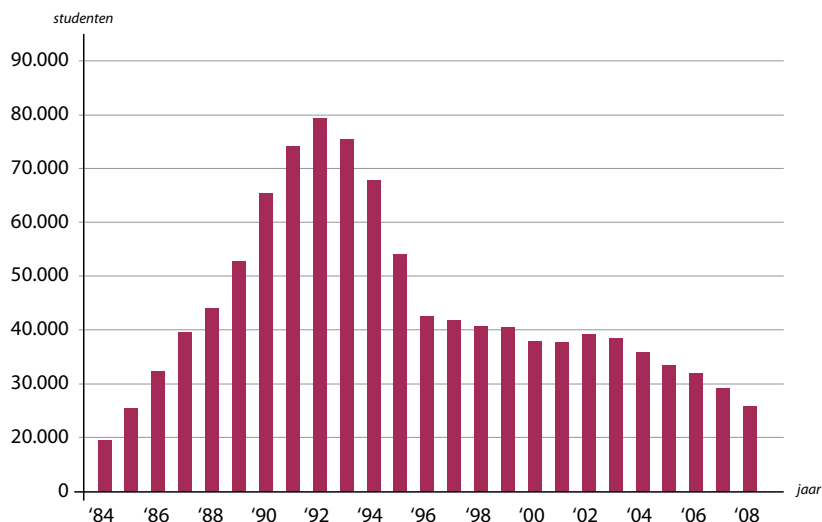
Meer dan een kwart miljoen mensen heeft de Open Universiteit Nederland al als student mogen verwelkomen. Samen hebben deze studenten bijna anderhalf miljoen modules gekocht en er zijn bijna 600.000 cursuscertificaten uitgereikt.

Wie zijn eigenlijk de studenten van de Open Universiteit? Wat studeren ze? Hoe is hun studiegedrag? Wat zijn hun kenmerken? Wat zijn hun motieven om bij de Open Universiteit te studeren? En wat vinden ze van de producten en diensten van de Open Universiteit?

In de loop der jaren zijn er veel cijfers over de studenten verzameld en op elk inschrijfformulier werden vragen gesteld over hun achtergrond en studiemotivatie. Dit hoofdstuk schetst een kort overzicht van de cijfers. We hebben ervoor gekozen om niet de cijfers van alle 25 jaar te presenteren, maar thematische doorkijkjes te geven.

Aantal ingeschreven studenten

Tot 31 december 2008 zijn in het totaal 280.944 studenten ingeschreven (geweest) bij de Open Universiteit. Iedereen die op enig moment een of meer cursussen bij de Open Universiteit heeft gekocht, wordt als student beschouwd.

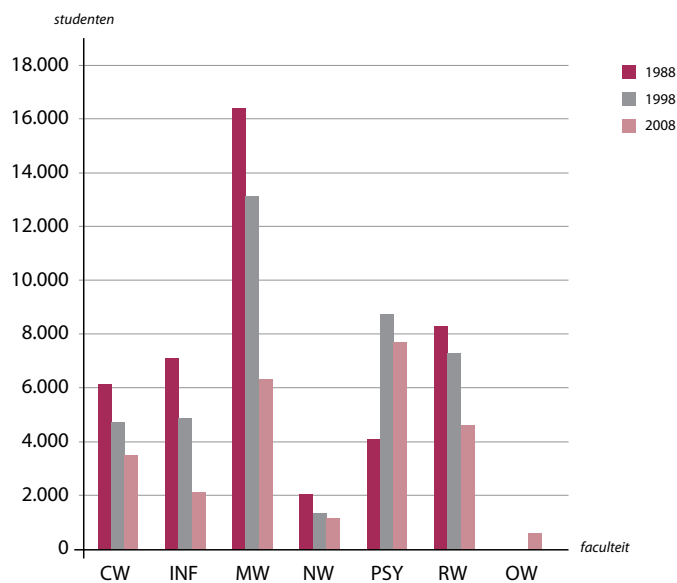

Figuur 1: Aantal studenten per jaar

Als we het aantal ingeschreven studenten uitsplitsen naar de afgelopen 25 jaar zien we dat hun aantal in de eerste acht jaar spectaculair steeg. Het was duidelijk dat Nederland op de Open Universiteit had gewacht, en door de zendtijd op Nederland 1 en 2 was de naamsbekendheid hoog. In die eerste fase van sterke groei speelde ook mee dat ieder jaar het cursusaanbod flink werd uitgebreid, waardoor de keus groter werd en de verleiding groot was om cursus op cursus te stapelen.

Vanaf 1993 zien we een daling. Voor een deel is deze terugloop te verklaren door een wijziging in het inschrijfregime, toen in 1993 de inschrijvingsduur van een cursus van twee jaar werd teruggebracht naar veertien maanden. Maar er waren veel meer factoren die een rol speelden. Het totale cursusaanbod stabiliseerde. Begin jaren negentig verloor de Open Universiteit haar gratis zendtijd en kon zij geen tv-spotjes meer laten uitzenden in de rust van voetbalwedstrijden. Het 'stuwmeer' van tweedekansstudenten droogde op, zoals ook uit de veranderde samenstelling van de studentenpopulatie blijkt. Begin jaren negentig waren er de eerste afgestudeerden met een volledige universitaire opleiding. Daarna heeft de Open Universiteit zich meer op de opleidingsstudenten gericht dan op de afnemers van losse cursussen, die rond 1990 nog veruit de grootste groep studenten vormden. Er zijn andere, met name private aanbieders bij gekomen die hoger onderwijs bieden in deeltijd en via afstandsonderwijs, zowel in de markt van volledige opleidingen als ook met een uitgebreid aanbod van op zichzelf staande cursussen. En dat terwijl in Nederland het aantal volwassenen dat hoger onderwijs in deeltijd volgt nog steeds daalt. De beperking van de fiscale aftrekbaarheid van studiekosten sinds 2002, ten slotte, heeft vanaf 2003 ook effect gehad op het aantal studenten.

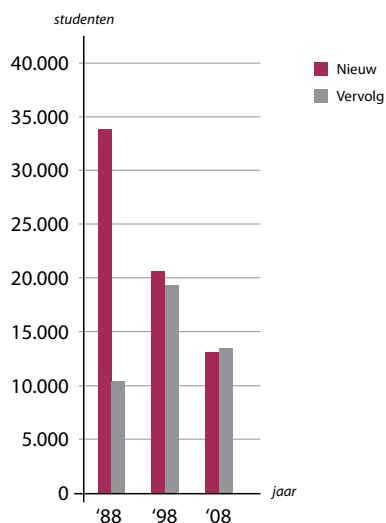
Zoals blijkt uit figuur 2 zijn er verschillen per faculteit. Managementwetenschappen (MW), dat tot 2002 uit drie afzonderlijke opleidingen economie, bedrijfskunde en bestuurskunde bestond, had lange tijd het grootste aantal studenten. De laatste jaren is hier de grootste daling te zien. Ook bij Informatica (INF), aanvankelijk Technische wetenschappen, zien we vooral bij het begin van de Open Universiteit grote aantallen studenten. Bij de faculteit Psychologie (PSY), die startte als Sociale wetenschappen en ook de ongedeelde opleiding onderwijskunde bevatte, zien we een grote stijging, die ook de landelijke tendens reflecteert om psychologie te gaan studeren. Het aandeel van Natuurwetenschappen (NW) en - in iets mindere mate - van Rechtswetenschappen (RW) en Cultuurwetenschappen (CW) blijft redelijk stabiel over de jaren heen. De master onderwijswetenschappen (OW) wordt pas sinds 2004 aangeboden.

Figuur 2: Aantal ingeschreven studenten per faculteit in respectievelijk 1988, 1998 en 2008

Aantal nieuwe studenten versus vervolginscripties

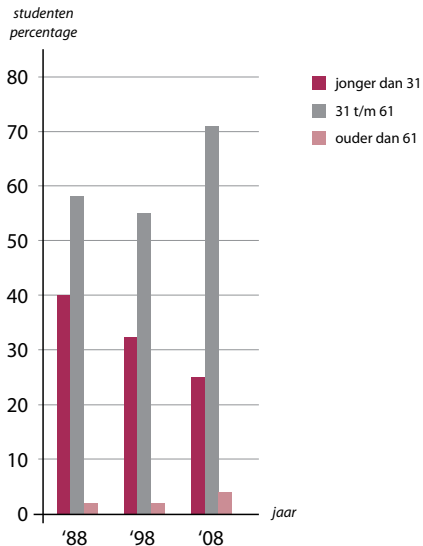
Naast het aantal ingeschrevenen is ook gekeken naar het aantal nieuwe studenten en naar het aantal vervolginscripties.

Figuur 3: Aantal ingeschreven studenten ingedeeld naar nieuwe inschrijving of vervolginscriptie in respectievelijk 1988, 1998 en 2008

In 1988 oversteeg het aantal nieuwe inschrijvingen ruim het aantal vervolgin-
schrijvingen omdat er toen met grote regelmaat nieuwe cursussen aan het
aanbod werden toegevoegd. Zowel in 1998 als in 2008 was de instroom bijna
gelijk aan de doorstroom.

De leeftijd van studenten

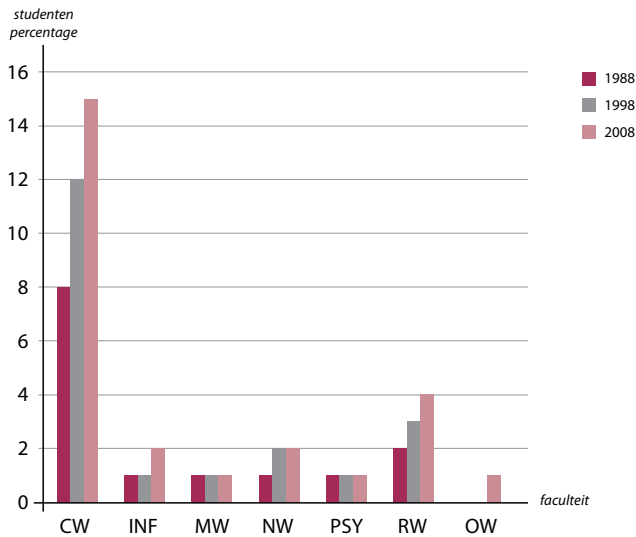

Figuur 4: Ingeschreven studenten naar leeftijd respectievelijk voor 1988, 1998 en 2008

In de loop der jaren daalt het aantal studenten jonger dan 31. In 1988 was nog
40% van de populatie jonger dan 31 terwijl in 2008 deze groep nog 25% van de
populatie uitmaakt.

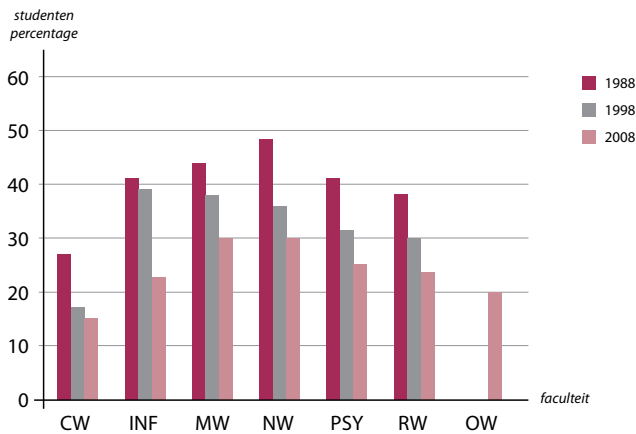
Wat de leeftijd van studenten betreft is er een onderscheid tussen de faculteiten.
De faculteit Cultuurwetenschappen trekt duidelijk een ouder publiek dan de
andere faculteiten, zo blijkt uit figuur 5.

Figuur 5: Percentage studenten die ouder zijn dan 61 jaar in respectievelijk 1988, 1998 en 2008

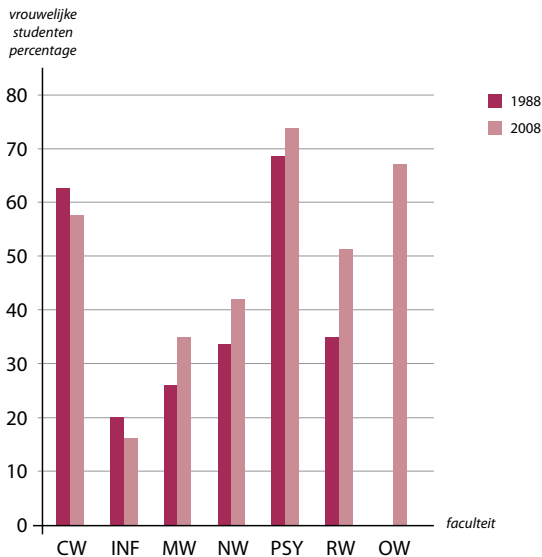
In figuur 6 zien we de leeftijdsverdeling van de studenten die jonger zijn dan 31. Bij alle faculteiten zien we dat het aandeel van deze groep afneemt.

Figuur 6: Percentage studenten jonger dan 31 respectievelijk in 1988, 1998 en 2008

Mannen en vrouwen

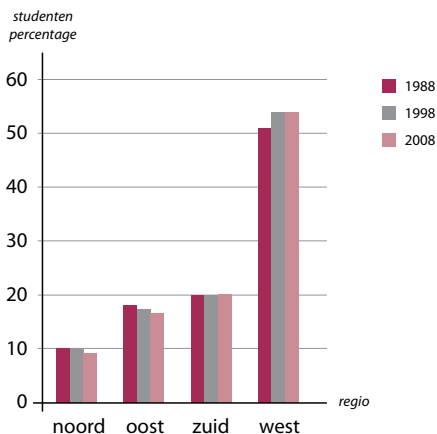
Gelijklopend met de landelijke trend gaan relatief steeds meer vrouwen aan de Open Universiteit studeren. In 2008 was 52% van de studenten vrouw. Zoals blijkt uit figuur 7 neemt vooral bij Managementwetenschappen en Rechtswetenschappen het aandeel vrouwen sterk toe, bij Informatica is er een lichte daling. Bij Cultuurwetenschappen, Psychologie en bij de opleiding onderwijswetenschappen bestaat het merendeel van de studenten uit vrouwen.

Figuur 7: Percentage vrouwen in de verschillende faculteiten in 1988 en 2008

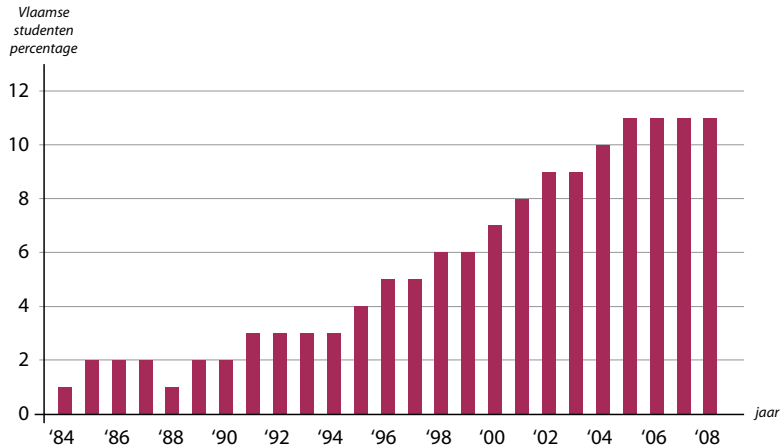
Waar wonen onze studenten?

De studenten wonen verdeeld over heel Nederland, zoals blijkt uit figuur 8, maar een belangrijk deel woont in West-Nederland.

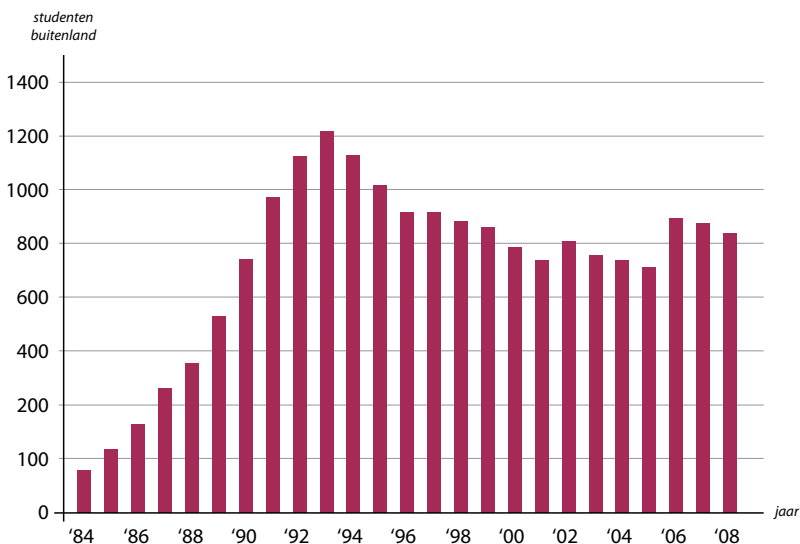
Figuur 8: Percentage studenten ingedeeld naar regio respectievelijk in 1988, 1998 en 2008

Vanaf het begin hebben ook Vlaamse studenten bij de Open Universiteit gestudeerd. Als gevolg van gerichte samenwerking is hun aantal in de loop van de jaren steeds toegenomen. In 2008 telde de Open Universiteit bijna 3000 Vlaamse studenten. Dat komt overeen met 11% van de totale studentenpopulatie.

Figuur 9: Percentage Vlaamse studenten per jaar

Een aantal van onze studenten woont in andere landen dan Nederland en België. Deze groep heeft zich de laatste jaren gestabiliseerd op ongeveer 800 studenten.

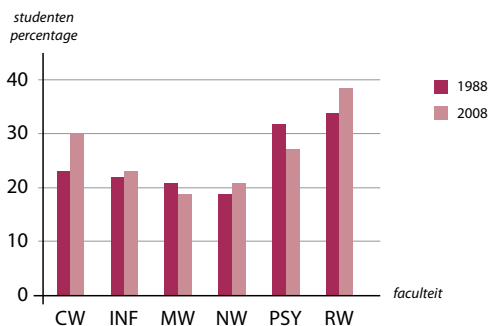

Figuur 10: Aantal studenten in het buitenland per jaar

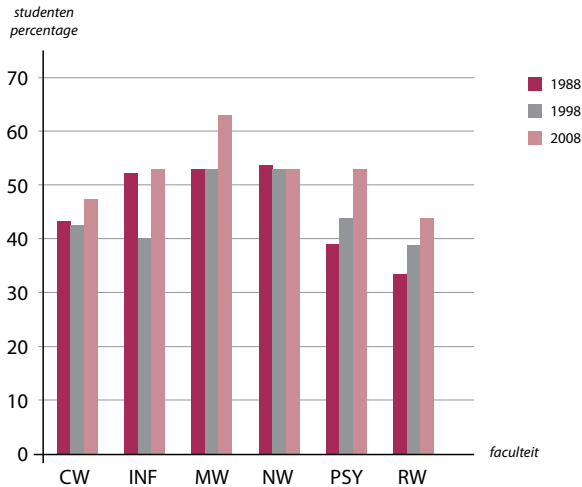
Vooropleiding

Bij de bacheloropleidingen van de Open Universiteit hebben studenten geen vwo-diploma nodig om te kunnen studeren. In figuur 11 wordt het percentage weergegeven van studenten die geen toegang zouden hebben tot een reguliere universiteit omdat ze een havo-, mavo-, mbo- of lbo-/vmbo-vooropleiding hebben. Deze categorie studenten blijft procentueel redelijk constant door de jaren heen. Bij Rechtswetenschappen en Cultuurwetenschappen stijgt het aandeel van deze groep zelfs. Bij Rechtswetenschappen beschikte in 2008 bijna 40% van de studenten niet over een vwo-diploma.

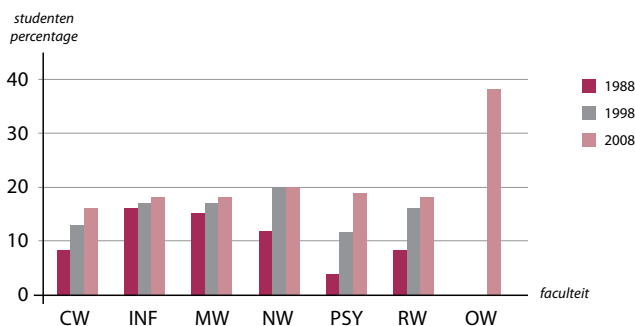
Figuur 11: Percentage studenten die geen toegang hebben tot regulier wo in 1988 en 2008

Aan de andere kant zien we dat het aantal studenten dat al in het bezit is van een diploma uit het hoger onderwijs vrijwel constant blijft tussen de 40% en 50%. Bij Managementwetenschappen had in 2008 meer dan 60% van de studenten al een diploma uit het hoger onderwijs.

Figuur 12: Percentage studenten met een diploma uit het hoger onderwijs in 1988, 1998 en 2008

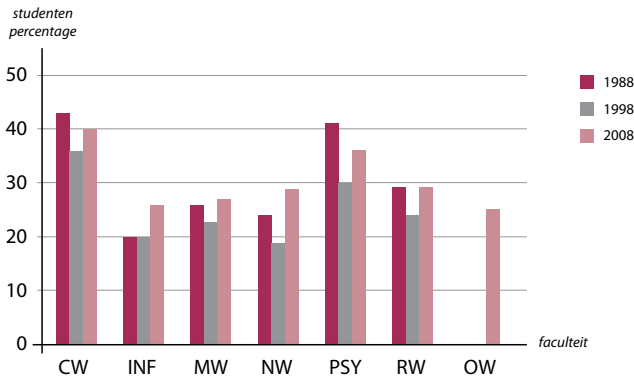
Uit figuur 13 blijkt dat het aantal studenten met een wo-diploma stijgt. Bij alle faculteiten heeft tussen de 15% en 20% van de studenten al een wo-diploma. Bij de masteropleiding onderwijswetenschappen is dit zelfs meer dan 35%.

Figuur 13: Percentage studenten met een wo-diploma in 1988, 1998 en 2008

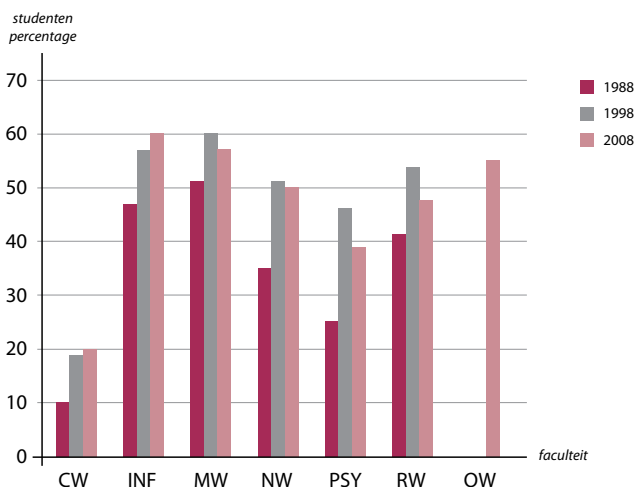
Waarom studeren onze studenten?

Het ontwikkelen van de intellectuele capaciteiten noemen studenten als een belangrijk motief om te gaan studeren. Dit motief wordt in alle faculteiten wel genoemd, maar bij Cultuurwetenschappen en Psychologie door bijna 40% van de studenten.

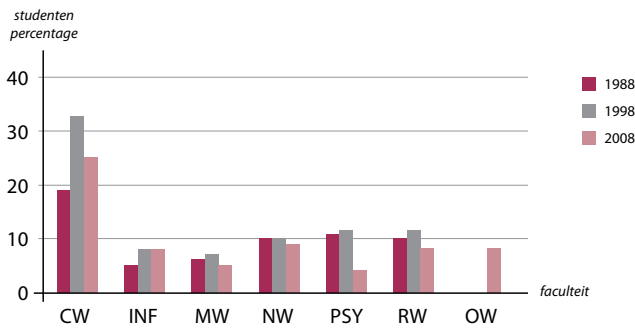
Figuur 14: Percentage studenten dat aangeeft te studeren om hun intellectuele capaciteiten te ontwikkelen

Bij Informatica, Managementwetenschappen, Natuurwetenschappen, Rechtswetenschappen, Psychologie en ook de opleiding onderwijswetenschappen zijn de belangrijkste motieven om te gaan studeren economisch van aard: studenten studeren om hun huidige functie beter te vervullen of om de kans op een andere baan te verhogen.

Figuur 15: Percentage studenten dat aangeeft te studeren vanwege economische motieven

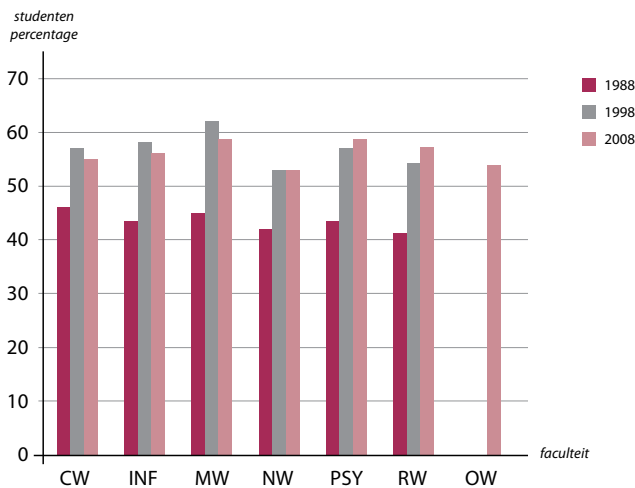
Een ander studiemotief is studeren als vrijetijdsbesteding. Alleen bij Cultuurwetenschappen wordt dit vaak genoemd.

Figuur 16: Percentage studenten dat aangeeft te studeren als vrijetijdsbesteding

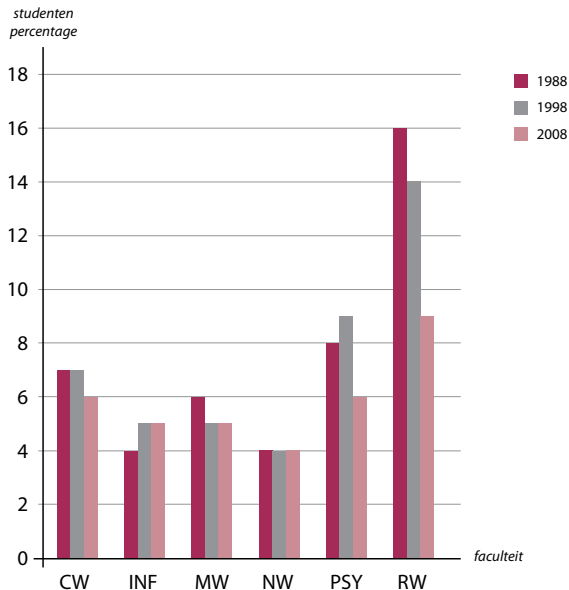
Waarom studeren studenten bij de Open Universiteit?

Het belangrijkste motief om bij de Open Universiteit te gaan studeren blijft door de jaren heen de vrijheid van plaats, tijd en tempo. Meer dan 50% van de studenten geeft aan dat dit voor hen doorslaggevend was om voor de Open Universiteit te kiezen.

Figuur 17: Percentage studenten dat voor de Open Universiteit kiest vanwege de vrijheid van plaats, tijd en tempo

Hoewel blijkt dat een aanzienlijk deel van de studenten geen vwo-diploma heeft, wordt dit maar door een kleine groep aangegeven als de reden om bij de Open Universiteit te studeren. Dit motief wordt door ongeveer 6% van de studenten genoemd, behalve bij Rechtswetenschappen, waar dit iets vaker genoemd wordt.

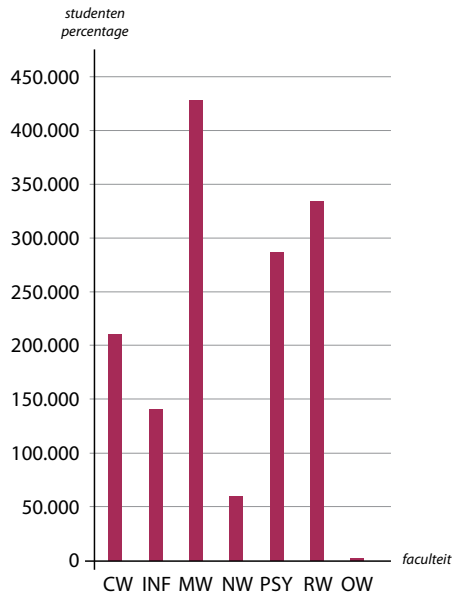
Figuur 18: Percentage studenten dat voor de Open Universiteit kiest vanwege het feit dat er geen diploma nodig is

Verkoop van cursusmodulen

Tot en met 31 december 2008 zijn er 1.460.711 cursusmodulen verkocht.

Figuur 19 toont de verdeling van dit aantal over de faculteiten.

Figuur 19: Aantal verkochte cursusmodulen per faculteit tot 31 december 2008

Welke cursussen nemen de studenten af?

Hieronder geven we aan welke cursussen de studenten zoal hebben afgenomen. Er is een top tien aller tijden opgesteld, die natuurlijk sterk beïnvloed is door de topjaren in de eerste fase van de Open Universiteit, toen er bovendien nog relatief weinig cursussen beschikbaar waren. Van de meest succesvolle cursus 'Organisatiekunde 1a' zijn meer dan 30.000 exemplaren verkocht.

Cursus	Aantal
Organisatiekunde 1a	31.233
Basiscursus recht (versie 1)	21.779
Introductiecursus informatica	16.890
Inleiding in de psychologie 1a	15.524
Marketing 1	15.055
Basiscursus recht (versie 2)	12.152
Organisatiekunde 1b	11.535
Balans, resultaat & administratieve processen	11.290
Inleiding in de psychologie 1b	11.066
Economie en geld	10.858

Tabel 1: Top tien van de populairste cursussen in de afgelopen 25 jaar

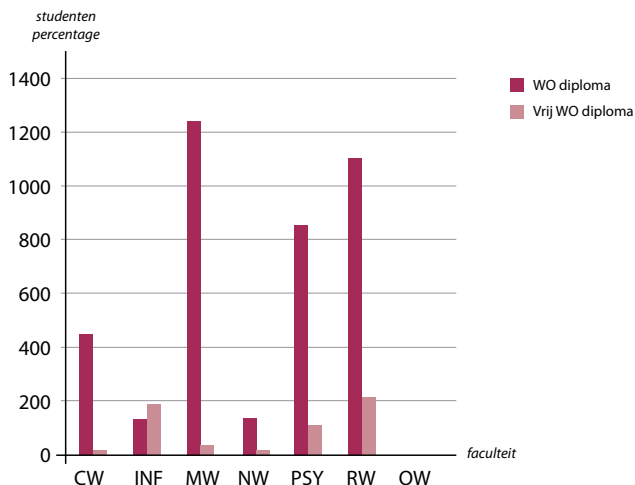
De top tien van 2008 ziet er anders uit: acht van de tien cursussen uit de top tien komen uit de faculteit Psychologie, één uit Cultuurwetenschappen en één uit Rechten.

Cursus	Aantal
Inleiding in de psychologie	1672
Basiscursus recht	887
Sociale psychologie	843
Klinische psychologie 1	627
Oriëntatiecursus cultuurwetenschappen	590
Inleiding in de neuropsychologie. en psychofarmacologie	484
Inleiding in de arbeids- en organisatiepsychologie	470
Onderzoekspracticum psychologisch experiment	415
Inleiding in de gezondheidspsychologie	401
Ontwikkelingspsychologie	351

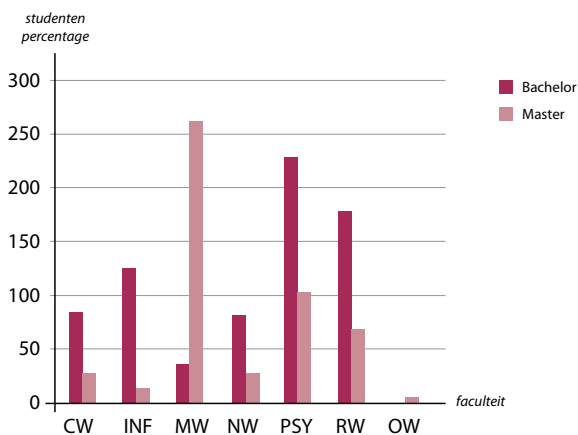
Tabel 2: Top tien van de best verkochte cursussen in 2008

Studieresultaten

In 1991 werden de eerste diploma's uitgereikt. In totaal zijn er in de afgelopen 25 jaar 5.734 wo-diploma's afgegeven: 4510 ongedeelde wo-diploma's, 732 bachelordiploma's en 492 masterdiploma's.

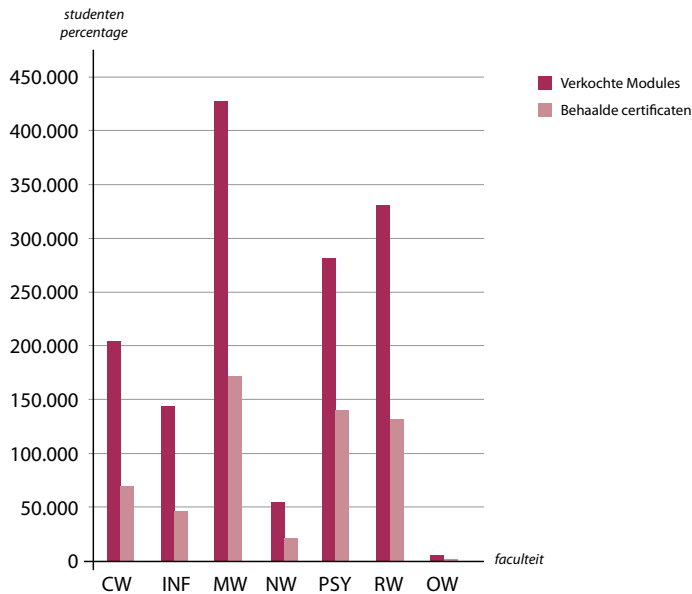
Figuur 20: Aantal afgegeven ongedeelde wo-diploma's per faculteit

Figuur 21: Aantal afgegeven bachelor- en masterdiploma's per faculteit

In figuur 21 zien we dat bij Managementwetenschappen het aantal masterdiploma's veel hoger ligt dan het aantal bachelordiploma's.

Behalve diploma's zijn er ook 586.371 cursuscertificaten afgegeven. De verdeling van deze certificaten over de faculteiten wordt weergegeven in figuur 22, waarbij de relatie naar het aantal verkochte modules is gelegd. Het aantal certificaten is ongeveer de helft van het aantal verkochte modules. Hierbij moet opgemerkt worden dat een aantal cursussen bestaat uit twee modules.

Figuur 22: Aantal verkochte modules en aantal afgegeven cursuscertificaten

Rendement is altijd een belangrijk onderwerp geweest bij de Open Universiteit. Iedereen die bij de Open Universiteit studeert, ook al neemt iemand maar één cursus af, wordt als student beschouwd. Bij veel studenten blijft het echter bij één cursus. Ook al spreekt het merendeel van onze studenten uit dat ze de intentie hebben om een hele opleiding te doen, in de praktijk blijkt dat ongeveer de helft van de studenten niet meer dan een of meer certificaten behaalt. Een grote groep studenten haakt zelfs af voor ze tentamen doen. Van de studenten die wel tentamen doen, is de uiteindelijke slaagkans hoog: gemiddeld rond de 80%.

Tot slot

In dit hoofdstuk is stilgestaan bij de studenten, hun achtergrondkenmerken, hun ambities en motieven, hun prestaties en hun meningen. De populatie van de Open Universiteit is erg divers, maar er is een aantal constanten. De groep tweedekansstudenten - studenten die nog niet eerder een diploma in het hoger onderwijs hebben verworven - blijft proportioneel gelijk. Het is zelfs zo dat bijna 25% van de studenten die aan een studie bij de Open Universiteit beginnen op

basis van hun ingangskwalificaties geen toegang hebben tot een reguliere universiteit. Na een vliegende start en een stijgende studentenpopulatie zien we vanaf 1993 een daling in de studentenaantallen. Studenten kiezen vooral voor de Open Universiteit vanwege de vrijheid van tijd, plaats en tempo. De Open Universiteit biedt hun de mogelijkheid om de studie te combineren met andere activiteiten in de werk- of privésfeer.

De groep Vlaamse studenten is sterk gestegen in de loop der jaren en in 2008 was 11% van de studentenpopulatie uit Vlaanderen afkomstig.

Het totaal aantal studenten dat bij de Open Universiteit studeert is nog steeds groot, maar de duidelijk waarneembare trend van afnemende studentenaantallen (die overigens in 2009 lijkt te zijn gestopt) is de afgelopen jaren aanleiding geweest tot een aantal maatregelen en initiatieven:

- Er is extra inzet op innovatie en kwaliteit van ons onderwijs, zowel in de producten als in de diensten, met het in 2007 gestarte 'Instellingsbreed Programma Onderwijs' (IPO).
- De relatie met onze studenten krijgt meer aandacht. Hiervoor intensiveert de Open Universiteit bestaande, hierop gerichte activiteiten, zowel in de studiecentra als online en virtueel, en zij ontwikkelt en biedt nieuwe diensten, door middel van het in 2008 gestarte programma 'De student meer centraal'.
- Het bij de start van de Open Universiteit ook beoogde maar nooit gerealiseerde hbo-aanbod gaat er nu wel komen. In 2007 heeft de instelling een nieuw concept gelanceerd onder de noemer 'Netwerk Open Hogeschool', een nationaal initiatief dat in februari 2008 is omarmd in de nationale 'Schoolingstop' van alle relevante stakeholders. De eerste opleiding, Informatica, kan na een intensieve voorbereiding in 2010 beginnen en andere zullen volgen (zie hoofdstuk 16 voor meer informatie).

- Het aanboren van nieuwe doelgroepen door middel van hbo-opleidingen en -cursussen krijgt vorm in bovenstaand initiatief en in het parallelle initiatief van de 'Open Juridische Hogeschool', die startklaar is.
- Van zeer recente datum is een aanvullend initiatief om meer te kunnen betekenen voor andere doelgroepen. In samenwerking met ROC's wil de Open Universiteit zich specifiek gaan richten op mbo-4-gediplomeerden die verder willen komen.
- In december 2006 heeft de Open Universiteit als eerste onderwijsinstelling in Nederland een project gelanceerd met volledig vrij toegankelijke (gratis) online leermaterialen van hoge kwaliteit en ontwikkeld voor zelfstudie. De hiertoe opgezette OpenER-website heeft inmiddels ruim een miljoen bezoekers gehad: belangstellenden, lerenden en serieus studerende, die in deze 'informele' leeromgeving kennis tot zich hebben genomen. (De naam 'OpenER' verwijst naar de internationale ontwikkeling rondom open educational resources ofwel OER; meer informatie hierover biedt hoofdstuk 17).

Met het hier genoemde slaan we nieuwe - naast de ons bekende - wegen in, passend bij het profiel en de missie van de Open Universiteit Nederland en relevant voor iedereen die zich verder wil ontwikkelen, persoonlijk of professioneel, op het niveau van het hoger onderwijs in een kennissamenleving die hierom vraagt.

Referenties

- Boon, J., Jansen, J., Joosten, G., Liefhebber, J., & Poelmans, P. (1995). Looking Back to Face the Future: A Compilation of Research Findings. In M. Valke & K. Schlusmans (eds.), *Inside Out an introduction to the Dutch Open University*. Heerlen: Open Universiteit.
- Schoevaart, S., & Höppener, P. (2009). *Project onderwijsrendementsberekeningen*. Heerlen: Instellingsbreed Programma Onderwijs. Open Universiteit Nederland.

Wij danken verder Miranda de Kort, Harry Ummels en Fred Mulder voor hun commentaren en aanvullingen.

Annie Brouwer:

‘Blijf inspelen op wat de student wil’

Ze was achtereenvolgens burgemeester van Zutphen, Amersfoort en Utrecht en heeft nu een parttime baan als lid van de Onderzoeksraad Voor Veiligheid. Ook is Annie Brouwer sinds ruim een jaar voorzitter van de Raad van toezicht van de Open Universiteit Nederland. Constant inspelen op veranderingen, is haar motto. De bekendheid van de Open Universiteit baart haar nog wel enige zorgen: ‘We moeten meer investeren in jongeren.’

Wat vindt u sterk aan de Open Universiteit?

‘Onze maatschappij kent veel laatbloeiers. In het onderwijs moeten keuzes vaak al op jonge leeftijd gemaakt worden en er is ontzettend veel te kiezen. Heel wat mensen beginnen niet aan een opleiding en gaan werken. Als ze later wel weten wat ze willen studeren, of als ze aan de grens van hun carrière zitten en toch verder willen komen, kunnen ze bij de Open Universiteit terecht. Een ander sterk punt heeft met de economische crisis te maken. Er zijn nogal wat mensen die vrezen dat hun baan op de tocht staat.’

De regering heeft een regeling in het leven geroepen om met behoud van salaris tijdelijk minder te gaan werken. In die periode kun je natuurlijk heel mooi een studie oppakken bij de Open Universiteit. Wanneer de economie weer aantrekt, kunnen mensen die opleiding volgens hun eigen planning afmaken. In deze tijd is het heel belangrijk om je te blijven ontwikkelen. Ik denk dat wij die kans als Open Universiteit moeten pakken, waardoor we andere mensen op hun beurt kansen geven. Dit is precies het goede moment voor publiciteit en die krijgen we misschien wat gemakkelijker doordat we een lustrumjaar hebben.'

Welke punten verdienen volgens u aandacht?

'We stoppen er voortdurend energie in om vooraan in de rij te staan als er iets te verdelen valt. Vaak met succes. Ik vind het wel lastig dat het zo veel vraagt om onszelf steeds in beeld te brengen, terwijl je die energie eigenlijk nodig hebt om te investeren in het onderwijs. Daarbij speelt natuurlijk ook nog het feit dat het financieel niet helemaal voor de wind gaat. In de Raad van toezicht hebben we veel tijd besteed aan de strategie van de Open Universiteit. Het zou mooi zijn als we kunnen zeggen: dat hebben we weer gehad, nu gaat alle energie naar het onderwijs, de onderwijsvernieuwing en het centraal stellen van de student. Dat laatste lijkt vanzelfsprekend, maar je moet natuurlijk wel heel goed weten waar studenten behoefte aan hebben. Ik zeg vaak: niets is zo constant als de verandering. Als je niet meebeweegt, heb je geen goede toekomstperspectieven. Ik vind dus dat de Open Universiteit zich steeds moet ontwikkelen. Het gaat daarbij niet om vernieuwen op zich, maar om steeds in te blijven spelen op wat de student van de toekomst wil. Het is de kunst om de vernieuwingen te etaleren zonder los te laten waar we goed in zijn: studenten de mogelijkheid bieden een opleiding met succes af te ronden.'

Hoe kan het rendement van de Open Universiteit verhoogd worden?

'Het aantal verkochte modules nam de laatste jaren af, maar we zien nu een kentering. Dat moeten we zien vast te houden. Bij bepaalde groepen is de Open Universiteit nog te onbekend: middelbare scholieren, maar ook de generatie dertigers, jongeren die al een tijdje werken. Een mooi voorbeeld is het contract dat we hebben met de topsport. Topsporters, die veel op pad zijn en hun training- en wedstrijdrooster niet kunnen aanpassen aan de lestijden van een gewone universiteit, zijn welkom bij de Open Universiteit. Er waren nogal wat topsporters die bij ons studeerden en die tijdens de Olympische Spelen in de prijzen vielen. Dat konden we in onze publiciteit gebruiken. Zo maak je jezelf bekend onder jongeren. Dat moet, want we leven in een tijd dat het niet meer vanzelfsprekend is dat je zomaar een baan krijgt. En als je een baan hebt is het ook niet vanzelfsprekend dat je die houdt. Over leven-lang-leren ben ik zelf helemaal niet zorgelijk. Mensen blijven nieuwsgierig en leren kun je als je nog helder van geest bent - tot je tachtigste doen. De Open Universiteit biedt mensen dus de mogelijkheid om verder te komen in hun carrière of om een zinvolle vrijetijdsbesteding te hebben.'

Wat vindt u van een ontwikkeling als open educational resources?

‘Het gratis aanbieden van lesstof kun je zien als een bedreiging voor de Open Universiteit. Ik zie het eerder als een kans. Wij hebben al veel ervaring op dit terrein, dan moeten we ook de stap durven zetten om daarmee verder te gaan. Gratis aanbieden van lesstof kan natuurlijk alleen als we daardoor meer studenten bereiken, want het moet wel te financieren zijn. Ik hoop dat we het zó aantrekkelijk kunnen maken, dat we nieuwe groepen aan ons weten te binden.’

Stel dat er nog geen Open Universiteit was?

‘Ik kan me dat nauwelijks voorstellen, maar ik ga ervan uit dat die dan onmiddellijk opgericht zou worden. In onze maatschappij worden mensen niet alleen geprikkeld om een betaalde baan te hebben, maar ook om zich te blijven ontwikkelen. Als je daarnaast nog een gezin hebt, is studeren aan de Open Universiteit natuurlijk een prima manier om dat alles te combineren.’

Wat moet de Open Universiteit volgens u de komende 25 jaar zeker doen?

‘Geef laatbloeiers de kans om zich op hun dertigste, veertigste of zelfs later te ontwikkelen. Daarnaast is er nog een heel andere doelgroep: de fitte vutters. De pensioenleeftijd staat wel ter discussie, maar is nog steeds vrij laag. Ik weet zeker dat wij voor die twee groepen het gat in de markt blijven. Daar komt nog een derde groep bij. Het kabinet heeft besloten ondersteuning te bieden aan leraren en mensen die erover denken leraar te worden, bijvoorbeeld door ze gratis en digitaal lesstof aan te bieden en ze een rol te geven bij de ontwikkeling daarvan. Ook op dit terrein is onze positie sterk, want de Open Universiteit heeft daarin als enige veel ervaring.’

José Vorstenbosch

Anne Slaats

Driss Azougahr

Een interview met studenten van de Open Universiteit

Studeren wat je wilt, wanneer je wilt

Zoveel mensen, zoveel wensen. Hoe denken studenten over hun studie en over de Open Universiteit Nederland? Waarom kozen zij juist voor een studie aan deze instelling en wat waren hun moeilijkste momenten? Welke goede raad geven zij de instelling mee? Driss Azougahr: 'Zoek meer de samenwerking op met andere universiteiten, zodat je in de praktijk kunt laten zien dat je minstens net zo goed bent.'

Waarom hebben jullie gekozen voor een studie aan de Open Universiteit?

Claas Visser (student Gezondheidspsychologie, in 2007 begonnen en bijna klaar met zijn studie): 'Allereerst vanwege het studiemateriaal, dat is heel prettig. En de flexibiliteit die de Open Universiteit biedt, is met niets te vergelijken. Het is heerlijk dat je kunt studeren wanneer het jou uitkomt.'

Anne Slaats (volgt vakken van Cultuurwetenschappen, Recht en Psychologie, in 2005 begonnen) roemt eveneens de flexibiliteit. 'Maar', zegt ze, 'voor mij was het ook heel belangrijk dat er geen ingangseisen "aan de voorkant" zijn. Je kunt bij de Open Universiteit niet alleen studeren wanneer je dat wilt, maar ook wát je wilt. Wat ik jammer vind, is dat de instelling er nu meer naar neigt om studenten in groepjes te laten werken. Dat verstoort mijn tempo.'

Betteke Coelingh Bennink (student Psychologie, in 1991 begonnen): 'Dat vind ik juist wél fijn!'

Betteke Coelingh Bennink

Anne Brouwer

Jolande Lok (student Psychologie, in 2002 begonnen): ‘Ik ook. Je leidt als student soms echt een “mollenbestaan”, dus af en toe is het best fijn, bijvoorbeeld tijdens een practicum, om andere studenten te zien en met docenten te spreken.’

Driss Azougarh (student Psychologie, in 2006 begonnen): ‘Wat ik prettig vind aan de Open Universiteit is de vrijheid. Minder leuk vind ik dat veel studiemateriaal in het Engels is. Ik ben opgegroeid in Frankrijk en daardoor heb ik tijdens de studie eigenlijk te maken met twee vreemde talen: Nederlands en Engels. Dat maakt het af en toe lastig.’

Anne Brouwer (startte in 1995 met het verkort doctoraal Bedrijfswetenschappen en studeert sinds 2004 Psychologie): ‘Toen ik in 1995 begon, ging ik puur voor de titel. Van iedereen kreeg ik toen te horen dat ik het nooit zou halen als dat mijn enige motivatie was. Maar in drieënhalf jaar had ik mijn bul op zak. Studeren betekent voor mij een ankerpunt in een zeer turbulent leven. Ik vind het heerlijk om mezelf terug te trekken op mijn studeerkamer. Mijn vrouw en kinderen doen dan even hun ding, ik het mijne. Studeren geeft mij rust. Ontspanning door inspanning als het ware.’

Wat heeft de studie met jullie gedaan?

Anne Slaats: ‘Ik ben een soort duizendpoot die overal in geïnteresseerd is. Daarom vind ik het ook zo leuk dat ik zo veel verschillende vakken kan volgen. Op dit moment werk ik met kinderen en ben ik erg geïnteresseerd in ontwikkelingspsychologie, maar ik vind managementaspecten ook heel leuk, net als strafrecht. Door al die kennis kan ik mezelf heel goed aan de buitenwereld verkopen.’

Anne Brouwer: 'Ik heb nu een titel. En de opgedane kennis kan ik prima toepassen in mijn werksituatie. Waarom die titel voor mij zo belangrijk was? Deels om mezelf te bewijzen en deels had het te maken met mijn werk. Ik zat toen in het managementteam van een bank en nieuwe collega's hadden allemaal een titel. Daardoor had ik het gevoel dat ik niet achter kon blijven. Dat was een heel belangrijke drijfveer voor mij. Het is niet zo dat ik heel erg te koop loop met het feit dat ik nu doctorandus ben. Maar de directeur van de zorginstelling waar ik nu werk vindt het af en toe best handig dat hij een "drs." kan meenemen, omdat er toch anders tegen je aan wordt gekeken.'

Jolande: 'Ik ben om totaal andere redenen gaan studeren. Eigenlijk ben ik wars van die titel. Ik doe het puur voor mezelf. Na de middelbare school ben ik begonnen met de studie Geneeskunde, maar ik heb die niet afge maakt. Dat bleef kriebelen. Ik moest iets studeren, zo ben ik opgevoed. Bij ons thuis was het heel normaal om dóór te leren en eruit te halen wat erin zit. Dus toen ons jongste kind naar de middelbare school ging, dacht ik: dit is het moment. Ik heb heel lang aan niemand verteld dat ik weer studeerde. Wel aan mijn gezin natuurlijk, maar daarbuiten wist niemand het. Omdat ik eerst wilde ervaren of ik het kon en of ik het leuk vond.'

Betteke: 'Wat leuk om te horen, want ik heb een vergelijkbare achtergrond. Ik heb een jaar Diergeneeskunde gedaan en ik ben daarmee gestopt. Vervolgens heb ik mbo Verpleegkundige gedaan en jaren als verpleegkundige gewerkt. Mijn studie zie ik ook echt als een tweede kans.'

Claas: 'De studie is voor mij heel instrumenteel. Ik vul de lacunes op om vanuit de organisatiepsychologie, mijn achtergrond, meer de hulpverlenerskant op te gaan. Maar de studie betekent voor mij ook een moment van reflectie in mijn leven. Na een periode van heel hard werken heb ik nu de behoefte om even stil te staan en rustig na te denken.'

Wat is jullie beste herinnering tijdens de studie?

Driss: 'Het halen van mijn eerste module! Na al het ploeteren en samenvattingen maken scoorde ik voor die module een 8. Het is drie jaar geleden, maar dat weet ik nog heel goed.'

Claas: 'Toen ik weer begon te studeren ging mijn tweede dochter net naar het tweede jaar van de studie Culturele antropologie. Het kwam wel eens voor dat ik zuchtend zat te worstelen met de ict of met een lastig practicum en dat zij dan zei: "Ach papa, dat komt wel goed. Je kunt het wel!" Ha ha, de vader-dochter-rol werd als het ware omgedraaid. Geweldig!'

Betteke: 'Dat was bij mij ook zo! Mijn zoon studeerde in Rotterdam en af en toe belde ik hem op met vragen over het vak Methoden en technieken. En onlangs is mijn dochter begonnen met een studie aan de Open Universiteit. Dat is zó leuk. Nu kunnen we elkaar helpen.'

Wat waren jullie moeilijkste momenten?

Betteke: 'De eindopdrachten voor de bachelor vond ik heel erg zwaar. Toen heb ik me best eenzaam gevoeld. Ik ben blij dat ik nu weer een beetje in een leuke fase van mijn studie zit. Maar op zo'n moment is het gewoon een kwestie van doorbijten en steun zoeken bij medestudenten op Studienet.'

Anne Brouwer: 'De lastigste periode was de voorbereiding op de scriptie. Ik vond het moeilijk dat goed voor elkaar te krijgen. Dan voel je je, zoals Betteke zei, soms heel eenzaam. Het afstuderen was echt een berg waarover ik heen moest.'

Wat moet de Open Universiteit volgens jullie anders doen?

Anne Slaats: 'Ik heb eigenlijk nooit vragen en ik bezoek weinig bijeenkomsten, maar als ik dan een vraag heb, dan krijg ik soms pas heel laat een antwoord. Daar kan ik me blauw aan ergeren. Dan denk je uiteindelijk: laat maar zitten. Eén keer kreeg ik pas na drie maanden antwoord; toen had ik het vak allang gehaald! Het hangt heel erg van de begeleider af. Daar moet veel meer lijn in komen. De Open Universiteit zou daar meer op moeten toezien.'

Anne Brouwer: 'Ik ben een groot voorstander van systentamens, maar wat er soms gevraagd wordt, vind ik echt niet van academisch niveau. Dan staat er bij wijze van spreken: "Wat staat er op de derde regel van pagina 118". Dat slaat nergens op.'

Anne Slaats: 'Dat ben ik met je eens. Maar het is een manier van tentamineren die weinig tijd kost om na te kijken. Bovendien weten ze door dit soort vragen te stellen dat je alles gelezen hebt. Ik vind dat de Open Universiteit niet moet beknibbelen op onze keuzevrijheden. O ja, en nog wat: ik hoorde dat men meer wil tentamineren per computer. Nou, ik ben liever hele pagina's vol.'

Welke goede raad geven jullie nieuwe studenten mee?

Driss: 'Kom hier studeren! Dat was toevallig vorige week aan de hand. Een vriendin van ons werkt als docent maar wil wat anders. Toen heb ik haar over de Open Universiteit verteld en ze was helemaal enthousiast.'

Claas: 'Mijn advies zou zijn: verken eerst via het web of in een studiecentrum wat je te wachten staat. Kijk eens een boek in en oriënteer je wat die studie inhoudt. Vraag ook aan zittende studenten wat ze er leuk of lastig aan vinden en bestel dan pas.'

Anne Slaats: 'Praat ook met medewerkers, die hebben vaak goede tips. En begin met een inleidende module, dat geeft je overzicht.'

Betteke: 'Probeer regelmatig te studeren. Zelf probeer ik elke dag een

Claas Visser

Jolanda Lok

studieboek open te slaan. Dat lukt me niet altijd, dat zeg ik er eerlijk bij, maar het is wel mijn streven. Want hoe langer je niets aan je studie doet, hoe moeilijker het is om de draad weer op te pakken. Ik voel me dan ook vreselijk schuldig als ik een paar dagen niets aan de studie heb gedaan.'

En welke goede raad hebben jullie voor de Open Universiteit?

Anne Slaats: 'Ik zou het echt superleuk vinden als er meer mensen in contact gebracht worden met de Open Universiteit. Heel veel mensen weten niet dat de mogelijkheid bestaat om op deze manier te studeren. Waarom spreek je mensen niet op straat aan, in plaats dat je ze tijdens een Open Dag naar een studiecentrum probeert te lokken?'

Jolande: 'Het imago kan véél beter. Toen ik begon dacht ik dat de Open Universiteit een soort Volksuniversiteit was. Verder zou het goed zijn als de Open Universiteit meer aan onderzoek zou doen, dan krijg je vanzelf een beter imago.'

Claas: 'Het zou mooi zijn als de Open Universiteit zich zou profileren op zoiets als praktijkwetenschappen. Organiseer bijvoorbeeld promotieplaatsen voor mensen uit de praktijk. Een soort tweedekans promoveren.'

Driss: 'En zoek meer samenwerking met andere universiteiten, zodat je kunt laten zien dat je minstens net zo goed bent.'

Anne Brouwer: 'Tja, goede raad. Aansluitend op Driss zou ik als advies willen meegeven dat de Open Universiteit meer samenwerking moet zoeken met het bedrijfsleven. Je leest zo vaak in de krant dat een bepaalde universiteit iets ontwikkeld heeft met een bedrijf als Philips of Akzo. Dat hoor je van de Open Universiteit nooit.'

Jolande: 'Dat klopt. Er zijn best veel docenten en hoogleraren die bij de Open Universiteit en bij een andere universiteit werken. Maar als zij in het nieuws komen, is het altijd met die andere achtergrond.'

Anne Slaats: 'Mijn moeder is daar een goed voorbeeld van. Zij heeft bij de Open Universiteit de masteropleiding Psychologie gedaan en gaat nu promoveren. Omdat er bij de Open Universiteit geen plek was, doet ze dat nu bij een andere universiteit terwijl haar roots bij de Open Universiteit liggen.'

Hans Olthof

Doorzetters met karakter

Een interview met alumni van de Open Universiteit

Het zijn stuk voor stuk mensen met karakter, de alumni van de Open Universiteit Nederland. Hoewel ze om heel verschillende redenen gekozen hebben voor een universitaire studie, hebben ze minstens één belangrijke overeenkomst: het zijn doorzetters. Mensen die vaak jarenlang hun studie combineerden met een drukke baan en gezinsleven, ondanks studiedips en moeilijke perioden. Dirkje Mulder-Boers: 'Als ik aan iets begin, wil ik het afmaken ook.'

Dirkje Mulder-Boers is een echte 'tweedekanser'. Op haar veertiende ging ze, na twee jaar huishoudschool, aan het werk. Later volgde ze een aantal beroeps-gerichte cursussen, maar de honger naar een universitaire studie bleef. In 1984 schreef ze zich als een van de eerste studenten van de Open Universiteit in voor de

opleiding Cultuurwetenschappen. Elf jaar later behaalde ze haar bul. Dirkje was zes jaar voorzitter van de alumnivereniging en is daarvan het enige erelid. 'Voor mij was het heel belangrijk dat ik thuis kon studeren.'

Corrie Steenbergen had vóór haar studie bij de Open Universiteit al 'een heel gevarieerde schoolcarrière' achter de rug, waarbij ze vooral ervaring opdeed in het krijgen van lessen waar ze niets van leerde. Bij de Open Universiteit volgde ze de opleiding Bedrijfseconomie. Haar oorspronkelijke studieplanning ging uit van 27 jaar, maar al snel vond ze de studie zo leuk dat haar studietempo omhoog vloog. Naast haar studie bleef ze fulltime werken. 'Ik kan overal studeren; thuis of in de auto, het maakt me niet uit. En dat is heel erg effectief.'

Peter Hafkamp was, net als Dirkje, een van de eerste studenten van de Open Universiteit. Hij schreef zich in 1984 in voor de opleiding Bedrijfswetenschappen en studeerde veertien jaar later af. De studie veranderde zijn leven: 'Ik was van huis uit een techneut, gewend aan rechtlijnig "blauwdrukdenken", maar door mijn studie ben ik meer in de richting van verandermanagement opgeschoven. Dat is echt dankzij de Open Universiteit, want op een andere wijze had ik dat niet kunnen bereiken.'

Ook **Wolter de Vries** heeft een bijzonder verhaal. Hij begon zijn studie Voeding en toxicologie (nu Natuur- en milieuwetenschappen) eigenlijk vanwege de ziekte van zijn vrouw. Wolter wilde meer weten over de relatie tussen voeding en ziekte, en hij wilde het doktersjargon waar hij en zijn vrouw mee geconfronteerd werden beter begrijpen. De studie zelf vond hij af en toe behoorlijk zwaar, maar hij beveelt die wel bij iedereen aan: 'Je kunt altijd beginnen, ongeacht je leeftijd of situatie. En je kunt lekker thuis op je studeerkamertje de colleges volgen. Ideaal toch?!'

Wat vinden jullie de sterke punten van de Open Universiteit?

Dirkje: 'Voor mij was het heel belangrijk dat ik thuis kon studeren. Ik woon in Drenthe op het platteland, had een jong gezin en kon dus niet naar de universiteit in Groningen.'

Wolter: 'Wat in mijn ogen de Open Universiteit zo uniek maakt, is het feit dat iedereen er terecht kan. Van jong tot oud. Het maakt niet uit of je twintig bent en zo van de middelbare school komt, of dat je na dertig jaar werkervaring ineens de geest krijgt en wilt gaan studeren. Dat vind ik geweldig!'

Corrie: 'Voor mij gelden de flexibiliteit en de opzet van het studeren als een groot pluspunt. En de kwaliteit van het cursusmateriaal is super. Altijd actueel en vernieuwend.'

En de zwakke punten?

Peter: 'Destijds vond ik de begeleiding tijdens de scriptiefase heel matig. Ik had echt het gevoel dat ik een beetje aan mijn lot werd overgelaten. En in een heel laat stadium, toen ik mijn concept al had ingeleverd, werd het werk

Peter Hafkamp

Corrie Steenberg

volledig afgekeurd. Ja, dat kan natuurlijk niet, hè? Ik moest toen helemaal opnieuw beginnen.'

Corrie: 'Ook ik heb verschillende voorstellen gemaakt die allemaal werden afgekeurd. En tot overmaat van ramp verliet mijn begeleider halverwege de afstudeerfase de Open Universiteit. In totaal ben ik driemaal opnieuw begonnen. Dat was echt hopeloos. Ik denk dat je wel kunt zeggen dat de Open Universiteit in het algemeen te weinig aan begeleiding en coaching van studenten doet. Ik had wel een mentor, maar dat contact kwam niet echt goed van de grond. De instelling worstelt om contact te maken met haar studenten. Terwijl het zo eenvoudig is: volg iemand die een module koopt op een actieve manier. Hoor je na een half jaar niets van zo'n student, dan kun je toch heel eenvoudig via de mail of de telefoon contact opnemen? Omdat de Open Universiteit dat nu niet doet, verliest ze veel studenten. De alumnivereniging zou op het terrein van begeleiding ook best een rol kunnen spelen, maar de Open Universiteit krijgt dat maar niet goed georganiseerd.'

Wat is jullie beste herinnering aan de studie?

Dirkje: 'Mijn eerste summer school! Die ging naar Florence en heeft een onuitwisbare indruk op me achtergelaten.'

Peter: 'Een jaar of tien geleden heb ik een lezing bijgewoond van een hoogleraar, ik ben zijn naam even kwijt, en hij heeft me een aantal cultuur-aspecten laten zien waarvan ik dacht: díe richting moet ik op. Die lezing is me altijd bij gebleven. Op basis van die ene bijeenkomst heb ik feitelijk voor een andere richting in mijn leven gekozen.'

Dirkje Mulder-Boers

Wolter de Vries

Corrie: 'Ik vond het afstuderen het allerleukste. Want dan mag je na al die jaren kennisvergarig eindelijk zelf iets van het onderwerp vinden! Mijn afstuderen is een hele worsteling geweest, die drie jaar heeft geduurd. Ik heb veel gediscussieerd en zelfs onenigheid gehad met een hoogleraar, maar terugkijkend vond ik het een prachtige periode die me heel veel heeft opgeleverd.'

Wat was jullie moeilijkste moment?

Wolter: 'Ha, dat waren meer momenten! Soms viel het kwartje gewoon niet en snapte ik de stof écht niet. Volgens mij maakt elke student dat wel een keer mee. Dat het niet landt wat je leest. Dan kun je zo een uur doen over drie regels. En dan heb je een groot probleem. Zeker als de begeleiding niet goed geregeld is.'

Dirkje: 'Dat herken ik wel. Maar mijn moeilijkste moment, en dat was echt een grote dip, werd veroorzaakt doordat ik als één van de eerste studenten vaak lang moest wachten op nieuwe cursussen. Ik weet nog dat ik toen "turbo-student" wilde worden omdat je dan ook cursussen mocht doen die nog niet officieel klaar waren. Maar dat recht was maar aan een klein groepje bevoorrechte studenten voorbehouden. Dat heeft me toen enorm gefrustreerd.'

Wat of wie heeft jullie het meest geholpen om door te gaan?

Wolter: 'Mijn mentor, Lily Fredrix. Zij heeft me echt gestimuleerd om door te gaan en gaf me het gevoel dat ik er niet alleen voor stond.'

Corrie: 'Wat mij altijd geholpen heeft in moeilijke tijden is het geweldige studiemateriaal. Ik houd heel erg van leren en de studiestof daagde mij echt uit om het beste uit mezelf naar boven te halen. En dan houd je het wel vol.'

Dirkje: 'In mijn geval zijn dat er een paar. Allereerst voelde ik de steun van thuis omdat ze wisten hoe graag ik de studie wilde afronden. En verder ben ik een bijter. Als ik aan iets begin, wil ik het afmaken ook. Ook al kost me dat bloed, zweet en tranen. En ten slotte heb ik veel steun gekregen van een medestudent. We hebben elkaar echt door de studie heen gesleept.

Inmiddels zijn we vriendinnen voor het leven. We organiseren nu al voor het tiende jaar de cultuurreis voor alumni, studenten en medewerkers.'

Welke goede raad geef je de Open Universiteit, of nieuwe studenten mee?

Wolter: 'Wat de Open Universiteit betreft: neem een wat meer proactieve houding aan naar studenten en organiseer de begeleiding wat beter.

Voor nieuwe studenten: zorg ervoor dat het studeren plezierig blijft, dan haal je vanzelf resultaten. En word lid van een faculteitsvereniging, ga naar bijeenkomsten en zorg dat je niet vereenzaamt.'

Dirkje: 'De Open Universiteit moet zich veel meer profileren als een volwaardige en kwalitatief uitstekende universiteit. Ze wordt nu nog te veel vergeleken met het hovo, het hoger onderwijs voor ouderen.'

Peter: 'Mee eens! De Open Universiteit zou veel meer aan marketing moeten doen om de naam en faam bekend te maken onder een breed publiek. Verder mis ik nu nog de volledige uitdraging van het motto "een leven lang leren". Ik ben nu tien jaar geleden afgestudeerd en zou graag een opfriscursus willen volgen. Een soort onderhoudsprogramma dus. Het materiaal is er, dus volgens mij hoeft daar niet zoveel in geïnvesteerd te worden. Bovendien zou het de binding tussen alumni en de instelling verbeteren.'

Corrie: 'Ik hoop dat de Open Universiteit wat creatiever wordt en wat minder bureaucratisch. Maak meer gebruik van je menselijk kapitaal: de studenten en de alumni. Die zitten in allerlei netwerken en zijn de beste ambassadeurs voor de organisatie.'

Hans Olthof

De roman 'Zen and the art of motorcycle maintenance' van Robert Pirsig uit 1974 gaat over de tocht op een motorfiets van een vader en zijn zoon van de oost- naar de westkust van de Verenigde Staten. De vader probeert het verloren contact met zijn zoon te herstellen. Gaandeweg legt hij de lezer uit hoe je met een motorfiets omgaat. Wat je doet om hem in goede staat te houden, hoe je kleine reparaties uitvoert, dat het misgaat als je één ding mist: aandacht. Maar eigenlijk gaat de roman over de reden waarom hij als vader mislukte: hij heeft zich een burn-out gewerkt aan de zoektocht naar de definitie van het begrip 'kwaliteit'. Zijn conclusie: er is geen definitie. Elke definitie van kwaliteit legt iets vast wat niet is vast te leggen. Kwaliteit is iets dat je herkent als je het tegenkomt, maar zo gauw je het in een definitie vastlegt, is het ontsnapt.

Kwaliteit heeft terecht een prominente plaats in het hogeronderwijsbestel. Soms lijkt het dat iedereen het erover eens is wat nu precies de betekenis ervan is. Schijn bedriegt; de consensus over wat kwaliteit betekent is klein. Er bestaan impliciete en expliciete definities, met elk eigen standaarden en indicatoren. Als organisatie voor hoger onderwijs 'wil je wat' en 'moet je wat' met kwaliteit. Ondanks het gebrek aan overeenstemming over de definitie moet een universiteit in ieder geval overeenstemming hebben over wat wel en niet goed onderwijs is, wat wel en niet goed onderzoek is, en hoe je wel en niet met je studenten en docenten omgaat.

Eind jaren tachtig van de vorige eeuw eisten studenten bij de zoveelste voorgestelde verhoging van het collegegeld meer aandacht voor kwaliteitszorg.

De Open Universiteit Nederland, opgericht in de jaren tachtig, had al medewerkers die ervan overtuigd waren dat afstandsonderwijs alleen een toekomst had als de kwaliteit van het onderwijs voorop stond. Dus had de Open Universiteit al een kwaliteitszorgsysteem. Vanaf de eerste jaren waren er proeftoetsen om de studeerbaarheid van het ontwikkelde materiaal te testen aan de voorkant van het onderwijsproces (ontwikkelfase), en waren er schriftelijke vragenlijsten aan de achterkant van het onderwijsproces (exploitatiefase). Er werd veel studentenpopulatieonderzoek gedaan. Niet in het minst natuurlijk omdat de instromende studenten, in tegenstelling tot bij andere universiteiten, zeer uiteenliepen in leeftijd, vooropleiding, beroepsgroep en motivatie om te gaan studeren.

Kwaliteit was een ongedefinieerd begrip. De aandacht waar Pirsig het over heeft, ging vooral naar het cursusmateriaal: elke cursus een parel aan de kroon.

De gevolgen voor studielast, kosten en administratieve processen telden nauwelijks in het kwaliteitsbegrip. Omdat ook de verhouding tussen de vraag vanuit

verschillende doelgroepen, het civiel effect van een studie aan de Open Universiteit en het aanbod van de instelling jarenlang een bron van onverwerkte kommer bleef, werd in grote databases (BASIS, Stu-MIS, SPIL) van alles bijgehouden over studenten, resultaten van studenten, et cetera.

De achterliggende idee was dat kwaliteitszorg eigenlijk identiek was met het verzamelen van gegevens over de mening van - vooral - studenten, zonder dat men precies wist hoe met die meningen om te gaan. Pas de laatste jaren, onder invloed van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) en de verplichting tot accreditatie van opleidingen, is het besef gegroeid dat er meer gegevens relevant zijn dan alleen de meningen van studenten. Dat data alleen niet voldoende zijn om kwaliteit te verbeteren. Wat telt is informatie en wat je ermee doet.

Hoe meten we?

In de Open Universiteit meten we op traditionele manieren. In het systeem voor productie, informatie en logistiek, de 'studentenadministratie' SPIL, worden - op basis van de inschrijvingsdata en de studieloopbaandata - gegevens verzameld die allereerst van belang zijn voor de 'exploitatie' van het onderwijs, de fase van begeleiding bij het (zeer goed) geprepareerde onderwijsmateriaal. Hier gaat het dus vooral om gegevens die sociologen 'persoonskenmerken van de populatie' noemen.

Aan de voorkant van het onderwijsproces, bij de ontwikkeling van het onderwijsmateriaal, vindt een andere manier van meting plaats. In een zogeheten proeftoets wordt een groep studenten via een vast protocol nauwgezet gevolgd bij het bestuderen van het nieuw ontwikkelde materiaal en het afsluiten van het studieproces met een tentamen. Opvallend is dat we daar niet alleen veel uithalen voor de verbetering van specifiek die ene cursus, maar ook merken dat het rendement van de cursus er veel hoger door wordt (een soort Hawthorne-effect?). De laatste jaren is de zogenoemde veldtoets opnieuw in gebruik geraakt. Hierbij vindt het testen van de nieuwe materialen niet plaats met een proefgroep, voordat de cursus vrijgegeven wordt voor alle studenten, maar juist met de eerste ingeschreven 'echte' studenten van een cursus.

Naast het onderzoek in de ontwikkelfase van het materiaal zetten we veel vragenlijsten uit om het verdere onderwijsproces te monitoren. Het instellingsbrede onderzoek Studentinzicht stuurt twee keer per jaar vragenlijsten uit: de ene keer een standaardset en de andere keer vragen over specifieke onderwerpen. Deze lijsten worden elektronisch voorgelegd aan een steekproef uit vier categorieën: informatieaanvragers, recente inschrijvers, 'ervaren' studenten en ten slotte uitstromers. Studentinzicht I, II, III, IV hebben op rij veel gegevens opgeleverd over wat deze groepen denken over allerlei aspecten van studeren bij de Open Universiteit: cursussen, elektronische leeromgeving Studienet, samenhang binnen de opleidingen, kwaliteit van de begeleiding, service en ondersteuning, enzovoort. Maar we moeten steeds bedenken dat dit iets zegt over wat studenten van deze aspecten vinden, niet per se over wat de werkelijke eigenschappen van het onderwijs zijn.

Belangrijke (faal)factoren bij onze studenten die werk en studie combineren, zoals 'persoonlijke omstandigheden' (sociaal, financieel, arbeidsmarkt), zijn nog nauwelijks in kaart gebracht. Een reden daarvoor is het ontbreken van een theoretisch model over invloed en belang van factoren op de studie.

Sinds kort is er ook het via internet werkende Signalerend Evaluatie-INstrument (SEIN): een evaluatie-instrument (lees meetinstrument) waarbij studenten een vragenlijst invullen over een cursus die ze zojuist met een tentamen afgesloten hebben. Aspecten die aan bod komen in de SEIN-vragenlijst zijn: inhoudelijke kwaliteit van het onderwijsmateriaal, kwaliteit van de begeleiding en van de begeleiders, vorm en inhoud van tentaminering, et cetera. Deze vragen zijn erop gericht eventuele problemen te signaleren, niet heel specifiek, maar meer generiek. Daarna kan eventueel nader onderzoek plaatsvinden om het probleem echt scherp te krijgen en de gewenste oplossing te ontwikkelen.

Dan zijn er nog externe evaluerende instellingen, zoals QANU (Quality Assurance Netherlands Universities). Deze stichting visiteert alle opleidingen eens in de zes jaar en rapporteert daarover aan de NVAO, de organisatie die verantwoordelijk is voor de accreditatie van opleidingen. Ook zijn er externe metende instanties, zoals de CHOICE-enquête ten behoeve van de Keuzegids Hoger Onderwijs, waaraan de Open Universiteit Nederland sinds enkele jaren ook deelneemt. Overigens met succes: zij behaalde de tweede plaats op de ranglijst universiteiten bij het onderzoek in 2007 en 2008.

Welke problemen komen we tegen?

Alles bij elkaar levert al dat meten en vragen veel op: kennis over verbeterpunten, maar ook over problemen. Alleen al het bepalen van de onderwijsrendementen van de opleidingen (de verhouding tussen het aantal instromers en het aantal studenten dat met een diploma de instelling weer verlaat) is voor de Open Universiteit een ingewikkeldere klus dan voor de andere universiteiten, waar de studenten in cohorten binnenkomen en voltijds aanwezig zijn. De vele vrijheidsgraden die studeren aan de Open Universiteit kent – vrijheid van tijd, plaats, studietempo en toelating; iedereen van achttien jaar en ouder kan instromen – zorgen enerzijds voor een grote populatie afnemers van cursussen, anderzijds voor een lastige bepaling van het opleidingsrendement. Want wie moeten we nu meetellen bij de bepaling van het rendement?

Recent is een project afgesloten waarin een nieuwe systematiek is ontwikkeld voor rendementsberekening. Door het toepassen van een aantal criteria die zijn toegesneden op het onderwijs van de Open Universiteit, is het gelukt om in de totale instroom de studenten die een opleiding willen volgen te onderscheiden van de mensen die een beperkt aantal cursussen kopen in het kader van leven-langleren of die niet eens de intentie hebben om tentamen te doen. De belangrijkste drempelwaarde die we toepassen is het met een voldoende afgerond hebben van een aantal cursussen. Bij studenten met vrijstellingen, die al eerder hoger onderwijs gevolgd hebben of via EVC hebben aangetoond over competenties op academisch niveau te beschikken, hanteren we een drempelwaarde van drie met succes afgeronde modules. Bij studenten die blanco beginnen, is veertien afgeronde modules (een fictieve propedeuse) als drempelwaarde ingevoerd. De studenten die deze drempels passeren, wijzen we toe aan jaarcohorten van het jaar waarin ze de prestatie hebben geleverd. Zij worden gevolgd totdat ze het diploma halen of totdat ze afhaken. Voor alle duidelijkheid: dit zijn fictieve jaarcohorten. Door alle vrijheden die eerder al zijn aangegeven kent de Open Universiteit geen reële jaarcohorten. Maar voor de berekening van het onderwijsrendement achten we dit een zinvolle inkadering.

Schermafdruck van NVAO

Verder spelen een rol:

- de lange looptijd van een studie in het kader van een opleiding
- de onduidelijkheid over de ware studiemotieven van cursisten en studenten, want motiveringen komen niet altijd overeen met de werkelijke motieven
- life events. Naast het studeren gaat het leven door; de studie wordt onderbroken door huwelijk, geboorte van een kind, nieuwe baan, scheiding, ziekte, of dood van de student of zijn verwanten
- de moeilijke bereikbaarheid van studenten; 'even een vragenlijst in te vullen' als laatste onderdeel van een college is niet mogelijk
- de beperkingen van gegevens uit SPIL. De gegevens uit SPIL zijn voor medewerkers selectief en beperkt toegankelijk, want we moeten terecht altijd rekening houden met de privacy van studenten. Bovendien zijn de gegevens niet altijd relevant: SPIL is oorspronkelijk niet ingericht op basis van theoretisch onderbouwde vragen, maar vanwege de noodzaak de logistieke problemen van massaal afstandsonderwijs in de hand te houden
- de kwaliteit van enquêtes die soms voor verbetering vatbaar is.

Bij gebrek aan scherpe afbakening van wat we willen weten, stellen we in enquêtes voor de zekerheid meestal veel vragen. Het SPIL-databestand is daarom enorm groot. Het vereist veel creativiteit en moderne analysetechnieken zoals data-mining om dit databestand te benaderen met de juiste vragen; we maken hiervan nog niet optimaal gebruik.

Verandering in beleid ten aanzien van inschrijvingstermijnen of vrijstellingen kan enorme breuken in de continuïteit van het databestand teweegbrengen, zodat de analyse van series door de tijd heen moeilijk of zelfs onmogelijk is.

Wat weten we nu allemaal?

De studentenpopulatie is matig bekend: uit SPIL weten we slechts op een beperkt aantal dimensies iets van onze studenten en dat zijn vooral de variabelen waar sociologen nog wel eens naar kijken. Maar hoe relevant zijn die dimensies en variabelen? En wat leveren enquêtes op? Vooral veel over wat mensen denken van het aanbod van de Open Universiteit en de kwaliteit daarvan. Minder over hun motieven om hier te studeren en over waarom dat hun voorkeur heeft. Slaagrendementen van cursussen kunnen we heel goed in verband brengen met de mate waarin studenten vrijstellingen genoten. Kort gezegd: het rendement van studenten met vrijstellingen is significant hoger dan dat van studenten die blanco beginnen. Maar hoe relevant is dat? En vooral: zijn er niet andere, veel belangrijkere vragen te stellen? Wat is precies het effect van al die life events die onze studenten meemaken? Wat zeggen die weinige gegevens eigenlijk over hun werkelijke motieven en hun gedrag op het moment dat het er op aan komt? Zo bezien hebben onze metingen vaak iets weg van de dronkenlap die zijn (elders verloren) sleutel zoekt onder de lantaarn, omdat daar nu eenmaal licht is. Als je niet weet wat je zoekt of waar je het moet zoeken, is er weinig te vinden.

Het programma 'De student meer centraal' probeert sinds 2008 antwoorden te vinden op de vraag of studenten in staat zijn het studeren bij de Open Universiteit een plaats te geven in hun leven en wat de instelling en medewerkers daaraan kunnen bijdragen om dat mogelijk te maken. Ook het succes van studenten wordt onderzocht. Waarom slaagt de ene student wel en de andere in ogenschijnlijk identieke omstandigheden niet? Kunnen wij helpen om eventuele problemen op te lossen? Is een student tevreden met de keuze voor studeren aan de Open Universiteit en de keuze voor de specifieke cursus. Waarom wel of niet? Tot slot is het belangrijk om te meten of studenten plezier in het studeren hebben. Leren ze bij de Open Universiteit dingen die ze als zinvol ervaren, die ze kunnen toepassen in hun werk of hun leven? Een deel van de studenten haakt af vanwege 'persoonlijke omstandigheden'. Tot nu toe hebben we als instelling aangenomen dat we hier geen invloed op konden uitoefenen. We zijn nu aan het onderzoeken hoe we de studie aan de Open Universiteit ook in wisselende of moeilijke persoonlijke omstandigheden kunnen ondersteunen.

Wat doen we met wat we weten?

De resultaten uit de proeftoetsen dienen om het cursusmateriaal te vervolmaken. Niet elke cursus wordt nog op deze manier doorgelicht. Als het gebeurt, komt het de kwaliteit van de cursus in veel gevallen ten goede. Maar dit instrument zegt niets over samenhang in curricula. Dat is nu vaak nog 'handwerk' van de decaan en een commissie in de faculteit. Inzichten in globale ontwikkelingen, zoals die via Studentinzicht ontstaan, leveren veel op. Maar zij hebben vooral betrekking op de opinies van studenten, op wat studenten denken en vinden op een bepaald moment; we leren minder over hun concrete gedrag. Kwaliteitszorgsystemen zoals e-Xcellence, visitaties en de NVAO-accreditatie leveren vooral op dat de leiding van een faculteit zich kritisch blijft afvragen of het allemaal wel zo goed loopt als het lijkt. Deze systemen zijn vooral gericht op het proces, veel meer dan op structuur of effect.

Heel vaak zijn cijfers een onderbouwing van een inzicht dat al gegroeid was. Bijvoorbeeld: de student stond niet (meer) voldoende centraal bij de Open Universiteit, zodat een programma nodig was om hier aan te werken. Cijfers bieden precisie, zoals een thermometer, bijvoorbeeld voor het monitoren van de instroom. Of ze bieden argumenten om beleid te versterken, zoals herwaardering van de studiebegeleiding, al dan niet geboden via elektronische weg. Maar de cijfers moeten ook kritisch gebruikt kunnen worden. Ze moeten ook kunnen dienen om aan te tonen dat een verkeerde richting wordt ingeslagen. Eén ding kun je in elk geval zeggen: net zo min als een thermometer de koorts wegneemt, leiden cijfers tot een nieuwe visie.

Voorzijde rapport Studentinzicht

Wat hebben we bereikt?

Ondanks deze kritische opmerkingen zijn er natuurlijk veel positieve punten. We zijn in de loop van de tijd veel betere vragen gaan stellen. Signalen uit de meetsystemen hebben tot veel verbeteringen geleid. Er is bijvoorbeeld bij de meeste opleidingen een speciale module ontwikkeld waarin studenten leren een scriptieplan te schrijven. Er is veel meer aandacht voor de student. De digitale leeromgeving wordt verfijnd. Het Instellingsbreed Programma Onderwijs (IPO) is mede een gevolg van het langzaam rijpende besef dat we meer moeten doen aan de kwaliteit van het onderwijs. De 'kleine' kwaliteit vooral: hoe we studenten bejegenen, of we ze moeten bejegenen, et cetera. Voorts is er meer aandacht gekomen voor de kwaliteit van cursussen. Het online evaluatie-instrument SEIN is daarbij een goed hulpmiddel. In samenwerking met de andere dertien universiteiten is overeenstemming bereikt over een Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) voor universitaire docenten. Het certificaat wordt onderling erkend: een docent die deze kwalificatie heeft behaald, is ook gekwalificeerd om onderwijs te geven bij de collega-universiteiten.

Hoe verschillend de interpretaties ook zijn van de gegevens die via allerlei vragenlijsten en systemen tot ons komen: er is in ieder geval veel informatie uit voortgevloeid en er zijn tekenen dat de actiekant ook sterker wordt. Aandachtspunt is nog de systematiek achter het geheel. Kwaliteitszorg is niet iets dat een docent 'naast' het werk moet doen. Nee, kwaliteitszorg is een onverbreekelijk onderdeel van het werk van de docent. Het is de aandacht waarmee je onderwijs ontwikkelt en verzorgt.

Feedback

Wat merkt de student nu eigenlijk van dit alles? Wat merkt de docent van systemen voor kwaliteitszorg? Of beter: beseffen studenten en docenten wel dat veel veranderingen toch tot ons komen, doordat er eerst een probleem of een fout is geconstateerd in een vragenlijst via SEIN, in een enquête via Studentinzicht, of door een vraag aan het SPIL-bestand? Juist omdat tot voor kort de systematiek van het invoeren van kwaliteitszorg ontbrak en omdat pas recent het besef doordringt dat het erg belangrijk is, zien we dat velen erover (s)preken, maar nog weinigen er iets mee doen. Natuurlijk, het begint met aandacht en actie, maar het is ook belangrijk studenten en docenten te laten weten wat er gebeurt en waarom, en dat dit mede het resultaat is van vragenlijstonderzoek en andere meettechnieken.

De invoering van de bachelor-masterstructuur heeft er bij de Open Universiteit Nederland voor gezorgd dat met frisse moed een nieuw instellingsbreed systeem van kwaliteitszorg is geïntroduceerd, gebouwd op de fundamenteën die al in de vroege jaren tachtig waren gelegd. Er is veel bereikt, maar als Pirsig gelijk heeft blijft er altijd nog veel te doen. Kwaliteit laat zich niet definiëren, kwaliteitsbeleving vang je niet in een enquête. Kwaliteit toont zich in aandacht voor het kleine detail en het grote geheel.

Frans Slangen:

‘We zijn te lang te bescheiden geweest’

Frans Slangen is de voormalige voorzitter van de Katholieke Leergangen in Tilburg (tegenwoordig Fontys Hogescholen). Ook was hij twaalf jaar voorzitter van de KRO. Van 1998 tot 2008 was hij voorzitter van de Raad van toezicht van de Open Universiteit Nederland. Slangen: ‘De discussie rond het bestaansrecht heb ik van nabij meegemaakt.’

Hoe bent u bij de Open Universiteit betrokken geraakt?

‘Ik ben vanaf het begin betrokken geweest. Aanvankelijk, vanuit mijn positie als voorzitter van de Katholieke Leergangen, als concurrent. Bij de oprichting beschouwden het hoger beroepsonderwijs en de universiteiten de Open Universiteit als een concurrent, dus niet iedereen stond te juichen. Toch besloten we als Katholieke Leergangen al snel dat de Open Universiteit een belangrijke partner was. Het credo was: nu de instelling er toch is, laten we dan ook samenwerken. In 1998 werd ik gevraagd als voorzitter van de eerste Raad van toezicht. Dat was in het begin zeker geen eenvoudige taak, want ik begon midden in een bestuurscrisis. Het was alom crisis

eigenlijk. Het toenmalige bestuur was weggestuurd en de nieuwe minister van Onderwijs - Hermans - wilde de Open Universiteit opdelen. Hij wilde een deel onderbrengen bij SURF en een deel bij de Universiteit Maastricht. Bovendien werd er vijftien miljoen gulden gekort op het budget. Het einde van de Open Universiteit was in zicht. Misschien nog erger was dat door al die problemen het vertrouwen in de toekomst weg was. De organisatie was de koers kwijt en ook het zelfvertrouwen.'

Vindt u dat de Open Universiteit het tij heeft kunnen keren?

'Zeker, intussen is er zoveel veranderd. Tegenwoordig is de Open Universiteit een briljant in het hoger onderwijs. De kwaliteit blijkt onder andere uit het halen van hoge rankings. Vooral met leven-lang-leren heeft de organisatie goed ingehaakt op maatschappelijke ontwikkelingen. Destijds waren er twijfels over leven-lang-leren, want het zetten van innovatieve stappen houdt ook risico's in. Het belang voor een kenniseconomie als de onze was onmiskenbaar, maar was het ook rendabel? Terwijl er, als je nu kijkt, een duidelijke roep om scholing is. De Open Universiteit heeft dit tijdig onderkend.

Nu wordt het zelfs als een instrument beschouwd om de crisis te overwinnen. Met leven-lang-leren, maar ook met het Ruud de Moor Centrum heeft de Open Universiteit de kansen gegrepen die passen bij haar karakter. Nu straalt de instelling zelfvertrouwen uit en zij staat er, ondanks alle crises, beter voor dan ooit. Beter nog dan in het begin.'

U ziet de Open Universiteit als breder dan een gewone universiteit?

'Ik zie de Open Universiteit echt als een universiteit, een digitale universiteit. Reguliere universiteiten kunnen nooit wat wij doen. Dat zou een aantasting van hun kerntaak zijn. Een universiteit moeten we ook vooral blijven, maar we moeten daarnaast aandacht besteden aan het hbo. Dat is juist de bijzondere aantrekkingskracht en onze oorspronkelijke opdracht. We horen bij het hoger onderwijs, maar op een totaal eigen manier. We hebben een unieke positie. Belangrijke elementen daarin zijn het feit dat we niet plaats- en tijdgebonden zijn en onze competentiegerichtheid. De tijd dat we dachten dat mensen alleen in scholingsinstituten kunnen leren, ligt sowieso ver achter ons. Ict is nog zo'n fantastisch onderscheidend element. We leven in een tijd waarin die technologie steeds belangrijker wordt en in een veel sneller tempo dan we ooit gedacht hebben.'

Heeft 25 jaar Open Universiteit invloed gehad op het onderwijssysteem?

'De Open Universiteit heeft invloed gehad op het hoger onderwijs, met name in het extensiveren van onderwijs, het loskoppelen van de vaste onderwijsplek. De expertise die de Open Universiteit daarin heeft opgebouwd, is ook gebruikt in het reguliere onderwijs. We werken nog steeds op vele momenten samen met andere instellingen om die kennis over te brengen. Dat is waar we sterk in zijn. Dat moeten we blijven ontwikkelen.'

Wat zijn de zwakke punten?

‘Het zelfvertrouwen is alleen maar toegenomen. Dat merk in je alle uitingen. Ik ben trots als ik zie wat de Open Universiteit allemaal doet. Dat uitdragen is goed. Presentatie, communicatie en marketing zijn van levensbelang. Als ik een zwak punt moet noemen, dan zou het zijn dat we daarin lang te bescheiden en te terughoudend zijn geweest. Nu blijkt ook uit de manier waarop we ons presenteren wat we allemaal doen. Je merkt het ook aan reacties van de studenten zelf. Er is nog maar een klein verschil tussen het wetenschappelijk onderwijs en het hoger beroepsonderwijs. Een van de doelstellingen van de Open Universiteit is het dichter bijeen brengen van die twee. In de beginfase was de organisatie erg gericht op die universiteitskant. Dat had natuurlijk alles te maken met status. We wilden ons niet vereenzelvigen met het hoger beroepsonderwijs. In de laatste fase dat ik hier was, is het hbo weer dichterbij getrokken.’

Wat adviseert u de Open Universiteit voor de komende 25 jaar?

‘De Open Universiteit moet vooral doorgaan op de ingeslagen weg. We zijn niet meer in te halen door andere instituten. Leven-lang-leren is een stevige basis van waaruit we opereren. Vroeger was dit om volwassenen een nieuwe kans te geven, nu is er weer een nieuwe generatie die hoger opgeleid moet worden, met name op taalgebied. De Open Universiteit moet blijven kijken naar die maatschappelijke ontwikkelingen waarin ze een rol kan vervullen. Daarin heeft zij geen concurrent. Ik geloof niet dat er reguliere onderwijsinstellingen zijn die deze taak zo goed kunnen oppakken, want hun omvang of hun traditionele instelling zit dan in de weg. De Open Universiteit heeft die innovatieve kracht wél. Het gebrek aan zelfvertrouwen van toen was begrijpelijk. De Open Universiteit had een slechte relatie met de provincie en de gemeenten. De politiek wilde ons opdoeken. Nu hebben we een koers gevonden die werkt, die rendement oplevert en bestaansrecht heeft. De overheid erkent en steunt leven-lang-leren. De instelling moet nu op nieuwe groepen inspelen: een deel van de huidige vmbo- en mbo-leerlingen, onder wie een substantieel deel allochtonen, zal doorstromen naar de Open Universiteit. Daar hoeft je je niet specifiek op te richten, die behoefte aan doorstroom ontstaat vanzelf. Die groep gaat zich aandienen, daar ben ik zeker van.’

Dymphy Swakhoven

Rotterdam

Mijn eerste associatie is met de spotjes op radio en tv, want daarvan kennen de meeste mensen de Open Universiteit.' FNV-voorzitter Agnes Jongerius is stellig als haar wordt gevraagd waarvan zij de Open Universiteit Nederland kent. Onze universiteit is ook prominent in beeld geweest en is dat lang gebleven. Ze heeft de grenzen opgezocht van wat publicitair mogelijk was en daardoor wisten - en weten - belangstellenden haar steeds massaal te vinden.

De Open Universiteit heeft steeds weer op een bijzondere manier de publiciteit opgezocht. Wielerliefhebbers herinneren zich wellicht nog de grote gele banners op de Cauberg tijdens de laatste driehonderd meter van een touretappe begin jaren negentig. Voetbalfanaten raakten gechoqueerd toen zij in de pauze van een Europacup 1 wedstrijd een door het Nederlands team gemiste strafschop alsnog doeltreffend zagen worden. Het werd nog gekker toen Ellen van Langen de dag nadat ze in 1992 in Barcelona Olympisch goud won in een voorlichtingsspotje met een T-shirt van de Open Universiteit over de sintelbaan snelde.

Het wordt echter steeds moeilijker om in het toenemende aanbod van media en reclame de aandacht te krijgen van onze doelgroep. Het traditionele eenrichtingsverkeer werkt niet meer in de wereld waarin de gemiddelde Nederlander dagelijks duizenden reclameboodschappen op zich afgevuurd krijgt via televisie, radio, internet, e-mail, kranten en tijdschriften, borden, abri's, reclamezuilen, bussen, auto's, pennen, producten en noem maar op. In dit mediageweld zoekt de Open Universiteit een eigen plaats door in haar marketingbeleid niet langer de massacommunicatie naar haar (potentiële) studenten centraal te stellen, maar door uit te gaan van de potentiële studenten zelf; van hoe zij met hun universiteit willen omgaan, wat zij verwachten en wat zij te vertellen hebben. Anno 2009 is onze marktcommunicatie uitgegroeid tot interactiemarktcommunicatie, tot tweerichtingsverkeer tussen de Open Universiteit en haar doelgroepen. Daarbij wil de instelling optimaal gebruik maken van de mogelijkheden van het world wide web.

Dit hoofdstuk geeft eerst een overzicht van de marketingcampagnes die de Open Universiteit in haar 25-jarig bestaan heeft gevoerd, de doelgroepen waarop zij zich heeft gericht en de beelden die zij heeft proberen uit te stralen. Daarna gaat het in op de nieuwe richting waarbij grote marketingcampagnes hebben plaatsgemaakt voor nieuwe vormen van marketing die de klant meer aan het stuur plaatsen.

De eerste jaren: de Open Universiteit op de kaart zetten

In 1984 zag de wereld van voorlichting en communicatie er totaal anders uit dan in 2009. De eerste personal computers verschenen, internet bestond nog niet en de mobiele telefonie stond nog in haar kinderschoenen. Het aantal tv-kanalen was beperkt en het NOS-journaal om 20.00 uur was onlosmakelijk verbonden aan de verdere avondindeling. Het was ook een wereld waarin de universiteiten reeds lang een stevige positie hadden en waarin het fenomeen 'tweede weg' en 'tweede kans' weliswaar een nobel streven was, maar wel een streven met voor velen een vreemde bijmaak. De volksuniversiteit floreerde en afstandsleren was in het hoger onderwijs een onbekend verschijnsel. In die wereld moest de Open Universiteit zich een eigen positie verwerven, zich onderscheiden en zich waarmaken.

Een van de eerste tv-spotjes, met Henk de Wolf en Dieuwertje Blok

Los van politieke perikelen en scepsis in onderwijskringen wist de Open Universiteit in haar prenatale fase meer dan voldoende belangstelling te genereren. De Nederlandse Open Universiteit was al voor de officiële startdatum een begrip; de bekendheidsgraad was toentertijd bijna twintig procent hoger dan van de Britse Open University. Een en ander kwam duidelijk naar voren toen het NOS-journaal van 6 januari 1984 ruime aandacht besteedde aan het besluit van de ministerraad om het ontwerp Wet Open Universiteit bij de Tweede Kamer in te dienen. De reacties waren overweldigend: binnen één week kreeg de voorbereidingsploeg van de Open Universiteit zo'n 1400 telefoontjes te verwerken. En nog voordat de eerste voorlichtingscampagne in mei 1984 van start ging, hadden zich al 12.000 belangstellenden gemeld. Deze enorme 'voor-exposure' weerhield de kwartiermakers er niet van om veel aandacht te schenken aan een uitgebalanceerde en doordachte voorlichtingscampagne. Onderdeel van de campagne was het

op een zeer gerichte manier verspreiden van persberichten en organiseren van interviews. De voorlichtingsmedewerkers van het eerste uur wekten hiermee de nodige gratis publiciteit op. Maar de grote golf kwam pas met de televisiespotjes, die zeer effectief bleken te zijn. Dat was ook wel logisch, want een van de bekendste tv-coryfeeën in die tijd, Jaap van Meekren, was als presentator prominent aanwezig in de voorlichtingsspotjes.

Vanaf haar oprichting kreeg de Open Universiteit veertig uur zendtijd per jaar en één uur gratis voorlichtingszendtijd. De verstandhouding met de NOS was uitstekend en dankzij de goede contacten zond de NOS de voorlichtingsspotjes uit op extreem gunstige tijdstippen. De Open Universiteit hoefde alleen maar te zorgen voor een aantal spotjes, van dertig seconden tot vijf minuten, en de NOS kon deze spotjes gevraagd en ongevraagd gebruiken als zij ergens in de programma's met tijdoverbruggingen zat. Zo introduceerde de bekende presentator Koos Postema de Open Universiteit op televisie bij een miljoenenpubliek onder het motto 'eigenwijs studeren' tijdens de pauze van de Europacup II finale in 1984. De uitstraling van Postema kwam overeen met de rustige, betrouwbare toonzetting die de Open Universiteit vanaf het begin nastreefde. Dat spotje werkte: die avond zelf kwamen al meer dan duizend telefoontjes binnen en de dagen erna moest de Open Universiteit twintig telefoonlijnen open houden om de informatieaanvragen te kunnen verwerken. In andere aansprekende spotjes trad de acteur Ton van Duinhoven op in diverse ludieke hoofdrollen. Overigens vonden veel academici binnen en buiten de Open Universiteit de spotjes met Van Duinhoven niet conform de academische waardigheid.

Eigenwijs studeren bij de Open Universiteit

De bescheurkalender van Koot en de Bie uit 1985

De Open Universiteit kreeg ook meer algemene aandacht van de media. Koot en Bie presenteerden zich in hun Bescheurkalender 1985 als rectores magnifici van de 'Simplistische Open Scheur Universiteit'. Zij behandelden daarin de uit een aantal 'scheurleergangen' bestaande cursus 'scheuren is van nu af aan te leren'. Meer expliciet werd de Open Universiteit in haar oprichtingsjaar 1984 opgevoerd in de ironische zedenschets Ernesto van Marijke Höweler. Het hoofdpersonage overweegt een functie bij de Open Universiteit omdat dat hem gemakkelijker in de gelegenheid stelt zijn ideaal van een rodekoolkwekerij in de Eifel te verwezenlijken.

Tweede kans en specifieke doelgroepen

Halverwege de jaren negentig kreeg de Open Universiteit Nederland nog meer bekendheid vanwege haar tv-spotjes die expliciet inspeelden op een tweede kans. Als voorbeeld dienden de in die tijd al legendarische strafschoppen, die op beslissende momenten verkeerd hadden uitgepakt. En wie anders dan de Belgische sport- en voetbalverslaggever van die tijd, Rik de Saedeleer, becommentarieerde de spotjes conform het verslag van een voetbalwedstrijd. Op die momenten stond een team van medewerkers in de studiecentra en in Heerlen klaar om de duizenden telefoontjes op te vangen.

Waar de marketingactiviteiten zich in de beginjaren veelal op slechts één brede doelgroep richtten, 'de individuele belangstellende, tweedekanser, ouder dan achttien jaar', constateerde de Open Universiteit begin jaren negentig dat de groep tweedekansers langzaam maar zeker kleiner werd. Het was nodig om in toenemende mate een rol te gaan vervullen als her-, om- en bijscholingsinstituut.

Relatiegeschenken

De werving van vrouwen is altijd heel belangrijk geweest.

Vanaf dat moment heeft de Open Universiteit haar campagnes uitgebreid naar andere specifieke doelgroepen, zoals werknemers die hun kennis willen verbreden door het volgen van een (kort) scholingsprogramma of een cursus, ouderen die na hun pensionering nog graag opnieuw gaan studeren, maar ook personeelsmanagers en directeurs die opleidingen selecteren en inkopen voor hun medewerkers, en organisaties die als intermediair fungeren tussen de Open Universiteit en individuele belangstellenden, zoals bibliotheken, arbeidsbureaus en gemeentelijke informatiecentra.

De Open Universiteit heeft altijd veel aandacht besteed aan de werving van vrouwen. Zij heeft vanaf het begin actief ingezet op free publicity in de meest uiteenlopende vrouwenbladen. Ook hiermee heeft de instelling succes gehad, want in die tijd prijken in veel vrouwenbladen, zoals *Cosmopolitan*, *Opzij* en *Viva*, artikelen over de studiemogelijkheden aan onze universiteit. De Open Universiteit presenteerde zich ook op de beurs 'Alles voor Eva'. Deze beurs zorgde voor een aanzienlijke toestroom van vrouwelijke studenten. Per uitgegeven gulden scoorde 'Alles voor Eva' als een van de meest renderende voorlichtingsactiviteiten.

Begin jaren negentig heeft de Open Universiteit een campagne opgezet die gericht was op allochtonen. Deze was geschreven in diverse talen en hield rekening met de thuissituatie van allochtone gezinnen. Ook hield de campagne rekening met de specifieke kenmerken van de diverse doelgroepen in aanspreekvorm, beeld, taal en opzet. De doelgroepen van Turkse, Marokkaanse en Tunesische afkomst werden gericht benaderd.

Open Universiteit Nederland

Op afstand de beste

Vinden ook onze studenten en Olympische topsporters

'Flexibel studeren is de ideale oplossing'

Inge Dekker

Winnaar Olympisch goud (zwemmen)
en studente Psychologie

'Studeren in modulevorm werkt
zeer motiverend'

Simone Koot

Winnaar Olympisch goud (waterpolo)
en studente Psychologie

'Een studie bij de Open Universiteit vergroot mijn carrièremogelijkheden'

Marjan Smit

Deelnemer Olympische Spelen (softbal) en studente Managementwetenschappen

'Ik richt de studie op mijn eigen manier in'

Calvin Jong-A-Pin

Deelnemer Olympische Spelen (voetbal) en student Psychologie

De Open Universiteit Nederland feliciteert haar studenten

Inge Dekker, Manon van Rooijen (zwemmen), Marit van Eupen (roeien), Simone Koot (waterpolo)
en Maarten van der Weijden (zwemmen) **met hun gouden medaille**

en Annemarieke van Rumpt, Marlies Smulders en Annemiek de Haan (roeien) en Mandy Mulder (zeilen)
met hun zilveren medaille

Succes met het vervolg van jullie studie!

Flexibel studeren, de ideale oplossing

www.ou.nl

Open Universiteit... Olympische Universiteit
OpenUniversiteitNederland

**5x gOud
4x zilver**

Opening academisch jaar
18 juni 2008

Ga voor gOud!

Opening academisch jaar
18 juni 2008

**'Studeren in
modulevorm werkt
zeer motiverend'**

Simone Koot
Topsporter (waterpolo)
en student Psychologie

www.ou.nl/openingacademischjaar

Ga voor gOud!

OpenUniversiteitNederland

De nieuwste doelgroep topsporters

Een meer recente doelgroep zijn de topsporters, met in hun kielzog de vele sportfans. De Open Universiteit heeft in 2006 een contract gesloten met NOC*NSF waardoor Olympische topsporters extra ondersteuning krijgen bij hun studie. In de zomer van 2008 hebben topsporters die bij de Open Universiteit studeren zich zeer succesvol gemanifesteerd bij de Olympische Zomerspelen in Beijing. Liefst vijf studenten behaalden een gouden medaille en vier studenten een zilveren. In een grote advertentie in de Telegraaf feliciteerde de Open Universiteit haar studenten.

Open Universiteit Nederland

De U van Universiteit

‘Een grote ijsvlakte, doorzichtig; langzaam worden bij het inzoomen diverse vissen zichtbaar, bevroren, ze zitten vast. Dan het krakende geluid van ontdooiend ijs, van vissen die zich uit hun benarde positie willen bevrijden, die niet gevangen willen blijven in hun omgeving. Vissen die graag weer willen genieten van de onbeperkte vrijheid van de oceanen. Langzaam maakt het kraken plaats voor het monotone doch zeer indringende geluid van walvissen die met elkaar aan het communiceren zijn. Nog alleen stilte terwijl de ijsmassa langzamerhand samensmelt met de blauwte van diepe zeeën. Het sonore geluid van de walvissen wordt heftiger en de camera beweegt zich richting wateroppervlakte om een shot te maken van onderwaterbeelden, het zeeoppervlak en een heldere lucht. Dan de climax in geluid en beeld als het water samenkolkt en de gigantische snuit van een bultrug zich uit de zee omhoog werkt om zich vervolgens met een donderend geweld omhoog te stuwen tot hij volledig boven het water hangt en zich in een draaiende beweging in zijn volle omvang laat vallen op het water.’

Dit is het script van een van de meest indrukwekkende tv-spotjes die de Open Universiteit eind jaren negentig van de vorige eeuw heeft uitgezonden. De boodschap: mensen kom los uit je systemen en grijp je kansen, ga in alle vrijheid studeren bij de Open Universiteit.

In diezelfde periode kreeg het universitaire karakter veel nadruk in de externe communicatie. De Open Universiteit ging zich meer manifesteren op evenementen waarop ook andere universiteiten aanwezig waren, zoals de Nationale Onderwijsbeurs en de Carrièrebeurs. Veel aandacht trok ook de marketingactie met een luchtballon van de Open Universiteit, als beeld voor het op een hoger niveau brengen van mensen. Via een prijsvraag mochten in elke regio minstens vijf studenten een vaart maken met deze luchtballon. Liefst zeventig keer steeg de luchtballon op en werd deze in alle uithoeken van ons land gespot.

De bultrug uit de reclamecampagne

De luchtballon van de Open Universiteit

Vanaf 2002 wilde de Open Universiteit het hele jaar door ergens in Nederland in beeld zijn in een gediversifieerde multimediale aanpak: tv-commercial, radiospots, dagbladadvertenties, dagblad-teasers en, niet te vergeten, de website.

Aankondiging van een speciaal concert van The Scene. Een nieuwe radio- en tv-spot op de song 'Open, open, open moet het zijn' van de Nederlandse rockformatie The Scene en het laatste (open-lucht)concert van deze rockband op de campus in Heerlen; het waren allemaal middelen om het open karakter van de Open Universiteit onder de aandacht te brengen.

Open air concert
The Scene
29 september 2007
Campus Open Universiteit Heerlen
Toegang vanaf 19.30 uur
Aanvang voorprogramma 20.00 uur

Meer info
en kaarten
bestellen op
www.ou.nl

Open Universiteit... Jouw Universiteit

Dé universiteit voor leven-lang-leren

Als universiteit voor leven-lang-leren heeft de Open Universiteit vanaf 2007 allerlei initiatieven ontwikkeld om de noodzaak van het onderhouden en uitbreiden van kennis onder de aandacht te brengen van een breed publiek. Het is ook het begin van een periode waarin de Open Universiteit opnieuw de landelijke publieciteit zocht en kreeg. Zo ging de Open Universiteit in 2007 een samenwerking aan met Net5 en ondersteunde zij het nieuwe quizprogramma 'Ben je slimmer dan een kind?'. Met deze samenwerking wilde de Open Universiteit (opnieuw) aandacht vragen voor het belang van leven-lang-leren. Rondom dit programma waren in de reclametijd commercials van de Open Universiteit te zien en voor, tijdens en na het programma zond Net5 een aantal promo's van de Open Universiteit uit. In elke uitzending stelde de Open Universiteit een startpakket van maximaal € 1.000 ter beschikking aan de winnaar van de kijkersvraag. Om verder maar een aantal in het oog springende activiteiten in die periode te noemen: de nacht van het leren, de Open week, een historische buluitreiking in de Nieuwe Kerk in Groningen aan de laatste afgestudeerden van de ongedeelde wo-opleiding (die nog de titel drs., ir. of mr. kregen), de opzet van het wetenschapscafé en niet te vergeten Academic experience voor leerlingen uit 5 vwo. Een willekeurige greep uit een willekeurig jaar waarin de Open Universiteit zich telkens op een bijzondere manier aan de buitenwereld presenteerde.

Historische buluitreiking in de de Nieuwe Kerk in Groningen

Het Wetenschapscafé in Café Pelt, Heerlen

Daar is het niet bij gebleven, want in diezelfde periode reikte de collegevoorzitter een studiebeurs uit voor een bacheloropleiding aan de winnares van het online spel 'Ben je slimmer dan je denkt?'. Deze online quiz ontwikkelde de Open Universiteit om haar eigen aanbod en het belang van leren in het algemeen breed uit te zetten. Met de kennisquiz en het ter beschikking stellen van een studiebeurs voor de winnaar wilde de instelling stimuleren dat meer mensen hoger onderwijs gaan volgen. De deelnemers moesten een aantal vragen uit inleidende cursussen van de Open Universiteit beantwoorden. Tien deelnemers met de maximale scores werden uitgenodigd hun studiemotivatie te beschrijven. Een onafhankelijke jury beoordeelde de motivaties op originaliteit en argumenten en de winnaar kreeg een studiebeurs voor een studie aan de Open Universiteit van € 10.000. De Open Universiteit introduceerde dit initiatief op 1 september 2007 en binnen anderhalve maand was het spel al door 17.000 mensen gespeeld.

Schermafdruck uit het spel 'Ben je slimmer dan je denkt?'

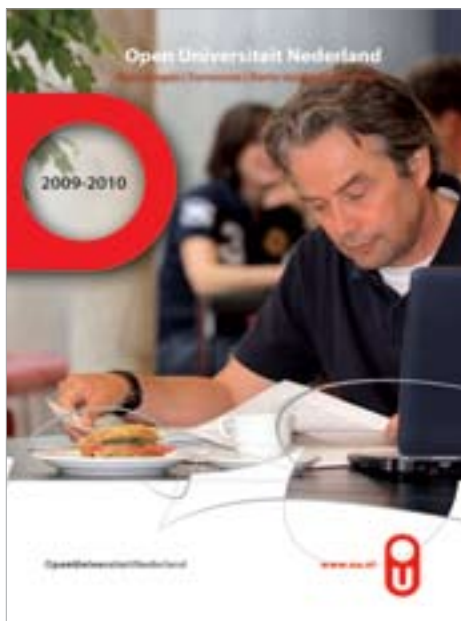
Hans van Breukelen in SC Parkstad Limburg

Ook bezocht een aantal toppers uit de sportwereld diverse studiecentra van de Open Universiteit om hun ervaringen te delen over topsport en wat je ermee kunt bereiken. Onder hen coryfeeën als Bart Veldkamp, Gerard Kemkers, Arnold Vanderlyde, Hans van Breukelen, Harm Wiersma en Jacco Eltingh.

Nieuwe vormen van marketing

Richting 2010 worden de klanten van de Open Universiteit steeds kritischer en veeleisender. Ze zijn uitermate gevoelig voor service, zijn assertief en maken het direct duidelijk als iets naar hun idee niet goed gaat. Het nieuwe marketingbeleid van de Open Universiteit speelt daar op in door de klanten in sterke mate zelfstandig en onafhankelijk te laten bepalen wat zij willen horen, zien en ervaren. Om de klant te winnen, werkt de Open Universiteit aan langetermijnrelaties, waarbij het niet meer om de kwaliteit van het product alleen gaat, maar ook en vooral om de kwaliteit van het contact. In het marketingbeleid staat het traceren van het juiste

individu centraal, het winnen van het vertrouwen om vervolgens deze persoon op het juiste moment te voorzien van de juiste informatie. In dat kader moet de ontwikkeling van een nieuwe website worden gezien: web als medium, maar niet als massamedium. De Open Universiteit wil met haar website een rijke interactie uitstralen, gericht op een langdurige relatie en de basis daarvoor biedend. Daarmee kiest de Open Universiteit voor een marketingaanpak om het imago te realiseren van trendsetter op het gebied van afstandsonderwijs en opinieleader op het terrein van onderwijsvernieuwing. Deze vernieuwing betekent een vermindering van massamediale middelen zoals commercials op radio en tv, maar een toename van interactieve communicatie. Het is van belang dat de bezoekers van de website op een toegankelijke manier in contact komen met de Open Universiteit Nederland, dat belangstellenden zich kunnen informeren op een aansprekende, uitdagende en interactieve manier en dat zij zo kennis kunnen opdoen over serieuze en actuele onderwerpen.

Algemene folder 2009-2010

De nieuwe website van de Open Universiteit Nederland

Academisch onderwijs kan slechts bestaan onder de conditie van een bevruchtende wisselwerking tussen onderwijs en onderzoek. Dat geldt voor de reguliere universiteiten, en voor de Open Universiteit Nederland, die zich in haar Instellingsplan 2006-2009 positioneert (p. 3) als dé universiteit voor levenlang-leren, is dit niet anders. De Open Universiteit kent, globaal gesproken, twee soorten onderzoek. Het eerste draagt een enigszins institutioneel karakter en hangt samen met de bijzondere positie van de Open Universiteit als aanbieder van hoger en academisch afstandsonderwijs. Daarnaast bestaat er het vakgebonden onderzoek van de zes faculteiten. De weerslag daarvan komt direct ten goede aan het onderwijs van de eigen opleidingen. In de blauwdruk voor de Open Universiteit die de Commissie Voorbereiding Open Universiteit (CVOU) in 1979 schreef, was weinig plaats ingeruimd voor onderzoeksfaciliteiten. Dat zou volgens minister Jos van Kemenade niet goed passen bij het afstandskarakter van de Open Universiteit (Verkuylen, 1994). Wel bepleitte de CVOU een eigen onderzoekstaak gericht op de didactiek van afstandsonderwijs. Deze tweedeling in onderzoeksactiviteiten is altijd zichtbaar gebleven bij de Open Universiteit en ook in dit hoofdstuk wordt deze aangehouden.

Instellingsbreed onderwijsonderzoek

Waar de rol van het facultair onderzoek door de eerder genoemde ontstaansgeschiedenis altijd relatief wat beperkter is gebleven, is de Open Universiteit uitgegroeid tot een van de belangrijkste nationale en zelfs internationale spelers op het gebied van onderzoek naar afstandsonderwijs en onderwijsvernieuwing. Als een van de eerste zag zij in Nederland het onderwijskundig belang van internet en van elektronische leeromgevingen en zij nam een voortrekkersrol in op het inmiddels sterk gegroeide terrein van ict als aanjager van onderwijsvernieuwing. In deze paragraaf geven we een korte samenvatting en enkele voorbeelden van het onderzoek dat in dat kader verricht is.

Vanwege de taakstelling van de Open Universiteit zijn de onderzoeksfaciliteiten voor onderwijsonderzoek altijd relatief ruim geweest. Daardoor werden zij soms met gemengde gevoelens bekeken door de faculteitsgebonden onderzoekers, die ook graag meer onderzoeksmogelijkheden zouden willen hebben. Toch is ook het pad van het onderwijsonderzoek niet altijd over rozen gegaan. Dat heeft alles te maken met de bijzondere positie van onderwijsonderzoek en het enorme maatschappelijke belang dat aan onderwijs wordt toegekend. Er is waarschijnlijk geen

tak van de sociale wetenschappen waar de druk om te komen met toepassingen waar de praktijk iets aan heeft zo groot is als bij de onderwijswetenschappen. Wellicht is er juist daardoor inmiddels veel geschreven over de moeizame weg van onderwijsonderzoek naar onderwijspraktijk (bijvoorbeeld Martens, 2007; Van Baak, van der Linde, Aelterman, 2008). Inmiddels bestaat in Nederland zelfs een breed gedragen gevoel dat de laatste jaren veel onderwijsvernieuwingen, zoals het 'nieuwe leren' en 'competentiegericht onderwijs', zijn doorgevoerd waar geen deugdelijk wetenschappelijk bewijs voor zou bestaan. Dit gevoel is overgenomen in de conclusies die de parlementaire onderzoekscommissie Dijsselbloem trok in haar in 2008 verschenen rapport 'Tijd voor onderwijs'. Veel onderwijsonderzoekers vonden deze conclusies overigens ongenueanceerd en slecht gefundeerd en lieten zich negatief uit over de kwaliteit van 'Tijd voor onderwijs' (zie bijvoorbeeld Pedagogische Studiën, 2008).

Het voert buiten het bestek van deze tekst om uitgebreid in te gaan op het spanningsveld tussen enerzijds de zeer complexe onderwijspraktijk, waar mede door de sterk toenemende technology push, zoals de opkomst van mobiele technologie, smart boards, elektronische leeromgevingen, multimedia en internet, onvermijdelijk grote veranderingen op gang komen, en anderzijds de academische onderwijsonderzoeker, die vooral internationaal moet publiceren in erkende wetenschappelijke tijdschriften, die feitelijk niet in die Nederlandse onderwijspraktijk geïnteresseerd zijn.

Dit spanningsveld tussen toepassingsgerichtheid, praktische bruikbaarheid en valorisatie aan de ene kant en aan de andere kant de meer strikte wetenschappelijke criteria die met name op internationaal publiceren gericht zijn, is altijd voelbaar geweest bij het instellingsbrede onderwijsonderzoek van de Open Universiteit. Zo was bij het Onderwijstechnologisch innovatiecentrum (OTIC) de oriëntatie vooral op toepassingsgerichtheid, terwijl in het OTEC (Onderwijstechnologische expertisecentrum), dat voortkwam uit een samengaan van COP (Centrum voor Onderwijskundige Productie) en OTIC, vanaf 1999 een onderzoeksprogramma werd opgebouwd onder leiding van Jeroen van Merriënboer dat vooral een klinkende reputatie kreeg op het wetenschappelijk vlak. In 2004 begon het tweede vijfjarenprogramma onder de naam 'Instructional design for open tasks, environments, and communities'. Werd voor 1999 soms de wetenschappelijke kwaliteit betwist, in het tweede geval leek het onderwijsonderzoek soms wat los te staan van de praktijk in Nederland en aan de Open Universiteit. Andere programma's, zoals van Rob Koper, kenden weer een sterke oriëntatie op onderwijstechnologie. OTEC veranderde van naam in CELSTEC (Centre for Learning Sciences and Technologies) en 'kantelde' de lopende programma's, waardoor onderzoek weer meer als een integraal onderdeel van meerdere programma's werd gepositioneerd, in de verwachting daarmee de 'valorisatie' te versterken. Jeroen van Merriënboer werd de eerste directeur van NeLLL (Netherlands Laboratory for Lifelong Learning), dat zich tot doel stelde een instellingsbreed researchinstituut te vormen waarin de focus weer sterk gericht was op wetenschappelijke reputatie en output.

Ruim vijf jaar geleden ontstond vanuit een taakstelling van het Ministerie van OCW

het Ruud de Moor Centrum (RdMC). Het RdMC moest het vizier weer nadrukkelijk richten op de onderwijspraktijk, meer in het bijzonder de zogeheten zij-instromers, die met behulp van tijd- en plaatsonafhankelijk leren klaargestoomd moesten worden om het in Nederland steeds acuter wordende lerarentekort te helpen bestrijden. Al snel verbreedde de taakstelling en was het RdMC er om de kwaliteit van het Nederlandse onderwijs te verbeteren door het professionaliseren van de docent op de werkplek. Leven-lang-leren dus, een belangrijk speerpunt voor de Open Universiteit, vaak informeel of non-formeel en met een hoge relevantie voor de beroepspraktijk van de onderwijsgeven. Steeds meer werd ook het werk van het RdMC als universitair expertisecentrum geschraagd met wetenschappelijk onderzoek en promotieprojecten. Zo probeert het onderzoeksprogramma van het RdMC nadrukkelijk wetenschap en relevantie voor de onderwijspraktijk te verenigen.

Ondanks het beschreven spanningsveld, dat deels weerspiegeld wordt in de verschillende instituten en centra in de geschiedenis van de Open Universiteit, is de kwaliteit, impact en relevantie van het instellingsbrede onderwijsonderzoek eigenlijk altijd hoog geweest. Misschien zelfs wel juist door dit spanningsveld. Nooit is het instellingsbrede onderwijsonderzoek te karakteriseren geweest als eenzijdig praktijkgericht (en daardoor niet wetenschappelijk generaliseerbaar) of puur wetenschappelijk (en daardoor 'op een ivoren toren', zonder aantoonbare praktijkrelevantie).

Er is het nodige promotieonderzoek uitgevoerd waarbij de focus lag op de verdere ontwikkeling van theoretische concepten. Recente voorbeelden hiervan zijn het onderzoek van Tamara van Gog naar de cognitive load theory, het onderzoek naar modellen voor flexibilisering van hoger onderwijs door Ad Schellekens en het onderzoek van Karel Kreijns naar samenwerkend leren in digitale leeromgevingen. Hoewel deze onderzoeken waardevolle bijdragen leveren aan de theorieontwikkeling moet tegelijkertijd geconstateerd worden dat de directe bijdrage aan de verdere ontwikkeling van de onderwijspraktijk in deze onderzoeken ietwat mager blijft. Anderzijds zijn er voorbeelden van promotieonderzoek te noemen waarbij de daadwerkelijke vernieuwing van bestaande onderwijspraktijken object van onderzoek was. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek van Bert Zwaneveld naar de ontwikkeling van een methodiek om leerlingen in het voortgezet onderwijs te ondersteunen bij het verwerven van wiskundige kennis. Soms ook heeft dit onderzoek betrekking op de onderwijspraktijk van de Open Universiteit zelf, zoals het onderzoek van Hans van Buuren naar de resultaten van de implementatie van competentiegericht statistiekonderwijs bij de faculteit Psychologie en het onderzoek naar de invoering van EVC bij de Open Universiteit, dat door Desirée Joosten-ten Brinke is uitgevoerd. Al deze onderzoeken hebben geleid tot praktische aanknopingspunten en richtlijnen voor de verdere ontwikkeling van onderwijspraktijken. Deze onderzoeken scoren dus veel hoger qua praktijkrelevantie, maar onderzoek in de praktijk gaat veelal gepaard met onderzoeksmethodologische knelpunten en de bevindingen zijn doorgaans veel moeilijker te publiceren in (experimentele) zuiver wetenschappelijke tijdschriften.

De twee typen proefschriften zijn beide waardevol en belangrijk gebleken en illustreren daarmee onze stelling dat juist de combinatie van de twee 'benaderingen' in onderzoek een belangrijk (succes)kenmerk is geweest van 25 jaar vruchtbaar instellingsbreed onderwijsonderzoek.

Facultair onderzoek

De opvatting dat academisch onderwijs slechts kan bestaan als het wortels heeft in het onderzoek dat wordt verricht door de betrokken wetenschappelijke staven is door het accreditatiestelsel weer hoog op de agenda gezet. Het is als harde eis en voorwaarde geformuleerd voor de erkenning van wetenschappelijke opleidingen. Dat laatste is weer een voorwaarde voor financiering van de opleidingen uit publieke middelen.

Gedurende de eerste twee decennia van haar bestaan werd ten aanzien van de Open Universiteit het standpunt gehuldigd dat de staf van de eigen faculteiten weinig tot geen zelfstandig wetenschappelijk onderzoek hoefde te verrichten. De betrokken stafleden kregen weliswaar twintig procent 'onderzoekstijd', maar dat was in principe vooral bedoeld om, zoals het bescheiden werd geformuleerd,

Campus in Heerlen in 2007

de ontwikkelingen op het vakgebied bij te houden. Het ging er met andere woorden om dat de stafleden in staat werden gesteld het onderzoek dat elders op het eigen vakgebied werd verricht, te volgen, te beoordelen en, desgewenst, te vertalen ten behoeve van het eigen onderwijsprogramma, in het bijzonder de cursussen die onder hun verantwoordelijkheid werden vervaardigd.

Het standpunt dat sprake diende te zijn van een wisselwerking tussen onderwijs en wetenschappelijk onderzoek werd vertaald door het elders verrichte onderzoek als het ware te importeren in het eigen onderwijsprogramma. De stafleden die als cursusteamleider betrokken waren bij de onderwijsontwikkeling van de Open Universiteit trokken zoveel mogelijk erkende specialisten van buiten aan - meestal collegae van andere universitaire instellingen - die dan vervolgens op hun vakgebieden de onderwijsbijdragen schreven voor de desbetreffende cursussen. Het sprak vanzelf dat deze externe leden van de cursusteams daarbij gebruik maakten van de nieuwste inzichten en onderzoeksresultaten op het eigen vakgebied.

De laatste jaren zien wij een tendens die steeds sterker in de richting gaat dat de wisselwerking van onderwijs en onderzoek niet alleen tot uitdrukking dient te komen in het onderwijsprogramma dat door de wetenschappelijke staf wordt aangeboden, maar ook zichtbaar dient te zijn in de (eind)producten die de studenten zelf afleveren. Dat geldt uiteraard in de eerste plaats voor de master-scriptie, maar tot op zekere hoogte ook voor alle werkstukken in het masterprogramma, de bachelorscriptie en enkele specifieke vaardigheids cursussen in de eindfase van het bachelorprogramma. Dit impliceert dat de studenten moeten kunnen laten zien dat zij zich bepaalde onderzoeksvaardigheden ook daadwerkelijk eigen hebben gemaakt. Dit alles heeft ook voor het onderwijs van de Open Universiteit tot ingrijpende veranderingen geleid. De laatste jaren is het competentiegericht onderwijs breed ingevoerd, juist ook in het kader van de door de eigen instelling gebruikte elektronische leeromgeving (Jochems 1999).

Nog steeds bewijst het traditionele cursusteammodel zijn nut, vooral voor de onderwijsontwikkeling in de propedeuse en de eerste fase van de bachelor, maar het competentiegericht onderwijs biedt daarnaast veel additionele mogelijkheden in de training van andere academische vaardigheden, in het bijzonder die met betrekking tot het verrichten van onderzoek en de verslaglegging en presentatie daarvan. Het cursusteammodel maakt gebruik van de bestaande expertises 'van buiten', maar om hoogwaardig competentiegericht onderwijs aan te bieden is het voorwaarde dat de staf van de faculteiten zelf over 'bewezen' competenties beschikt ten aanzien van het verrichten van zelfstandig onderzoek. Dit houdt onder andere in dat de cursussen waarin specifieke onderzoeksvaardigheden worden getraind zoveel mogelijk onder leiding staan van hoogleraren en gepromoveerde leden van de wetenschappelijke staf. Dit geldt a fortiori voor de master- en bachelorscripties van de studenten: gekwalificeerde begeleiders en examinatoren dienen in principe zelf gepromoveerd en inhoudelijk werkzaam te zijn op de betreffende onderzoeksgebieden. Studenten mogen zo verwachten dat hun directe begeleiders en examinatoren uit de eerste hand hun kennis en ervaringen met hen delen.

Deze ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat de Open Universiteit sinds het vorige lustrum ook een eigen onderzoeksbeleid voor de faculteiten heeft opgezet. Een van de problemen waar de faculteiten tegen aanliepen was dat zij, als uitvloeisel van het traditionele beleid, over een relatief gering aantal gepromoveerden in de facultaire staf beschikten in vergelijking met de faculteiten van de zusterinstellingen. Voor de cursusteamleiders 'oude stijl' waren immers coördinerende en redactionele vaardigheden vaak belangrijker dan het hebben van eigen onderzoekskwalificaties. Tenslotte werden voor de borging van de onderzoekskwalificaties ten behoeve van het eigen onderwijs erkende specialisten van buiten als auteurs aangetrokken.

De Wetenschapscommissie in vergadering

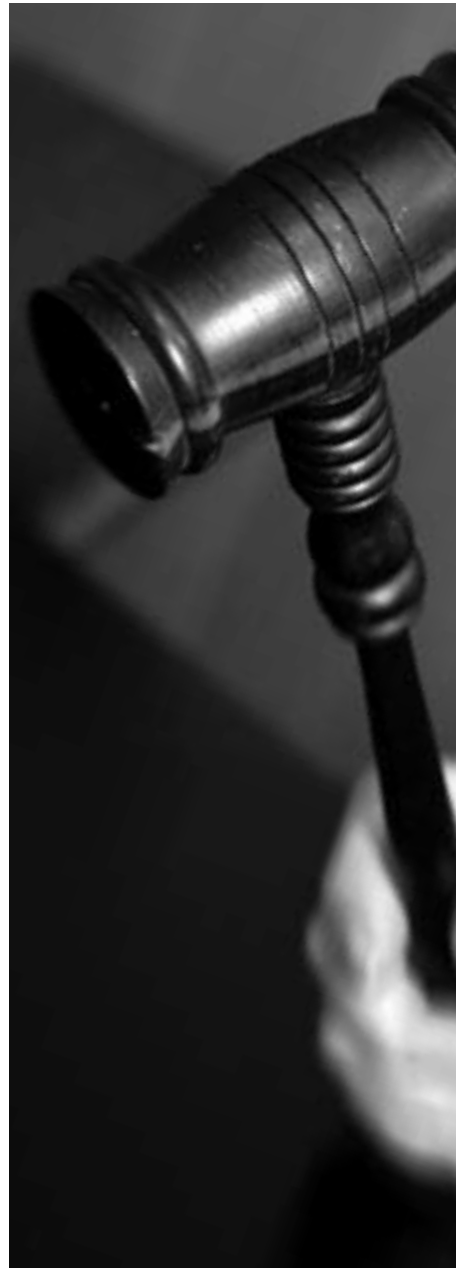
Het eigen onderzoeksbeleid hield onder meer in dat werd getracht het relatief geringe aantal gepromoveerden in de staf van de faculteiten te verhogen door het voeren van een gericht promotiebeleid. Ook werd beoogd de al wel aanwezige onderzoeksexpertises van de eigen staf te versterken. Was voorheen twintig procent van de aanstellingstijd vooral bedoeld om 'het vak bij te houden', nu wordt de invulling van die tijd veeleer gezocht in het verrichten van zelfstandig onderzoek. Dit gebeurt al dan niet in samenwerking met externe wetenschappelijk instellingen en onderzoekscentra (ten dele ook in het kader van dubbelbenoemingen van hoogleraren), waarbij in toenemende mate eveneens eisen worden gesteld ten aanzien van de presentatie en verslaglegging, zoals het spreken op (internationale) congressen en (internationale) publicaties in peer-reviewtijdschriften. Ook krijgen de faculteiten beperkt ruimte om promovendi van buiten een aanstelling aan te bieden. De faculteiten van de Open Universiteit gaan zo op het gebied van het onderzoek zelf en op het gebied van de wisselwerking tussen onderwijs en onderzoek langzamerhand steeds meer lijken op de faculteiten van de zusterinstellingen. In dit verband moet wel de kanttekening worden gemaakt dat het bij de Open Universiteit doorgaans om twintig procent individuele onderzoekstijd gaat (in plaats van de bij de reguliere instellingen meer gebruikelijke veertig procent) en dat het in absolute zin om zeer bescheiden aantallen fte's gaat.

Een rondgang langs faculteiten: integratie van onderwijs en onderzoek

Rechtswetenschappen

De faculteit Rechtswetenschappen heeft voor de integratie van onderwijs en onderzoek in de afgelopen jaren twee lijnen uitgezet: enerzijds de versterking van het onderzoek in de onderwezen vakgebieden en anderzijds de koppeling van studenten aan het facultaire onderzoek. Sinds het jaar 2007 zijn de nodige stappen gezet om deze plannen te verwerkelijken en er zijn ook al resultaten gerealiseerd. Net als bij de andere faculteiten van de Open Universiteit zijn deze onder andere te raadplegen op de eigen onderzoekswebsite.

De versterking van het onderzoek in de onderwezen vakgebieden, vanzelfsprekend verbonden met het publiceren voor het wetenschappelijke forum, wordt bereikt door vergroting van het onderzoekspotentieel, door het stimuleren van promotieonderzoek en door het bevorderen van een gemeenschappelijk onderzoeksklimaat. De personeelsformatie die voor onderzoek bestemd is, is relatief behoorlijk gestegen, onder meer doordat diverse docenten een promotieproject gestart zijn en daarvoor formatie toegewezen kregen. Verder zijn in 2007 de eerste promovendi aangesteld, deels fulltime, deels parttime. Ter versterking van het promotieonderzoek voert de faculteit verder een stimuleringsbeleid ten aanzien van buitenpromovendi. Het gemeenschappelijk onderzoeksklimaat wordt bevorderd doordat al het onderzoek in principe ingezet wordt ter uitvoering van het gezamenlijke en dus vakgebiedoverstijgende onderzoeksprogramma 'Kennis en verantwoordelijkheid in het recht' en door de cyclus van onderzoekspresentaties onder de titel 'Work in progress'. Tijdens deze maandelijkse bijeenkomsten presenteert een onderzoeker het eigen project en vervolgens wisselen de aanwezigen van gedachten over bijvoorbeeld de vraagstelling, methode en relevantie van het project. De studenten worden rechtstreeks bij het facultaire onderzoek betrokken in het kader van de mastercursus 'Voorbereiding onderzoek'. Deze is in 2007 gelanceerd als een verplichte cursus voor iedere masterstudent die bij Rechtswetenschappen een scriptieonderzoek wil starten.

Cultuurwetenschappen

In 2007 kreeg ook Cultuurwetenschappen de ruimte om twee promovendi aan de reguliere formatie toe te voegen, een novum voor de faculteit. De onderzoekscapaciteit van de in omvang inmiddels zeer geslonken staf werd er ineens flink door uitgebreid. Ondertussen zijn ook een aantal buitenpromovendi aan het werk op strak opgezette projecten. Ten dele gebeurt dit in samenwerking met hoogleraren van andere universiteiten in Nederland en België die te zijner tijd als beoogd tweede of co-promotor zullen optreden. Sinds 1997-1998 is, mede als uitkomst van de faculteitsvisitatie in 1996, al gericht werk gemaakt van een intern promotiebeleid voor de reguliere staf, onder andere door gerichte sabattical leaves en tijdelijke detacheringen naar onderzoeksplekken bij zusterinstellingen. Als gevolg is het percentage gepromoveerden onder de leden van de vaste staf van de faculteit in de afgelopen tien jaar flink toegenomen. Hoewel het voor Cultuurwetenschappen noodzakelijk is het promotie- en onderzoeksbeleid de komende jaren nog verder uit te bouwen, kunnen de eerste vruchten al worden geplukt. Door het toegenomen aantal gepromoveerden onder de leden van de vaste staf slaagt de faculteit er steeds beter in om aan een van de belangrijke eisen van het huidige accreditatiestelsel te voldoen, namelijk dat de gewenste integratie van onderwijs en onderzoek in elk geval tot uitdrukking dient te komen op het niveau van de masteropleiding en dan uiteraard allereerst in de masterscriptie, de proeve die voor de student de afsluiting vormt van de academische studie. Inmiddels hanteert de faculteit als harde eis dat het door de studenten te verrichten afstudeeronderzoek aansluit bij de actuele onderzoeksexpertises van de staf en dat zowel de begeleiding als de examinering van alle masterscripties door gepromoveerde leden van de staf wordt gedaan. Voorafgaand aan de masterscriptie worden de studenten nader getraind in een

aantal onderzoeksvaardigheden, onder meer in de module Scriptieplan en in een onderzoekspracticum, dat wordt aangeboden door elk van de vier 'constituerende disciplines' van Cultuurwetenschappen binnen de Open Universiteit: cultuurgeschiedenis, kunstgeschiedenis, letterkunde en filosofie. Op bescheiden niveau beoogt Cultuurwetenschappen ook voor de bachelorstudent al een vorm van onderzoeksgemeenschap te creëren, bijvoorbeeld door het aanbieden van zomerscholen in binnen- en buitenland en activiteiten als workshops, lezingen, wetenschappelijke discussies en trainingen in schriftelijke en mondelinge presentaties. Deze vinden bijvoorbeeld plaats in het kader van de modules Het cultuurwetenschappelijk debat, Cultuurwetenschappelijke seminars en het Onderzoekspracticum bachelorscriptie. Via deze onderdelen van de studie komen studenten niet alleen in aanraking met onderzoek op het vakgebied van de opleiding, maar ook met de voor de sector relevante infrastructuur, zoals archieven, musea, wetenschappelijke bibliotheken en andere onderzoeksinstituten.

Managementwetenschappen

Het sinds 2004 vigerende onderzoeksbeleid van de faculteit Managementwetenschappen is gericht op het stimuleren van onderzoek en het bevorderen van een onderzoeksklimaat. Dit heeft er onder meer toe geleid dat meer medewerkers dan voorheen daadwerkelijk actief zijn (geworden) op het gebied van wetenschappelijk onderzoek. Een belangrijke prestatie-indicator op het gebied van wetenschappelijk onderzoek is de ISI-norm. De afgelopen jaren voldeed de wetenschappelijke output van de faculteit Managementwetenschappen aan deze ISI-norm. De norm houdt in dat het aantal internationale wetenschappelijke publicaties overeenstemt met de tijd die wordt besteed aan onderzoek (drie publicaties per onderzoeks-fte op jaarbasis).

De faculteit investeert in de wetenschappelijke kwalificaties van de medewerkers. Dit heeft geleid tot de ontwikkeling van gemeenschappelijke onderzoeksthema's, die moeten leiden tot meer samenwerking tussen onderzoekers van binnen en buiten de faculteit. Zo zijn er inmiddels vier onderzoekszwaartepunten ingesteld rondom de thema's 'Supply Chain Management', 'Learning and Performance', 'Accounting and Control Change' en 'Facilitating Change and Implementation'. Daarbij vindt opnieuw een vertaalslag plaats ten behoeve van het eigen onderwijs: steeds meer studenten worden direct betrokken bij het realiseren van wetenschappelijke publicaties. Dit gebeurt binnen de stimulerende omgeving van de afstudeerkringen ('research communities').

Informatica

Om de docenten in alle deeldisciplines van de informatica te laten participeren in hoogwaardig wetenschappelijk onderzoek, in teams waarvan de omvang groot genoeg is om substantiële vooruitgang in de voorhoede van kennisontwikkeling te bewerkstelligen (kritische massa), heeft deze faculteit de weg van samenwerking met zusterinstellingen gekozen.

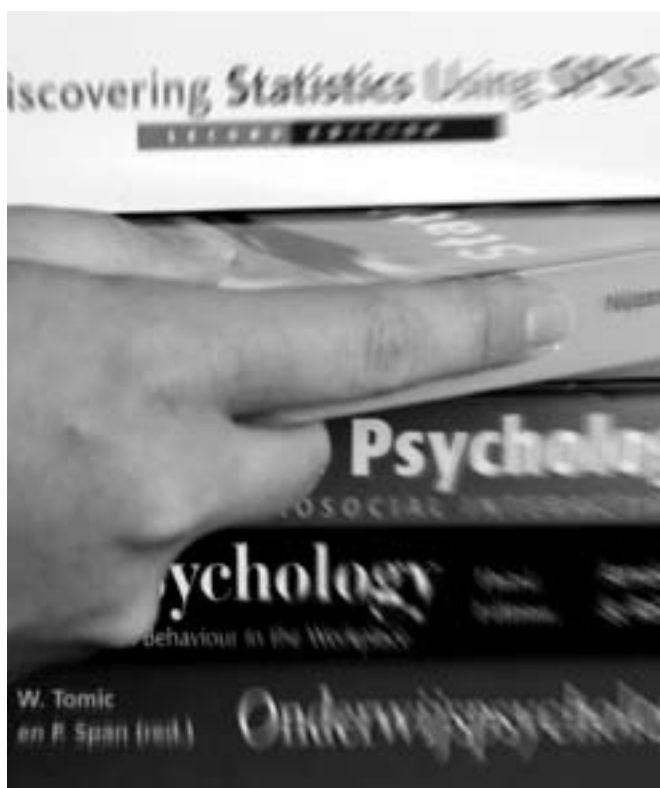
De gekozen strategie houdt in dat in elke deeldiscipline een samenwerkingsverband wordt gezocht met een actieve onderzoeksgroep aan een andere universiteit en dat het onderzoek van de medewerkers van de Open Universiteit wordt ingebed in het onderzoekprogramma van de samenwerkingspartner. Daarnaast heeft dit onderzoek een speciale inkleuring doordat het zich volgens het onderzoeksbeleidsplan van de faculteit richt op het grensvlak van informatica en onderwijs. In het bijzonder wordt getracht in antwoord op vragen uit de (afstands)onderwijswereld zowel fundamentele als toegepaste informaticatechnieken te ontwikkelen. Het thema 'informatica en onderwijs' sluit aan bij de traditionele innovatietaak van de Open Universiteit en bij het instellingsbrede onderzoeksthema leven-lang-leren. Daarnaast is het belang van ict in het onderwijs bij een instelling voor afstandsonderwijs groot. Dat leidt ook tot zeer concrete toepassing van de onderzoeksresultaten: de revisieplannen voor de modules Discrete wiskunde A en B voorzien in het integreren van verschillende tools (op het gebied van logica en lineaire algebra) die zijn ontwikkeld in het kader van onderzoekprojecten.

Op het gebied van onderzoek wordt op dit moment samengewerkt met individuen of groepen aan de Universiteit Utrecht, de Technische Universiteit Eindhoven, de Universiteit Twente, de Radboud Universiteit Nijmegen, de Fachhochschule Köln en de Universiteit van Tilburg. Meer samenwerkingsprojecten zijn in de nabije toekomst te verwachten, mede doordat de faculteit de toekomstige uitbreiding van het aantal hoogleraren zoekt in de aanstelling van deeltijdhoogleraren die ook aan een andere universiteit werkzaam zijn. In verschillende gevallen heeft de samenwerking inmiddels al geleid tot een formele overeenkomst tussen faculteiten of tot een dubbelbenoeming of detachering. De zo opgestarte onderzoekprojecten hebben ook hun uitstraling op het onderwijs: in het onderdeel 'Capita selecta thema' van de masteropleiding Computer Science wordt gerapporteerd over recent facultair onderzoek. In aansluiting daarop vinden steeds meer afstudeerprojecten plaats die aan facultair onderzoek worden gekoppeld.

Psychologie

Het onderzoek van de faculteit Psychologie wordt door de staf zoveel mogelijk in onderlinge samenhang verricht. De faculteit hanteert daarvoor een vakgebiedoverstijgend onderzoeksprogramma 'Determinants of behaviour in institutional contexts, in health and clinical contexts and implicit learning (2007-2012)'. Dit programma beschrijft de thema's waarmee de diverse onderzoekers zich bezighouden, waarover wordt gepubliceerd en waaraan ook het bij de faculteit verrichte promotieonderzoek in beginsel is gekoppeld.

Bij de keuze voor onderzoeksthema's hanteert Psychologie een bandbreedte, die enerzijds wordt bepaald door het brede onderzoeksveld van de academische discipline als zodanig en die anderzijds ook samenhangt met de specifieke context van het onderwijsgebonden onderzoek van de Open Universiteit: 'Therefore it is

important to focus on themes that correspond with both the educational aims and the research expertise of the members of the programme' (Determinants of behaviour, p. 3).

Het gaat bijvoorbeeld om onderzoek op het gebied van de arbeids- en organisatiepsychologie, sociale psychologie, klinische psychologie en gezondheidspsychologie. Studenten sluiten voor hun afstudeeronderzoek aan bij een van de facultaire onderzoeksthema's die door de onderzoekers van de faculteit worden begeleid. Ook voor buitenpromovendi bestaat de mogelijkheid onderzoek te verrichten binnen het kader van het onderzoeksprogramma psychologie.

Een terugkerend probleem bij alle faculteiten vormen de hoge werkbelasting en de omstandigheid dat met een relatief kleine staf een grote diversiteit aan taken dient te worden verricht. Zo constateert Psychologie dat er een flinke kloof bestaat tussen de formeel beschikbare en de daadwerkelijk gerealiseerde onderzoekstijd. In 2006 ging het bijvoorbeeld om 5 fte formeel beschikbare tijd versus een realisatie van 2,7 fte (Determinants of behaviour, p. 13-14). Toch lijkt dit vooralsnog niet ten koste te zijn gegaan van de kwaliteit van het geboden onderwijs. Bij de laatste landelijke visitatie in 2007 sprak de visitatiecommissie haar waardering uit voor de kwaliteit van de opleiding. Men was onder andere zeer te spreken over de wijze waarop studenten onafhankelijk van tijd en plaats onderzoek kunnen uitvoeren via het Virtuele Laboratorium (zie de casus Virtueel Laboratorium Psychologie).

Natuurwetenschappen

'Milieuproblemen signaleren, analyseren en oplossen? Meewerken aan een duurzame ontwikkeling? Begin dan bij een opleiding van de faculteit Natuurwetenschappen. Het milieu en duurzaamheidsvraagstukken spelen in onze samenleving een grote rol. Het bewustzijn groeit dat mens, aarde en economische ontwikkeling met elkaar verbonden zijn (People, Planet, Profit or Prosperity). Er is behoefte aan geïntegreerd onderzoek en aan instrumenten voor onderzoek, beleid en beheer.' Deze wervende tekst, waarmee de faculteit Natuurwetenschappen zich op haar website presenteert aan potentiële studenten, zegt tegelijk iets over het onderzoek van de faculteit.

De brede en geïntegreerde onderzoeksaanpak die Natuurwetenschappen voorstaat, vindt primair plaats onder het facultaire onderzoeksthema 'Naar een duurzame samenleving: verkennen, leren, sturen (2007-2010)'. Het deelthema 'verkennen' richt zich op milieutoekomstverkenningen vanuit een natuurwetenschappelijk perspectief (onder leiding van Carolien Kroeze). Het deelthema 'sturen' richt zich op participatieve vormen van sturing (governance) voor duurzame ontwikkeling. Dit onderzoek wordt, mede via detachering, uitgevoerd in samenwerking met de Universiteit Maastricht (ICIS). Het deelthema 'leren' omvat zowel het al langer lopende ontwikkelingsgerichte onderzoek naar innovatieve leeromgevingen voor duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs, als het onderzoek naar leeromgevingen voor het ondersteunen van leerprocessen in de professionele context van milieu- en duurzaamheidsvraagstukken. Bij dat laatste gaat het om 'leren' als verbindende schakel tussen 'verkennen' en 'sturen'.

Samen met NeLLL heeft de faculteit op dit vlak bijvoorbeeld een AIO-project geformuleerd ('Models as social learning tools in integrated assessment of adaptation strategies to climate change'). Het eerste type onderzoek binnen het deelt thema 'leren', gericht op ontwikkeling van innovatieve leeromgevingen als virtuele seminars, virtuele campus en virtuele stages, wordt voornamelijk uitgevoerd met internationale partners in het kader van Europese projecten. Naast het onderzoek onder het facultaire thema doet een deel van het wetenschappelijk personeel experimenteel onderzoek via detachering bij andere universiteiten of onderzoeksinstellingen. Dit onderzoek is milieurelevant en houdt direct verband met de onderwijsopdracht.

Natuurwetenschappen kent verder een aantal innovatieprojecten waarbij de aanwezige onderzoeksknowhow mede wordt aangewend voor vernieuwing van vorm en inhoud van het eigen onderwijs en dat van anderen. De kern van het project 'European Virtual Seminar on Sustainable Development', bijvoorbeeld, is het internationaal samenwerkend leren in kleine, multidisciplinaire groepen aan casestudies op het terrein van duurzame ontwikkeling.

Door studenten op die manier via internet te laten samenwerken worden ze direct geconfronteerd met verschillende visies op duurzaamheidsvraagstukken. Visies die samenhangen met verschillende sociale, culturele, politieke, economische en fysieke contexten waarin studenten in Europa leven en studeren.

Conclusie

De inbedding van wetenschappelijk onderzoek aan de Open Universiteit Nederland is nooit eenvoudig geweest, maar wel cruciaal voor haar reputatie en onderwijs. Al vanaf de blauwdruk voor de Open Universiteit die de Commissie Voorbereiding Open Universiteit in 1979 opstelde, hadden de onderwijsonderzoekers de wind in de rug, terwijl de faculteitsgebonden onderzoekers het lang, en eigenlijk nog steeds, voor een belangrijk deel moeten hebben van externe samenwerking. Zij kregen wel wat meer rugwind sinds de invoering van het accreditatiestelsel, dat het belang van onderzoek in en voor wetenschappelijk onderwijs beklemtoonde. Terwijl er voor de onderwijsonderzoeker een niet aflatende spanning was tussen onderwijspraktijkrelevantie en wetenschappelijke theorievorming, zat de faculteitsgebonden onderzoeker lange tijd met een groot spanningsveld tussen onderwijsontwikkeling en het doen van eigen onderzoek. Misschien mogen we concluderen dat er zonder wrijving geen vooruitgang is en dat juist die spanningsvelden ertoe hebben bijgedragen dat de Open Universiteit Nederland inmiddels een uniek en gewaardeerd heel eigen onderzoeksgezicht heeft ontwikkeld in het Nederlandse universitaire bestel.

Referenties

- Faculteit Psychologie Open Universiteit (2007). *Determinants of behaviour in institutional contexts, in health and clinical contexts and implicit learning (2007-2012)*. Research Programme Psychologie OUNL. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Instellingsplan 2006 – 2009: Strategie Open Universiteit Nederland 2006 – 2009*.
- Groeien met leven-lang-leren*, 29 juni 2006, nr. U2006/4514. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Jochems, W. (1999). *Competentieverricht onderwijs in een elektronische leeromgeving*. Diesrede. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Joosten-ten Brinke, D. (2008). *Assessment of Prior Learning*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Kreijns, C.J. (2004). *Sociable CSCL Environments: Social Affordances, Sociability, and Social Presence*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Martens R. L. (2007). *Positive learning met Multimedia. Onderzoeken, toepassen & generaliseren*. Oratie. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Pedagogische Studiën (2008). Discussie: Tijd voor Onderwijs, het rapport Dijsselbloem, *Pedagogische Studiën*, 85(6), 451-475.
- Schellekens, A.M.H.C. (2004). *Towards flexible programmes in higher professional education: An operations-management approach*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Van Buuren, J.A. (2008). *Van vakgericht naar competentieverricht statistiekonderwijs: Een interventie studie in een opleiding psychologie*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Van Baak, J., van der Linde, R., & Aelterman, A. (2008). De wisselwerking tussen onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk: de rol van de lerarenopleiding. *Tijdschrift voor lerarenopleiding*, 29, 5-12.
- Van Gog, T. (2005). *Uncovering the problem-solving process to design effective worked examples*. Proefschrift. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Verkuylen, C.M.F. (1994). *De maakbare universiteit. Voorbereiding en opbouw van de Open Universiteit. Jubileumuitgave*. Heerlen: Open Universiteit.
- Zwaneveld, B. (1999). *Kennisgrafien in het wiskundeonderwijs*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Wij danken verder onze collega's Evert Stamhuis, Lex Bijlsma, Marjolein Caniëls, Herman van den Bosch, Catherine Bolman, Joop de Kraker en Paquita Pérez voor de geboden informatie.

Virtueel Laboratorium Psychologie

Marius van Dijke en Khaled Zamani

Het actief betrekken van psychologiestudenten bij onderzoek vormt een grote uitdaging voor universitair afstandsonderwijs. Om deze uitdaging aan te gaan heeft de faculteit Psychologie van de Open Universiteit Nederland Virtueel Laboratorium ontwikkeld. Virtueel Laboratorium is een serie onderling samenwerkende computerprogramma's (websites en Windowstoepassingen) waarmee psychologiestudenten en anderen via internet kunnen deelnemen aan onderzoek van docenten en studenten van de faculteit. Met dit hulpmiddel heeft de faculteit Psychologie dus 'afstandsonderzoek' geïntroduceerd.

Virtueel Laboratorium in onderzoek en onderwijs

Virtueel Laboratorium is even belangrijk voor het onderzoek als voor het onderwijs van de faculteit. Enerzijds kunnen studenten worden ingezet als proefpersoon voor de onderzoekers van de faculteit. Net als op veel reguliere universiteiten doen eerstejaars psychologiestudenten namelijk mee aan psychologisch onderzoek van de staf. Anderzijds worden psychologiestudenten met behulp van Virtueel Laboratorium getraind in het zelf ontwerpen, ontwikkelen en uitvoeren van onderzoek. Deze werkwijze volgt, net als het hele psychologiecurriculum, een gefaseerde opbouw. In het begin van de opleiding fungeren studenten vooral als proefpersoon, om op die manier 'van binnenuit' kennis te maken met psychologisch onderzoek. Na deelname krijgen zij dan ook een duidelijke uitleg over het doel en de achtergronden van het onderzoek. Later in de opleiding doen studenten, onder begeleiding van docenten, zelf onderzoek via Virtueel Laboratorium. Voor de bachelorthesis kan het dan gaan om kleine variaties op onderzoek van de begeleidende docenten. Voor de masterthesis is vanzelfsprekend een grotere eigen inbreng van de student noodzakelijk.

Virtueel Laboratorium is niet het eerste softwarepakket dat onderzoek via internet mogelijk maakt. Het is wel het eerste pakket dat ontwikkeling en aanpassing van onderzoek, deelname aan onderzoek, opslag van proefpersoondata en volautomatische administratie van deelname in één geïntegreerde serie applicaties samenbrengt. Studenten registreren zich op de website van Virtueel Laboratorium en downloaden de software; na de installatie kunnen ze meteen aan de slag. Ze krijgen uitgebreide informatie over alle beschikbare onderzoeken en kunnen vervolgens kiezen aan welk specifiek onderzoek ze willen meedoen. Wanneer de respondenten klaar zijn, worden de gegevens gesynchroniseerd en opgeslagen en wordt de 'administratieve' kant van deelname automatisch verwerkt.

Zo houdt Virtueel Laboratorium bijvoorbeeld bij welke studenten hebben voldaan aan hun deelnameverplichting. Om mogelijke problemen uit te sluiten, stuurt de ingebouwde e-mailserver respondenten na deelname een automatische bevestigingsmail.

Om het ontwikkelen van onderzoek met Virtueel Laboratorium gemakkelijk te maken, kunnen de wetenschappelijk medewerkers van de faculteit op eenvoudige wijze vooraf geprogrammeerde modules met elkaar combineren. Er zijn bijvoorbeeld modules beschikbaar om specifieke itemtypes in de studie te gebruiken, zoals open vragen, ja/vragen en likertschalen, maar ook een module

om reactietijden te meten. Verder kunnen onderzoekers eenvoudig experimentele condities aanbrengen in hun studie door een module te kiezen die op toevallsbasis kiest of een proefpersoon wordt blootgesteld aan een bepaald type informatie of juist aan een ander type. Onderzoekers combineren deze modules eenvoudig door ze achter elkaar op een 'tijdlijn' te zetten die het verloop van het onderzoek in de tijd weergeeft. Als een bepaalde functionaliteit ontbreekt, wordt er een nieuwe module geprogrammeerd die deze functionaliteit biedt. Deze module komt dan weer beschikbaar voor alle onderzoekers van de faculteit Psychologie.

Een van de eerste studies die met Virtueel Laboratorium is uitgevoerd, is een sociaalpsychologisch experiment, bedoeld om te onderzoeken of de macht die autoriteiten hebben van invloed is op hoe ondergeschikten reageren op de mate waarin deze autoriteiten eerlijke beslissingen nemen. Proefpersonen dachten samen te werken met een andere proefpersoon aan een taak waarbij ze samen allerlei beslissingen moesten nemen. De macht van de interactiepartner en de eerlijkheid waarmee deze partner beslissingen nam werden onafhankelijk van elkaar gemanipuleerd. Overigens, deze interactiepartner bestond niet werkelijk. Alle communicatie, zoals e-mailberichten die de proefpersonen ontvingen, was voorgeprogrammeerd. Dit experiment liet zien dat alleen voor machtige autoriteiten geldt dat eerlijk beslissen zorgt dat ze meer vertrouwd worden, en als meer legitiem en zelfs als meer charismatisch gezien worden. Een voorbeeld van een studie waaraan nu nog steeds studenten deelnemen via Virtueel Laboratorium is een gezondheidspsychologisch onderzoek dat gebruik maakt van de

‘adaptieve test’-module. Hierbij krijgen proefpersonen feedback die specifiek is toegesneden op hun eigen situatie over hun gezondheidsgedrag en over hoe ze nog gezonder kunnen gaan leven. Een laatste voorbeeld, ook van een studie die recent via Virtueel Laboratorium is uitgezet, is een longitudinaal onderzoek met twee metingen, waarbij proefpersonen worden gevraagd naar allerlei kenmerken en uitkomsten van hun dagelijkse arbeidssituatie, zoals autonomie en arbeidstevredenheid. Virtueel Laboratorium herinnert proefpersonen aan deelname aan de tweede meting door middel van een automatisch gegenereerde herinneringse-mail.

De doelen, de praktijk en de toekomst

Het doen van onderzoek en het betrekken van studenten bij onderzoek was tot voor kort een kostbare zaak voor de faculteit Psychologie. Het maken van afspraken met respondenten en het reizen naar de Open Universiteit Nederland kostte veel tijd en geld. Met de komst van Virtueel Laboratorium zijn deze bezwaren nagenoeg uit de wereld. Virtueel Laboratorium is nu ruim twee jaar operationeel. In die tijd hebben ongeveer zeventienhonderd studenten als proefpersoon deelgenomen aan ten minste drie studies. Verder hebben, naast de docenten van de faculteit, inmiddels tien masterstudenten en twee promovendi Virtueel Laboratorium gebruikt voor hun onderzoek. Bezig zijn met onderzoek is dus een stuk eenvoudiger geworden, zowel voor docenten als voor studenten.

De verwachting is dat het gebruik van Virtueel Laboratorium voor scripties in de toekomst nog veel meer zal voorkomen. Recent is de ontwikkeling in gang gezet om Virtueel Laboratorium verder te integreren in het psychologiecurriculum. Dat kan door studenten te laten deelnemen aan studies die illustratief zijn voor de leerstof in een specifieke cursus, waarna ze feedback en meer algemene uitleg krijgen over de doelen en achtergronden van dit type onderzoek en de behandelde leerstof. Om dit proces te ondersteunen is het belangrijk Virtueel Laboratorium te laten samenwerken met bestaande softwarepakketten die veel in psychologische laboratoria worden gebruikt. Virtueel Laboratorium zal er dus naar verwachting ook in de toekomst voor blijven zorgen dat de staf data van hoge kwaliteit kan verzamelen. Ook zal het een belangrijke factor blijven in het stimuleren van onderzoeksdeelname door afstandspsychologiestudenten, als proefpersoon en als onderzoeker.

Scriptiekringen in de Master of Science Accounting and Finance

Ivo De Loo

In de periode 2002-2003 kwamen van verschillende kanten signalen dat het scriptietraject bij de faculteit Managementwetenschappen in sommige opzichten niet voldeed aan de door de faculteit geschetste verwachtingen. Vooral studenten gaven aan het als een zeer moeizaam proces te ervaren. De faculteit begreep de problemen van de studenten wel: aangezien de Open Universiteit Nederland open afstandsonderwijs aanbiedt, moet de scriptie, die doorgaans 500 tot 600 uur studietijd vergt, ook op afstand geschreven worden. Enkele van de minder positieve signalen die de faculteit ontving waren:

- uitstelgedrag om de scriptie op te pakken
- problemen met het vinden van een geschikt afstudeeronderwerp
- problemen met het dikwijls zeer eenzame traject waarin het afstudeeronderzoek dreigde te vervallen
- vertragingen tijdens de afronding van de scriptie
- geringe kans om tijdens het afstuderen een medestudent te treffen met een zelfde type onderwerp en onderzoeksopzet om ervaringen te kunnen delen.

Dergelijke situaties leidden in toenemende mate tot een druk op de kwaliteit van het afstudeeronderzoek en tot vertragingen in de studieplanning van studenten. Soms leidden zij zelfs tot het afbreken van de studie. Om deze minder prettige ervaringen te ondervangen, is de faculteit in 2004 begonnen met het organiseren van zogenaamde 'afstudeerkringen', waarin de opleidingen op het terrein van Accounting en Finance het voortouw hadden. Wie bij de Open Universiteit afstudeert in de (inmiddels uitlopende) Master of Science Accounting and Finance dient tegenwoordig als gevolg van deze ontwikkelingen de scriptie te schrijven binnen een bepaald inhoudelijk terrein. Bij ieder inhoudelijk terrein is een afstudeerkring geformeerd.

Opzet

Afstudeerkringen zijn samengesteld uit medewerkers van de wetenschappelijke staf en studenten die afstuderen op een specifiek inhoudelijk terrein. De terreinen waaruit studenten kunnen kiezen, zijn gekoppeld aan het wetenschappelijk onderzoek dat medewerkers doen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan prestatie management in overheidsorganisaties, desinvesteringsbeslissingen, winststuring, of veranderingen in het beroep van controller in Nederland. Een afstudeerkring komt verschillende malen (doorgaans vier tot vijf keer) per jaar bij elkaar op een centrale plek in het land. Om diverse redenen - de studenten hebben van nature niet allemaal hetzelfde studietempo, zij hebben te maken met allerlei veranderin-

gen in de privésfeer, et cetera - worden niet alle studenten voor alle bijeenkomsten uitgenodigd. Er dient tussen bijeenkomsten de nodige progressie te zijn geboekt. Bij een bijeenkomst van een afstudeerkring zijn ongeveer vijftien studenten en twee wetenschappelijk medewerkers betrokken. Studenten worden aangemoedigd tussen de bijeenkomsten onderling contact te hebben, maar de specifieke inrichting daarvan wordt aan henzelf overgelaten. De coördinatie van iedere kring is in handen van een 'kringleider'. Dit is meestal een medewerker van de wetenschappelijke staf.

Doelen

Met de opzet van de afstudeerkringen is een aantal doelen nagestreefd. Zo hebben afstudeerkringen onder andere tot doel het (inhoudelijke) niveau van het wetenschappelijk onderwijs te verhogen, de studeerbaarheid van het afstudeertraject te verbeteren en uiteindelijk de kwaliteit van scripties te verhogen. Studenten dienen in dat kader van en met elkaar te leren.

Het specifiek voor de bovengenoemde Master of Science ingevoerde traject bestaat (op hoofdlijnen) uit een leer- en een beoordelingstraject. Ten behoeve van het leertraject worden per afstudeerkring de bovengenoemde bijeenkomsten georganiseerd. Studenten geven daarin achtereenvolgens presentaties over hun zoektocht naar een geschikt onderwerp, de verrichte literatuurstudie, hun onderzoeksopzet, de onderzoeksresultaten en de scriptie als geheel. Daarop krijgen zij op gestructureerde wijze feedback van collega-studenten die minder ver of juist verder in het scriptietraject zijn. Begeleiders treden in de afstudeerkringen vooral op als gespreksleider. De (producten van) studenten worden uitdrukkelijk niet inhoudelijk door begeleiders beoordeeld in de scriptiekringen, om discussies zo vrij mogelijk te laten zijn. Wel zijn studenten verplicht om aan een aantal van deze bijeenkomsten deel te nemen.

Studenten aan de slag in groepsverband

Het scriptietraject van de meeste studenten duurt langer dan een jaar. Zij werken immers doorgaans parttime aan hun scriptie. Bovendien vinden er vaak gedurende het traject bepaalde gebeurtenissen plaats die de voortgang van de scriptie nadelig beïnvloeden. Denk bijvoorbeeld aan een nieuwe baan of privéperikelen. Ook is het kweken van een wetenschappelijke grondhouding, toch een van de basisvoorwaarden voor het kunnen schrijven van een scriptie op Master-of-Science-niveau, een proces dat bij menig student de nodige tijd in beslag neemt.

De rollen die een student in het leertraject vervult, staan in functie van het bereiken van de leerdoelen die gelden voor het afstudeeronderzoek. Deze leerdoelen zijn een afgeleide van de algemeen bekende Dublin Descriptoren. Het beoordelingstraject loopt parallel aan het leertraject, maar vindt plaats buiten de bijeenkomsten van de kringen om, en wel op individuele basis. Met een scriptie moet expliciet een bijdrage worden geleverd aan de wetenschappelijke kennis op een bepaald onderzoeksterrein. Er mogen niet uitsluitend praktijkproblemen opgelost worden in een scriptie. Toch kunnen studenten zich bij de keuze voor een bepaald scriptieonderwerp wel laten inspireren door zaken die in praktijk spelen, mits daarbij maar een link wordt gelegd met de wetenschappelijke literatuur en de onderzoekspecialismen van medewerkers.

Resultaten

Na vijf jaar kan worden gesteld dat de ervaringen van zowel studenten als begeleiders met afstudeerkringen zeer positief zijn. De kwaliteit van de afstudeerscripties is aanzienlijk verhoogd, begeleiders en studenten werken vaak samen aan onderzoek, hetgeen voor beide partijen motiverend werkt, en links en rechts zijn er wetenschappelijke publicaties verschenen waarin zowel begeleiders als studenten hebben geparticipeerd. Het werken met afstudeerkringen brengt weliswaar een zekere organisatorische last met zich mee, maar daar weegt het positieve oordeel dat vrijwel alle betrokkenen hebben over deze manier van werken ruimschoots tegen op.

Hopelijk kan de lijn die met dit type afstudeerkring is ingezet in de toekomst verder worden uitgebouwd. In elk geval werken inmiddels alle Master-of-Science-opleidingen van de faculteit Managementwetenschappen met afstudeerkringen, hoewel de precieze opzet en inrichting daarvan tussen de opleidingen danig kan verschillen. Met het idee van afstandsonderwijs bijten afstudeerkringen echter niet. Studenten werken immers het grootste deel van hun tijd nog altijd op afstand aan hun scriptie. Dat is minder eenzaam dan voorheen. De student kan in een groot aantal video-opnamen - van onder meer een gesprek met studenten over hun onderzoek, presentaties van afstudeerders over hun onderzoek, een gesprek met begeleiders en een eindgesprek ter illustratie - zien dat medestudenten vaak met dezelfde vragen worstelen. Bovendien lijkt blended learning, waarvan het werken met afstudeerkringen een variant is, steeds meer in zwang te komen bij opleidingen die de Open Universiteit Nederland aanbiedt.

Antwerpen

Internationalisering aan de Open Universiteit Nederland. Nee, dat is niet het beeld van een student die met de rugzak op naar een ver buitenland vertrekt om daar enkele maanden door te brengen aan een universiteit, ondertussen kennismakend met taal en cultuur van dat land. Dat beeld van de rugzakstudent in een mooie buitenlandse stad is wel heel romantisch, maar voor veel studenten van de Open Universiteit niet erg realistisch. De studenten van de Open Universiteit zijn immers volop aan het werk en actief binnen gezin en samenleving. Zij proberen hun studie zo efficiënt mogelijk in te richten in de spaarzame vrije tijd die overblijft. Toch doet de Open Universiteit steeds meer aan internationalisering. Niet in de traditionele vorm van daadwerkelijke uitwisseling van studenten tussen universiteiten wereldwijd, maar wel in nieuw ontwikkelde onderwijsprojecten waarbij de uitgangsdelen van internationalisering overeind blijven binnen de mogelijkheden van studenten in het afstandsonderwijs.

Internationalisering en globalisering

De hedendaagse arbeidsmarkt vraagt om professionals die in een internationale context kunnen werken. Logisch, de toenemende globalisering brengt dat met zich mee. Deze globalisering uit zich in de wereldwijde schaalvergroting van de economie, de sterke opkomst van transnationale (virtuele) samenwerking en de tempoversnelling van ontwikkelingen die dit met zich meebrengt. Deze ontwikkelingen stellen nieuwe competentie-eisen aan professionals op de arbeidsmarkt. Op basis van onderwijsinnovaties bij de Open Universiteit in het domein van leren voor duurzame ontwikkeling beschrijft De Kraker et al., (2007) deze eisen als 'crossing boundaries'-competenties. Zo moeten afgestudeerden binnen een internationale omgeving kunnen communiceren en samenwerken, over de traditionele grenzen van vakgebied, nationaliteit en cultuur heen.

Internationalisering, het inbedden van de aspecten van globalisering in het hoger onderwijs via internationale contacten, krijgt daarom een steeds prominenter positie in het beleid van de Open Universiteit. In opleidingen en cursussen van de instelling heeft internationalisering meer aandacht gekregen. In dit hoofdstuk geven we kenmerkende voorbeelden van de wijze waarop. Daarbij is gekozen voor voorbeelden waarbij de verbinding is gelegd tussen internationalisering en het domein milieu en duurzame ontwikkeling, vanwege de bovenbeschreven competentie-eisen. Ook op andere domeinen van het onderwijs aan de Open Universiteit krijgt internationalisering voet aan de grond, zodat afgestudeerden goed voorbereid kunnen zijn op het functioneren in een internationaal georiënteerde (beroeps)wereld.

Niet alleen krijgt internationalisering meer aandacht binnen de leerstof, ook zijn er nu meer mogelijkheden voor studenten om deze 'grensoverschrijdende' competenties te ontwikkelen. Door binnen bestaande cursussen van de Open Universiteit samen te werken met buitenlandse studenten, of door gebruik te maken van de mogelijkheid een cursus van een buitenlandse (partner)instelling te volgen en in de opleiding op te nemen.

De Open Universiteit is via het lidmaatschap van de EADTU (European Association of Distance Teaching Universities) en haar bijdrage aan diverse Europese projecten direct betrokken bij het promoten van e-learning als een volwaardig alternatief voor internationale samenwerking op het gebied van leren.

Bij internationalisering is de uitwisseling van kennis en het voor het maatschappelijk nut inzetten van kennis een belangrijke motivatie. Dit is ook de doelstelling van het RCE Rhine-Meuse, het regionaal expertisecentrum in Leren voor duurzame ontwikkeling van de Open Universiteit.

In de volgende paragrafen geven we concrete voorbeelden van internationalisering in het onderwijs van de Open Universiteit en gaan we dieper in op de samenwerkingsverbanden EADTU en RCE Rhine-Meuse.

Virtuele mobiliteit en samenwerking

Het belang van internationale wisselwerking tussen studenten en het inbrengen van een internationale dimensie in de bachelor- en masteropleidingen staat, zowel voor de reguliere dagopleidingen als voor de Open Universiteit, buiten kijf. Door de wereldwijde schaalvergroting zijn ruimte en tijd relatieve begrippen geworden. Het kunnen beschouwen van problemen en oplossingen vanuit verschillende vakinhoudelijke en culturele perspectieven is door deze globalisering noodzaak geworden. Voor de student die zich richt op een (nieuwe) plaats in de arbeidsmarkt zijn daarbij ook de eisen die de huidige, snel veranderende kennismaatschappij stelt van belang, zoals brede inzetbaarheid (employability) en mobiliteit op de Europese arbeidsmarkt.

Gesteund met Europese subsidies heeft de Open Universiteit een aantal internationaliseringactiviteiten opgezet in haar onderwijs. Daarin is gezocht naar manieren waarop de 'internationale dimensie' in het onderwijs te realiseren valt zonder afbreuk te doen aan de eigenheid van het afstandsonderwijs.

Virtuele campus

Allereerst noemen we virtuele mobiliteit als zo'n oplossing. Daarvan is bijvoorbeeld sprake als studenten van de Open Universiteit binnen hun opleiding deelnemen aan e-learningonderwijs van andere (Europese) universiteiten.

Daardoor wordt de 'internationale dimensie' ingebracht zonder dat studenten de vertrouwde studieplek hoeven te verlaten. Een voorbeeld waarbij virtuele mobiliteit leidt tot verbreding van het opleidingsaanbod met inbreng van de internationale dimensie, is de 'Virtual Campus for a Sustainable Europe' (www.VCSE.eu), een samenwerkingsverband, gesteund door Europese gelden, dat in 2009

De vlaggen bij het gebouw van de Europese Commissie

haar derde jaar is ingegaan. Via deze virtuele campus (een portalwebsite) kunnen studenten van de bacheloropleiding milieu-natuurwetenschappen e-learning-modulen volgen op het gebied van Duurzame ontwikkeling bij de universiteiten Leuphana Lüneburg (Duitsland), Graz (Oostenrijk), Praag (Tsjechië) en Thessaloniki (Griekenland). Andersom kunnen de studenten van deze universiteiten de cursus 'European Virtual Seminar on Sustainable Development' (EVS) volgen bij de Open Universiteit. Het netwerk rond deze virtuele campus is intussen uitgegroeid tot zeventien deelnemende partnerinstellingen in Europa.

Dit netwerk neemt nu ook deel aan het nieuwe Europese 3-LENSUS-project, waarin vanuit de Open Universiteit de faculteit Natuurwetenschappen, het onderzoeksinstituut CELSTEC en het expertisecentrum RCE Rhine-Meuse participeren. Het 3-LENSUS-project richt zich op de zogeheten kennisdriehoek: onderzoek, onderwijs en innovatie. Hierbij wordt het onderwijsnetwerk van 'Virtual Campus for a Sustainable Europe' via de regionale netwerken van RCE's uitgebreid tot een Europese Virtual Learning Space voor 'Leren voor duurzame ontwikkeling', door alle maatschappelijke organisaties en onderwijsinstellingen heen.

Online stages

Binnen het Europese project 'Cross Sector Virtual Mobility' heeft de faculteit Natuurwetenschappen onder leiding van EADTU onderzoek gedaan naar online stages ofwel 'remote internships' (zie <http://www.eadtu.nl/csvm/>). Op deze wijze kunnen studenten binnen hun studie authentieke leer-werkopdrachten uitvoeren rechtstreeks voor buitenlandse opdrachtgevers. Uit dit als 'Good Practice' gewaardeerde Europees onderzoek onder studenten, stagebegeleiders en opdrachtgevers bleek dat het competentiegericht model van het Virtueel milieudadviesbureau van de Open Universiteit een succesvolle vorm is om online stages te realiseren (zie ook de casus Virtueel milieudadviesbureau in dit boek). Het project 'Cross Sector Virtual Mobility' richtte zich op het ontwikkelen van innovatieve vormen van online stages en het testen en evalueren van deze vormen van werkend leren in het bedrijfsleven. Als onderdeel van dit onderzoek biedt EADTU nu een portalwebsite aan, gericht op het werven van studenten voor online stageopdrachten bij werkgevers (zie <http://matchmaking.eadtu.nl/>).

‘Crossing boundaries’-competenties

Bovenstaande internationaliseringactiviteiten richten zich met name op de verbreding van het onderwijsaanbod, inhoudelijk grensoverschrijdend en sector-overstijgend, via virtuele mobiliteit. Het leren omgaan met culturele verschillen en veranderende perspectieven vanuit de disciplines maakt het ook noodzakelijk dat studenten met elkaar samenwerken en actuele onderwerpen bediscussiëren.

Dit tweede aspect van internationalisering, de samenwerking via onderlinge contacten, wordt bijvoorbeeld door de deelnemende studenten en docenten aan de Virtuele Campus (VCSE) geroemd voor het verwerven van ‘crossing boundaries’-competenties. Ze prijzen de mogelijkheden om via de Europese e-learning-modules te discussiëren met studenten met een heel andere vakinhoudelijke en culturele achtergrond. Zo is de eerder genoemde VCSE cursus European Virtual Seminar on Sustainable Development (EVS) van de Open Universiteit gericht op internationaal en multidisciplinair samenwerkend leren in kleine groepen, langs virtuele weg. Inhoudelijk handelt het seminar over duurzame ontwikkeling in een Europese context (zie ook de casus Een internationale dialoog over duurzame ontwikkeling in Europa: EVS).

Ook vanuit de reguliere universiteiten is er steeds meer belangstelling om op deze manier de internationale dimensie in studentwerkgroepen in te brengen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de deelname, al jarenlang, van reguliere universiteiten aan het ‘European Virtual Seminar on Sustainable Development’. Internationale uitwisseling via e-learning kan namelijk veel flexibeler door de student worden ingepast in het studieprogramma naast andere onderwijsverplichtingen. Bovendien kost het de universiteit en de student veel minder tijd aan organisatie en minder reis- en verblijfkosten.

Hoogleraar Paquita Pérez

Open Universiteit Nederland

Klimaatvriendelijk online samenwerken

Er zijn nog twee redenen waarom internationalisering via e-learning 'hot' is in het onderwijs en waardoor er belangstelling is van reguliere universitaire studenten voor deelname aan de cursussen van de Open Universiteit. Allereerst sluit 'networked' virtueel leren werken goed aan bij de globalisering van de kennismaatschappij. Steeds meer bedrijven en instellingen werken binnen een 'global network', met transnationale vestigingen of hechte samenwerkingsverbanden met organisaties elders op de wereld. Het online kunnen samenwerken binnen die internationale, interculturele en interdisciplinaire dimensie in virtuele teams is een competentie waarvan men steeds meer verwacht dat afgestudeerden deze beheersen. Dit is een pré voor alumni van de Open Universiteit, die binnen hun Nederlands-Vlaamse binationale universiteit uitstekend getraind zijn in online samenwerken, zeker als zij ook nog een internationale module in de studie hebben gevolgd.

Ten tweede is online internationalisering, ook wel 'internationalisering@home' genoemd, een goedkope en klimaatvriendelijke manier van studeren. Hoogleraar Paquita Pérez van de faculteit Natuurwetenschappen kwam tot deze conclusie in haar oratie in mei 2008 (Pérez Salgado, 2008). Haar oratie behandelde het energieverbruik en de milieubelasting van regulier dagonderwijs, online onderwijs en afstandsonderwijs, en ging in op wat de gunstige resultaten voor virtueel leren betekenen voor beleidsambities op het gebied van internationalisering en leven-lang-leren.

Samenwerking

Niet alleen studenten zijn internationaal actief. Ook docenten doen mee aan internationalisering door in internationale projecten te participeren. De effecten op de kwaliteit van het onderwijs van internationale samenwerking zijn groot. Doordat onderwijsontwikkelaars, docenten en studenten in Europees verband samenwerken en elkaars resultaten evalueren en vergelijken is er sprake van verbeterde kwaliteitsborging, zowel op inhoud (door de samenwerking met vakgenoten) als op onderwijskwaliteit. Het EADTU-project E-xcellence en de eruit volgende implementatieactiviteiten zijn erop gericht om een kwaliteitsstandaard voor afstandsonderwijs te ontwikkelen. De Open Universiteit speelt hierin een voortrekkersrol.

Die Europese en internationale samenwerking tussen docenten is niet vanzelf gestart. Door de specifieke opdracht van de Open Universiteit, gericht op Nederland en Vlaanderen, en de stafomvang van de faculteiten die over het algemeen gering was, waren de internationale contacten van de faculteiten in de beginnende jaren veelal beperkt, uitzonderingen daargelaten. Via EADTU werden echter internationale contacten op facultair niveau gelegd en vond internationale samenwerking plaats. De 'academic networks' hebben, zeker in de beginfase, een duidelijke rol gespeeld in het richting geven aan de internationale contacten. In een geval heeft een academic network, namelijk het Humanities Network, ook de context gevormd waarbinnen een gemeenschappelijke cursus is ontwikkeld, namelijk de monumentale cursus 'What is Europe?'

Hoe goed de cursus ook was, 'What is Europe?' maakte ook duidelijk wat de problemen zijn die bij deze vorm van internationale samenwerking rijzen. Als één ding duidelijk wordt, dan is het wel hoe groot de verschillen tussen de verschillende afstandsuniversiteiten in Europa zijn, op het punt van zowel learning als teaching. De studielast van cursussen loopt zeer uiteen, de wijze van begeleiding en studentondersteuning liggen eveneens mijlenver uit elkaar. Dan hebben we het nog niet eens over de problemen die samenhangen met verschillen in taal, tentaminering en bekostiging.

Bij het internationaliseren van het onderwijsaanbod speelt ook de taal van het onderwijsmateriaal een rol. Daar waar het aanbod van de Open Universiteit Engelstalig is (bijvoorbeeld de cursus Energy Analysis) ontstaat nu de mogelijkheid voor buitenlandse studenten om zich bij de instelling in te schrijven. Daarmee doen heel behoedzaam niet-Nederlandssprekende studenten bij de Open Universiteit hun intrede.

EADTU: Europese partners in e-learning

Wie het binnen de Open Universiteit heeft over internationalisering, komt al snel te spreken over de European Association of Distance Teaching Universities (EADTU). De Open Universiteit was in 1987 samen met de andere grote open universiteiten en afstandsuniversiteiten in Europa nauw betrokken bij de totstandkoming van EADTU. Nu is EADTU een zeer actief samenwerkingsverband van 21 leden (niet-commerciële universiteiten), die in 19 landen aan meer dan 2 miljoen studenten afstandsonderwijs verzorgen.

Het lijkt onbetwistbaar dat er van dit samenwerkingsverband een positief effect is uitgegaan op het punt van internationalisering, zowel voor de faculteiten als voor het onderzoeksinstituut CELSTEC. De vorm die deze internationale samenwerking in de loop van de tijd heeft gekregen is fundamenteel anders geworden. Ook hier zien we dat EADTU een centrale rol heeft gespeeld. Naast het creëren van een ontmoetingsplaats voor diegenen die werken aan een instelling voor afstandsonderwijs heeft EADTU zich namelijk ontpopt als een zeer succesvolle aanvrager van een reeks grote Europese projecten. Daarmee is het samenwerkingsverband een fundamenteel andere richting ingeslagen en is ook de internationale invalshoek voor met name de faculteiten van de Open Universiteit aanzienlijk verbreed.

Natuurlijk is dit niet een slag die EADTU zelf heeft gemaakt. Met name de rectoren van de verschillende afstandsuniversiteiten, verenigd in de Board, hebben hier duidelijk de hand in gehad, gesteund door de enthousiaste docenten en studenten. Met andere woorden: de afstandsuniversiteiten hebben op het punt van internationale samenwerking via EADTU een nieuw programma voor de toekomst uitgestippeld, met meer nadruk op onderzoek en innovatie naar open en flexibele vormen van e-learning, vanuit het perspectief van leven-lang-leren. Het gevolg is dat de internationalisering inderdaad op een veel bredere leest is geschoeid dan in het verleden met opleidingsgericht afstandsonderwijs het geval was. Puur inhoudelijk gerichte samenwerking, het samen een cursus maken, is

zeldzaam geworden. Al wordt daar momenteel opnieuw over nagedacht. Als een ding duidelijk is, dan is het immers wel dat ook afstandsuniversiteiten moeten nadenken over hoe de uitwisseling van studenten en onderwijsmaterialen vorm kan krijgen. Dat de studentenuitwisseling een internationaal karakter moet hebben, is duidelijk.

Kortom, er wordt via de eerder genoemde projecten gewerkt aan wat een virtueel Erasmusprogramma voor studentuitwisseling genoemd zou kunnen worden. Daarnaast krijgt uitwisseling van leermaterialen steeds meer gestalte. In een tijdperk waarin nadrukkelijk over open educational resources wordt nagedacht, ligt een dergelijke uitruil van materialen wel heel erg voor de hand. Geen gemeenschappelijke cursussen dus, maar een gemeenschappelijke pool van materialen op basis waarvan iedere instelling eigen cursussen kan samenstellen. Aan beide kwesties wordt binnen de Open Universiteit en in EADTU-verband gewerkt.

RCE Rhine-Meuse: leren voor duurzame ontwikkeling

Internationale samenwerking vindt ook steeds meer buiten de muren van de universiteit plaats en beperkt zich niet meer tot samenwerking en uitwisseling van onderzoekers, docenten en studenten. Dit is een logisch gevolg van het verleggen van de koers van puur universitair afstandsonderwijs naar een aanbod voor leven-lang-leren in open interactie met de samenleving. Een bijzonder voorbeeld van deze open internationale samenwerking vormen de activiteiten van het Regional Centre of Expertise Rhine-Meuse in Kerkrade. Dit eerste RCE in Europa is opgericht in 2005 door de Open Universiteit samen met de Hogeschool Zuyd in Heerlen. RCE staat voor 'Regional Centre of Expertise on Learning for Sustainable Development' en in het netwerk van meer dan zeventig RCE's wereldwijd richt het zich op het bereiken van de doelstelling om wereldwijd een Global Learning Space te bereiken voor leren voor duurzame ontwikkeling.

Bij het besluit van de Open Universiteit om een RCE op het gebied van leren voor duurzame ontwikkeling op te richten, speelden enkele factoren een rol. Ten eerste het feit dat het concept van RCE's om betrokkenen in onderwijs en bedrijfsleven - van hoger onderwijs tot kleine bedrijfjes - in de regio met elkaar te verbinden in het leren voor duurzame ontwikkeling afkomstig is van de University of the United Nations (UNU), de universiteit van de Verenigde Naties (<http://www.ias.unu.edu>, zie bij 'Education for sustainable development' en 'RCE').

Schermafdruck van de website van EADTU

Schermafdruck van de website van RCE Rhine-Meuse

De toenmalige rector van de UNU, Hans van Ginkel, heeft samen met onder andere hoogleraar Rietje van Dam-Mieras van de Open Universiteit (nu vice-rector van de Universiteit Leiden) het RCE-concept bedacht en uitgewerkt, als middel om de mondiale doelstelling uit de 'World Summit on Sustainable Development' van Johannesburg in 2002 te kunnen vertalen ('transitie') naar de lokale gemeenschap. Ten tweede geeft de Open Universiteit zo als instelling uiting aan haar wens om ook als organisatie leidinggevend te worden op het gebied van duurzame ontwikkeling door internationale samenwerking. Kennis, onderwijs en onderzoek op het gebied van duurzame ontwikkeling had de Open Universiteit al in huis, met name vanwege haar milieuwetenschappelijke opleidingen van de faculteit Natuurwetenschappen.

Een derde belangrijke factor is de wens van de instelling om de kennis die in huis is meer ten dienste te laten komen van de maatschappij, in een andere vorm, aanvullend aan het onderwijsaanbod en de onderzoeksactiviteiten. Kennisvalorisatie in een internationale context is enerzijds een belangrijke maatschappelijke functie en leidt anderzijds tot een duidelijkere positionering van de instelling in een mondiale onderwijsomgeving. Voor meer informatie over het RCE verwijzen we naar de RCE-Rhine-Meuseportal (www.euregio-office.eu).

Het leven-lang-lerenconcept werkt de Open Universiteit in haar expertisecentrum RCE Rhine-Meuse verder uit in een programma van doorlopende reële leerlijnen op thema's die voor de toekomst relevant zijn (zoals leren voor duurzame ontwikkeling). Er worden verbindingen gelegd tussen aan de ene kant onderwijs, leraren, docenten en leerlingen en aan de andere kant wetenschap, bedrijfsleven, jeugdzorg, welzijn en overheden, waarbij de grens tussen formeel curriculum en informele leeromgeving vervaagd. De onderwijsmodellen van de Open Universiteit kunnen daarbij worden ingezet. Onder de merknaam OPEDUCA wordt dit concept met maatschappelijke partners uitgewerkt en ingevuld. Door deze samenwerking in een wereldwijd netwerk van RCE's onder coördinatie van de UNU maakt de Open Universiteit Nederland nu samen met alle regionale en internationale maatschappelijke partners in het RCE Rhine-Meuse deel uit van een Global Learning Space voor een lerende, duurzame wereld.

Referenties

- De Kraker, J., Lansu, A., & Van Dam-Mieras, M.C. (Eds.) (2007), *Crossing Boundaries. Innovative learning for sustainable development in higher education*. Frankfurt am Main: Verlag für Akademische Schriften.
- Pérez Salgado, F. (2008). *Online onderwijs en duurzaamheid: 'een groene inktvlek'*. Openbare rede, in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar 'Natuurwetenschappen, in het bijzonder afstandsonderwijs in de milieu- en natuurwetenschappen'. Heerlen: Open Universiteit Nederland.

Een internationale dialoog over duurzame ontwikkeling in Europa: EVS

Ron Cörvers

Duurzame ontwikkeling is gericht op maatschappelijke vooruitgang. Het gaat om een langetermijnproces waarbij milieubehoud, economische groei en sociaal-culturele ontwikkeling harmonieus samengaan en waarbij problemen zoals milieubederf, sociale lasten en economische kosten niet worden afgewenteld naar andere gebieden of toekomstige generaties. 'Think global, act local' is het devies. Maar hoe doe je dat en wat betekent het voor je onderwijs? Om studenten ecologische, economische en sociale aspecten met elkaar in verband te laten brengen en te laten ervaren wat het betekent om 'elders en later' te betrekken bij afwegingen 'hier en nu', biedt de Open Universiteit Nederland in nauwe samenwerking met een tiental andere universiteiten het European Virtual Seminar on Sustainable Development (EVS) aan.

Het idee voor het European Virtual Seminar ontstond in 2000, toen een aantal interessante ontwikkelingen plaatsvond. Duurzame ontwikkeling begon een positie te verwerven binnen het onderwijs, internet werd steeds meer onderdeel van het dagelijks leven en leren, en er stond een omvangrijke uitbreiding van de Europese Unie op stapel. Ontwikkelingen die een prima uitgangspunt vormden voor een cursus waarin geografisch gedistribueerde studenten van verschillende nationaliteiten en met achtergronden in verschillende disciplines konden samenwerken aan duurzaamheidsvraagstukken in een Europese context. Het EVS werd mogelijk door de komst van internet en moderne ict, maar bovenal door een 'trial and error'-benadering van allerlei ideeën over nieuw onderwijs en een uitgekiend organisatorisch model.

Het doel van het European Virtual Seminar

De kern van het EVS is dat duurzame ontwikkeling inmiddels een algemeen aanvaard begrip is, maar dat de betekenis ervan zeer contextafhankelijk is en allerm minst eenduidig. Bij het operationaliseren van duurzame ontwikkeling spelen achterliggende waarden en persoonlijke opvattingen een belangrijke rol. Om studenten hiervan bewust te maken, gaan ze in het EVS met elkaar in dialoog om elkaars visies en meningen te leren kennen en op grond daarvan tot een beter begrip van duurzame ontwikkeling te komen. Bovendien kunnen de studenten elkaars expertise aanvullen, omdat kennis uit andere landen of van andere disciplines zeer relevant kan zijn voor de analyse en mogelijke oplossingsrichtingen voor het duurzaamheidsvraagstuk waarmee de groep van circa zes studenten aan de slag is.

Het onderwijskundig ontwerp van European Virtual Seminar is gericht op samenwerkend leren. Dat gaat echter niet vanzelf. Na een korte individuele fase, waarin de student de elektronische leeromgeving verkent en zichzelf voorstelt aan de andere studenten, wordt gedurende een periode van circa vier maanden in groepsverband samengewerkt aan een casus op het terrein van duurzame ontwikkeling. De groepsleden stellen dan een bruikbare definitie op van duurzame ontwikkeling, zij dienen een onderzoeksvoorstel in, zoeken en analyseren bronnen en leggen de bevindingen en conclusies vast in een groepsrapport. Het groepsrapport wordt samen met een beleidssamenvatting beschouwd als het eindproduct van de groep. Om dit groepsproces te structureren is het EVS verdeeld in fasen waarin de studentengroepen specifieke activiteiten moeten verrichten, gekoppeld aan bepaalde perioden. Ter ondersteuning van het groepsleerproces wordt gebruik gemaakt van asynchrone communicatie (bijvoorbeeld discussieforum) en real-time communicatie (bijvoorbeeld internettelefonie, al dan niet ondersteund met webcams). Naast de studenten spelen tutors en experts een cruciale rol. De belangrijkste taak van de tutor is het coachen en monitoren van de studentengroep. Voor inhoudelijke kwesties kunnen de studenten een beroep op een expert, die vaak de auteur van de casus is. Voor het management van EVS is per universiteit een coördinator beschikbaar. Deze draagt zorg voor de werving van studenten, promotie van EVS binnen de instelling en formele aspecten, zoals het regelen van studiepunten.

De beoordeling van studenten in EVS is gebaseerd op het groepsrapport, het verloop van het groepsproces en de bijdrage van individuen aan het product en proces. Aan het eind van EVS leveren de studenten een groepsreflectieverslag in en tussendoor wordt tweemaal een kort, individueel reflectieverslag opgeleverd.

Evaluatie

Wat is nu de meerwaarde van het European Virtual Seminar on Sustainable Development? En wat vinden studenten er zelf van? Volgens docenten die betrokken zijn bij EVS biedt deze onderwijsvorm een mogelijkheid om met studenten uit andere landen samen aan een onderwerp te werken. Een ervaring die als waardevol wordt beschouwd voor de latere beroepspraktijk. Daarnaast is het een manier om studenten te laten ervaren dat het operationaliseren van duurzame ontwikkeling steeds contextafhankelijk is en dat het in de praktijk vaak ingewikkelder is dan veelal wordt gedacht.

Op grond van de vele EVS-runs zijn er ook al kenmerkende uitspraken van studenten te geven, zoals: 'Het leerproces is het resultaat van de uitwisselingen tussen studenten en de tutor', waarbij terecht wordt opgemerkt: 'De kwaliteit van EVS is afhankelijk van de samenwerking tussen de groepsleden.' Een student zegt: 'We werkten samen, terwijl onze culturele, inhoudelijke en onderwijskundige achtergronden enorm verschilden; toch wisten we tot gezamenlijke ideeën te komen en gedeelde oplossingen.' Een andere student zegt: 'De toegevoegde waarde van EVS, vergeleken met het lezen van een boek, is dat het gebaseerd is op communicatie met anderen: studenten, tutors en experts. De combinatie van individueel werk en discussie met anderen is waar leren voor staat.' Natuurlijk zijn er ook kritische geluiden van studenten en er zijn in de beginfase relatief veel drop-outs, maar door de opmerkingen en suggesties van studenten serieus te nemen ontstaat een steeds beter onderwijsproduct. Dat neemt niet weg dat vooral de studenten zelf verantwoordelijk zijn voor hun leerproces binnen EVS.

Tot slot enkele opmerkingen over het organisatorisch model van European Virtual Seminar. Dat is gebaseerd op bottom-up samenwerking tussen Europese universiteiten, waarbij het principe van 'subsidiariteit' wordt gehanteerd. Het model is ook flexibel, omdat partnerinstellingen op verschillende niveaus kunnen deelnemen. De coördinatie ligt bij de faculteit Natuurwetenschappen van de Open Universiteit Nederland, maar om het EVS te kunnen aanbieden wordt samengewerkt met circa vijftien instellingen uit verschillende Europese landen. Aan de jaarlijkse EVS run nemen gemiddeld vijftig studenten van tien tot vijftien instellingen deel. De studielast van EVS is circa 120 uur en de cursus is geschikt voor alle disciplines die raakvlakken hebben met duurzame ontwikkeling. Het EVS staat bekend als 'best practice' op het vlak van e-learning en internationalisering (SURF) en werd door de visitatiecommissie Milieuwetenschappen expliciet genoemd als een goed voorbeeld van internationalisering.

Referentie

Website EVS: <http://www.ou.nl/evs>

Piet Henderikx:

‘Er is geen instelling in Europa die zich zo toelegt op leven-lang-leren’

Sinds 1996 is Piet Henderikx secretaris-generaal van de European Association of Distance Teaching Universities (EADTU) en Executive Advisor International Policy aan de Katholieke Universiteit Leuven. Daarvoor was hij onder meer directeur van het Vlaams Studiecentrum voor Open Hoger Onderwijs (STOHO). Henderikx: ‘De Nederlandse Open Universiteit is een van de grondleggers van EADTU. Zij heeft er altijd een leidinggevende rol gespeeld, van het begin tot nu.’

Hoe bent u betrokken geraakt bij de Open Universiteit?

‘Allereerst heb ik meegemaakt dat de Britse Open University werd opgericht. Een behoorlijke knal in de universitaire wereld: de “university-of-the-air”, waar cursussen werden ontwikkeld door teams in plaats van door één docent. In die tijd, begin jaren zeventig, zijn in veel Europese landen wetsvoorstellen neergelegd om open universiteiten op te richten, waaronder ook in Nederland. Vlaanderen is die discussie nooit echt aangegaan, omdat men bang was dat dit tot problemen zou leiden, bijvoorbeeld in evenwicht tussen de beide Belgische landsdelen. Toen in 1984 de Open Universiteit werd opgericht, viel bijna meteen een nota in de bus bij de Belgische universiteiten om samenwerking te zoeken. De Vlaamse overheid was zeer genegen tot samenwerking, ook omdat zij beseftte dat een eigen open universiteit in die tijd niet mogelijk was. De Vlaamse rectorenconferentie heeft uiteindelijk beslist om het avontuur van samenwerking met de Open Universiteit Nederland aan te gaan. Later is dit geconsolideerd in een structurele samenwerking, zoals die nu nog bestaat.’

Wat vindt u de belangrijkste taak van de Open Universiteit in het onderwijsbestel?

'Alle Europese landen kennen initiatieven voor open universitair afstands-onderwijs, vaak in de vorm van een open universiteit, zoals in het Verenigd Koninkrijk, Spanje, Duitsland, Portugal, Nederland en Griekenland. In andere gevallen zijn het conventionele universiteiten die afstands-onderwijs inrichten. Dat is een groot verschil en een andere formule, op veel punten onvergelijkbaar met de organisatie van een open universiteit. In de open universiteiten is de ontwikkeling van cursussen door cursusteams een belangrijke vernieuwing geweest, net als de studiebegeleiding in studiecentra. Onderwijs op afstand, maar ook in een zekere nabijheid. Men noemt dat blended learning, omdat het zowel afstands-onderwijs als individueel begeleid onderwijs betreft. Daarnaast is in elk nationaal systeem van hoger onderwijs een voorziening voor lifelong learning nodig, die in veel gevallen wordt vervuld door een open universiteit. Eigenlijk moeten er drie onderwijsvormen aanwezig zijn. Ten eerste open en flexibel onderwijs op bachelor- en mastersniveau en op doctoraal niveau. Ten tweede moeten we zorgen dat wetenschappelijke innovaties in alle nerven van de samenleving terechtkomen, waaronder het bedrijfsleven. Daar is een ander type onderwijs voor nodig: korte opleidingen, die meer gericht zijn op professionalisering. Ten derde moet permanent de brug van informeel naar formeel leren geslagen worden. Geaccrediteerde kennis moet vrij toegankelijk zijn voor iedereen. Dat laatste wordt steeds belangrijker in een kenniseconomie als de Nederlandse.'

Welke rol ziet u voor de Open Universiteit op het vlak van onderzoek en onderwijsinnovatie, voor anderen dan de eigen instelling?

'Het is altijd een uitdaging voor een universiteit om op basis van het onderzoek ook innovatie gestalte te geven. In een open universiteit moeten daarvoor dwarsverbanden gelegd worden tussen het instituut voor onderzoek en de innoverende praktijk in de faculteiten, ook die van traditionele universiteiten. Zo kan een innovatief aanbod voor open en flexibel onderwijs ontstaan, ook in domeinen die de Open Universiteit op dit moment niet zelf afdekt. Het is tevens een middel om als frontrunner aanwezig te zijn in de algemene onderwijsontwikkelingen van een land, zeker wanneer het gaat over leven-lang-leren. Ik weet dat de vrees bestaat om resoluut die weg te kiezen. Er is angst dat anderen even deskundig zouden kunnen worden, om terrein te verliezen. Maar anderen moeten juist even deskundig worden. Dat betekent geen terreinverlies, integendeel. De Open Universiteit wint terrein als zij in staat is om anderen achter haar concepten te scharen. De community rond de instelling wordt dan alleen maar groter en sterker. Er is eigenlijk ook geen keuze, want de huidige faculteiten dekken onvoldoende de toekomstige behoeften van intensieve kenniseconomieën als de Nederlandse. De Open Universiteit moet daarom samenwerken met anderen, landelijk en Europees. Ook in de Lissabon-context is het belangrijk dat die stap naar buiten gezet wordt. Niet alleen voor de Open Universiteit zelf, maar voor het hele onderwijssysteem.'

Wat zijn volgens u de sterke en zwakke punten van de Open Universiteit?

‘Het sterkste punt is het onderwijsmodel. Onderwijs wordt ontwikkeld door cursusteams en afgeleverd via studiecentra en online, maar steeds in de nabijheid van de student. Het tweede sterke punt is onderzoek en innovatie. De Open Universiteit zal altijd leidinggevend zijn door onderzoek en innovatie te verweven met het onderwijs in de faculteiten. Daarin heeft de Open Universiteit zich steeds onderscheiden, met initiatieven als het expertisecentrum CELSTEC. Dat heeft een directe invloed op het onderwijs in de faculteiten. Ten derde de focus op leven-lang-leren. Er is geen andere instelling in Europa die zich zo sterk toelegt op die taak. Wel zouden de dwarsverbindingen nog sterker mogen zijn. Zo sterk als bij conventionele universiteiten in hun onderwijs en in hun onderzoek.’

Dat laatste is een verbeterpunt?

‘Ja, er zou een nieuw concept van samenwerking ontwikkeld moeten worden. De Open Universiteit wordt gewaardeerd om haar expertise op het vlak van leven-lang-leren, afstandsonderwijs en het bereiken van volwassen studenten. Ze zou een bijdrage kunnen leveren aan het open en flexibel maken van andere universiteiten en hogescholen, om een zo volledig mogelijk aanbod in het globale onderwijsstelsel te bieden, dat alle behoeften afdekt. Er is maar één mogelijkheid om dat te bereiken: door samenwerking. Als die niet tot stand komt, blijft het aanbod van hoger onderwijs landelijk te schraal. Daarnaast moet geaccrediteerde kennis ter beschikking komen van iedereen die dat wil, thuis of op de werkvloer. Er is genoeg toegang tot kennis op internet, maar toegang tot gevalideerde kennis is echt noodzakelijk. Dat kan door leermodules ter beschikking te stellen via open educational resources. Als we dit serieus willen aanpakken, is een grootschaliger benadering noodzakelijk. Waarom ontwikkelen we geen Vlaams-Nederlands portaal voor geaccrediteerd kennis? Via een dergelijk gemeenschappelijk portaal hebben gebruikers gemakkelijk toegang tot kennis, onafhankelijk van de instelling.’

Wat is de rol van de Open Universiteit in EADTU?

‘De Nederlandse Open Universiteit is een van de grondleggers van EADTU. Zij heeft er altijd een leidinggevende rol gespeeld, van het begin tot nu. EADTU heeft een Europese taak, die we ook waarmaken omdat we zo veel leiderschap ontmoeten bij de leden. Daar ben ik zeer blij mee. Een Europees netwerk als EADTU heeft leidinggevende figuren nodig en die heeft de Open Universiteit ook steeds geleverd. De open universiteiten leren van elkaar, komen tot nieuwe inzichten, exploreren nieuwe concepten en ontwikkelen succesvolle projecten, die ze weer delen met andere EADTU-leden. Dat brengt de leden nationaal een stuk verder en dit in een Europees perspectief. In het Lissabon-kader ondersteunen we zo de competitiviteit van Europa.’

Dymphie Swakhoven

Dit hoofdstuk gaat over samenwerking van de Open Universiteit Nederland met andere instellingen voor hoger onderwijs, in Nederland en in Vlaanderen. We kijken daarbij naar samenwerkingsverbanden met een strategisch karakter, gebaseerd op beleid van de overheid of van de Open Universiteit zelf. We presenteren op hoofdlijnen de historie van de samenwerking met andere instellingen, waarin drie perioden te herkennen zijn.

In de eerste periode, die betrekking had op de eerste tien jaar van haar bestaan, was de Open Universiteit voor de ontwikkeling van haar onderwijs afhankelijk van wetenschappelijke staf van buiten; de capaciteit van de eigen faculteiten was onvoldoende. Bij de oprichting in 1984 had de minister de Open Universiteit een beperkte wetenschappelijke staf toegekend. Daarmee volgde hij het advies van de Commissie Voorbereiding Open Universiteit.

De tweede periode werd eind vorige eeuw ingeluid. Toen legde de overheid geleidelijk aan steeds meer nadruk op de (wettelijke) taak van de Open Universiteit het hoger onderwijs in Nederland te vernieuwen. Dit resulteerde in strategische samenwerkingsverbanden zoals het Consortium Innovatie Hoger Onderwijs en de Digitale Universiteit. Tegelijkertijd werd op kleinere schaal en incidenteel steeds meer samengewerkt met andere universiteiten en hogescholen in onderzoeksprojecten of onderzoeksprogramma's.

Vanaf 2005 werd een nieuw profiel van de Open Universiteit gedefinieerd: dé universiteit voor leven-lang-leren. De Open Universiteit moest nieuwe en andere producten en diensten gaan ontwikkelen, die voorzien in onderwijsbehoeften die voortkomen uit de maatschappelijke noodzaak van en vraag naar leven-lang-leren. Hiermee keerde de Open Universiteit terug naar een van de oorspronkelijke doelstellingen, namelijk het aanbieden van open hoger onderwijs voor velen.

Er werd voor gekozen om deze (hernieuwde) missie in open samenwerking met andere instellingen voor (hoger) onderwijs invulling te geven.

De periode 1984-1996: de inhoud staat centraal

In de discussies in de jaren zeventig van de vorige eeuw over de oprichting van een Nederlandse open universiteit was de vernieuwing van het hoger onderwijs een belangrijke inspiratiebron. Het grote voorbeeld was de Britse Open University, die na haar oprichting in 1973 een groeiende invloed was gaan uitoefenen op de onderwijsaanpak van andere universiteiten in het Verenigd Koninkrijk. Mede vanwege het succes van de Britse Open University werd in Nederland besloten tot oprichting van een zelfstandige open universiteit. De bedoeling van de overheid was zoveel mogelijk vervlechting met het bestaande hoger onderwijs. Voor de totstandkoming van het onderwijsaanbod van de Open Universiteit en voor de exploitatie ervan was samenwerking geboden met bestaande instellingen op het gebied van hoger onderwijs en volwasseneneducatie. Hierbij hoorde ook het hoger beroepsonderwijs, vanuit de taakstelling van de Open Universiteit om de kloof tussen hbo en wo te overbruggen door het ontwikkelen van een aanbod van zowel wo- als hbo-opleidingen. Eigen onderzoeksfaciliteiten werden voorsnog niet toegekend, omdat de 'vorm van het hoger onderwijs (...) zich niet goed leent voor uitgebreide activiteiten van research' (Open Universiteit in Nederland, 1977).

Samenwerking bij de cursusontwikkeling

Nieuw in die tijd was dat de Open Universiteit uitging van cursussen met een thema- en probleemgerichte benadering en niet zozeer van studierichtingen. Deze cursussen en opleidingen werden ontworpen door programmeringswerkgroepen van deskundigen van Nederlandse en Vlaamse universiteiten en (in mindere mate) van hogescholen. Daaraan lag zowel een praktisch argument ten grondslag – de beperkte eigen staf – als het strategische argument om het reguliere hoger onderwijs medeverantwoordelijkheid te laten dragen. De feitelijke ontwikkeling van cursussen werd in veel gevallen in zijn geheel overgelaten aan wetenschappelijk personeel van de instellingen die betrokken waren bij de programmering van de leerstofgebieden van de Open Universiteit.

Samenwerking bij de onderwijsexploitatie

Ook bij de exploitatie van haar onderwijs zocht de instelling samenwerking met universiteiten en hogescholen in Nederland en Vlaanderen. Waar mogelijk (en dienstig) werden de studiecentra van de Open Universiteit gevestigd aan universiteiten en hogescholen. Voor de begeleiding van de studenten werd in de studiecentra zo veel mogelijk gebruik gemaakt van universitaire docenten van reguliere instellingen. Datzelfde gold voor de practica in de leerstofgebieden natuurwetenschappen en technische wetenschappen, waarvoor de faciliteiten werden ingehuurd bij andere instellingen. In Vlaanderen werden door de zes universiteiten zelf studiecentra voor studenten van de Open Universiteit ingericht, die bemenst werden door Vlaamse universitaire staf.

Samen met hogescholen en enkele particuliere onderwijsinstituten werden vanaf het begin van de jaren negentig scholingsprogramma's en doorstroomprogramma's ontwikkeld op basis van cursussen van de Open Universiteit. De omzet van Collectief Onderwijs en scholingsprogramma's groeide van bijna 4 miljoen gulden in 1998 naar ruim 8 miljoen gulden in 2000 (Evaluatie van de innovatietaak van de Open Universiteit, 2002).

De Open Universiteit was sinds midden jaren tachtig voorloper op het gebied van de inzet van multimedia voor simulaties van practica. Met behulp van de interactieve beeldplaat konden studenten praktische vaardigheden oefenen, vooral in de opleidingen natuurwetenschappen, technische wetenschappen, rechten en psychologie. Na aanvankelijke scepsis werd een aantal van deze programma's gebruikt door docenten van reguliere universiteiten, toen de programma's beschikbaar kwamen voor de pc.

Een leven lang eigenwijs studeren

Samenwerking met Vlaanderen

Het lag van meet af aan in de bedoeling van de Nederlandse overheid om een open universiteit op te richten voor het hele Nederlandse taalgebied. Hierover werd in de voorbereidingsfase gesproken met de Belgische overheid, zowel op nationaal niveau als op Vlaams federaal niveau. De oprichting van één Nederlandstalige open universiteit bleek geen haalbare kaart. Vanaf de voorbereiding door de Stichting Voorbereiding Open Universiteit in 1982 werden in de jaren daarna telkens samenwerkingsovereenkomsten gesloten met de Vlaamse overheid en met de Vlaamse universiteiten om het onderwijs van de Open Universiteit toegankelijk te maken voor Vlaamse studenten. Onderdeel hiervan was bijvoorbeeld de inrichting van studiecentra van de Open Universiteit aan alle Vlaamse universiteiten. Ook werd aan Vlaamse zijde de Stichting Open Hoger Onderwijs (STOHO) opgericht (en gesubsidieerd) als coördinatie- en ontwikkelingscentrum voor open hoger onderwijs in Vlaanderen.

De periode 1996-2005: samenwerking in consortia

Ontwikkelingen in Nederland en Vlaanderen op het gebied van onderwijsinnovatie

In 1996–1997 deden zich in Nederland twee ontwikkelingen voor die van invloed zijn geweest op de samenwerking van de Open Universiteit met andere instellingen voor hoger onderwijs. In 1996 stelde de minister van onderwijs een fonds in voor universiteiten en hogescholen, dat in totaal 500 miljoen gulden bevatte, het Kwaliteit en Studeerbaarheid Fonds (K&S). Universiteiten en hogescholen konden voorstellen indienen, gericht op verbetering van studeerbaarheid en verhoging van kwaliteit van het onderwijs. Daarnaast kwam in het overheidsbeleid (opnieuw) een nadruk te liggen op het belang van informatie- en communicatietechnologie (ict) voor de innovatie van het hoger onderwijs. Internet en het world wide web, ict-verschijnselen die niet meer zijn weg te denken, stonden in die tijd nog in de kinderschoenen. De Open Universiteit was in Nederland voorloper en begon in 1997 met de invoering van inter- en intranetten (Infonet, Huisnet, Studienet en Opennet).

Ook voor Vlaanderen kunnen we twee ontwikkelingen noemen die van invloed zijn geweest op samenwerking. In 1997 werd het samenwerkingsverband voor hoger afstandsonderwijs in Vlaanderen drastisch gereduceerd en werd afgestapt van een centrale aanpak van open hoger onderwijs. Voortaan mocht afstandsonderwijs wettelijk door alle universiteiten en hogescholen worden georganiseerd, maar wel zonder bijkomende financiering. De tweede ontwikkeling was dat in 1997 door het Vlaamse onderwijsdepartement een fonds werd opgericht ter stimulering van de innovatie van het hoger onderwijs, met een jaarlijks budget van 20 tot 50 miljoen Belgische frank, ofwel 1 tot 3 miljoen gulden. Vooral het gebruik van ict in het onderwijs werd hierdoor aangemoedigd.

Het Consortium Innovatie Hoger Onderwijs

In het licht van deze ontwikkelingen nam de Open Universiteit Nederland in 1996 het initiatief tot oprichting van het Consortium voor Innovatie van Hoger Onderwijs (CIHO). Directe aanleiding was de heroriëntatie op de kerntaken van de Open Universiteit, die in 1997 zijn beslag kreeg in een wetswijziging en de opstelling van het Instellingsplan 1997-2001. Heroriëntatie op de kerntaken betekende onder meer een versterkt accent op een taak die al in de wet stond, naast de onderwijstaak: het leveren van een bijdrage aan de innovatie van het hoger onderwijs in Nederland. De besluitvorming van de minister over de heroriëntatie hield onder meer in dat een deel van het budget van de Open Universiteit aan de innovatietask zou worden besteed, groeiend van 5 miljoen gulden in 1998 tot 15 miljoen gulden in 2000. In het instellingsplan werden twee innovatiedoelen opgenomen: de ontwikkeling van competentiegericht onderwijs en de ontwikkeling van een elektronische leeromgeving.

De oprichting van het consortium was een belangrijk, maar niet het enige initiatief om de innovatiedoelstelling bij de Open Universiteit te halen. Het consortium bestond uit dertien instellingen voor hoger onderwijs, universiteiten en hogescholen uit Nederland en Vlaanderen. Al deze instellingen hadden belangstelling voor de kansen en mogelijkheden van ict voor het onderwijs, dat wil zeggen, ze hadden behoefte aan expertiseoverdracht en samenwerking gericht op het gebruik en de bruikbaarheid van ict. Taak van het CIHO was gezamenlijk onderwijsmateriaal te ontwikkelen, dat ook voor andere partijen buiten het consortium geschikt zou zijn. Bovendien moest het consortium werken aan de ontwikkeling van nieuwe onderwijsvormen en de opbouw van onderwijskundige expertise. Van de deelnemende instellingen werd een 'herkenbare en substantiële' inbreng in het consortium verwacht. De samenwerking in het consortium heeft geresulteerd in 26 projecten.

In 1999 constateerde de minister in het Hoger Onderwijs en Onderzoeksplan 2000 dat er een herbezinning nodig was op de taak en toekomst van de Open Universiteit. Door deze ontwikkeling nam de Open Universiteit vanaf 2000 geen nieuwe CIHO-projecten meer in uitvoering. Er werd besloten om het oorspronkelijke CIHO voort te zetten als expertisenetwerk voor de Open Universiteit en de Vlaamse instellingen.

De Digitale Universiteit

In het voorjaar van 2000 werd gezocht naar een nieuwe vorm voor de innovatietask van de Open Universiteit en die werd gevonden in het oprichten van een consortium gericht op onderwijsinnovatie. Het was de bedoeling dat de Open Universiteit een grote rol zou spelen in het consortium, dat werd opgericht als de 'Digitale Universiteit'. Naast de Open Universiteit namen nog drie universiteiten en zes hogescholen deel aan dit consortium dat zich als doel stelde 'een toonaangevend centrum in Nederland te zijn voor het ontwikkelen en exploiteren van hoger onderwijs in een elektronische leeromgeving en voor het implementeren van innovaties rondom het hoger onderwijs' (van Geloven en Fest, 2007).

De Open Universiteit heeft een belangrijke rol gespeeld in de Digitale Universiteit. Voor dertig projecten in de DU-periode is zij de penvoerder geweest en daarnaast werd nog eens in dertig andere projecten geparticipeerd. De Digitale Universiteit was vooral succesvol als netwerkorganisatie. Het belangrijkste effect van DU lag in het delen en uitwisselen van kennis. Door de intensieve samenwerking is een netwerk ontstaan dat als gemeenschappelijke noemer had: het bevorderen van ict in het onderwijs door innoveren en investeren. Mensen op de werkvloer uit de verschillende instellingen leerden elkaar kennen en daardoor is het, ook nu nog, na de opheffing van de DU in 2006, voor alle instellingen - en dus ook voor de Open Universiteit - gemakkelijker geworden om met partners te overleggen en samen te werken.

De periode 2005 tot heden: open samenwerking en 'open content'

De Open Universiteit Nederland als dé universiteit voor leven-lang-leren
In 2005 stond de Open Universiteit Nederland voor een grote uitdaging. De financieel zorgelijke situatie vroeg om vernieuwing van haar profiel, zodat de Open Universiteit extern weer zou aanspreken. De inkomsten waren gedaald, deels vanwege de algemene economisch teruggang vanaf 2001, maar ook omdat er onvoldoende vernieuwing van producten en diensten had plaatsgevonden. Het nieuwe profiel moest de Open Universiteit weer in een positie brengen waarin zij weer kon groeien naar nieuwe stabiliteit en naar blijvende continuïteit als zelfstandige universitaire instelling.

Het nieuwe profiel werd gevonden in de Open Universiteit Nederland als dé universiteit voor leven-lang-leren. De instelling zou nieuwe en andere producten en diensten gaan ontwikkelen om te voorzien in onderwijsbehoeften die voortkomen uit de maatschappelijke noodzaak van en vraag naar leven-lang-leren.

De bachelor- en masteropleidingen dienden hiervoor als basis. Deze weg bood de Open Universiteit een terugkeer naar een van de oorspronkelijke doelstellingen - afstandsonderwijs voor grote aantallen afnemers - én de omslag naar inkomstengroei.

Voor de realisatie van de nieuwe strategie waren samenwerkingsverbanden van groot belang. Een van de eerste allianties was het Nationaal Initiatief 'Lang Leve Leren!', waarin werd samengewerkt met Teleac/NOT, Kennisnet en Surf. Er werd een brede Raad van Advies ingesteld onder leiding van toenmalig SER-voorzitter Herman Wijffels. Daarin hadden ook de voorzitters zitting van de werkgeversorganisaties, de vakcentrales en de onderwijsbrancheorganisaties (Mulder en Janssen, 2005).

Vanuit de constatering dat in Nederland de infrastructuur voor de 'tweede leerweg' (voor leven-lang-leren) niet op orde is, werd een pleidooi gehouden voor een nationale, open en flexibele infrastructuur voor leven-lang-leren: een flexibel leeraanbod, aantrekkelijke leermaterialen van hoge kwaliteit (geschikt voor zelfstudie) en uitnodigende leerarrangementen. Bij de ontwikkeling van leermaterialen zouden nieuwe concepten een voorname rol moeten spelen: de lerende niet alleen als consument maar ook als producent van content, en het wereldwijd

delen van open digitale content. Veel van deze ideeën hebben een plaats gekregen in het Nationaal Actieplan Leven Lang Leren dat in februari 2008 door een brede coalitie van onderwijsorganisaties, sociale partners, gemeenten, RWI en het Nationaal Initiatief 'Lang Leve Leren!' aan het kabinet is aangeboden (RWI, 2008).

De Netwerk Open Hogeschool

Het is overduidelijk dat de ontwikkeling van een substantiële tweede leerweg op verschillende niveaus in het beroepsonderwijs vraagt om een aanpak waarbij niet kan worden volstaan met een aftreksel van de eerste leerweg. De eigen rationaliteit van volwassenenonderwijs en werkgerelateerd leren vraagt een vernieuwende aanpak. De erkenning van verworven competenties, het gebruik van open en flexibele leermodellen en de inzet van ict (online leren, leergemeenschappen, virtuele stages, en dergelijke) zouden een belangrijke rol moeten spelen, net als de integratie van leeropbrengsten uit de werksituatie, de inhoudelijke inbreng in het onderwijs vanuit de beroepspraktijk en het ontwikkelen van openbare en vrijelijk (digitaal) toegankelijke leerinhouden.

Vanuit dit perspectief nam de Open Universiteit in 2007 het initiatief om samen met hogescholen de Netwerk Open Hogeschool (NOH) op te richten. Doel daarvan is te komen tot een landelijk aanbod van nieuwe vormen van deeltijd hoger onderwijs. Deze nieuwe vormen van deeltijd hoger onderwijs zijn vooral nodig om het onderwijs beter te laten aansluiten bij de mogelijkheden van werkende volwassenen en om een wezenlijke bijdrage te leveren aan de behoefte aan meer hoger opgeleiden in Nederland. Met de Netwerk Open Hogeschool wil de Open Universiteit aantrekkelijke en moderne deeltijdopleidingen aanbieden met een hoog studierendement voor een grote groep professionals. Door een nieuw praktijkgericht concept biedt de Netwerk Open Hogeschool perspectief op een substantiële groei van het aantal werkende deeltijdhbo-studenten en op een verbetering van de kwaliteit en het rendement van deze opleidingen. NOH-opleidingen richten zich dus zowel op een belangrijke uitbreiding van de deelname aan hoger onderwijs door volwassenen, als op een geleidelijke structurele verbetering van het opleidingsaanbod (Leijnse, Mulder en Janssen, 2007).

Open educational resources

Een van de onderscheidende kenmerken van de Netwerk Open Hogeschool zal het gebruik van open educational resources (OER) zijn. De Open Universiteit was in Nederland de eerste instelling die zich met OER bezighield. In december 2006 startte zij het OpenER-project. Daarin wordt vrij toegankelijk open leermateriaal via internet beschikbaar gesteld. OpenER biedt flexibele leermogelijkheden, die lerenden in staat stellen om op een laagdrempelige wijze, gratis, kennis te maken met het hoger onderwijs. Zo kunnen zij leerervaringen opdoen die helpen het zelfvertrouwen en de motivatie op te brengen om ook de drempel naar het formele hoger onderwijs over te gaan en zich daarvoor in te schrijven. Op deze wijze is OpenER de 'appetizer', de verleiding om weer te gaan leren en dit te doen op het niveau van het hoger onderwijs.

Open Universiteit Nederland: partner in open innovatie

In de afgelopen 25 jaar heeft de Open Universiteit Nederland op verschillende manieren en met wisselend succes samengewerkt met andere instellingen voor hoger onderwijs in Nederland en Vlaanderen, dan weer meer ingegeven door de overheid, dan weer meer door haar eigen beleid. In deze periode is veel veranderd. Steeds meer instellingen hebben hun innovatie en de toepassing van ict zelf structureel aangepakt. Meer dan tot nu toe het geval is geweest, zal de Open Universiteit daarom de samenwerking moeten baseren op andere onderdelen van haar missie, te weten de realisatie van leven-lang-leren.

Een van de grootste opgaven voor het hoger onderwijs in Nederland in de komende periode is namelijk om aanzienlijk meer mensen op te leiden en daarbij tegelijkertijd het kwaliteitsniveau systematisch te verhogen (Leijnse, 2004). De instroom vanuit havo en vwo zit bijna tegen het maximaal haalbare aan. De groei van bachelorstudenten zal moeten komen uit werkenden die op latere leeftijd nog een hoger diploma willen. Leven-lang-leren zal om deze reden een minstens zo belangrijke voedingsbodem voor het hoger onderwijs (moeten) worden als het onderwijs aan jongeren. Een tweede reden waarom leven-lang-leren belangrijker wordt, is dat snelle veranderingen in de beroepen zullen vragen om regelmatige her- en bijscholing. Deze twee ontwikkelingen vragen om een veel grotere dynamiek en flexibiliteit in de ontwikkeling, opbouw en uitvoering van opleidingen. Juist in deze specifieke innovatie van het hoger onderwijs kan de Open Universiteit Nederland vanwege haar opgebouwde ervaring, kennis en ontwikkelde onderwijstechnologie voor hogeronderwijsinstellingen in Nederland en Vlaanderen een belangrijke partner zijn.

Referenties

- Leijnse, F. (2004). *Hoger Onderwijs voor Velen? Rede bij opening hogeschooljaar*. Enschede: Saxion Hogescholen.
- Leijnse, F., Mulder, F., & Janssen, B. (2007). *De Netwerk Open Hogeschool, een stapsgewijze innovatie en schaalsprong in het hbo*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. (1977). *Open Universiteit in Nederland*. Handelingen, II, 1976 – 77. Bijlagen 14.400, nr. 2, 15. Den Haag.
- Mulder, F., & Janssen, B. (2005). *Nationaal Initiatief 'Lang Leve Leren!'*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- RWI (2008) i.s.m. Nationaal Initiatief 'Lang Leve Leren!' *Een open en flexibele infrastructuur voor Leven Lang Leren*. Den Haag.
- Van Geloven, M., & Fest, P. (2007). *Digitale Universiteit 2001-2007. Zes jaar samenwerken aan vernieuwing van het hoger onderwijs*. Utrecht: Digitale Universiteit.
- Evaluatie van de innovatietaak van de Open Universiteit Nederland*. (2002). Eindrapport. 's Gravenhage.

Rietje van Dam:

‘De mouwen opstropen en samen aan het werk’

Rietje van Dam was vanaf het eerste uur betrokken bij de Open Universiteit Nederland. Ze ontwikkelde onderwijs, participeerde in diverse internationale projecten en werd in 1992 hoogleraar Natuurwetenschappen. In 2007 trad zij als vice-rector magnificus toe tot het College van Bestuur van de Universiteit Leiden. Ze hoopt de onderwijsexpertise van de Open Universiteit daar te doen landen. Van Dam: ‘De kruisbestuiving is nog te weinig van de grond gekomen.’

Wat is volgens u de verdienste van de Open Universiteit?

‘De Open Universiteit is de afgelopen 25 jaar een sterk merk geworden in het ontwikkelen van goed onderwijs. Wat is mijn doelgroep, welke kennis wil ik overdragen en wat is daarvoor de beste methode? Door deze vragen te stellen heeft de Open Universiteit bijgedragen aan de innovatieve vormgeving van onderwijs.’

Wat vindt u minder sterk?

‘Waar de Open Universiteit nog niet zo succesvol in is geweest, is het overdragen van die kennis aan andere instellingen in het hoger onderwijs. Ik begrijp dat eigenlijk best. In het begin lag de nadruk heel sterk op het ontwikkelen van programma’s voor tweedekansonderwijs. Veel tijd en energie ging zitten in deze taak en in het veroveren van een positie in het Nederlands hoger onderwijs. Het delen van de opgedane kennis en ervaring met het reguliere hoger onderwijs is een veel lastigere taak gebleken. Daarvoor zijn twee redenen. De ene is dat de Open Universiteit druk bezig was met haar eigen agenda en daardoor wel eens de neiging had intern gericht te raken. Daarnaast lijden alle universiteiten aan het not-invented-here-syndroom: als je iets niet zelf bedacht hebt, kan het nooit helemaal goed zijn. Iedere universiteit heeft zijn eigen karakteristieken; studeren in Leiden is iets anders dan studeren aan de Open Universiteit. Dat wil echter niet zeggen dat je niet allemaal je voordeel zou kunnen doen met het delen van kennis over onderwijsinnovatie. Ik vind het jammer dat die kruisbestuiving te weinig van de grond gekomen is.’

Hoe zou dat anders kunnen?

‘In de beginfase was er genoeg geld om onderwijs te ontwikkelen binnen teams waarin specialisten van de Open Universiteit en van andere universiteiten samenwerkten. Die budgetten zijn later veel geringer geworden, waardoor die natuurlijke uitwisseling is verdwenen. Het eigen onderwijs staat voor de Open Universiteit terecht op de eerste plaats. Dat moet goed zijn, want die naam moet de instelling hoog houden. Maar externe projecten zijn daardoor misschien wel te veel op de tweede plaats komen te staan. De Open Universiteit zou er goed aan doen in Nederland en in het buitenland meer samenwerking te zoeken met andere instellingen voor hoger onderwijs.’

Welke taak heeft de Open Universiteit volgens u in het kader van leven-lang-leren?

‘De Open Universiteit probeert zich landelijk sterk te maken als dé instelling voor leven-lang-leren, maar ik vind dat het hele hoger onderwijs zich dit onderwerp moet aantrekken. In de Westerse samenleving wordt een individu gemiddeld tachtig jaar oud, daarvan zit hij ongeveer twintig jaar in de schoolbanken. In die periode ben je niet altijd aan het leren. Dat betekent dat ons onderwijssysteem, waar we veel geld in stoppen, zich bezighoudt met vijf tot tien procent van de kennisoverdracht aan dat een leven lang lerende individu. Vanuit het oogpunt van efficiëntie en effectiviteit zou het hele onderwijs zich de vraag moeten stellen: hoe kunnen wij bijdragen aan leven-lang-leren? Daarbij kun je heel goed gebruik maken van methoden en technieken die de Open Universiteit ontwikkeld heeft.’

Wat kunnen de oudste en jongste universiteit aan elkaar hebben?

‘Met de reputatie van de een en de methodologie van de ander zijn zeer interessante combinaties mogelijk. Waar de Open Universiteit veel aan de

Universiteit Leiden kan hebben, is natuurlijk de kennis van al die wetenschappers. Al ons onderwijs wordt sterk geïnspireerd vanuit onderzoek. Samenwerken op afstand en creëren van innovatieve leeromgevingen door mensen van verschillende universiteiten in de wereld, dat is iets waarbij de Universiteit Leiden veel van de Open Universiteit kan leren. Voor grote groepen studenten, zoals bij psychologie en rechten, zou je met een mix van aanwezigheids- en afstandsonderwijs kunnen werken. Maar ook bij vakgebieden waar maar heel weinig specialisten in huis zijn, kan de expertise van de Open Universiteit uitkomst bieden. Met behulp van moderne technologie kun je mensen op verschillende plekken uitstekend laten samenwerken. Ik hoop dat ik die inspiratie van de Open Universiteit kan doen landen in Leiden.'

Als er nog geen Open Universiteit was, zou die dan alsnog opgericht moeten worden?

'Ik denk dat de huidige samenleving een andere is dan die van begin jaren tachtig. Zonder onrecht te doen aan de tweedekansfunctie bedient de Open Universiteit nu vooral een populatie die vaak al een hogere opleiding heeft en zich wil bijscholen of een carrièreswitch wil maken. Als je nu een Open Universiteit opricht, zou de tweede missie - bijdragen aan de innovatie van het hoger onderwijs - wat mij betreft sterker benadrukt mogen worden. De vraag is dan welke vorm die zou moeten hebben. Maar het feit dat er nog verschrikkelijk veel te doen is op het terrein van innovatie van het hoger onderwijs rechtvaardigt zonder meer het bestaan van een Open Universiteit.'

Wat is uw belangrijkste advies voor de komende 25 jaar?

'Samenwerken binnen het hoger onderwijs vanuit de visie dat kennisoverdracht ontzettend belangrijk is. Daarin heeft de Open Universiteit veel te bieden, maar andere instellingen ook. Het gaat niet om een intentieverklaring op bestuursniveau. We moeten echt de mouwen opstropen en samen aan het werk gaan.'

José Vorstenbosch

Zwolle

Sijbolt Noorda:

‘Onderwijs heeft levenslang onderhoud nodig’

In verschillende wetenschappelijke en bestuurlijke functies kwam Sijbolt Noorda de Open Universiteit Nederland de afgelopen 25 jaar tegen. Als voorzitter van de VSNU, de koepelorganisatie van de Nederlandse universiteiten, koestert hij de jongste telg evenveel als de dertien ‘oudjes’. Een buitenbeentje blijft de instelling volgens hem wel. Maar: ‘De Open Universiteit kan van die bijzondere positie een voordeel maken wanneer ze er meer in slaagt samenwerkingsverbanden aan te gaan met de andere universiteiten.’

Wat is volgens u de invloed van de Open Universiteit op het hoger onderwijs in Nederland?

‘Een belangrijke functie van de Open Universiteit was destijds de drempel voor het hoger onderwijs te verlagen, met name voor mensen die later in hun leven besluiten te gaan studeren. Wat dat betreft heeft de universiteit

precies gedaan wat ze moest doen: demonstreren dat hoger onderwijs niet alleen belangrijk is voor mensen van achttien jaar, maar dat je er net zo goed later in je leven aan kunt beginnen. Inmiddels richten ook de andere universiteiten zich op andere doelgroepen. Een mooie ontwikkeling is bijvoorbeeld dat veel universiteiten cursussen aanbieden voor ouderen.'

Kunt u nog meer sterke punten van de Open Universiteit noemen?

'De Open Universiteit is ook altijd een voorloper geweest in het toepassen van ict in het onderwijs. Het is niet gemakkelijk om dat op een intelligente manier te doen. Intelligent gebruik van ict wil zeggen dat je het voor een speciaal doel gebruikt, bijvoorbeeld om maatwerk te leveren. Als een student in een bepaald onderdeel minder goed is, bied je bijvoorbeeld een programma aan waarmee hij naar eigen behoefte kan leren en anderen niet hoeft op te houden. Het maken van opdrachten door studenten, gezamenlijk of alleen, gaat veel beter als je daar op een goede manier interactieve media voor gebruikt.

Toen we aan het begin stonden van ict-gebruik in het onderwijs, hadden we het idee dat we het aanwezigheidsonderwijs zouden vervangen door een computerprogramma. We weten nu, door schade en schande wijs geworden, dat het zo niet werkt. Nu praten we over blended learning, een gemengd onderwijssysteem waarin je live contact hebt tussen docenten en studenten en tussen studenten onderling, en tevens afstandsonderwijs biedt met behulp van ict. Dat brengt automatisch nieuwe onderwijskundige inzichten met zich mee. Het aardige van de Open Universiteit is dat daar verschillende aspecten geïntegreerd aan bod komen. In het expertisecentrum werken technici, didactici, vakdocenten en studenten samen om nieuwe concepten te ontwikkelen. Er is veel behoefte aan gemengd onderwijs, maar het wordt eigenlijk nog te weinig toegepast. Ik heb het gevoel dat we pas aan het begin van deze ontwikkelingen staan. Ik neem aan dat de Open Universiteit van plan is daarin een hoofdrol te blijven spelen.'

Zijn er ook punten die volgens u om verbetering vragen?

'Het grensoverschrijdende karakter van de Open Universiteit vind ik een heel sterk punt, maar ik heb het gevoel dat daar nog niet voldoende uitgehaald wordt. Het aanbod bestaat toch nog grotendeels uit universitaire opleidingen en het zwaartepunt ligt nog steeds in Nederland. Daar is nog een wereld te winnen. Ook de samenwerking met andere universiteiten verdient aandacht. Wat ik mooi vond aan de beginfase was de intensieve samenwerking met een aantal andere universiteiten om het onderwijsmateriaal te ontwikkelen. Helaas is de Open Universiteit gaandeweg te veel op zichzelf komen te staan en heeft ze de samenwerking met andere universiteiten naar mijn idee niet voldoende benut.

Een ander punt is het brede veld van leven-lang-leren. Dat Nederland daarin bepaald niet voorop loopt, komt door een aantal factoren. Zo worden formele kwalificaties niet erg hoog gewaardeerd. Bedrijven en instellingen gebruiken bijvoorbeeld allerlei vormen van scholing, maar een universitaire of hbo-diploma wordt vaak niet speciaal gevraagd. Een interne bedrijfsoplei-

ding is eigenlijk ook wel goed. Daarnaast hebben we in Nederland een heel conservatieve opvatting over het onderwijs: leren doe je als je jong bent, in plaats van je leven lang. Onderwijs is net zoiets als de liefde: je moet het op peil houden en er aandacht aan blijven besteden. De Open Universiteit vervult hierin een voortrekkersrol, maar zou ook op dit punt sterker staan als ze allianties aangaat met andere universiteiten, bedrijven en branches.'

Stel dat er geen Open Universiteit was, zou die dan alsnog opgericht moeten worden?

'Omdat andere universiteiten en hogescholen inmiddels ook afstandsonderwijs aanbieden, zou dat nu niet zozeer voorop staan. Als we nu een Open Universiteit zouden oprichten, zou het er vooral om gaan het concept leven-lang-leren beter vorm te geven en daarmee een doelgroep te bereiken die in Nederland nog steeds heel groot is: mensen die op jonge leeftijd de kans niet hebben gehad om naar een hogeschool of universiteit te gaan en daar later in hun leven wel aan toe zijn én mensen die in een bepaalde richting zijn opgeleid en halverwege hun carrière een ander kant op willen.'

Wat wilt u de Open Universiteit voor de komende 25 jaar meegeven?

'Maak meer gebruik van de grensoverschrijding, zoek op onderdelen sterke samenwerking met hogescholen en universiteiten en blijf zeer actief streven naar echt leven-lang-leren in Nederland en Vlaanderen. Het zou toch gek zijn dat wij dat niet, zoals in Groot-Brittannië, tot een succes kunnen maken.'

José Vorstenbosch

Doekle Terpstra:

‘Laat de student niet aan zijn lot over’

Voormalig CNV-voorzitter Doekle Terpstra is sinds 2005 voorzitter van de HBO-raad. Om eindelijk een doorbraak te creëren op het terrein van leven-lang-leren, moeten hogescholen en de Open Universiteit Nederland hun samenwerking versterken. Terpstra: ‘De hogescholen zijn goed in het aanbieden van onderwijs aan de bulk, maar niet altijd in het aanbieden van maatwerk. Dat kan de Open Universiteit veel beter.’

Wat is volgens u de betekenis van de Open Universiteit voor het hoger onderwijs?

‘De belangrijkste bijdrage wordt natuurlijk geleverd op het gebied van leven-lang-leren: het aanbieden van hoger onderwijs waar de samenleving behoefte aan heeft. Daarin heeft de Open Universiteit haar sporen wel verdiend. Wat ik een tweede belangrijke rol vind, is het stellen van kritische vragen over het hoger onderwijs in Nederland. Om scherp te blijven en niet alleen datgene te doen wat vanzelfsprekend is, heb je de reflectie van critici nodig.’

Hebben die kritische vragen invloed gehad?

‘Iedereen in Nederland vindt dat er op het terrein van leven-lang-leren een doorbraak had moeten plaatsvinden. We praten er al ongelofelijk lang over, maar slagen er uiteindelijk niet goed in dit onderwerp tussen de oren van de Nederlandse burger te krijgen. Theo Bovens, bestuursvoorzitter van de Open Universiteit, sprak vorig jaar dan ook terecht over leven-lang-leuteren. Dat was de juiste opmerking op het juiste moment.’

Hoe kijkt u aan tegen de plaats van de Open Universiteit in het hbo-veld?

‘Wat ik zie is dat de samenwerking tussen de hogescholen en de Open Universiteit aanzienlijk beter gaat dan een aantal jaren geleden. Ik juich het van harte toe dat er nieuwe samenwerkingsverbanden ontstaan. Ik hoop dat wij elkaar de komende jaren nog beter kunnen vinden. Als wij het leven-lang-leuteren echt voorbij willen komen, dan moeten we elkaar

opzoeken om ervoor te zorgen dat we beter aansluiten bij de behoeften van de markt. Ook van belang zijn de vragen die de Open Universiteit voortdurend aan ons stelt: hoe verhouden wij ons ten opzichte van het open bestel? Mogen er nieuwe aanbieders komen op de markt van het hoger onderwijs of niet? Zo ja, welke voorwaarden moeten we dan stellen? Die discussie mogen we niet uit de weg gaan.'

Wat zijn sterke en minder sterke punten van de Open Universiteit?

'De Open Universiteit is er zonder enige twijfel in geslaagd om het aanbod aan te laten sluiten bij de maatschappelijke vraag: op maat gemaakt onderwijs dat gevolgd kan worden op het moment waarop dat iemand het beste uitkomt. Doordat de student niet in een vast patroon zit, is de studie heel goed te combineren met arbeid en zorg.

Een zwak punt van de Open Universiteit is de rendementsontwikkeling. Hoe zorg je ervoor dat iemand die met een studie begint, ook een diploma haalt? We weten allemaal dat de instroom niet slecht is, maar dat het voor studenten moeilijk is de eindstreep te halen. Zij moeten de motivatie helemaal uit zichzelf halen en het dan zien vol te houden. Dat vraagt geweldig veel discipline. In de praktijk kost het dan ook veel moeite om studenten gedisciplineerd te houden. Daar is nog wel winst te behalen.'

Hoe zou het rendement verbeterd kunnen worden?

'Dat is een heel weerbarstig vraagstuk. De Open Universiteit kan iemand nooit forceren om te blijven studeren en een diploma te halen. Toch zou je misschien meer aan begeleiding kunnen doen. Ik denk dat de strategie van de Open Universiteit wat te veel gericht is op de zelfstandigheid van de student en te weinig op de vraag hoe hij gemotiveerd kan blijven voor de studie. Je zou aan het begin de vraag kunnen stellen: "Vind je het goed dat we jou helpen je motivatie te behouden?" Als iemand zelf de verantwoordelijkheid neemt, wordt hij immers niet uitgedaagd die verantwoordelijkheid te hernemen. Laat de student dus niet aan zijn lot over, maar blijf hem een beetje op de huid zitten.'

Wat zou u de Open Universiteit voor de komende 25 jaar willen adviseren?

'De belangrijkste opdracht voor de toekomst is vooral het aanbod te versterken en permanent te laten aansluiten op de vraag van de arbeidsmarkt. De tweede opdracht is dat er stevig geïnvesteerd wordt in verhoging van het rendement. Op de derde plaats kan de samenwerking met hogescholen versterkt worden om de samenleving beter te faciliteren. Kennisontwikkeling is van grote betekenis; de kennis die je vandaag opdoet, is morgen verouderd. We moeten permanent investeren in verbetering van het aanbod. Ik hoop dat hogescholen en de Open Universiteit elkaar daarin kunnen vinden. We moeten samen de mouwen opstropen.'

Stel dat er geen Open Universiteit was, zou die dan alsnog opgericht moeten worden?

‘Daarover is geen enkele discussie. Ik ben ervan overtuigd dat de Open Universiteit nog lang nodig is, omdat de maatschappelijke behoefte aan leven-lang-leren alleen maar toeneemt. Willen wij Nederland sociaal-economisch op de internationale kaart houden, dan moet de echte doorbraak nog komen. Ik daag de Open Universiteit uit daarover kritische vragen te blijven stellen aan de hogescholen.’

José Vorstenbosch

Frans van Vught:

‘Schoenmaker blijf bij je leest’

Hogeronderwijsexpert Frans van Vught was onder meer rector en CvB-voorzitter van de Universiteit Twente. Daarnaast werkte hij voor diverse overheden en internationale organisaties. In 2005 trad hij als eerste Nederlander toe tot het bestuur van de EUA, de Europese vereniging van universiteiten. Van Vught: ‘In mijn Europese activiteiten merk ik regelmatig dat de Open Universiteit een uitstekende naam heeft.’

Wat is volgens u de belangrijkste opdracht van de Open Universiteit Nederland?

‘De Open Universiteit heeft naar mijn idee twee belangrijke rollen. De eerste is het vergroten van de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. We moe-

ten meer mensen de gelegenheid bieden een hogere opleiding te volgen. De tweede rol is ervoor te zorgen dat er met moderne benaderingen en nieuwe technologie toepassingen een andere vorm van onderwijs wordt aangeboden.'

Heeft zij deze taken tot nu toe waar kunnen maken?

'De Open Universiteit is erin geslaagd groepen te bereiken die anders niet vanzelfsprekend aan het hoger onderwijs hadden deelgenomen. Dat is een prestatie van formaat. Vooral als je realiseert dat de Nederlandse samenleving die hoger opgeleiden, zowel sociaal als economisch, in toenemende mate hard nodig heeft. De Open Universiteit heeft ook een belangrijke emancipatorische functie vervuld. Mensen die in eerste instantie wellicht geen academische opleiding zouden hebben gevolgd, zijn dat door het aanbod en de ondersteuning van de Open Universiteit wel gaan doen. Het derde succes is dat men onderwijs aanbiedt met behulp van methoden en technieken die een sterke individualisering mogelijk maken. Dat alles leidt tot een aparte plaats van de Open Universiteit in het Nederlands hoger onderwijsstelsel.'

Zijn er ook punten die u minder sterk vindt?

'Ik heb me wel eens afgevraagd of de Open Universiteit niet een sterkere relatie zou kunnen ontwikkelen met de arbeidsmarkt. Het zou interessant zijn als studenten in een andere vorm dan de traditionele stage in de gelegenheid werden gesteld ervaring op te doen in een bedrijf of organisatie. Die praktische kant zit nu niet in de opleidingen van de Open Universiteit. Dat zou een uitdaging kunnen zijn, ook in het kader van leven-lang-leren.'

Wat kan de Open Universiteit op dit terrein nog meer betekenen?

'Leven-lang-leren is een van de grootste uitdagingen voor de Europese samenleving. Europa kan niet meer concurreren op arbeidskosten, dus moeten wij concurreren met onze innovatiekracht. Die wordt bepaald door twee factoren: door ontwikkeling van kennis voor nieuwe producten en diensten, en door een hoog opgeleide beroepsbevolking. Omdat we steeds minder jongeren hebben, moeten we meer hoger opgeleide mensen zien te krijgen. De hoger opgeleide beroepsbevolking zal met minstens tien procent moeten groeien om op het huidige welvaartsniveau te blijven. Meer nog dan we nu al doen zullen we mensen voortdurend in de gelegenheid moeten stellen om hun kwalificaties te verbeteren en aan te vullen. Een leven lang leren betekent werk en onderwijs afwisselen, regelmatig trachten weer iets nieuws bij te leren. Dat is een taak die de Open Universiteit met verve vervult en in de toekomst alleen nog maar meer zal moeten vervullen. Het is voor ons allemaal van groot belang dat meer mensen de kans krijgen in het hoger onderwijs te komen.'

Hoe ziet u de positie van de Open Universiteit in internationaal perspectief?

'Ik ben erg onder de indruk van de manier waarop de Open Universiteit zich internationaal manifesteert. Zij speelt een leidende rol in Europa als het

gaat om samenwerking tussen de verschillende instellingen voor distance learning en is toonaangevend in de organisatie van het onderwijs en de toepassing van technologieën. Daarnaast vinden Europese politici en beleidsmakers dat de Open Universiteit een grote rol speelt in het bereiken van de Lissabon-doelstellingen, die erop gericht zijn de innovatiecapaciteit van Europa te vergroten. Zoals ik al zei, is het daarvoor van groot belang dat technologie en nieuwe kennis worden toegepast en dat de beroepsbevolking op een hoog niveau wordt geschoold. Ook buiten Europa is de Open Universiteit een organisatie die behoort tot de beste als het gaat om het gebruik van technologie in onderwijsprocessen. De internationale positie van de Open Universiteit is dus sterk.'

Zou het een gemis zijn er nog geen Open Universiteit was?

'Dan zouden we die vandaag nog moeten oprichten! De Open Universiteit heeft een ander profiel dan de andere Nederlandse universiteiten; het is een onderwijsinstelling van hoog niveau die met moderne technologie onderwijs aanbiedt dat zeer relevant is voor de arbeidsmarkt. Als die er niet zou zijn, zouden we dat aanbod zeker missen. Een andere instelling neemt dat niet zomaar even over. Het bijzondere profiel is het resultaat van 25 jaar hard werken en met enorme betrokkenheid proberen iets tot stand te brengen.'

Wat moet de Open Universiteit de komende 25 jaar zeker wel en zeker niet doen?

'Wat de Open Universiteit in elk geval moet blijven doen is opleidingen aanbieden die de beroepsbevolking in staat stellen actief en flexibel op de arbeidsmarkt te opereren, of die mensen interessant vinden voor hun eigen persoonlijke ontwikkeling. De universiteit moet ook zeker doorgaan met het toepassen van moderne technologie.

Wat de Open Universiteit niet zozeer zou hoeven doen, is een grote onderzoekscapaciteit ontwikkelen. De universiteit moet natuurlijk wel onderzoek doen op het terrein van technologie en onderwijsmethoden, en onderzoek dat nodig is om op een goed academisch niveau onderwijs te kunnen geven. Maar de instelling zou zich niet moeten richten op traditionele onderzoeksactiviteiten, in de hoop de reputatie te verbeteren. Dat brengt een verandering van het profiel met zich mee die ik zou betreuren. De Open Universiteit heeft een profiel dat uitstekend past bij de uitdagingen van de moderne samenleving. De instelling zal alleen maar sterker worden als zij zich blijft concentreren op haar hoofdtaken: goed, open, toegankelijk, modern, door technologie ondersteund onderwijs aanbieden op een manier die flexibel en geïndividualiseerd kan zijn.'

José Vorstenbosch

Het Pre University College in Noord-Nederland

Caroline Visser

De aanleiding en de doelen

Studiecentra zijn van meet af aan actief geweest in het ontwikkelen van goede relaties met studenten, bedrijven en (onderwijs)organisaties. In deze casus laten we hiervan een voorbeeld de revue passeren. Het studiecentrum dat is gevestigd in de stad Groningen kreeg in 1992 bezoek van een docent van het plaatselijke gymnasium, die zich afvroeg of zijn leerlingen ook gebruik konden maken van de cursussen van de Open Universiteit Nederland. Volgens deze docent zouden leerlingen er zo mee aan de slag kunnen en zou het een ideale manier zijn om leerlingen echt kennis te laten maken met universitair onderwijs.

Terugkijkend kunnen we stellen dat het bezoek van deze docent de aanleiding was voor het Pre University College (PUC). We hebben onszelf in die begintijd de nodige vragen gesteld. Past dit wel binnen de Open Universiteit? Achttien jaar is immers de minimumleeftijd om te mogen starten met het onderwijs van onze instelling. Willen we als Open Universiteit aan dit verzoek voldoen? Willen we ons begeven op het gebied van het aansluitonderwijs, een voor ons nieuw gebied? Hebben we daarvoor wel de expertise en logistiek in huis?

Al deze vragen kunnen we inmiddels met een volmondig 'ja' beantwoorden. Het doel van het PUC is om leerlingen van het vwo kennis te laten maken met niet alleen onderwijs op academisch niveau, maar ook met de academische wereld. Voor de Open Universiteit is daarnaast een hoofddoel van dit initiatief om leerlingen aan het begin van hun studieloopbaan kennis te laten maken met de opvatting dat leven-lang-leren 'logisch, nuttig en noodzakelijk' is.

Een slimme regio in Noord-Nederland

Naast de Open Universiteit zijn de huidige deelnemers van het Pre University College: de Hanzehogeschool Groningen, de British Council, de Constellation Company, de Stichting Leonardo Onderwijs, de gemeente Groningen en diverse onderwijsinstellingen voor vwo. Zo levert PUC een bijdrage aan het ontstaan van een slimme regio Noord-Nederland. Een slimme regio valt te karakteriseren als een gebied waar de integrale aanpak van onderwijsaanbieders en onderwijs-afnemers leidt tot het besef dat leven-lang-leren in samenhang kan leiden tot succesvolle innovatie in die regio.

De Open Universiteit heeft in 2007 het voortouw genomen om allerlei partijen bij elkaar te brengen, te inventariseren welke opleidingen en diensten worden aangeboden en na te gaan welke wensen er leven bij de vwo-scholen.

Daarnaast wilde de Open Universiteit natuurlijk ook haar eigen plaats in het aanbod kunnen bepalen in de regio Noord-Nederland. Uit de inventarisatie bleek dat er wel bilateraal contact was tussen afzonderlijke vwo-scholen en een hbo- of wo-instelling, maar dat er van pluriforme contacten tussen meerdere scholen en meerdere instellingen voor hoger onderwijs in het geheel geen sprake was. Dit bewees dat het concept voor een infrastructuur voor leven-lang-leren, met goede overlegstructuren en aansluitingen tussen de opleidingen binnen een bepaalde regio, nog in de kinderschoenen stond.

We zijn begonnen met het combineren en assembleren van diverse bestaande initiatieven, daarbij aansluitend bij de curricula van de vwo-scholen en rekening houdend met verzoeken van scholen, leerlingen en ouders. We zijn als het ware organisch gestart. Naast reguliere instellingen hebben zich inmiddels ook internationale en commerciële onderwijspartijen bij ons initiatief aangesloten.

Meetbare en certificeerbare resultaten en hulp bij de studiekeuze

Ons doel is dat we vwo-leerlingen niet alleen maar laten kennismaken met leven-lang-leren; het is belangrijk voor de leerlingen dat deze kennismaking ook meetbaar, toetsbaar en certificeerbaar is en wereldwijde erkenning geniet. De vwo-leerlingen kunnen ook echte certificaten behalen van cursussen op het niveau van het hoger onderwijs, die zij vervolgens kunnen inbrengen bij hun studie. Zo hebben deze vwo-leerlingen bij de start van hun studie al een voor-sprong verworven.

Daarnaast biedt het Pre University College ook hulp bij de studiekeuze van vwo-leerlingen. Het kiezen van een studie is immers een moeilijk proces, waarbij allerlei factoren een rol spelen. Het blijkt dat dertig procent van alle propedeuse-studenten in Nederland voortijdig afhaakt, of omschakelt naar een andere studie. Door het PUC-initiatief hopen wij een bijdrage te leveren aan het verminderen van die uitval in de propedeusefase. Om het keuzeproces te bevorderen bieden we aan de leerlingen die PUC-cursussen hebben gevolgd ook workshops aan die dilemma's en keuzeprocessen duidelijk maken.

PUC in de toekomst

Nu richt het PUC-initiatief zich vooral op vwo-leerlingen die zich oriënteren op een vervolgopleiding. In de toekomst willen we onze ambities opschalen en kijken hoe we een rol van betekenis kunnen spelen in de ontwikkeling van de kennis-economie in onze regio. Samenwerken aan het bouwen van bruggen kan een oplossing bieden voor de oude infrastructuur waarin vwo, hbo en wo separaat opereren. Die samenwerking is nodig willen we onze ambities realiseren. De regionale overheid speelt hierbij een faciliterende rol en kan duurzame ondersteuning verlenen bij het ontstaan van nieuwe kenniswegen en de inbedding daarvan.

Niet alleen qua reikwijdte, maar ook qua verspreidingsgebied bestaan er ambities. Vanaf 2010 zullen ook de hbo-instellingen en de vwo-scholen gevestigd in de provincies Friesland en Drenthe uitgenodigd worden aan het Pré University College te gaan deelnemen. Het is de ambitie van de Open Universiteit Nederland om ook andere regio's kennis te laten maken met het gedachtegoed van het PUC-initiatief en zo een bijdrage te leveren aan de opkomende kenniseconomie, waarin leven-lang-leren een belangrijke plaats inneemt.

S. P. Q. A. RESTITVIT VIRTVS ABLATAE JVRA. BILANCIS

De Open Universiteit Nederland positioneert zich in haar missie als dé universiteit voor leven-lang-leren. In het instellingsplan voor de periode 2006-2009 wordt gesteld dat 'mensen niet meer kunnen volstaan met eenmalig verworven kennis en competenties. Een leven-lang-leren wordt de norm: kennis en competenties worden een leven lang bijgeschaafd en ontwikkeld'. Het streven is om een leerinfrastructuur te realiseren die in alle behoeften kan voorzien in het spectrum van informeel, non-formeel en formeel leren. Deze infrastructuur moet toegankelijk zijn in allerhande contexten van werken en leven: thuis, op het werk, op school, onderweg of elders. De missie is om leren en kennisuitwisseling te intensiveren en een integraal onderdeel te maken van het leven en werken van iedere volwassene in alle levens- en loopbaanfasen. Het moet minder schools, meer plaatsvinden in leernetwerken waarin ervaring wordt uitgewisseld, opener, flexibeler, meer op maat, veel gericht en veel efficiënter.

Om dit te verwezenlijken zijn we bezig met het inrichten van een structureel en groeiend aanbod van nieuwe leven-lang-lerendiensten en - in het verlengde daarvan - het beschikbaar stellen van open leermiddelen (open educational resources). Deze diensten en open leermiddelen spelen in op de vragen die individuen en organisaties hebben op het gebied van competentie- en kennisontwikkeling en zijn met name gericht op het verbeteren van de inzetbaarheid van mensen op de arbeidsmarkt. Om deze diensten te kunnen realiseren, zullen verschillende spelers moeten samenwerken. Dit is nodig om het uiteindelijke resultaat te bereiken: meer en beter inzetbare mensen, maar ook het stimuleren van de menselijke vermogens voor innovatie, onderzoek, samenwerken en ondernemen. Juist in deze tijden van economische crisis kunnen deze diensten een cruciale rol gaan spelen. Het onderstreept ook de maatschappelijke positie van de Open Universiteit Nederland, als een partij die een onmisbare rol speelt in de ontwikkeling van onze kennissamenleving.

Open leermiddelen

Open leermiddelen zijn een feit sinds het Massachusetts Institute of Technology (MIT) in 2001 begon met het gratis via internet beschikbaar stellen van hun cursusmateriaal. Daarna hebben talloze instituten in de wereld dit voorbeeld gevolgd.

Het begrip 'open' heeft in deze context een betekenis die meer omvat dan 'gratis'. Wiley (2007) geeft de volgende omschrijving:

Open leermiddelen is materiaal waarbij een gebruiker vier rechten heeft:

- Reuse – hergebruik van het materiaal zoals het wordt aangeboden
- Redistribute – delen van het materiaal met derden
- Revise – aanpassen van het materiaal aan de lokale gebruikscontext
- Remix – combineren van het materiaal met andere elementen

Redenen waarom instituten zijn begonnen met het open beschikbaar stellen van hun leermiddelen zijn er velerlei. Stein (2009) noemt de volgende redenen:

- Strategisch: aanpassen van de onderwijspraktijk aan een veranderende wereld, gedreven door de mogelijkheden van internet, kan de levensvatbaarheid van een onderwijsinstituut verhogen. Denk hierbij met name aan de opkomst van sociale netwerkhulpmiddelen, zoals Facebook, Flickr en Youtube, die een meer open benadering voor het delen van informatie, ervaring en bronnen tot gevolg heeft.
- Pedagogisch: door leermiddelen te delen wordt de aandacht voor kwaliteit vergroot. Het aanpassen of remixen van leermiddelen kan de kwaliteit van dat leermiddel verhogen. Het gebruik van nieuwe technologieën kan de betrokkenheid van lerenden vergroten.
- Economisch: kostenbesparing voor het onderwijsinstituut door hun eigen leermiddelen digitaal te archiveren en het vervolgens te delen en hergebruiken binnen het instituut en tussen peers.
- Idealistisch: beschikbaar stellen van leermiddelen en het verzorgen van onderwijs voor mensen in de hele wereld, met speciale aandacht voor derdewereld-landen en mensen die geen toegang hebben tot onderwijs van hoge kwaliteit in hun lokale situatie (bijvoorbeeld mensen die woonachtig zijn in afgelegen gebieden).

De meeste initiatieven in de eerste jaren richtten zich op het doen hergebruiken van de open leermiddelen (docentgecentreerd). Sinds 2008 is er een beweging gaande waarbij open leermiddelen meer op de lerende gericht worden, waarbij zaken als zelfstudiemateriaal, ondersteuning via sociale software en het aanbieden van een juiste multimediale mix van leermiddelen belangrijke aspecten zijn. De Britse Open University speelt hierin een belangrijke rol, mede door haar Openlearn platform.

Vanaf het begin zijn veel initiatieven op dit gebied gefinancierd door de William and Flora Hewlett Foundation uit de Verenigde Staten. Mede hierdoor heeft de stichting ook grote invloed gehad op de richting waarin de wereld van open leermiddelen zich ontwikkeld heeft. Zo is Creative Commons, een organisatie die licenties voor het publiceren van open leermiddelen ontwikkelt en verspreidt, mede gefinancierd door de Hewlett Foundation.

Spinoza onderwijs via OpenER

De Open Universiteit is een van de voortrekkers van open leermiddelen in Nederland. Sinds 2003 publiceert het Ruud de Moor Centrum van de Open Universiteit al haar instrumenten, kennisbanken en materialen voor de professionalisering van leraren gratis op internet (zie <http://portal.rdmc.ou.nl>). In 2006 volgde de Open Universiteit het voorbeeld van MIT door de publicatie van korte zelfstudie cursussen in OpenER (<http://www.opener.ou.nl>; momenteel zijn er 25 cursussen online). Allerlei soorten onderzoeksuitkomsten, zoals wetenschappelijke artikelen, conferentiebijdragen, mastertheses en proefschriften, zijn vrij beschikbaar op Dspace (<http://dspace.ou.nl/>). Als spin-off van OpenER worden in samenwerking met de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) open cursussen gepubliceerd rondom het gedachtegoed van winnaars van een Spinozapremie (<http://www.spinoza.ou.nl>).

Voor de Open Universiteit waren vooral idealistische en strategische motieven de reden om te starten met een experiment rondom open leermiddelen.

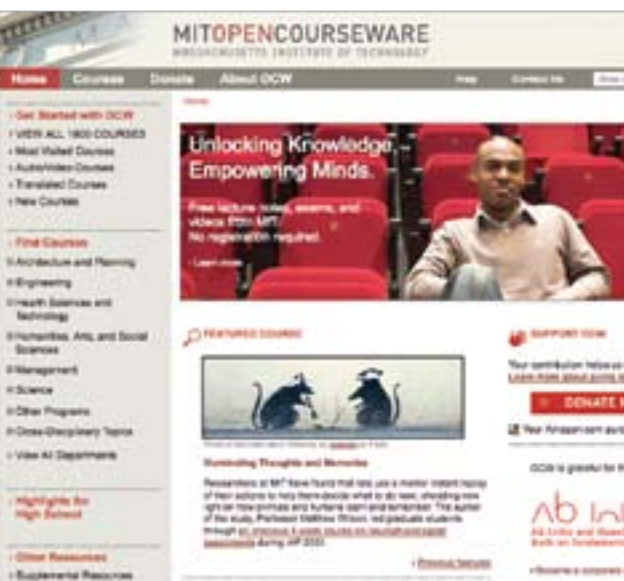
Voor het Ruud de Moor Centrum staat in de opdracht van het Ministerie van OCW dat alle door het centrum ontwikkelde producten om niet beschikbaar moeten zijn voor de doelgroep (lesgevend in alle onderwijssectoren). Merk op dat de term 'open beschikbaar' niet gebruikt is in die opdracht. Het is daardoor bijvoorbeeld onduidelijk of de producten mogen worden doorontwikkeld door derden (al dan niet voor commerciële doeleinden).

Mede door het OpenER-experiment is het denken in Nederland over open leermiddelen gestimuleerd. Einde 2008 heeft minister Plasterk het Wikiwijs-project gelanceerd. Dat project beoogt een nationale infrastructuur te implementeren waar leraren uit alle sectoren (primair onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs) leermiddelen ontwikkelen die vrij beschikbaar worden gesteld voor gebruik door iedereen. Als dit gerealiseerd wordt, is Nederland het eerste land ter wereld waar een dergelijk nationaal initiatief van de grond komt. Dat zal de wereldwijde ontwikkelingen op dit gebied een belangrijke impuls geven. De Open Universiteit is in dit project een van de twee penvoerders, waarbij het Ruud de Moor Centrum binnen de Open Universiteit de grootste rol zal vervullen in dit project.

Ook internationaal is de Open Universiteit vertegenwoordigd. We zijn lid van het Open Courseware Consortium, een samenwerkingsverband van meer dan tweehonderd instituten voor hoger onderwijs en daaraan geassocieerde organisaties van over de hele wereld. Samen houden zij zich bezig met het creëren en het delen van een brede en diepgaande verzameling van open leermiddelen.

De missie van het Open Courseware Consortium is het bevorderen van onderwijs en het ondersteunen van mensen wereldwijd door middel van open leermiddelen. Daarnaast vervult de Open Universiteit een centrale rol in het project MORIL van de European Association of Distance Teaching Universities (EADTU), waarin gestreefd wordt naar de verspreiding van meertalige open leermiddelen. Ten slotte geeft de Open Universiteit leiding aan een taskforce Open Educational Resources van de International Council for Open and Distance Education (ICDE).

De hamvraag in 'open leermiddelenland' is: is er leven na de (veelal extern gefinancierde) pilotfase? Allerlei ideeën en modellen ontstaan bij deze zoektocht. Veelal is de basis daarbij de creatie van niet-gratis diensten rondom de open leermiddelen. De opbrengst hiervan moet de gedeelde verkoopinkomsten van de open leermiddelen kunnen compenseren. Ook de Open Universiteit is geconfronteerd met deze vraag toen medio 2008 de initiële financiering van het OpenER-experiment afliep. Een interne taskforce heeft zich gebogen over de vraag hoe een strategie voor de Open Universiteit er uit zou moeten zien als de instelling wil voortgaan met het aanbieden van open leermiddelen, en welke rol en plaats open leermiddelen dan in die strategie zouden moeten hebben. In het voorstel van de taskforce zou de Open Universiteit zich moeten transformeren naar een dienstenorganisatie, waarbij het streven is naast open leermiddelen ook vrij beschikbare hulpmiddelen aan te bieden aan de leven-lang-lerende. In de volgende paragraaf zal dieper worden ingegaan op de te ontwikkelen diensten en de hulpmiddelen.

Leven-lang-lerendiensten

Het huidige aanbod van bachelor- en masteropleidingen van de Open Universiteit vormt een belangrijke eerste stap in het aanbieden van flexibel, formeel onderwijs dat op ieder moment in het leven kan worden gevolgd om een eerste, tweede of derde diploma te behalen in de vakgebieden die wij aanbieden.

Daarnaast kan men zich inschrijven voor losse modules die in de bama-context worden ontwikkeld om kennis op bepaalde gebieden bij te spijkeren. Met dit aanbod bereiken we momenteel ongeveer 33.000 mensen per jaar. Naast deze groep mensen willen we echter iedere Nederlander kunnen bedienen die met specifieke vragen zit op het gebied van competentie- en kennisontwikkeling en verbeterde inzetbaarheid. Daarbij wil de instelling inspelen op de maatschappelijke tendens dat er steeds meer hoger opgeleiden nodig zijn, dat competenties permanent moeten worden bijgeschaafd en dat mensen steeds meer verschillende beroepen en functies vervullen gedurende hun leven. Deze groepen kunnen we niet bereiken met een aanbod aan bachelor- en masterprogramma's en losse cursussen zoals we die nu bieden. Om een paar redenen te noemen:

- Iemand die bij ons wil studeren kan momenteel kiezen uit een relatief beperkt aanbod van cursussen, trajecten en opleidingen. Als de gewenste opleiding of cursus niet in het aanbod zit, kunnen we op dit moment niet veel voor de student betekenen.
- Ondanks het feit dat we heel wat meer flexibiliteit hebben ingebouwd dan de traditionele onderwijsinstellingen, leggen we toch ook nog heel wat restricties op die vaak niet passen bij de specifieke behoeften, mogelijkheden of gebeurtenissen van volwassenen in hun leven en werksituatie.
- Met name bij opleidingen is het doel dat studenten deze zo snel en efficiënt mogelijk afronden: levenslang ingeschreven staan voor een bachelor- of masterprogramma is natuurlijk niet de bedoeling. Dit staat op gespannen voet met de wens dat we studenten een leven lang willen kunnen bedienen bij hun competentieontwikkeling.
- Ons aanbod richt zich tot nu toe primair op individuen en in veel mindere mate op bedrijven, organisaties, verenigingen en overheden die met specifieke vragen zitten rond de competentieontwikkeling van hun personeelsbestand of van hun leden.

De conclusie is: als we meer mensen willen bedienen, dan is het noodzakelijk dat we een dienstenpakket aanbieden dat inspeelt op de vraag van organisaties en individuen op het gebied van leven-lang-leren. De Open Universiteit moet zich gaan ontwikkelen tot een betrouwbare partner van individuen en organisaties, die zij te allen tijde kunnen aanspreken als zij competenties willen ontwikkelen of kwalificaties willen verkrijgen. De diensten zijn daarbij niet beperkt tot het toevallige aanbod dat in huis ontwikkeld is, maar strekt zich uit over een breed veld en op verschillende niveaus: wo, hbo, mbo en vooral ook op de aansluiting

tussen deze niveaus. Om dit te kunnen, zal de Open Universiteit ook vooral de leerinhouden bij externe partijen moeten zoeken en zal zij volop gebruik moeten maken van beschikbare open leermiddelen. De Open Universiteit positioneert zich op deze markt als een serviceprovider voor leven-lang-leren.

Over welke diensten hebben we het nu precies? Het stelsel aan samenhangende diensten waarop de Open Universiteit zich in de toekomst, samen met partners, zal gaan richten bestaat uit:

1. **Oriëntatie op loopbaan, talenten, competenties en kennis:** mensen en organisaties ondersteunen bij het oriënteren en reflecteren op de huidige en toekomstige kennis, competenties, functies en beroepen, resulterend in het formuleren van nieuwe doelstellingen op dit gebied (bijvoorbeeld een nieuwe competentie ontwikkelen, functieverbetering, overstappen naar een ander beroep, een opleiding volgen, up-to-date blijven, et cetera).
2. **Assessment/EVC/ePortfolio:** mensen en organisaties ondersteunen bij het vastleggen en waar nodig testen en certificeren van de formeel, informeel en non-formeel verworven kennis en competenties.
3. **Persoonlijk ontwikkelplan (POP):** mensen en organisaties ondersteunen bij het maken van concrete, op maat gemaakte persoonlijke ontwikkelplannen, waarin een mix voorkomt van formele, informele en non-formele leeractiviteiten die de kortst mogelijke route definiëren naar het gestelde doel, uitgaande van de reeds verworven competenties en kennis. Daarbij speelt het inzetten van het brede aanbod dat beschikbaar is van meerdere publieke en private aanbieders een cruciale rol.
4. **Leeromgeving:** mensen en organisaties ondersteunen bij het uitvoeren van de in het persoonlijk ontwikkelplan geformuleerde formele, informele en non-formele leeractiviteiten. In de meeste gevallen in de context van een vakspecifiek leernetwerk dat een sociale context biedt voor het leren en dat niet eenmalig beschikbaar is, maar permanent toegankelijk voor het leren en uitwisselen van kennis en het communiceren met vakgenoten.
5. **Kennis delen:** mensen en organisaties ondersteunen bij het beschikbaar maken en verkrijgen van relevante kennisbronnen, die door professionals kunnen worden geraadpleegd en die in onderwijs gebruikt kunnen worden als leermiddel. In deze context zullen de open leermiddelen van de Open Universiteit een prominente rol gaan spelen.
6. **Matchen:** mensen en organisaties ondersteunen bij het matchen van competenties op beroeps- en competentieprofielen, onder andere om de juiste persoon op de juiste plaats te krijgen, om effectieve teams samen te stellen, of om de inzet van personen in andere beroepen en functies te bevorderen.

Wat doen we nu concreet? In de afgelopen jaren is al een flink aantal stappen gezet, waarbij moet worden opgemerkt dat de realisatie van dit soort trajecten vier fasen volgt: a) onderzoek en ontwikkeling, b) experimenten in de praktijk, c) implementatie en d) exploitatie. Momenteel zijn de eerste producten in de fase-omslag van onderzoek en ontwikkeling naar experimenten in de praktijk en we streven ernaar de komende jaren stap voor stap tot implementatie en exploitatie te komen van de diverse diensten.

De onderzoek- en ontwikkelactiviteiten van de Open Universiteit zijn de laatste jaren steeds specifiek gericht op de problematiek van leven-lang-leren. Voorbeelden zijn het onderzoek naar leernetwerken voor professionals, het onderzoek naar nieuwe vormen van assessment (waaronder EVC), het onderzoek naar intensievere en efficiëntere leeromgevingen en de ontwikkeling van methodieken voor het flexibiliseren van leerpaden. Voor een overzicht van de vrij beschikbare research papers, zie: <http://dspace.ou.nl>. Daar zijn momenteel meer dan duizend onderzoekspapers, proefschriften, presentaties en dergelijke te vinden over deze thematiek.

Een van de activiteiten van het onderzoekscentrum CELSTEC (Centre for Learning Sciences and Technologies, voorheen OTEC) betreft het leiden van het grootschalige, door de Europese Unie gefinancierde project TENCompetence (www.tencompetence.org). In dit project worden de methodieken en ict-tools ontwikkeld die nodig zijn om leven-lang-lerendiensten te ondersteunen. In deze context vinden ook experimenten plaats in de praktijk. Voorbeelden van concrete experimenten die zijn uitgevoerd zijn:

- het ondersteunen van de omscholing van professionals in de filmindustrie om de omslag te maken van analoge film naar digitale film
- het bijscholen van ict'ers op het vlak van softskills en managementvaardigheden
- het professionaliseren van medewerkers die verantwoordelijk zijn voor het watermanagement in de verschillende landen rond de Nijl in Afrika
- het ondersteunen van de zelfgeorganiseerde, open school Agora in Barcelona op het gebied van sociale inclusie
- het bevorderen van regionale arbeidsmobiliteit in het Empower Limburg-project; een achttal organisaties doet mee om de mobiliteit tussen de instellingen te bevorderen voor de functies: operationeel manager, tactisch manager, HR-adviseur en senior HR-adviseur.

Zoals te zien is, gaan de meeste van deze onderwerpen niet over vakgebieden die de Open Universiteit zelf in huis heeft. De geboden diensten zijn de eerder genoemde: oriëntatie, assessment, POP, leeromgeving, kennisdelen en matchingdiensten. Er zijn inmiddels allerhande tools ontwikkeld voor de meeste van deze categorieën van diensten. Aan het eind van 2009 worden deze tools vanuit het TENCompetence-project opgeleverd.

Conclusie

In deze bijdrage is kort aangegeven welke positie de Open Universiteit Nederland inneemt als partij die een onmisbare rol speelt in de ontwikkeling van de nationale kennissamenleving. Daarbij is gekozen voor een missie waarbij we transformeren van een bama-aanbieder tot dé universiteit voor leven-lang-leren. Speerpunten zijn het realiseren en faciliteren van open leermiddelen en het bieden van een scala aan leven-lang-lerendiensten eromheen, naast het huidige opleidingsaanbod, ondersteund met open beschikbare ict-tools. We hebben aangegeven dat we in volle gang zijn met experimenten en dat in de komende tijd gewerkt gaat worden aan concrete implementaties en aan het aanbieden van deze diensten in de markt.

Met de realisatie hiervan is de Open Universiteit Nederland klaar voor de komende 25 jaar. Het 'Open' in onze naam is dan nog 'OpenER' dan het de afgelopen 25 jaar al was.

Referenties

- Stein, J. (2009). *Primary Motivations for Open Education*. <http://flexknowlogy.learningfield.org/2009/01/13/primary-motivations-for-open-education/> (bezocht op 19-3-2009).
- Wiley, D. (2007). *Open Education License Draft*. <http://opencontent.org/blog/archives/355> (bezocht op 19-3-2009).

Dirk van Damme:

‘De gouden tijden breken nu pas aan’

Dirk van Damme bekleedde in Vlaanderen diverse wetenschappelijk en bestuurlijke functies. Zo was hij kabinetschef van twee Vlaamse onderwijsministers. Vorig jaar werd hij benoemd tot hoofd van het Center for Educational Research and Innovation bij de OESO. Volgens Van Damme gaat er nog steeds te veel talent verloren. ‘Tweedekansonderwijs is een belangrijke correctie op het onderwijsbestel.’

Wat is volgens u de opdracht van de Open Universiteit Nederland?

‘De belangrijkste missie is het realiseren van tweedekansonderwijs voor volwassenen op academisch niveau, door middel van flexibel afstandsonderwijs en ondersteund door moderne technologie. Dat is een missie die nog niet volledig opgepakt wordt door de traditionele instellingen en dus na 25 jaar niet veel aan actualiteit heeft ingeboet.’

Heeft de Open Universiteit die missie tot nu toe waargemaakt?

‘Ik denk dat de Open Universiteit in de eerste 25 jaar een heel indrukwekkend resultaat heeft neergezet, echter meer in Nederland dan in Vlaanderen. De Vlaamse context is anders dan de Nederlandse. Ondanks dat we dezelfde taal spreken en een stuk van de geschiedenis delen, zijn de cultuurverschillen zeer groot. Vlamingen gaan nog altijd uit van een klassieke indeling van de levensloop. Studeren nadat je tot de arbeidsmarkt bent toegetreden, komt in het algemeen niet voor. Wat er precies zou moeten gebeuren om dat te doorbreken, is een moeilijke vraag. We zouden daar in ieder geval meer onderzoek naar moeten doen.’

Waarom vindt u de missie van de Open Universiteit nog actueel?

‘Onderwijsloopbanen zijn nog altijd zo sterk sociaal-cultureel bepaald, dat er veel mensen buiten de boot vallen. Ik ben ervan overtuigd - niet alleen om morele, politieke of ideologische maar ook om economische redenen - dat onze toekomstige kennissamenleving zich dat niet kan permitteren. De idee achter ons huidige onderwijssysteem is nog te vaak de pedagogie van het mislukken: mensen selecteren door anderen te laten mislukken. Er zijn dus een hoop mensen in de samenleving die niet de kans krijgen om hun talenten te ontwikkelen. Tweedekansonderwijs is daar een deel van een antwoord op. Misschien een redelijk marginaal, maar wel een belangrijk antwoord. Alleen al omwille van de boodschap die je geeft: één keer mislukken in de onderwijsloopbaan is niet definitief, er is nog altijd een tweede kans. Ik ben niet zo naïef om te denken dat de sociale ongelijkheid daardoor zal verdwijnen, maar het blijft nog altijd een zeer belangrijke correctie op het bestel. Ik denk dat we er alles aan moeten doen om die functie te versterken. Daarbij moeten we ons expliciet richten op een aantal groepen die heel kwetsbaar zijn als het om onderwijskansen gaat, bijvoorbeeld minderheden. Die worden door de Open Universiteit nog te weinig bereikt. Het lijkt mij een belangrijke uitdaging een meer sociaal en cultureel gedifferentieerd aanbod te ontwikkelen om ook in het open hoger onderwijs meer diversiteit te brengen.’

Heeft 25 jaar Open Universiteit invloed gehad op het hoger onderwijs?

‘De Open Universiteit laat constant zien hoe het onderwijs anders zou kunnen. Dat is bijzonder waardevol. Het hoger onderwijsbestel is weinig veranderingsgezind. Men zweert bij waarheden die vijftig jaar geleden ook al golden. Soms is het goed een aantal basiswaarden te verdedigen, maar er is ook een noodzaak tot verandering. Ik denk dat de universiteiten nog altijd worstelen met de massificatie van de voorbije decennia en te sterk hebben ingezet op standaardisatie van onderwijsprocessen. De Open Universiteit is de enige instelling die steeds het signaal geeft dat je onderwijs met behulp van moderne technologie op een zeer flexibele, gedifferentieerde manier mogelijk kunt maken.’

Welke punten vragen volgens u om verbetering?

‘De vraag is of er in de toekomst nog een aparte instelling als de Open Universiteit nodig is. Op dit moment wel, omdat ik niet zie dat traditionele universiteiten de innoverende impuls overnemen. Het zwakke punt van de Open Universiteit blijft dat men de verbinding tussen fundamenteel onderzoek en academisch onderwijs onvoldoende zelf kan realiseren. Ik geloof niet dat je kennis alleen via publicaties tot je kan nemen. Het cursusmateriaal van de Open Universiteit is doorgaans van zeer goede kwaliteit, maar je mist de relatie met het levende onderzoek. Het zou niet goed zijn om dat nu hals over kop te gaan organiseren, maar het betekent wel dat de Open Universiteit zich meer moet inbedden in netwerken van andere universiteiten.’

Wat vindt u van open educational resources en van het feit dat de Open Universiteit daarin initiatieven heeft ontplooid?

‘Ik vind dat een heel belangrijk initiatief, vooral vanwege het uitgangspunt dat kennis open en openbaar moet zijn. Het is helaas zo dat kennis op een aantal universiteiten tot een economische vraag wordt herleid. Ik zal niet ontkennen dat kennis ook een economisch product is, en dus verhandelbaar kan worden, maar eigenlijk zou het niet zo mogen zijn dat universiteiten bepaalde resultaten achterhouden vanwege de concurrentie. Naar mijn gevoel is de universiteit in de huidige constellatie dé plek die moet waarborgen dat kennis iets is van de hele samenleving. Open educational resources verplicht de academische wereld na te denken over wat kennis is, hoe die verworven wordt en hoe die terug moet vloeien naar de samenleving.’

Wat is uw advies voor de komende 25 jaar?

‘Op de eerste plaats blijven doen waar je zo goed in bent: een voortrekkersrol vervullen op het terrein van tweedekansonderwijs, leven-lang-leren en onderwijsinnovatie. Het hoger onderwijs staat voor een aantal gigantische uitdagingen. Ik denk dat de echte gouden tijden van de Open Universiteit nog moeten aanbreken. Wat we tot nu toe hebben meegemaakt was meer rommelen in de marge van een traditioneel systeem dat eigenlijk maar met één ding bezig was, namelijk met de vraag hoe die grote aantallen studenten zo goed mogelijk bediend kunnen worden. De groei zal niet meer zo enorm zijn als in de voorbije jaren. Nu komt er in het hoger onderwijs tijd en ruimte vrij om aandacht te besteden aan ontwikkelingen waar de Open Universiteit al 25 jaar mee bezig is geweest.’

José Vorstenbosch

Epiloog

Constanten in een continue verandering

Het is een aantrekkelijke opgave om een epiloog te schrijven bij een lustrumboek van een universiteit als je eigen loopbaan samenvalt met het 25-jarig bestaan van die instelling. Toegegeven, een kwart eeuw is niet lang, maar het waren wel 25 jaren van stormachtige ontwikkelingen en aansprekende innovaties. Denk aan de ontwikkelingen in de informatie- en communicatietechnologie (ict), het ontstaan van internet, de opkomst van 'communities', de transitie naar een kennissamenleving, de centrale rol van netwerken, de massa-individualisering en de belangrijke rol die de internationale context is gaan spelen.

Met zulke majeure veranderingen en soms snelle doorbraken had het gekund dat de Open Universiteit op drift was geraakt, koersloos was geworden, of zelfs kopje onder was gegaan. Dit lustrumboek schetst met zijn diversiteit aan inhoud een heel ander beeld, zowel in de artikelen en de casussen geschreven door medewerkers, als in de interviews met externe betrokkenen. De Open Universiteit Nederland komt naar voren als een vitale instelling, die weliswaar continu in verandering is, maar die ook een constante 'onderstroom' kent. Het is deze observatie die ik in deze epiloog wil bespreken en onderbouwen aan de hand van een viertal ontwikkelijnen. De ingrediënten hiervoor zijn allemaal in dit boek te vinden.

Van cursusontwikkelaar naar veertiende universiteit in Nederland

In de beginjaren heeft de Open Universiteit een standaard gezet waar het gaat om het in multidisciplinaire teams (de 'gouden driehoek') ontwikkelen van zelfstudiemateriaal van hoge kwaliteit. De cursussen werden met duizenden, soms tienduizenden afgenomen. Het cursusbestand groeide gestaag, totdat begin jaren negentig de eerste academische graden (drs., mr. en ir.) konden worden verleend. Dat zette een geleidelijke verandering in naar een volwaardige universiteit, de veertiende in Nederland. Terwijl toch zo'n tweederde van onze studenten opteerde voor slechts één of meer cursussen, werd het beleid steeds meer gedomineerd door de universitaire missie. Dat was niet verkeerd, want het droeg bij aan de reputatie van de instelling.

Het risico, een ruk naar meer conventionele en reguliere patronen, is van meet af aan onder ogen gezien en is meestal goed bestreden. In het Bologna-proces, dat zich vanaf het jaar 2000 in Europa voltrok, is ook de Open Universiteit snel geconverteerd naar een bama-universiteit. De daaraan gekoppelde accreditatie heeft ons ertoe aangezet om meer aandacht te schenken aan de verwevenheid van onderwijs met onderzoek, maar wel op onze eigen wijze en zonder de ambitie om nu ook een onderzoekuniversiteit te worden.

De constante die we hierin zien, is de keuze voor een heel eigen, maatschappelijk relevant profiel van een onderwijzende universiteit met een inhoudelijk aanbod dat heel divers en modulair is. Het bestaat uit afzonderlijke cursussen, korte programma's van met elkaar samenhangende cursussen en volledige bachelor- en masteropleidingen (inclusief een 'open' bachelor), en dat verspreid over uiteenlopende domeinen.

Het oorspronkelijke devies 'met de cursus als bouwsteen' is zeer duurzaam gebleken. Bovendien kan het model prima doorvertaald worden naar nieuwe initiatieven, zoals een Open HBO Rechtenopleiding en de Netwerk Open Hogeschool Informatica, waarvan de start in beide gevallen spoedig voorzien is. Het kan ook een prima basis zijn voor het ontwikkelen en aanbieden van 'joint degrees' met onze zusteruniversiteiten in Europa.

Van tweedekansonderwijs naar tweedewegonderwijs

Bij de start van de Open Universiteit was er een relatief grote groep zogenoemde tweedekansstudenten. Dit zijn mensen die geen eerste kans op hoger onderwijs hebben gehad door het ontbreken van het vereiste toegangsdiploma, of mensen die hun eerste kans niet hebben genomen door omstandigheden of uit eigen keuze. Inmiddels zien we meer studenten die wel al hebben deelgenomen aan het hoger onderwijs, met een afgebroken of een voltooide opleiding. Dit naast de nog steeds aanzienlijk blijvende groep tweedekansers (circa 40 procent).

Van meet af aan heeft de Open Universiteit zich ook gericht op het bieden van een tweede weg door het hoger onderwijs, naast en na de bekende eerste (initiële) weg voor de achttienjarigen. Deze 'tweede leerweg', die zich kenmerkt door openheid en flexibiliteit, is een essentieel onderdeel geworden in het pleidooi voor een veel betere voorziening voor leven-lang-leren. Dit pleidooi werd aanvankelijk, vanaf 2004, gevoerd vanuit het Nationaal Initiatief 'Lang Leve Leren!', dat we samen met Teleac/NOT, Surf en Kennisnet hebben geïnitieerd. In februari 2008 werd het onderstreept in het Nationaal Actieplan Leven Lang Leren, dat door alle relevante maatschappelijke actoren (inclusief de overheid) is omarmd.

De constante hier zit in ons profiel van dé universiteit voor leven-lang-lerenden, of het nu tweedekansers betreft die op latere leeftijd hun eerste studie combineren met werk of gezinstaken, of 'tweedeweggers' die zich parttime professioneel willen doorontwikkelen, zich willen omscholen of die aanvullende persoonlijke vorming zoeken.

Leven-lang-leren blijft een uiterst relevante missie, zeker omdat het Nationaal Actieplan Leven Lang Leren merkwaardig genoeg tot niets heeft geleid en we opnieuw zijn vervallen in de patstelling tussen overheid, werkgeversorganisaties, vakbonden en onderwijsinstellingen die leidt tot 'niets ondernemen'. Nederland blijft daarom relatief slecht scoren op het gebied van leven-lang-leren. Werk aan de winkel voor de Open Universiteit en alle reden om doorbraken te forceren. De al genoemde Netwerk Open Hogeschool kan daarvan een voorbeeld worden, evenals het in samenwerking met anderen ontwikkelen en aanbieden van postinitieel hoger onderwijs en andere commerciële trajecten.

Van content centraal naar student centraal

De Open Universiteit ontleent haar reputatie voor een belangrijk deel aan haar uitstekende producten, de cursussen, waarmee zij diverse prijzen heeft gewonnen. Lange tijd deed het 'dogma' van de cursusontwikkeling opgeld in de instelling, met de intentie om daarin ultieme resultaten te boeken. In de beginjaren was het was bijna zo erg dat er wat meewarig werd gekeken als je meldde dat je toch naast het ontwikkelde cursusmateriaal ook een rol

zag voor studiebegeleiding; dan had je je werk als ontwikkelaar dus niet goed gedaan! Terwijl we beter wisten, want we hadden ons onderwijs niet voor niets getypeerd als 'begeleide zelfstudie'.

Nu maken we de beweging naar het meer centraal stellen van onze studenten. Dat omvat een aanzienlijke transitie, omdat de focus bij de Open Universiteit altijd heeft gelegen op de ontwikkeling en niet op de exploitatie van het onderwijs. Maar het sluit aan bij een samenleving die individualiseert en een markt die heterogener is geworden en het komt tegemoet aan de behoeften van studenten die minder loyaal zijn aan bestaande voorzieningen en die hogere eisen stellen aan de dienstverlening.

De constante in deze ontwikkeling is ons onderwijsmodel van open en flexibel leren op afstand. Dit model werkt dankzij de content: cursusmaterialen van hoge kwaliteit die ontwikkeld zijn met het oog op zelfstudie. Het model blijft werken vanwege de specifieke dienstverlening - zowel in de studiecentra als virtueel en online - die we in aansluiting daarop voor onze studenten ontwerpen.

Toen de Open Universiteit in december 2006 op beperkte schaal content introduceerde in de vorm van open educational resources (OER) - gratis, online toegankelijke open leermaterialen - is een eerste stap gezet naar een aanpak met een veel groter accent op services voor en de relatie met studenten. Inmiddels staat er nationaal een strategie in de steigers waarin OER het uitgangspunt gaat worden voor alle onderwijssectoren. Het Ministerie van OCW heeft dit concept onder de naam Wikiwijs geïnitieerd. In opdracht van OCW heeft de Open Universiteit samen met Kennisnet een Programmaplan voor Wikiwijs opgesteld. We staan hier aan het begin van een fascinerend traject waarvan het verloop en het resultaat nog niet precies uit te tekenen zijn.

Van boeken, audio/video- en pc-applicaties naar digitaal, online en virtueel

Onze drijfveer tot technologische innovatie is groot. Dat was al zo in de beginjaren, toen we allerlei computertoepassingen, audio- en beeldmateriaal ontwikkelden naast het in hoofdzaak schriftelijke cursusmateriaal. We introduceerden de beeldplaat en andere nieuwigheden. Toch was het gebruik van al die technische applicaties zeer beperkt en meestal ging het niet om componenten die van belang waren voor het afsluitende tentamen; het waren eerder leuke extra's.

Dit veranderde drastisch toen we in de jaren negentig ict gingen inzetten voor de communicatie- en interactiefunctie bij leerprocessen. Met de introductie van Studienet waren we de eerste Nederlandse universiteit die met haar onderwijs online ging. Inmiddels is studeren bij de Open Universiteit volledig ingebed in het web, waarmee overigens niet gezegd is dat we geen boeken meer zouden gebruiken, integendeel. Maar de applicaties die aanvankelijk stand-alone werden aangeboden, zijn nu volledig geïntegreerd in onze digitale leeromgeving. Ze worden daardoor intensief gebruikt en het leerresultaat wordt veelal ook getoetst. Daarnaast werken studenten en begeleiders actief online in studiegroepen, leergemeenschappen en virtuele klassen.

Als constante wijzen we hier op onze multimediale aanpak. Deze maakt het onderwijs aantrekkelijker en gevarieerder en verrijkt het met functies die niet beschikbaar zijn in schriftelijk materiaal. Een belangrijke voorwaarde hierbij is dat de mediamix weloverwogen wordt ontworpen binnen de totale cursusopzet.

Trekken we deze ontwikkeling door, dan zien we een perspectief van leermaterialen die volledig digitaal beschikbaar zijn (maar op verschillende manieren worden uitgeleverd, ook in boekvorm), van leerdiensten voor studenten die online worden aangestuurd en ingevuld (maar met behoud van de essentiële persoonlijke face-to-facecontacten) en van leeractiviteiten die vaak ook virtueel plaatsvinden.

Tot slot

In deze epiloog staat, in overeenstemming met de inhoud van dit lustrumboek, ons onderwijs centraal. Het voor innovatie onmisbare onderzoek van de instelling, dat gekoppeld is aan onze missie en ons profiel, is er daardoor zeer karig vanaf gekomen; het zij zo.

Opmerkelijk is dat veel van de geïnterviewden in het lustrumboek als advies voor de toekomst geven: 'Laat de Open Universiteit vooral blijven doen waar ze goed in is.' Dat advies moesten we maar ter harte nemen. Met dien verstande dat ik het graag wil verbinden aan het motto van deze epiloog: 'constant' zijn en koersvast, maar wel met een antenne voor veranderingen.

Dan gaat het niet alleen om veranderingen ingegeven door nieuwe concepten en instrumenten uit de ict, de onderwijsmethodologie en de onderwijspraktijk, maar ook om veranderingen die voortkomen uit sociaal-economische en maatschappelijk-culturele ontwikkelingen

Fred Mulder

Over de auteurs en de redactieleden

Marion de Bie	Drs. Marion de Bie is docent bij het Ruud de Moor Centrum, het expertisecentrum voor de professionalisering van onderwijsgeven.
Gerard van den Boom	Drs. Gerard van den Boom is universitair hoofddocent bij het Centre for Learning Sciences and Technologies (CELSTEC).
Jo Boon	Dr. Jo Boon is capaciteitsmanager bij CELSTEC en universitair hoofddocent bij het programma Leernetwerken.
Herman van den Bosch	Prof. dr. Herman van den Bosch is hoogleraar bedrijfskunde en decaan van de faculteit Managementwetenschappen.
Els Boshuizen	Prof. dr. Els Boshuizen is hoogleraar onderwijswetenschappen bij CELSTEC, directeur van het Institute for Education & Training.
Huub Breukers	Drs. Huub Breukers is directeur Onderwijs Service Centrum.
Henk van den Brink	Drs. Henk van den Brink is universitair docent bij CELSTEC, programma Learning Media.
Ron Cörvers	Dr. Ron Cörvers is universitair hoofddocent milieubeleid bij de faculteit Natuurwetenschappen en onderzoeker op het vlak van governance for sustainable development bij UM-ICIS.
Martine Coun	Lic. Martine Coun is universitair docent bij de faculteit Managementwetenschappen, vakgroep Implementation and change management
Marius van Dijke	Dr. Marius van Dijke is universitair docent organisatiepsychologie bij de faculteit Psychologie.
Olga Firssova	Dr. Olga Firssova is universitair docent bij CELSTEC, Institute for Education & Training.
Berna Gademann	Drs. Berna Gademann is projectmanager bij de faculteit Rechtswetenschappen; tevens onderwijsdirecteur van de Open Juridische Hogeschool.
Wil Giesbertz	Drs. Wil Giesbertz is universitair docent bij CELSTEC, programma Learning and Cognition.
Miel Gordijn	Miel Gordijn is hoofd van de afdeling Tentaminering en certificering bij het Onderwijs Service Centrum.
Ron Helwig	Ir. Ron Helwig is directeur van het ICT servicecentrum.

Henry Hermans	Drs. Henry Hermans is universitair docent bij CELSTEC, programma Leernetwerken.
René van Hezewijk	Prof. dr. René van Hezewijk is decaan van de faculteit Psychologie, was tot 1 juli 2009 voorzitter van de Stuurgroep Kwaliteitszorg.
Ruud Hoefakker	Drs. Ruud Hoefakker is universitair docent bij CELSTEC, ontwikkeling van multimediale leermiddelen en voorlichtingsmateriaal.
Wilfried Ivens	Dr. Wilfried Ivens is universitair hoofddocent bij de faculteit Natuurwetenschappen, opleiding Milieu-natuurwetenschappen.
Nele Jacobs	Dr. Nele Jacobs is als universitair docent Klinische Psychologie verbonden aan de faculteit Psychologie.
Ben Janssen	Drs. Ben Janssen is bestuursadviseur leven-lang-leren en programma-manager Netwerk Open Hogeschool.
Desirée Joosten-ten Brinke	Dr. Desirée Joosten-ten Brinke is universitair docent bij CELSTEC, programma Leernetwerken en projectleider computergebaseerd toetsen.
Marcel van der Klink	Dr. Marcel van der Klink is universitair hoofddocent bij CELSTEC, programma Leernetwerken.
Astrid Kokkelkorn-Okkersen	Astrid Kokkelkorn is medewerkster managementinformatie en webredacteur bij het Financieel Administratief Service Centrum.
Rob Koper	Prof. dr. Rob Koper is hoogleraar-directeur van CELSTEC.
Angelique Lansu	Ir. Angelique Lansu is universitair docent bij de faculteit Natuurwetenschappen.
Karel Lemmen	Dr. ir. Karel Lemmen is universitair hoofddocent bij de faculteit Informatica, vakgebied Informatiesystemen en bedrijfsprocessen.
Ivo De Loo	Dr. Ivo De Loo is universitair hoofddocent management accounting bij de faculteit Managementwetenschappen.
Désirée Luijten	Drs. Désirée Luijten is beleidsmedewerker bij het ICT servicecentrum.
Jaap van Marle	Prof. dr. Jaap van Marle is decaan faculteit Cultuurwetenschappen.
Rob Martens	Prof. dr. Rob Martens is hoogleraar/hoofd onderzoek bij het Ruud de Moorcentrum en bijzonder hoogleraar op de Dr. Gerard Veringaleerstoel.

Fred Mulder	Prof. dr. ir. Fred Mulder is Rector Magnificus en lid van het College van bestuur.
Rob Nadolski	Dr. Rob Nadolski is universitair docent bij CELSTEC, programma Learning Media.
Marjan Nijkamp	Dr. Marjan Nijkamp is universitair docent Gezondheidspsychologie, zij verzorgt onderwijs en onderzoek binnen de thema's Adolescentiepsychologie en Patiëntenvoorlichting.
Paquita Pérez	Prof. dr. Paquita Pérez is hoogleraar en decaan van de faculteit Natuurwetenschappen. Haar interessegebieden zijn duurzaamheid en onderwijs, kwaliteitszorg en zonne-energie.
Stef Petit	Stef Petit is hoofd MCenS (Marketing, communicatie, sales en internetdiensten).
Jos Rikers	Drs. Jos Rikers is senior beleidsadviseur internationalisering en directeur van RCE Rhine-Meuse, expertise centrum Leren voor Duurzame Ontwikkeling.
Alexander Rinnooy Kan	Dr. A.H.G. Rinnooy Kan is voorzitter van de Sociaal-Economische Raad. Hij is Ere doctor van de Open Universiteit Nederland.
Fred de Roode	Drs. Fred de Roode is universitair docent bij CELSTEC, Institute for Education & Training.
Kathleen Schlusmans	Dr. Kathleen Schlusmans is onderwijskundige en geeft leiding aan het Instellingsbreed Programma Onderwijs.
Steven Schoevaart	Steven Schoevaart is projectmanager met als taken o.a. kwaliteitszorg, alumni beleid en ambtelijk secretaris van de Raad van Decanen.
Robert Schuwer	Dr. ir. Robert Schuwer is universitair hoofddocent bij het Ruud de Moor Centrum, het expertisecentrum voor de professionalisering van onderwijsgeven.
Huub Spoormans	Prof. dr. Huub Spoormans is voorzitter van de Raad van Decanen.
Marion Stevens	Drs. Marion Stevens MBA is sectormanager Voorlichting, Service en Informatie bij het Onderwijs Service Centrum.
Miewies Stijnen	Mr. Miewies Stijnen is juriste voor de examencommissie.
Peter Varwijk	Peter Varwijk is beleidsadviseur binnen de afdeling Beleid & Bestuur.

Steven Verjans	Dr. Steven Verjans is universitair docent e-learning en onderwijstechnologie bij CELSTEC, programma Leernetwerken.
Caroline Visser	Caroline Visser is hoofd Studiecentra Noord-Nederland bij het OSC en projectleider Pre University College (PUC).
Irmin Visser	Drs. Irmin Visser is docent kunstgeschiedenis bij de faculteit Cultuurwetenschappen voor de cursussen Stedenbouw, Kunst, Zomerschool Florence en De Gouden Eeuw in perspectief.
Coen de Vocht	Drs. Coen de Vocht is projectmanager bij de Business Development Group.
Leo Wagemans	Drs. Leo Wagemans is universitair docent / onderwijstechnoloog bij CELSTEC, Institute for Education & Training en Programma Learning and Cognition.
Leo Wessels	Prof. dr. Leo Wessels is als hoogleraar 'Cultuurwetenschappen, in het bijzonder Vaderlandse Geschiedenis' verbonden aan de faculteit Cultuurwetenschappen.
Frank Wester	Ir. Frank Wester is opleidingsdirecteur van de bacheloropleiding Informatica.
Khaled Zamani	Ing. Khaled Zamani is software-ingenieur bij de faculteit Psychologie en houdt zich bezig met ICT-ontwikkeling en -ondersteuning ten behoeve van onderwijs en onderzoek.
Marjo van Zundert	Drs. Marjo van Zundert was van 2006 tot 2009 promovenda bij CELSTEC. Momenteel werkt ze bij de Universiteit Maastricht.

Illustratieverantwoording

- p. 12 Heerlen - Pancratiuskerk en Glaspaleis -foto door Janine Cranshof
- p. 13 Kaart Centrale Vestiging en Studiecentra - Open Universiteit Nederland
- p. 15 Nota's Open Universiteit - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 17 Cursusmateriaal - foto door Chris Peeters
- p. 18 De hal vol cursusmateriaal - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 21 Jos van Kemenade - foto door Guus Fingskes
- p. 24 Gotfried Leibbrandt - foto door Guus Fingskes
- p. 28 CvB - foto door Image House
- p. 30 Theo Bovens - foto door Guus Fingskes
- p. 31 Fred Mulder en Cees Brouwer - foto's door Guus Fingskes
- p. 34 Brussel - Atomium - foto door J. Miers
- p. 39 Gedeelte van de basisvormgeving Leereenhedenmodel - BRS maatschap van vormgevers, Amsterdam
- p. 40 Tekstboek en werkboek - foto door Chris Peeters
- p. 44 Den Haag - Hofvijver en Binnenhof - foto door Peter Theakston
- p. 47 De basisdocumenten - foto door Chris Peeters
- p. 48 Cursusteam - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 54 Leeuwarden - Willemskade - foto door Paul Strasser
- p. 56 Omslag Reader bij de cursus Adolescentie - Open Universiteit Nederland
- p. 57 Schermafdrukken van het digitale werkboek bij de cursus Adolescentie Studienet Open Universiteit Nederland
- p. 59 Lieke Quanjel en Sylvia Stuurman - foto door Guus Fingskes
- p. 60 Lilian Lechner en Maaïke Hendriks - foto door Guus Fingskes
- p. 61 Lizet Duyvendak - foto door Guus Fingskes
- p. 63 Martine Coun en Paquita Perez - foto's door Guus Fingskes
- p. 65 Edoard Manet (1874). 'Claude Monet aan het werk op zijn atelierboot', olieverf op doek, 82,5 x 100,5 cm, Nue Pinakothek, München
- p. 69 Henk de Wolf - foto door Guus Fingskes
- p. 72 Nijmegen - Grote Markt - foto door Chris Hills
- p. 75 Onderwijs Innovatie - foto door Chris Peeters
- p. 76 Schermafdruk KHO (CPP) - Open Universiteit Nederland
- p. 80 Bernard Wientjes - foto door Guus Fingskes
- p. 84 Agnes Jongerius - foto door Guus Fingskes
- p. 88 Diepenbeek - Campus Diepenbeek
- p. 90 Mediamix anno 1995 - foto door Chris Peeters
- p. 93 Mediamix anno 2009 - foto door Chris Peeters
- p. 94 Een veelheid van media anno 2010 - Dia van beamer: The Social Media Campaign, by Gary Hayes & Laurel Papworth 2008, illustratie bewerkt door Ruud Hoefakker
- p. 97 Wim Liebrand - foto door Guus Fingskes
- p. 99 Het analyseren van een pleidooi, schermafdruk Pleit Voorbereid - Open Universiteit Nederland
- p. 102 Utrecht - Domtoren - foto Jeroen van Wijngaarden
- p. 104 Schermafdruk van Ou OnLine - Open Universiteit Nederland
Schermafdruk Studienet 1.0 - Open Universiteit Nederland
- p. 105 Schermafdruk van de aanmeldpagina van Studienet 1.1 - Open Universiteit Nederland
- p. 106 Schermafdruk van Edubox 2 - Open Universiteit Nederland

- p. 108 Schermafdruck van Studienet 2.0 - Open Universiteit Nederland
- p. 111 Schermafdruck van het virtueel bedrijf Incompany Milieudadvies - Studienet Open Universiteit Nederland
- p. 117 De home experiment Kit van Technische wetenschappen - foto door Berna Gademann
Het schepje en de kralen bij de cursus Statistiek - foto door Berna Gademann
- p. 119 Tentamens - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 121 Schermafdruck van werken met de virtuele klas - Elluminate Life!
- p. 122 Breda - van Coothplein - foto door Hans Kunenborg
- p. 125 Indruk van een conferentie - foto's Jeroen Berkhout en Jeroen Storm
- p. 128 Schermafdruck van de virtuele klas bij de cursus "Inleiding Informatica" - Elluminate Life!
- p. 129 Schermafdruck van de virtuele klas bij de cursus "Scheikunde" - Elluminate Life!
- p. 132 Gent - Langs de leien - foto door Werneuchen
- p. 134 Voorlichtingsmateriaal - foto door Chris Peeters
Studiegidsen 2009-2010 - foto door Chris Peeters
- p. 135 Afdeling Studentzaken in het begin van de Open Universiteit - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 137 Tentamens uit de verschillende studiecentra - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 142 Medewerkers Studiecentrum Groningen - foto door Guus Fingskes
- p. 149 De eerste itembank - foto door Desirée Joosten-ten Brinke
- p. 150 De tentamenboeken - foto door Desirée Joosten-ten Brinke
- p. 153 Tentamens - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 164 Amsterdam - Zuiderkerk - foto door Jo Dohduhdah
- p. 168 Tentamens - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 172 Tentamens - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 176 Tentamens - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 177 Tentamens - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 181 Tentamens - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 183 Annie Brouwer - foto door Guus Fingskes
- p. 186 Groningen - Kanaal - foto door Wootz
- p. 187 Anne Slaats en Driss Azougarh - foto's door Guus Fingskes
- p. 188 Betteke Coelingh Bennink en Anne Brouwer - foto's door Guus Fingskes
- p. 191 Claas Visser en Jolanda Lok - foto's door Guus Fingskes'
- p. 193 Alumni - foto door Guus Fingskes
- p. 195 Peter Hafkamp en Corrie Steenbergen - foto's door Guus Fingskes
- p. 196 Dirkje Mulder-Boers en Wolter de Vries - foto's door Guus Fingskes
- p. 198 Leuven - Steegje - foto door Iwan Beyes
- p. 201 Dossiers - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 202 Schermafdruck van NVAO
- p. 205 Voorzije rapport Studentinzicht - afdeling Visuele Communicatie, Open Universiteit Nederland
- p. 207 Frans Slangen - foto door Guus Fingskes
- p. 210 Rotterdam - Erasmusbrug - foto door Ekki
- p. 212 Een van de eerste tv-spotjes met Henk de Wolf en Dieuwertje Blok - fotoarchief Open Universiteit Nederland

- p. 213 Eigenwijs Studeren bij de Open Universiteit - BRS maatschap van vormgevers, Amsterdam
De bescheurkalender van Koot en de Bie uit 1985 - Van Kooten & De Bie uit: De Bescheurkalender
1985, Uitgeverij De Harmonie, Amsterdam 1984.
- p. 216 Relatiegeschenken - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 215 Vrouwen kiezen voor de Open Universiteit - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 214 Posters Open Universiteit - afdeling Visuele Communicatie, Open Universiteit Nederland
- p. 217 De bultrug - archief Open Universiteit Nederland
De luchtballon van de Open Universiteit - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 218 Foto's uit tv-spotje Open Universiteit 2007 - Zuiderlicht
Foto Erik van der Hoff - SBS/Elvin
Concert The Scene - foto's door Chris Peeters
- p. 219 Historische buluitreiking - fotoarchief Open Universiteit Nederland
Het wetenschapscafé Heerlen - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 220 Schermafdruk uit het Spel 'Ben je slimmer dan je denkt?' Open Universiteit Nederland
Hans van Breukelen in Studiecentrum Parkstad Limburg - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 221 Algemene folder 2009-2010 - afdeling Visuele Communicatie, Open Universiteit Nederland
Schermafdruk van de nieuwe website van de Open Universiteit Nederland
- p. 222 Kortrijk - Sint-Jan-de-Doperkerk - foto door LimoWreck
- p. 226 Luchtfoto Campus Heerlen - foto door Chris Peeters
- p. 228 Wetenschapscommissie - foto door Chris Peeters
- p. 229 Coverbeeld BaMafolder Rechtswetenschappen - foto door Janine Cranshof
- p. 230 Coverbeeld BaMafolder Managementwetenschappen - foto door Chris Peeters
Coverbeeld BaMafolder Cultuurwetenschappen - foto door Chris Peeters
- p. 233 Coverbeeld BaMafolder Informatica - foto door Chris Peeters
Coverbeeld BaMafolder Psychologie - foto door Chris Peeters
- p. 234 Coverbeeld BaMafolder Milieu-natuurwetenschappen - foto door Chris Peeters
- p. 238 Logo van Virtueel laboratorium
- p. 240 Vlissingen - beeld Michiel de Ruiter - foto door Dennis Elema
- p. 242 Studenten aan de slag in groepsverband - fotoarchief Open Universiteit Nederland
- p. 244 Antwerpen - De Groenplaats - Ad Meskens
- p. 247 De vlaggen bij het gebouw van de Europese Commissie - foto door Stuart Chalmers
- p. 248 Hoogleraar Paquita Pérez - foto door Chris Peeters
- p. 251 Schermafdruk van de website van EADTU
Schermafdruk van de website van RCE Rhine-Meuse
- p. 254 Logo European Virtual Seminar
- p. 256 Piet Henderikx - foto door Guus Fingskes
- p. 260 Eindhoven - 'Flying Pins' - foto door Eduardo
- p. 263 Schermafdruk van de website van de Open Universiteit in Vlaanderen
- p. 267 Beeld van OpenER - afdeling Visuele Communicatie, Open Universiteit Nederland
- p. 270 Rietje van Dam - foto door Guus Fingskes
- p. 274 Zwolle - Sassenpoort
- p. 275 Sijbolt Noorda - foto door Guus Fingskes
- p. 278 Doekle Terpstra - foto door Guus Fingskes
- p. 283 Frans van Vught - foto door Guus Fingskes
- p. 286 Emmen - Dierenpark Emmen - foto door Rob Doolaard
- p. 290 Alkmaar - De Waag - foto door Michiel Minderhoud
- p. 293 Spinoza onderwijs via OpenER - afdeling Visuele Communicatie, Open Universiteit Nederland

- p. 294 Schermafdruck Massachusetts Institute of Technologie
Schermafdruck Open Learn - Open University
- p. 299 Dirk van Damme - foto door Guus Fingskes
- p. 302 Enschede - Roombeek - foto door Jan Schartman